

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

ПІДТРИМКА УКРАЇНИ **в умовах** **російсько-української війни:** **міжнародні організації**

Монографія

УДК [355.01(470+571:477):327.5/.8(100:477)]"2014/2023"

ПЗ6

DOI: 10.33402/pu.2025

Підтримка України в умовах російсько-української війни: міжнародні організації: монографія / відп. ред. Ігор Соляр, упоряд.: Олег Муравський, Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2-ге вид., допов. і випр. Львів, 2025. 384 с.

У другому виданні комплексно проаналізовано роль міжнародних інституцій у протидії російській агресії та підтримці України. Досліджено діяльність ООН, НАТО, ЄС, РЄ, ОБСЄ та ГУАМ у політичному, військовому, економічному й гуманітарному вимірах. Показано, як повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. стало каталізатором безпрецедентної міжнародної мобілізації, окреслено здобутки й обмеження міжнародних організацій, а також спрогнозовано перспективи співпраці у сфері безпеки й післявоєнного відновлення.

Для науковців, політиків, студентів і всіх, хто прагне зрозуміти місце України в сучасній системі міжнародних відносин.

Support for Ukraine under the conditions of the Russian-Ukrainian war: international organisations: monograph / Ed. by Ihor Soliar, comps.: Oleg Muravskiy, Mykhailo Romaniuk; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. 2nd ed. Lviv, 2025. 384 p.

The second edition offers a comprehensive analysis of the role of international institutions in countering Russian aggression and supporting Ukraine. It examines the activities of the UN, the NATO, the EU, the Council of Europe, the OSCE and the GUAM in the political, military, economic and humanitarian spheres. The authors show how the full-scale invasion on 24 February 2022 became a catalyst for unprecedented international mobilisation, outline the achievements and limitations of international organisations, and predict the prospects for cooperation in the field of security and post-war recovery.

For scholars, politicians, students, and anyone who wants to understand Ukraine's place in the modern system of international relations.

Рецензенти:

д-р іст. наук, проф. Руслан Сіромський

д-р іст. наук, проф. Віталій Виздрик

канд. іст. наук, доц. Ігор Гурак

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

(протокол № 5 від 1 травня 2025 р.)

Колективна монографія опублікована в межах цільового наукового проєкту НАН України «Міжнародна підтримка України у період російсько-української війни»

ISBN 978-617-8329-45-7

© Інститут українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України, 2025

ЗМІСТ

Передмова (Ігор СОЛЯР)	5
Розділ 1. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну як чинник активізації її міжнародної підтримки (Андрій ХАРУК).....	9
Розділ 2. Діяльність Організації Об'єднаних Націй у контексті сучасної російсько-української війни (2014–2023) (Павло АРТИМИШИН)	26
Розділ 3. Україна–НАТО: політичний діалог і практичне співробітництво (Оксана РУДА)	110
Розділ 4. Політика Європейського Союзу щодо України в умовах сучасних викликів (Олег ПІХ)	221
Розділ 5. Україна та Рада Європи: напрями взаємодії (Юлія АРТИМИШИН)	281
Розділ 6. Потенціал ОБСЄ як один з інструментів колективної дипломатії (Ігор СОЛЯР, Олег МУРАВСЬКИЙ).....	321

Розділ 7. Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ: реакція на російську збройну агресію проти України, стратегія діяльності в умовах війни (<i>Насімі ДЖАЛІЛОВ</i>)	350
Список аббревіатур і скорочень	379

ПЕРЕДМОВА

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. стало безпрецедентним викликом не лише для українського суспільства, а й для всієї системи міжнародних відносин. Воно оголило фундаментальні проблеми світового порядку, піддало сумніву ефективність механізмів колективної безпеки та змусило держави й міжнародні організації реагувати на загрозу, що вийшла далеко за межі українських кордонів. Адже напад Росії на Україну – це не лише збройна агресія проти суверенної держави, а й глобальний виклик цінностям демократії, міжнародного права і безпеки в Європі та світі.

В умовах війни Україна виявила надзвичайну стійкість і рішучість у захисті своєї державності, проте її виживання та перспективи розвитку значною мірою залежать від зовнішньої підтримки. З перших днів агресії міжнародна спільнота демонструє різний рівень залучення: від політичних заяв і дипломатичного тиску до військової, економічної, гуманітарної та фінансової допомоги. Провідну роль у координації зусиль і формуванні міжнародного консенсусу відіграють міжнародні організації, діяльність яких стала предметом системного наукового аналізу у пропонованій колективній монографії. Треба визнати, що в українського суспільства були завищені очікування від діяльності міжнародних організацій у 2014–2023 рр. Щоправда, окремі з них, зокрема ООН, не мають важелів впливу на припинення збройних конфліктів, незважаючи на декларовані цілі у своєму Статуті.

Автори ставили за мету комплексно дослідити те, як міжнародні організації відреагували на російську агресію проти України, які форми підтримки були реалізовані та які перспективи співпраці відкриваються перед Україною в майбутньому. Монографія покликана не лише зафіксувати хроніку міжнародної допомоги, а й оцінити її ефективність, політичні та правові аспекти, виявити переваги та недоліки, а також спрогнозувати тенденції розвитку взаємодії України з міжнародними

інституціями в контексті тривалої війни та післявоєнного відновлення.

Важливо наголосити, що міжнародні організації, навіть за умов обмежень і суперечливих політичних інтересів, володіють унікальними можливостями для реагування на кризи подібного масштабу. Перша – нормативного впливу: ухвалення резолюцій, декларацій та інших документів, що формують політичну і правову базу для подальших дій світової спільноти. Друга – інституційний потенціал: наявність постійних структур, спеціалізованих агенцій та експертних місій, здатних координувати допомогу, здійснювати моніторинг і документування злочинів, підтримувати зв'язок між державами-членами. Третя – ресурсна складова: фінансові фонди, гуманітарні механізми, програми розвитку та співпраці, які дають змогу оперативно забезпечувати країну, що постраждала від агресії, необхідними матеріальними й організаційними ресурсами. Зрештою, міжнародні організації мають можливість бути майданчиками для діалогу, знижуючи ризики ескалації та забезпечуючи комунікацію навіть у ситуаціях гострих протиріч.

У першому розділі, який підготував Андрій Харук, висвітлено основний аспект – саме повномасштабне вторгнення РФ стало каталізатором безпрецедентної міжнародної підтримки України. Автор простежив, як кардинальна зміна масштабу війни спричинила політичну мобілізацію демократичного світу, активізувала дипломатичну, санкційну й військову діяльність провідних міжнародних організацій. Цей розділ представив загальний контекст і дав змогу зрозуміти, чому саме 2022 р. став переломним у сприйнятті України на міжнародній арені.

Другий розділ, який написав Павло Артимишин, присвячений діяльності ООН у 2014–2023 рр. Автор проаналізував, як ця глобальна інституція намагалася реагувати на російсько-українську війну, які інструменти застосовувала, де виникали обмеження через позицію окремих держав-членів, зокрема постійних членів РБ ООН. У фокусі дослідження – як гуманітарна, так і правозахисна діяльність ООН, а також роль її спеціалізованих агенцій у підтримці українського населення.

У третьому розділі Оксана Руда розглянула відносини України з НАТО в умовах війни, зауваживши, що, з одного боку, воно

є гарантом безпеки для своїх членів, а з іншого – демонструє новий рівень партнерської підтримки для України, яка ще не має статусу повноправного члена Північноатлантичного альянсу. Авторка простежила динаміку політичного діалогу та практичного співробітництва, зокрема у військовій сфері, підготовці ЗСУ, постачанні озброєнь і формуванні довготермінових програм безпеки.

Четвертий розділ, автором якого є Олег Піх, присвячений політиці ЄС. Особливу увагу в ньому приділено санкційній політиці, фінансовій і гуманітарній допомозі, а також історичному рішення про надання Україні статусу країни-кандидата. Автор проаналізував, як війна змінила європейську політику щодо України: від сприйняття як «східного партнера» до реального стратегічного партнера на шляху інтеграції в ЄС.

У п'ятому розділі Юлія Артимишин розглянула співпрацю України з РЄ. Дослідниці вдалося встановити, що ця організація, діяльність якої традиційно зосереджена на правах людини, демократії та верховенстві права, відіграє важливу роль у фіксації і правовій оцінці злочинів Росії, у підтримці українських громадян, а також у просуванні реформ, необхідних для подальшої європейської інтеграції.

У шостому розділі Ігор Соляр та Олег Муравський проаналізували діяльність ОБСЄ. Автори простежили, наскільки ця організація змогла реалізувати свій потенціал у запобіганні ескалації війни й моніторингу ситуації, а де її можливості були обмежені через внутрішні суперечності та вплив держав-учасниць, зокрема Росії. Дослідження дає змогу оцінити ОБСЄ як інструмент колективної дипломатії в умовах наймасштабнішої війни в Європі після Другої світової війни.

Сьомий розділ, який підготував Насімі Джалілов, присвячений ролі ГУАМ. Попри відносно невеликий масштаб діяльності порівняно з іншими міжнародними інституціями, ця організація є важливим майданчиком для солідарності країн, що мають власний досвід протидії російському впливу. У центрі уваги автора реакція ГУАМ на російську агресію, її стратегічні ініціативи та значення для регіональної політики безпеки.

Відтак у монографії представлено багатовимірний аналіз міжнародної підтримки України в умовах російсько-української війни. Колектив авторів продемонстрував, що взаємодія України з міжнародними організаціями має не лише прикладне значення для протидії агресії, а й формує нову архітектуру міжнародної безпеки, у центрі якої опинилася Україна.

Варто також зазначити, що досвід цієї війни викрив як переваги, так і недоліки міжнародних організацій. З одного боку, вони довели здатність швидкої мобілізації ресурсів, розробки санкційних механізмів, масштабної гуманітарної допомоги, координації політики держав-членів. А з іншого – проявилися структурні проблеми: залежність від політичної волі окремих урядів, обмеженість мандатів, відсутність єдиних механізмів примусу агресора до припинення війни. Уроки, які міжнародні організації винесуть з українського досвіду, матимуть вирішальне значення для майбутнього світової безпеки.

Потрібно наголосити, що війна триває, а отже, висновки та спостереження, викладені в монографії, мають не лише історико-аналітичне, а й прогностичне значення. Вони дають можливість осмислити сучасний етап міжнародних відносин і сформувані наукові орієнтири для подальших досліджень ролі міжнародних організацій у гарантуванні миру, безпеки та розвитку.

Ця праця адресована науковцям, студентам, експертам із міжнародних відносин, політикам і всім, хто прагне глибше зрозуміти складні процеси, що відбуваються навколо України у XXI ст.

Ігор СОЛЯР

Розділ 1. ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНУ ЯК ЧИННИК АКТИВІЗАЦІЇ ЇЇ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ

Широкомасштабне вторгнення військ РФ в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., перевело воєнне протистояння двох країн (яке тривало від лютого 2014 р.) у нову стадію. Почалась великомасштабна війна з використанням усіх видів конвенційного озброєння, якої Європа не бачила від 1945 р. Завдяки героїчному опорі Сил оборони України та усього українського народу, підтримці наших союзників, плани агресора здобути блискавичну перемогу виявились зірваними. За цим коротким реченням криється низка операцій. Спробую проаналізувати ключові з них, зупинившись не так на ході бойових дій (це має бути, а частково вже стало предметом спеціальних досліджень), як на впливові, який спричиняли результати цих операцій на загальну воєнно-стратегічну ситуацію. Основа цього дослідження – історична періодизація широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, яку розробив ГШ ЗСУ. Ця періодизація охоплює час від грудня 2021 р. до кінця 2022 р. У ній виділяється підготовчий етап (до 23 лютого 2022 р.), а також три стратегічні операції Сил оборони України: перша оборонна (24 лютого – квітень 2022 р.), друга оборонна (травень–серпень 2022 р.) і перша стратегічна наступальна операція (від серпня до кінця 2022 р.)¹. Із січня 2023 р. почалась третя стратегічна оборонна операція.

У військово-стратегічному розумінні театр російсько-української війни поділяється на три ОЗ: Північно-Західну (північна частина Житомирської, Київська, Чернігівська, частина Сумської обл.), Східну (Північна частина Харківської, Луганська,

¹ Про Історичну періодизацію широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Лист МОН України № 1/1070-23 від 24.01.2023. Додаток. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/01/18/Inform.materialy.HSH-ZSU.18.01.2023.pdf> (дата звернення: 20.09.2023).

Донецька обл.) і Південно-Західну (південні частини Миколаївської, Херсонської, Запорізької обл.)² (рис. 1).

Рис. 1. Операційні зони російсько-української війни після початку широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну. Джерело: <https://armyinform.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/inf-9-2048x1152.jpeg>

У кожній з ОЗ російське воєнно-політичне керівництво переслідувало свої стратегічні цілі. У Східній ОЗ головною метою був вихід до адміністративних меж Донецької та Луганської обл. – завдання не лише прагматичне, а й ідеологічне, бо воно давало змогу подати агресію проти України як «захист територіальної цілісності» колаборантських псевдодержавних утворень ДНР і ЛНР. У Північно-Західній ОЗ перед військами агресора стояли найбільш амбітні цілі – захоплення столиці України та інших адміністративних і економічних осередків. У Південно-Західній ОЗ цілі РФ були найбільш прагматичними: пробити сухопутний коридор до окупованого Криму (а в ідеалі – і до Придністров'я), а також забезпечити постачання прісної води в Крим Північно-Кримським каналом³.

Ключове значення для подальшого ходу війни мала, на мою думку, успішна оборона українських військ у Північно-Захід-

² Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoji-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/> (дата звернення: 20.09.2023).

³ Charuk A. Wielka Wojna. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 15. P. 15.

ній ОЗ та прилеглому до неї районі Східної ОЗ (Харківщина). У межах першої стратегічної оборонної операції Сили оборони України реалізували тут кілька операцій оперативного рівня. До переліку десяти найбільших перемог ЗСУ за перший рік від початку широкомасштабного вторгнення військ РФ увійшли дві позиції, безпосередньо пов'язані з бойовими діями у Північно-Західній ОЗ та прилеглому до неї районі Східної ОЗ під час першої стратегічної оборонної операції: оборона Києва, Чернігова, Сум і Харкова у лютому–квітні 2022 р. та звільнення від армії РФ Півночі України і повна деокупація Київської, Чернігівської, Сумської обл.⁴ Така класифікація у принципі придатна для ЗМІ, однак є не зовсім точною у військово-стратегічному сенсі.

Оборона Києва, Чернігова, Сум, а також подальше визволення території Київської, Чернігівської та Сумської обл. є складовими частинами Київської оборонної операції (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). Вітчизняні дослідники виділяють у ній три етапи: перший – відбиття наступу ударних угруповань противника, стримування темпів просування російських військ (24 лютого – 1 березня); другий – зупинення просування ворога, зрив його намагань відновити наступ (2–23 березня); третій – відступ противника та відновлення положення на державному кордоні (24 березня – 2 квітня)⁵. На мою думку, ключове значення для провалу планів противника оволодіти Києвом мала успішна оборона українськими військами аеродрому Гостомель. Російське командування планувало захопити цей об'єкт вертолітним десантом у перші ж години широкомасштабного вторгнення. Це дало б змогу перекинути в Гостомель військово-транспортними літаками частини ПДВ, які могли б швидко увійти в Київ. По суті, планувалась класична десантно-штурмова операція. Однак українські війська зуміли відбити першу спробу захоплення аеродрому. Це призвело до зриву графіку російської наступальної

⁴ Горбачова А. У Міноборони озвучили головні перемоги ЗСУ за рік повномасштабного вторгнення Росії. URL: <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-u-minoboroni-ozvuchili-golovni-peremogi-zsu-12156222.html> (дата звернення: 20.09.2023).

⁵ Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. Стратегічний характер Київської оборонної операції (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 3. С. 19.

операції. Коли ж росіяни все ж змогли оволодіти летовищем, українська артилерія вивела з ладу злітно-посадкову смугу, унеможлививши використання її російськими літаками⁶.

Київська оборонна операція, хоч і була реалізована у межах першої стратегічної оборонної операції Сил оборони України, сама мала стратегічне значення. Пояснюється це низкою чинників, головним із яких є те, що у разі швидкого захоплення Києва агресором склалися б сприятливі умови для реалізації ключового завдання, поставленого російським військово-політичним керівництвом: зміни влади в Україні й призначення маріонеткового «уряду»⁷.

Іншою важливою складовою першої стратегічної оборонної операції стала Харківська оборонна операція (24 лютого – 14 травня 2022 р.). Бої за друге за чисельністю місто України, потужний промисловий і комунікаційний осередок, почалися із першого дня широкомасштабного вторгнення та тривали 2,5 місяця. Фахівці Центру досліджень воєнної історії Збройних сил України у Харківській оборонній операції виділяють три етапи: 1) зрив російських планів захоплення Харкова (24 лютого – 3 березня 2022 р.); 2) стабілізація лінії бойового зіткнення (4 березня – 28 квітня 2022 р.); 3) завершення оборони Харкова (29 квітня – 14 травня 2022 р.)⁸. Російське командування сподівалося, що оволодіти містом вдасться дуже швидко, адже Харків знаходиться лише за 40 км від кордону і в ньому проживає значна частка російськомовного населення, яке, на думку росіян, мало б радо зустрічати окупантів. Спроби захопити Харків із ходу провалились. Причина була очевидною – російське військово-політичне керівництво недооцінило волю українців до опору агресії і, як наслідок, виділило сили, яких вистачило б на рейдову чи поліцейську операцію, але аж ніяк не на повноцінний штурм великого міста. Характерно, що це визнали навіть самі росіяни. Дозволю собі процитувати фрагмент статті у

⁶ Харук А. Оборона Гостомельського і Васильківського аеродромів: спроба реконструкції подій. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 144–145.

⁷ Коваль М., Щипанський П., Кидонь В., Грицюк В. Стратегічний характер... С. 23–24.

⁸ Хлонь С., Пагіря О., Полтораков О. «Східна брама держави» (Оборона Харкова (24 лютого – 14 травня 2022 р.)). Б. м., б. д. С. 2–6.

фаховому часописі «Військова думка» («Военная мысль»): «На-
явні дані оцінки військово-політичної обстановки на Україні не
повною мірою відповідали дійсності. Місцеві мешканці росій-
ськомовних областей замість квітів і короваїв, як ми очікували,
зустріли тилові колони наших військ громадянським спротивом
... відомості про морально-психологічний стан особового скла-
ду Збройних сил України виявились некоректними. Очікування
неготовності їх до збройного спротиву і масової здачі в полон
не виправдались»⁹ (переклад із російської – А. Х.). У відповідь
російська артилерія, яка зайняла позиції на північно-східних
околицях Харкова, почала обстріл міста, намагаючись зламати
волю до опору. На другому етапі Харківської оборонної опера-
ції росіяни продовжували бойові дії на околицях міста, але їх-
нім завданням було вже не здобуття Харкова, а зв'язування боєм
українських військ задля недопущення перекидання їх на інші
напрямки. Третій же етап ознаменувався українським контр-
наступом, метою якого було розблокування міста і відтіснення
ворожих військ до російсько-українського кордону в північному
та північно-східному напрямках від Харкова. Додатковою ціл-
лю було створення загрози лініям постачання ворожого угрупов-
вання під Ізюмом, що мало запобігти російському наступу на
Краматорськ і Слов'янськ. До 14 травня стало зрозуміло, що
Харківську оборонну операцію виграли Сили оборони України.
Від цього моменту росіяни зосередили зусилля на забезпеченні
відведення військ із району Харкова, утриманні позицій і шляхів
постачання на магістралях на північ і схід від Харкова та недо-
пущенні просування українських військ до державного кордону.
На протигагу відступу на початку квітня 2022 р., коли російські
війська були виведені з Київської, Чернігівської та Сумської обл.
на територію РФ, у Харківській обл. росіяни зберегли части-
ну своїх позицій у прикордонній смузі завширшки приблизно
10 км у районі Козача Лопань–Липці–Веселе. На особливу увагу
заслуговує той факт, що успіх контрнаступу під Харковом був
досягнутий без значної частки озброєння західного походження
– західна артилерія та ракетні системи ще не встигли надійти

⁹ Тукмаков О. Г. Основные направления совершенствования военно-поли-
тической работы при подготовке операций. *Военная мысль*. 2023. № 2. С. 47–48.

на передову. Проте від першого дня війни з великим успіхом застосовувалася західна піхотна зброя: ПТРК *Javelin*, гранатомети *NLAW*, переносні ЗПК *Stinger* і *Piorun* тощо¹⁰.

У Східній ОЗ у період першої стратегічної оборонної операції ворогові вдалось окупувати значну частину досі неокупованої території Луганської обл. У Донецькій обл. просування було значно скромнішим, але тут ворог зумів оточити Маріуполь. Почалась героїчна оборона цього українського міста. Цю операцію неможливо розглядати у відриві від бойових дій у Південно-Західній ОЗ, де росіянам вдалося досягти значних успіхів уже в перші дні широкомасштабного вторгнення. Вже 27 лютого вороже угруповання, яке наступало з тимчасово окупованого Криму, зайняло Бердянськ, просуваючись до Маріуполя з заходу. Одночасно противник вів наступальні дії зі східного напрямку. На початку березня місто було оточене, а 10 березня почались вуличні бої¹¹. Героїчна оборона Маріуполя тривала до 20 травня 2022 р., а її останнім осередком став завод «Азовсталь». Невеликий гарнізон міста упродовж 83 днів скував значні сили противника, що вплинуло на хід бойових дій російсько-української війни. Російські війська вкрай жорстоко поводитись із місцевим мирним населенням (зрештою, це характерно не лише для Маріуполя, але й для усіх інших міст і сіл, які були окуповані російськими військами). За неповними даними (станом на 18 квітня 2022 р.), кількість жертв серед цивільних у Маріуполі оцінювалась у 22 тис. осіб, а 95 % житлових будинків у місті були знищені або серйозно пошкоджені¹².

У Південно-Західній ОЗ російські війська з тимчасово окупованого Криму завдавали ударів одразу за кількома напрямками. Однією з головних цілей було здобуття Херсону. З цією метою підрозділи тактичного десанту захопили стратегічно важливі мости через р. Дніпро в районі населених пунктів Антонівка та Нова Каховка з завданням утримувати їх до підходу сухопутного угруповання з Криму. Порівняно нечисленні українські ча-

¹⁰ Charuk A. Obrona Charkowa. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 16. P. 20–21.

¹¹ Ponomarenko R. Bitwa o Mariupol. *Nowa Technika Wojskowa*. 2022. № 6. P. 25–27.

¹² Ponomarenko R. Bitwa o Mariupol... P. 33.

стини, відрізані від основних сил на лівобережній Херсонщині, вели маневренну оборону, намагаючись стримати просування противника – здійснювати стаціонарну оборону у відкритій степовій місцевості за умов чисельної переваги ворога та його домінування в повітрі було неможливо¹³. Вже ввечері 25 лютого 2022 р. основні сили українського південного угруповання змушені були відступити до Миколаєва, а російські війська почали штурм Херсону, повністю взявши місто під свій контроль до 3 березня¹⁴. Херсон став єдиним обласним центром України, який зуміли захопити російські війська під час широкомасштабного вторгнення.

На Запорізькому напрямку Чонгарське угруповання військ агресора, долаючи опір нечисленних українських підрозділів, вело наступ за двома напрямками: східним (через Бердянськ до Маріуполя) та північним (на Мелітополь і далі на Запоріжжя). Росіяни 4 березня зуміли захопити стратегічно важливий і вкрай екологічно небезпечний об'єкт – Запорізьку АЕС. Однак подальші спроби наступу на Запоріжжя були блоковані українськими військами на лінії Василівка–Пологи–Гуляйполе–Велика Новосілка. Ключовими ж подіями в битві за український Південь стали бої на підходах до Миколаєва та Вознесенська. Тут вдалось зупинити ворожий наступ, не дозволивши агресорові захопити українські чорноморські порти, пробити сухопутний коридор до Придністров'я, а також оволодіти Південноукраїнською АЕС і Криворізьким залізорудним басейном¹⁵.

Перша стратегічна оборонна операція стала першим етапом відбиття широкомасштабного наступу РФ. Сили оборони України завдали стратегічної поразки російським військам у Північно-Західній ОЗ у битві за Київ. У результаті ворог був змушений відійти з районів Києва, Чернігова та Сум. Знищення 13–14 квітня крейсера «Москва» остаточно ліквідувало загрозу висадки російського військово-морського десанту в районі Одеси та дало змогу ЗСУ розпочати операції з відновлення контролю над

¹³ Ковальчук А. Герої українського степу. Оборона півдня Держави (24 лютого – 15 березня 2022 р.). Б. м., 2022. С. 4–5.

¹⁴ Там само. С. 7–8.

¹⁵ Там само. С. 9.

о. Зміїний та північно-західною частиною Чорного моря з метою розблокування портів Ізмаїл, Білгород-Дністровський та Одеса.

Перша стратегічна оборонна операція порушила початкові плани російських окупантів, змусивши їх вивести війська з Північно-Західної ОЗ та зосередити зусилля на кількох напрямках у Східній та Південно-Західній ОЗ. У травні–серпні 2022 р. Сили оборони України провели другу стратегічну оборонну операцію. З позиції РФ, це був «другий етап військової спеціальної операції».

Російське командування передислокувало свої сили на Донбас, плануючи наступ за двома напрямками: на півночі, на кордоні Харківської та Донецької обл., і на півдні, на стику Донецької та Запорізької обл. Метою було оточити досить сильне угруповання українських військ (Об'єднані сили), розташоване на Сході України. Українські частини тут частково опиралися на потужні укріплення, які розбудовувалися з 2014 р. Лобовий штурм їх вважало безглуздом навіть російське командування, відоме своїм умінням не зважати на власні втрати. Однак ідея оточити угруповання Об'єднаних сил ударами з півночі і півдня виглядала дуже привабливою¹⁶.

Метою Сил оборони України було зірвати ці плани і завдати ворогові якомога більшої шкоди, яка б ускладнила Росії продовження цієї війни. На боці Росії була величезна кількість військ і техніки, перевага в ракетному озброєнні та авіації. На боці України – повне розуміння того, що цього ворога можна і потрібно перемогти, виняткова мотивація, абсолютна єдність суспільства та армії, а також чітке усвідомлення того, що на кону стоїть саме існування нації.

Початком битви за Донбас вважається 18 квітня, коли російські війська почали наступ на Слобожанському та Донецькому операційних напрямках. Основні зусилля агресор спрямував на агломерацію Троєград, що складається з міст Северодонецьк, Лисичанськ та Рубіжне. Наприкінці червня оборона Северодонецька втратила сенс через повне знищення міста російськими обстрілами. Щоб не потрапити в оточення, українські війська 25 червня відступили з Северодонецька. Оборона Лисичанська

¹⁶ Charuk A. Kampania w Donbasie. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 16. P. 30–31.

тривала до 3 липня. Оборона Северодонецька дала змогу завдати російським військам значних втрат і вичерпала їхні резерви, змусивши зменшити інтенсивність наступу на інших напрямках. З іншого боку, втрата Северодонецька мала певне політичне значення – саме в цьому місті з 2014 р. розміщувалася адміністрація Луганської області. Росіяни змогли досягти однієї зі своїх цілей – окупувати всю територію Луганської обл., що уможливило зосередження сили на донецькому напрямку¹⁷.

Реалізувати перевагу, здобуту завдяки окупації Северодонецька і Лисичанська, росіянам не вдалось. Спроби подальшого наступу на міську агломерацію Слов'янськ–Краматорськ українські війська успішно блокували. Російські війська розтратили власний наступальний потенціал у локальних сутичках за невеликі і відносно незначні населені пункти. У липні 2022 р. почалась битва за Бахмут – тривала і виснажлива кампанія, яка скувала значні сили обох сторін.

Важливі події під час другої стратегічної оборонної операції відбувались на правобережжі Дніпра. Українська артилерія проводила цілеспрямовані дії щодо максимального послаблення російського угруповання. Це було відносно легко, з огляду на характеристики місцевості. Російський плацдарм на правому березі Дніпра мав відносно невелику глибину і був розділений р. Інгулець, яка впадає у Дніпро за 40 км на схід від Херсона. Це дало змогу паралізувати матеріально-технічне забезпечення російського угруповання на правому березі, ліквідувавши буквально кілька ключових мостів. Реалізація цього завдання стала можливою після отримання від США РСЗВ *HIMARS* – зброї великої дальності (80–85 км) і виняткової точності. Завдяки їй у третій декаді липня українці один за одним повністю або частково знищили такі мости: Антонівський автомобільний міст у Херсоні, Дарівський міст через Інгулець (сполучає Херсон і Нову Каховку), залізничний міст через Дніпро, розташований за кілька кілометрів на схід від Антонівського, та залізнично-автомобільний міст, що веде через шлюз греблі Каховської ГЕС. Російське угруповання на правому березі Дніпра було повністю позбавлене можливості доставки всього необхідного залізницею,

¹⁷ Ibid. Р. 22–23.

а пропускна здатність автомобільних переправ зведена до мінімуму. До того ж було порушено цілісність угруповання, фактично розділеного на дві групи: Херсонську і Каховську. Це створило передумови для звільнення окупованих територій на правому березі Дніпра, але поки що росіяни не збиралися поступатися. Навпаки – почали перекидати на правий берег підкріплення. Час на визволення цих територій прийшов восени.

Кінець весни та літо 2022 р. – це період, коли нова зброя, яку постачають в Україну західні союзники, починає відігравати все більшу роль у бойових діях. Якісна перевага цієї зброї, насамперед артилерії, допомогла компенсувати кількісну перевагу росіян і досягти значних успіхів на окремих напрямках. Найвідомішим прикладом є РСЗВ *HIMARS*. Надзвичайно важливими були й поставки далекобійних артилерійських систем калібру 155 мм – самохідних та причіпних. Окрім артилерії, Україна отримала значні обсяги бронетехніки – танки Т-72 із Польщі та Чехії, БТРи М113, *YPR-795*, *ІАВ* та інші¹⁸.

У ході другої стратегічної оборонної операції Сили оборони України не дозволили противникові переламати хід бойових дій на свою користь. Хоча росіяни здобули низку важливих населених пунктів на Донбасі, вони значною мірою вичерпали свої резерви і зазнали значних втрат. Це створило сприятливі умови для переходу українських військ у наступ. У серпні 2022 р. почалась стратегічна наступальна операція Сил оборони України. Їй передувала досить продумана й ефективна кампанія з дезінформації противника. Ще 11 липня 2022 р. міністр оборони Олексій Резніков повідомив ЗМІ про наказ Президента України «повернути окуповані райони на узбережжі Чорного моря, важливі для української економіки»¹⁹. На користь того, що великомасштабний наступ готується саме на півдні, свідчили й атаки ворожих позицій на Херсонщині, які почались 30 серпня. Зреагувавши на цю загрозу, росіяни почали перекидання на Херсонський

¹⁸ Charuk A. Broń z Zachodu. *Nowa Technika Wojskowa*. 2023. № spec. 16. P. 34–35.

¹⁹ Венкіна К., Губа Р. Зеленський наказав відвоювати південь України – Резніков. URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskyi-nakazav-vidvouiuvaty-pivden-ukrainy-reznikov/a-62432972> (дата звернення: 21.09.2023).

напрямок деяких частин, які до цього діяли на Харківщині. Ті ж частини, які лишались на Харківщині, значною мірою були знекровлені. Фактично, наслідком української дезінформаційної кампанії стало посилення російської оборони на Херсонщині шляхом «дренажу» живої сили і техніки з інших ділянок фронту (зокрема з Харківщини)²⁰.

Отже, на початку вересня 2022 р. на Слобожанщині склались сприятливі умови для проведення українськими військами наступальної операції. Її завданнями мали стати: 1) зниження російської загрози для Харкова; 2) створення загрози для російських військ у районі Лиман, Ямпіль, що мало послабити тиск ворога на українські війська в районі Слов'янська і Краматорська; 3) створення передумов для визволення північно-західної частини Луганської області; 4) спричинення деморалізуючого впливу на ворога; 5) подальша дезорганізація російського командування, змушеного вирішувати проблему оптимального використання недостатніх ресурсів²¹.

Першочерговою ціллю Слобожанської наступальної операції, яка розпочалась 6 вересня 2022 р., українське командування визначило м. Балаклія – важливий вузол комунікацій на півдні Харківської області, розташований на лівому березі р. Сіверський Донець. Визволення його створило б сприятливі умови для розвитку наступу на Куп'янськ. Уже в перші дні операції проявилась специфіка наступальних дій українських військ. У районі Балаклії, використовуючи вогневу перевагу і швидкість дій, українські танкові та механізовані підрозділи прорвали розтягнуту оборону противника, після чого в прорив були введені легкі мобільні групи. Перелом у ході бойових дій стався 8 вересня. Українські війська звільнили Балаклію. Під загрозою оточення опинились російські війська в районі Ізюму, а надвечір 10 вересня Міністерство оборони РФ оголосило про відведення своїх військ із районів Балаклії та Ізюму. Твердження про організоване «перегрупування» вступило в суперечність із величезною

²⁰ Strembski M. Wojna powietrzna nad Ukrainą 24 sierpnia – 23 września. *Lotnictwo*. 2022. № 10. P. 31.

²¹ Batacchi P., Mottola A. Ucraina, Putin in difficoltà e lo spettro nucleare. *Rivista Italiana Difesa*. 2022. № 11. P. 26.

кількістю трофеїв, здобутих українськими військами. За різними оцінками, від 6 до 12 вересня на Харківщині було захоплено від понад 100 до понад 300 одиниць бронетехніки (значна частина – у справному стані), не кажучи про інші трофеї²².

Перший етап Слобожанської наступальної операції завершився 12 вересня 2022 р. У результаті семиденних боїв українські війська звільнили всю окуповану частину Харківської області на захід від р. Оскіл. Окрім того, було здобуто кілька плацдармів на східному березі цієї річки, що сприяло успішному розвитку подальших наступальних дій. Були звільнені важливі комунікаційні вузли Балаклія, Куп'янськ, Ізюм, Вовчанськ, перерізано ключові маршрути постачання донецького угруповання ворога. Другим етапом Слобожанської наступальної операції стали бої за Лиман – важливий вузол комунікацій на півночі Донецької області. Завершилися вони визволенням міста 2 жовтня 2022 р.

Другим районом проведення широкомасштабних наступальних дій Сил оборони України восени 2022 р. стала правобережна Херсонщина. У цьому районі локальні контрнаступальні операції проводилися ще у квітні, коли, скориставшись концентрацією зусиль ворога на Донбасі, українським військам вдалось вибити противника за межі Миколаївської області і звільнити низку населених пунктів Херсонщини.

Планування осіннього наступу на правобережній Херсонщині відбувалось за єдиним замислом ГШ ЗСУ разом із підготовкою наступу на Харківщині. Відповідно, перший етап наступу на Херсонщині планувався як допоміжний удар, покликаний ввести противника в оману і зв'язати його сили на півдні. Основний же удар готувався на Куп'янському напрямі. Після досягнення успіху на Харківщині, наступ на Херсонському напрямку продовжував розвиватися вже як основний²³.

Перший етап Херсонської наступальної операції тривав від 29 серпня до 23 вересня 2023 р. У ході нього Сили оборони України вийшли на адміністративну межу Херсонської області на Ка-

²² Харук А. Слобожанська наступальна операція: передумови і перший етап (6–12 вересня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 1. С. 12–13.

²³ Драпатий О. Кров Дніпром тече. Херсонська наступальна операція. Б. м., б. д. С. 6.

ховському напрямку, а також створили плацдарм на східному березі р. Інгулець на Херсонському напрямі. Щоб зупинити наступ українських військ, противник 14 і 16 вересня завдав ракетних ударів по гідротехнічних спорудах Карачунівського водосховища в районі м. Кривий Ріг, що спричинило підняття рівня води в р. Інгулець на кілька метрів та ускладнило наведення понтонних переправ. Бойові дії на Херсонщині в другій половині вересня стали позиційними²⁴.

Успіх українських наступальних операцій на Харківщині та Херсонщині підштовхнув російське військово-політичне керівництво до оголошення 23 вересня 2022 р. «часткової» мобілізації – заходу, який воно намагалось усіляко відтягнути. Адже оголошення мобілізації означало де-факто визнання того, що в Україні РФ веде саме війну, а не «спеціальну військову операцію». Однак іншого способу компенсувати втрати особового складу російське командування вже не бачило. Іншим наслідком українського наступу стало оголошення 30 вересня анексії чотирьох українських областей – Донецької, Луганської, Харківської та Херсонської. Рішення це виглядало дещо комічним на тлі майже повного визволення Силами оборони України Харківщини, успішного наступу українських військ на правобережжі Херсонщини та неспроможності росіян повністю окупувати території Донецької і Луганської областей.

На другому етапі Херсонської наступальної операції, який тривав від 2 до 18 жовтня, українські війська зосередились на веденні бойових дій на Бериславському напрямку (на східному березі р. Інгулець). Тактика наступальних дій Сил оборони України передбачала постійний вогневий тиск у поєднанні з ракетно-артилерійськими та авіаційними ударами по лініях комунікації та складах противника. Росіяни намагались контратакувати, однак такі дії здебільшого були хаотичними і проводились незначними силами²⁵.

Утримання ворогом позицій на правому березі Дніпра ставало все складнішим, з огляду на невелику глибину плацдарму, який повністю прострілювався українськими засобами ураження, та

²⁴ Там само. С. 9.

²⁵ Там само. С. 9–10.

неможливість налагодити безперебійне постачання – капітальні мости через Дніпро були виведені з ладу внаслідок українських ракетних ударів, а пропускна спроможність імпровізованих переправ була явно недостатньою. В останній декаді жовтня російське командування почало підготовку до виведення своїх військ із тимчасово окупованих територій на правому березі Дніпра. До 3 листопада була завершена евакуація окупаційної адміністрації з Херсону. Третій етап Херсонської наступальної операції (8–12 листопада 2022 р.) передбачав витіснення ар'єргардів російських військ та остаточне визволення правобережної частини Херсонської області. Українські війська 11 листопада увійшли в Чорнобаївку, Херсон та Берислав і вийшли на лінію р. Дніпро. Наступного дня в Херсон повернулась обласна військова адміністрація²⁶.

Підсумком Херсонської наступальної операції стало вигнання ворога з єдиного плацдарму на Правобережній Україні, закріплення успіху з повернення контролю України над північно-західною частиною Чорного моря, часткове зменшення загрози ворожих ракетних ударів по Миколаєву та Одесі, а також суттєве скорочення протяжності лінії фронту. Останнє дало змогу перекинути частину військ і озброєння на інші ділянки фронту. З іншого боку, не вдалось розгромити російське угруповання на правобережній Херсонщині. Противник зумів відвести більшість особового складу на лівий берег Дніпра. Це використали росіяни для підсилення своїх військ на інших ділянках.

Після завершення Слобожанської та Херсонської наступальних операцій лінія фронту на більший її протяжності стабілізувалася. Однак обидві сторони продовжували «промацувати» оборону одна одної, намагаючись перейти до бодай локальних наступальних дій. Наприклад, 1 листопада 2022 р. з'явилось повідомлення про те, що Сили оборони України зуміли форсувати р. Жеребець на Луганщині і закріпитись на її східному березі. Іноземні аналітики розглядали це як початок наступу на м. Сватове, однак їхній прогноз виявився поспішним²⁷. Противник же

²⁶ Драпатий О. Кров... С. 11–12.

²⁷ Рік війни за свободу. Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022–24.02.2023): у 4 кн. Київ: Ліра-К, 2023. Кн. 3. С. 124.

упродовж листопада–грудня 2023 р. у Східній ОЗ намагався вести активні бойові дії на трьох напрямках – Бахмутському, Авдіївському та Новопавлівському. Важливою особливістю боїв за Бахмут у грудні 2023 р. стало масове застосування на цьому напрямку бійців т. зв. приватної військової компанії «Вагнер». За оцінками Міноборони України, їхня чисельність досягала 25 тис. осіб²⁸. Однак навіть завдяки такому масованому застосуванню «гарматного м'яса» росіянам не вдалось досягти перелому на свою користь.

Стабілізація лінії фронту, яка спостерігалася наприкінці 2022 р., дала змогу констатувати завершення першої стратегічної наступальної операції Сил оборони України та перехід до нового етапу російсько-української війни – третьої стратегічної оборонної операції. Уздовж лінії фронту йшли локальні бої, хоча місцями дуже напружені, наприклад на Бахмутському напрямку. Однак назагал сторони готувалися до нової, весняно-літньої кампанії 2023 р. Сили оборони України формували нові бригади та інші частини з прицілом на подальші наступальні операції. Росіяни ж укріплювали свої позиції.

Окремо варто зауважити про ще один аспект російсько-української війни – авіаційно-ракетні удари РФ по території України. Завдяки кількісній та якісній перевазі в бойовій авіації і ракетному озброєнні російське військово-політичне керівництво розглядало такі удари як один із головних засобів досягнення цілей агресії. Значна дальність дії ракет авіаційного та морського базування давала змогу уражати цілі на усій території України.

Широкомасштабне вторгнення військ РФ почалося саме з масованого ракетно-авіаційного удару. Було випущено понад 200 ракет авіаційного базування (Х-555, Х-31П, Х-59М), морського (ЗМ14 «Калібр») і наземного («Іскандер-М»). Цілями стали деякі аеродроми Повітряних сил України, склади пального, боєприпасів, окремі пункти управління, позиції радіотехнічних і зенітних ракетних військ. Однак не завдавались удари по системах управління стратегічного рівня. Своїх цілей перший удар не досяг – система військового та державного управління України дезорганізована не була, авіація й сили ППО, хоч і зазнали

²⁸ Там само. С. 127.

певних втрат, але зберегли боєздатність²⁹. У наступні місяці авіаційно-ракетні удари по об'єктах у глибині території України продовжувалися. Російські збройні сили виявилися неспроможними підтримувати таку ж інтенсивність ударів, яка спостерігалась 24 лютого 2022 р. Водночас розширився спектр засобів ураження – для обстрілу наземних цілей від квітня 2022 р. почали використовувати протикорабельні ракети наземного базування П-800 «Онікс», до бойової роботи підключилися важкі бомбардувальники Ту-22М3, які запускали ракети класу «повітря-поверхня» Х-22 (і їх удосконалений варіант Х-32)³⁰. Ще однією якісною зміною стало застосування ударних БПЛА одноразового використання іранського виробництва «Шахед-136» (росіяни називають їх «Герань-2»). Перший такий БПЛА збила українська ППО 13 вересня 2022 р. Із другої декади вересня такі БПЛА використовував противник на Слобожанському напрямку для знищення української артилерії³¹. Поступово зона застосування «Шахедів» розширилась вглиб території України, а їхнє використання стало масовим – обсяги постачання таких БПЛА з Ірану обчислювались сотнями.

Восени 2022 р. російські авіаційно-ракетні удари стали систематичними, що визначало їх як стратегічну наступальну кампанію зі знищення критичної інфраструктури. Пріоритетними цілями стали елементи енергосистеми – електростанції, ТЕЦ, трансформаторні підстанції. Ударами по об'єктах електроенергетики противник намагався схилити керівництво України до переговорів, погрожуючи залишити цивільне населення без електрики й опалення в осінньо-зимовий період. Перший удар у межах цієї кампанії був завданий 11 вересня 2022 р. по Харківській ТЕЦ-5, Зміївській ТЕЦ, Павлоградській ТЕЦ-3, Кременчуцькій ТЕЦ³².

На зростання загрози з повітря Сили оборони України відреагували удосконаленням тактики ППО. Мобільні вогневі групи,

²⁹ Макаров В., Резнік В. Боротьба в повітряному просторі під час війни Росії проти України: узагальнення перших місяців. *Український історичний журнал*. 2022. № 6. С. 20–22.

³⁰ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (квітень 2022 р.). Київ, 2022. С. 101.

³¹ Воєнно-історичний опис російсько-української війни (вересень 2022 р.). Київ, 2022. С. 129.

³² Рік війни за свободу... Кн. 3. С. 185.

озброєні ПЗРК, зенітними самохідними установками та великокаліберними кулеметами, оперативно висувались на маршрути польоту груп ударних БПЛА та крилатих ракет, знищуючи їх. Дуже важливе значення мало якісне посилення ППО завдяки постачанню сучасних ЗРК з-за кордону, яке почалось саме восени 2022 р. Упродовж жовтня–листопада в Україну надійшли ЗРК IRIS-T із Німеччини, *NASAMS* зі США, *Spada Aspide* з Іспанії, *Crotale* з Франції³³.

Російське командування вдалось до масування зусиль: в одному авіаційно-ракетному ударі запускалось кілька десятків, а часом понад сотня ракет і ударних БПЛА. Упродовж жовтня 2022 р. – лютого 2023 р. було завдано 16 таких ударів (5 у жовтні, 2 у листопаді, 4 у грудні, 3 у січні та 2 у лютому). Значну кількість ракет і БПЛА збивала українська ППО (наприклад, під час першого удару 10 жовтня 2022 р. – 45 ракет із 83 і 22 БПЛА з 25), однак інші влучали в цілі. Результатом стало ураження багатьох об'єктів критичної інфраструктури, перебої з енергопостачанням на практично усій території України, загибель десятків мирних людей³⁴. Однак очікуваного результату ворог не досяг – волю українського народу до опору агресії зламати йому не вдалося.

Перший рік, що пройшов після початку широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну, переконливо засвідчив: сподівання російського військово-політичного керівництва на швидку перемогу не виправдалися. Російський бліцкриг провалився завдяки волі до боротьби Сил оборони України та усього українського народу. Суттєву роль відіграла і підтримка наших зарубіжних партнерів, зокрема постачання новітніх зразків озброєння. Сили оборони України за цей час реалізували дві стратегічні оборонні операції і одну наступальну, визволивши значну частину території, окупованої ворогом у перші тижні широкомасштабного вторгнення, відбили стратегічну наступальну кампанію зі знищення критичної інфраструктури. Водночас ми ніколи не повинні забувати ту ціну, яку український народ платить за прагнення залишитись вільним.

Андрій ХАРУК

³³ Там само. С. 191.

³⁴ Там само. С. 192–194.

Розділ 2. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2023)¹

Досвід співпраці України з ООН є чи не найтривалішим за всі співробітництва офіційного Києва з іншими сучасними міжнародними організаціями. Ба більше, Україна (як УРСР) у 1945 р. виступила однією з 50 держав-засновниць ООН.

Українська делегація, яку очолив народний комісар закордонних справ УРСР Дмитро Мануїльський, 6 травня 1945 р. прибула до Сан-Франциско, де 25 квітня 1945 р. розпочала роботу Установча конференція ООН. До складу репрезентантів УРСР увійшли також провідні вчені: віцепрезидент АН УРСР, академік Олександр Палладін; ректор Київського університету, професор Володимир Бондарчук; директор Інституту історії АН УРСР Микола Петровський та інші, які активно долучилися до роботи з утворення глобальної міжнародної організації. Так, О. Палладін долучився до роботи комітету з питань членства держав в ООН, В. Бондарчук та М. Петровський – комітетів, які окреслювали повноваження ГА ООН та Економічної і соціальної ради ООН, а керівник делегатів із УРСР Д. Мануїльський керував Комісією Першого комітету конференції, у межах якого підготували текст преамбули та першого розділу Статуту ООН «Цілі і принципи»².

Зокрема, у преамбулі документа її автори, з-поміж іншого, наголосили, що «народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості позбавити прийдешні покоління нещастя війни ... знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй, та створити умови, за яких мо-

¹ Дослідження підготовлене за сприяння Національного фонду досліджень України в межах виконання проекту «Історична пам'ять українців в умовах війни: від конфронтації до консолідації» (реєстраційний номер проекту: 2023.03/0207).

² Чекаленко Л., Федуняк С. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів). Київ: ДП «Видавничий дім “Персонал”», 2010. С. 88.

жуть дотримуватися справедливості і повага до зобов'язань, що впливають із договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя при більшій свободі, і заради цих цілей виявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, і об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру й безпеки, і забезпечити прийняттям принципів і встановленням методів, щоб збройні сили використовувалися не інакше, як у спільних інтересах, і використати міжнародний апарат для сприяння економічному й соціальному розвитку всіх народів»³.

Водночас статут визначав такі ключові цілі новоствореної ООН: «Підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру; розвивати дружні відносини між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру; здійснювати міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії; бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей»⁴.

До того ж, документ окреслював й такі принципи ООН: «Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів; усі Члени Організації Об'єднаних Націй сумлінно виконують узяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити їм усім у сукупності права й переваги, що впливають із належності до складу Членів Організації; усі Члени Організації Об'єднаних Націй розв'язують свої міжнародні суперечки мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу

³ Статут Організації Об'єднаних Націй (український переклад). С. 5–6.

⁴ Там само.

міжнародний мир та безпеку і справедливість; усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй; усі Члени Організації Об'єднаних Націй надають їй усіляку допомогу у всіх діях, що вживаються нею відповідно до даного Статуту, і утримуються від надання допомоги будь-якій державі, проти якої Організація Об'єднаних Націй вживає дії превентивного або примусового характеру; організація забезпечує, щоб держави, які не є її Членами, діяли відповідно до цих Принципів, оскільки це може виявитися необхідним для підтримки міжнародного миру й безпеки; цей Статут жодною мірою не дає Організації Об'єднаних Націй права на втручання в справи, які належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави, і не вимагає від Членів Організації Об'єднаних Націй представляти такі справи на розв'язання у порядку даного Статуту»⁵.

Окрім того, УРСР набула членства у багатьох структурах ООН, зокрема: Комісії з прав людини, Всесвітньому поштовому союзу (1948), Всесвітній метеорологічній організації (1948), Міжнародному союзу електрозв'язку (1948), Міжнародній організації праці (1954), ЮНЕСКО (1954), Європейській економічній комісії (1956), МАГАТЕ (1957), ЮНІСЕФ (1958) тощо.

А у 1948–1949 та 1984–1985 рр. делегати УРСР в умовах існування СРСР обиралися як непостійні члени до РБ ООН – постійно діючого органу, на який, відповідно до ст. 24 Статуту ООН, покладено відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки⁶.

Також УРСР у 1946–1971 та 1983–1985 рр. була членом Комісії ООН з прав людини, у межах якої українська делегація актив-

⁵ Статут Організації Об'єднаних Націй (український переклад).

⁶ Гусев В. Україна в Раді Безпеки ООН: обрання за географічною ознакою та з огляду на міжнародний авторитет держави. Віче. 2016. № 3. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/5102/>; Гуменюк І., Бачинська О. Організація Об'єднаних Націй: освіта, наука, культура. *Роль ООН у сучасному світі: матеріали наукового симпозіуму, присвяченого 75-річчю від дня заснування Організації Об'єднаних Націй (м. Кам'янець-Подільський, 22 жовтня 2020 р.)*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2020. С. 36.

но долучалася до розробки Загальної декларації прав людини, Міжнародних пактів про права людини, Декларації прав дитини, Декларації ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенції про незастосування терміну давності до воєнних злочинців і злочинів проти людства тощо.

Водночас українська репрезентація в ООН дієво співпрацювала з іншими державами під час підготовки Декларацій: про усунення загрози нової війни і зміцнення миру та безпеки народів (1950), про мирне врегулювання корейського питання (1950), про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, про загальне і повне роззброєння (1959), про нерозповсюдження ядерної зброї (1966), про відповідальність за воєнні злочини проти людства (1968) тощо⁷.

Зрештою, ще у радянський час з офіційними візитами до Києва прибували Генеральні секретарі ООН У Тан (1962), Курт Вальдхайм (1981), Перес де Куельяр (1987).

Після проголошення незалежності України 1991 р. участь у діяльності ООН була визнана одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики держави. Показово, що вже у 1993 р. до України прибув із візитом Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі⁸.

Особливо активними були контакти офіційного Києва з ООН за президентства Леоніда Кучми. Протягом 1994–2001 рр. відбулося 7 зустрічей Президента України Л. Кучми з Генеральним секретарем ООН: 1994 р. – у Нью-Йорку, 1995 р. – у Відні, 1996 р. – у Москві, 1997 р. – у Давосі, під час 52-ї сесії ГА ООН у вересні та листопаді 1997 р., під час Вашингтонського Саміту країн-членів НАТО у квітні 1999 р., а також під час саміту тисячоліття ООН у вересні 2000 р. Зі свого боку, 2002 р. українську столицю відвідав Генеральний секретар ООН Кофі Аннан.

У 1995 р. Президент України взяв участь у Спеціальному урочистому засіданні ГА ООН на найвищому рівні з нагоди 50-ї річниці заснування ООН. Він також брав участь у роботі 49-ї та

⁷ Турянський І. ООН в українському контексті. *Укрінформ*. 2015. 1 листопада. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1906576-oon-v-ukrajinskomu-konteksti.html

⁸ Організація Об'єднаних Націй. *Міністерство закордонних справ України*. 2022. 11 вересня. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij>

52-ї сесій ГА ООН, був Головою делегації України на 19-й спеціальній сесії ГА ООН із питань екології та Саміті тисячоліття ООН. Водночас 1997 р. міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко був обраний Головою 52-ї сесії ГА ООН. Це єдиний випадок за всю історію діяльності ООН, коли український представник зайняв таку високу посаду.

Із ініціативи Президента України 7 вересня 2000 р. відбулося засідання РБ ООН на рівні глав держав та урядів (Саміт РБ ООН), присвячене обговоренню питання «Забезпечення ефективної ролі Ради Безпеки у підтриманні міжнародного миру та безпеки, особливо в Африці». Це засідання РБ на найвищому рівні, друге за всю історію ООН, мало позитивний вплив на відновлення та зміцнення авторитету РБ ООН, а також надало потужного імпульсу зусиллям, спрямованим на зміцнення принципів Статуту ООН, головних засад системи колективної безпеки та реформування політики ООН у галузі миротворчих операцій.

Одним із найважливіших підтверджень визнання авторитету і ролі Української держави на міжнародній арені, послідовності та неупередженості її зовнішньої політики, відданості принципам демократії та верховенства права стало обрання України до складу непостійних членів РБ ООН на період 2000–2001 рр. Кульмінацією членства України в РБ ООН стало її головування у цьому органі у березні 2001 р., коли в РБ ООН предметно розглядали низку найактуальніших світових проблем, зокрема кризові ситуації на Балканах та на Близькому Сході⁹.

Наступник Леоніда Кучми на посаді Президента Віктор Ющенко продовжив лінію співпраці з ООН. Наприклад, 24 вересня 2009 р. В. Ющенко виступив на сесії ГА ООН із пропозиціями про посилення гарантій безпеки неядерним державам, наголосивши, що Україна добровільно відмовилася від статусу ядерної держави. Також В. Ющенко висловив сподівання, що через 10 років, тобто не раніше 2019 р., Україна зможе стати членом РБ ООН¹⁰.

⁹ Матювка М. Україна і Організація Об'єднаних Націй: віхи співпраці. *SARPATICA – KAPPATIKA* / ред. кол.: Е. Балагурі, М. Блецкан, М. Вегеш та ін.; відп. за вип. М. Вегеш. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. С. 226–228.

¹⁰ Хижняк Н. Ющенко: Україна розраховує на гарантії безпеки. *BBC-Ukrainian.com*. 2009. 24 вересня URL: https://www.bbc.com/ukrainian/world/story/2009/09/090924_yushchenko_un_speech_im

Наступний Президент України Віктор Янукович у співпраці з ООН акцентував на участі України у миротворчих операціях. Зокрема, про це він заявив із трибуни 67-ї сесії ГА ООН, яка відбулася у вересні 2011 р.¹¹.

На жаль, у лютому 2014 р. (із початком російського вторгнення до Криму, а потім – і на Схід України) питання війни та миротворчості стало актуальним і для Української держави і лягло в основу найбільш обговорюваних тем у наступні роки в рамках діяльності глобальної міжнародної організації, яка первісно мала на меті об'єднати всі нації.

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй. На рівні РБ ООН тема російської збройної агресії проти України обговорювалася вже через декілька днів після першої появи 20 лютого 2014 р. на Кримському півострові «зелених чоловічків» (насправді військових регулярної російської армії, які десантувалися в Криму без розпізнавальних знаків).

Як згадував тодішній постійний представник України в ООН Юрій Сергєєв, відповідна робота на рівні української дипломатичної репрезентації розпочалася ще 26 лютого 2014 р.¹², а 28 лютого 2014 р. постпред України відправив на ім'я Голови РБ ООН листа, у якому відзначив (*тут і далі – переклад тексту офіційних документів та стенограм з англійської автора*): «У зв'язку з погіршенням ситуації в Автономній Республіці Крим, Україна, що загрожує територіальній цілісності України, і дотримуючись відповідної інструкції уряду моєї держави, маю честь просити про термінове скликання засідання Ради Безпеки відповідно до статей 34 і 35 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Маю також честь просити про те, щоб згідно з відповідними положеннями Статуту та правилом 37 тимчасових правил процедури Ради Безпеки представнику уряду України було дозволено брати участь в засіданні і виступити із заявою»¹³.

¹¹ На Генасамблеї ООН Янукович пообіцяв боротися за права людини. 24 канал. 2011. 22 вересня. URL: https://24tv.ua/na_genasambleyi_oon_yanukovich_poobitsyav_borotitsya_za_prava_lyudini_n138448

¹² Екс-постпред України в ООН розповів, де перебуває звернення Януковича до Путіна з проханням ввести війська. ТСН. 2018. 8 жовтня. URL: <https://tsn.ua/politika/eks-postpred-ukrayini-v-onn-rozpoviv-de-znahoditsya-zvernennya-yanukovicha-do-putina-z-prohanniam-vvesti-viyska-1229475.html>

¹³ Letter dated 28 February 2014 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the President of the Security Council.

Цього ж дня з ініціативи української сторони у закритому режимі відбулося перше засідання РБ ООН щодо ситуації в Україні за участі Юрія Сергєєва та помічника Генерального секретаря ООН із політичних питань Оскара Фернандеса-Таранка, які виступили під час зустрічі із окремими доповідями щодо перебігу подій в Україні¹⁴.

Упродовж наступних тижнів «кримське питання» було одним із ключових на засіданнях РБ ООН навесні 2014 р. Зокрема, ввечері 1 березня 2014 р., після того, як Рада Федерації РФ відверто надала дозвіл на застосування ЗС РФ на території України, мотивуючи це «захистом прав російськомовних громадян», ситуація на українському півострові обговорювалася на екстреній зустрічі РБ ООН, до якої долучився й тодішній перший заступник Генерального секретаря ООН Ян Еліассон.

Так, Я. Еліассон під час свого виступу наголошував, що засідання РБ ООН відбувається у той момент, коли «в Криму такі ключові об'єкти, як аеропорти, комунікації та громадські будівлі, включаючи регіональний парламент, продовжують блокувати невідомі озброєні люди ... надходять повідомлення про захоплення озброєними особами будівель обласних адміністрацій у кількох містах на сході та півдні України. Новий прем'єр-міністр Криму Сергій Аксьонов [насправді – російський самопроголошений колаборант – П. А.] сьогодні оприлюднив заяву, в якій закликав президента Володимира Путіна надати допомогу в “забезпеченні миру і спокою на території Автономної Республіки Крим” ... та повідомив, що бере під контроль безпековий сектор в Криму “на тимчасовій основі” ... і закликав усіх силовиків оголосити вірність йому, а не владі Києва», а «верхня палата парламенту Російської Федерації ... схвалила прохання президента Путіна про використання російських військ в Україні “до нормалізації суспільно-політичної ситуації в цій країні”»¹⁵.

Водночас Я. Еліассон вважав «обнадійливою ознакою» заяву офіційного Києва щодо намірів інкорпорувати до нового україн-

¹⁴ Official communiqué of the 7123rd (closed) meeting of the Security Council Held in private at Headquarters, New York, on Friday, 28 February 2014, at 3 p. m. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv_7123.pdf

¹⁵ United Nations Security Council. 7124th meeting, Saturday, 1 March 2014, 4.15 p. m. New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7124>

ського уряду, який якраз формувався після перемоги Революції Гідності, представників Сходу України, як і заклики української сторони (і більшості світової спільноти) до діалогу. За цього, репрезентуючи на засіданні РБ ООН позицію Генерального секретаря цієї світової організації Пан Гімуна, Ян Еліассон відзначив, що той «продовжує уважно стежити за серйозними та стрімко змінюваними подіями в Україні, включаючи події в Криму, і серйозно стурбований погіршенням ситуації ... повторює свій заклик до повної поваги та збереження незалежності, суверенітету і територіальну цілісність України ... закликає до негайного відновлення спокою та прямого діалогу між усіма зацікавленими сторонами для вирішення поточної кризи». Завершуючи свій виступ, перший заступник Генерального секретаря ООН підсумував, що «в цей відповідальний момент важливо нагадати про місію Організації, вона завжди прагне до мирного вирішення суперечок. Це є суттю Статуту Організації Об'єднаних Націй і вона має бути нашим головним провідником у цій ситуації»¹⁶.

Зі свого боку постійний представник України в ООН Ю. Сергєєв під час доповіді зауважував, що «російські війська незаконно увійшли на територію України на Кримському півострові під неоднозначним приводом захисту російськомовного населення України», а їхня кількість постійно зростала ще напередодні відповідного офіційного дозволу Ради Федерації РФ на застосування ЗС РФ проти України. Український репрезентант недвозначно оцінював російські дії на українських теренах як «акт агресії проти Держави Україна та грубе порушення міжнародного права», які «становлять серйозну загрозу суверенітету та територіальній цілісності нашої країни [України – *П. А.*], а також миру та стабільності в усьому регіоні»¹⁷. Окрім того, Ю. Сергєєв наголосив, що «Російська Федерація не дотримується своїх зобов'язань як держави-гаранта України за Будапештським меморандумом, який зобов'язує Росію, а також інших постійних членів Ради Безпеки утримуватися від погрози силою або застосування сили проти територіальної цілісності України ... Росія офіційно відхилила пропозицію України провести негайні двосторонні

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

консультації за статтею 7 Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 1997 року ... грубо порушила основні принципи Статуту ООН, який зобов'язує усі держави-члени, серед іншого, утримуватися від ... застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави»¹⁸.

За таких умов український делегат під час засідання РБ ООН закликав цей орган, держави-гаранти Будапештського меморандуму та всі держави-члени ООН зробити все можливе для припинення агресії РФ проти України, продемонструвавши «солідарність з українським народом для захисту суверенітету та територіальної цілісності країни та основних принципів Організації Об'єднаних Націй, які зараз брутально порушуються постійним членом Ради Безпеки [Російською Федерацією – П. А.]»¹⁹.

Постійний представник РФ в ООН Віталій Чуркін висловив своєрідну позицію – трактував Революцію Гідності винятково як «кризу», що стала результатом ескалації антивладних протестів, у якій ключову роль відіграли «озброєні бойовики», підтримувані «окремими чиновниками» на Заході. Унаслідок цього «незаконно», на думку В. Чуркіна, відсторонили В. Януковича з посади Президента України, попри укладений напередодні між українським Главою Держави та опозицією договір від 21 лютого 2014 р. за посередництва міністрів закордонних справ Німеччини, Франції, Польщі. Відтак російський постпред намагався переконати колег із РБ ООН у тому, що за таких умов цілком виправданими були «занепокоєння» населення південних та східних регіонів України, зокрема і в АРК, через дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в Україні. Це, мовляв, робило легітимним звернення Президента РФ В. Путіна до Ради Федерації РФ щодо використання ЗС РФ на території України, у результаті підтримане 1 березня 2014 р., адже, начебто, було зумовлене винятково «загрозою життю громадян Російської Федерації, російських співвітчизників, а також військовослужбовців військового контингенту Збройних Сил Російської Федерації, дислокованого відповідно до міжнародного договору на території України – в

¹⁸ United Nations Security Council...

¹⁹ Ibid.

Автономній Республіці Крим». Характерно, що В. Чуркін трактував тодішні кроки російської влади лише як такі, що мали на меті забезпечити стабільну ситуацію в Україні (постпред назвав її у виступі досі «братньою») завдяки поверненню протиборчих сторін до виконання договору від 21 лютого 2014 р., усуненню від впливу на процеси в Україні «радикальних екстремістів», які начебто опинилися у владі після перемоги сил Майдану, та припиненню «спроб розмовляти з етнічними та політичними опонентами [офіційного Києва – П. А.] мовою сили»²⁰.

Представниця США в ООН Саманта Пауер у своїй доповіді була однозначнішою щодо дій російської армії на Кримському півострові. Вона рішуче засудила наданий напередодні російським парламентом дозвіл Президенту РФ на використання ЗС РФ на території України і їхнє фактичне застосування ще до згаданого офіційного рішення, оскільки, на її думку, вони не були підкріплені жодними правовими підставами та, попри заяви В. Чуркіна про сприяння стабілізації ситуації в Україні, навпаки її лише загострювали, а сама РФ порушувала свої зобов'язання, закріплені у Будапештському меморандумі 1994 р., щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, ставлячи їх під загрозу. Зі свого боку, американська репрезентантка закликала російську сторону до діалогу із новою, постмайданною українською владою, щоб, з одного боку, дійти до порозуміння у питаннях щодо «занепокоєння Росії щодо становища етнічних росіян в Україні», а з іншого – «підтримати повагу до прагнення українського народу мати нову владу», яка сформувалася після Революції Гідності, і головне – повагу до державних кордонів, територіальної цілісності та суверенітету Української держави. Для досягнення такої мети С. Пауер пропонувала й конкретні кроки: негайне направлення до Криму міжнародних спостерігачів від ООН та ОБСЄ, що мало би «забезпечити прозорість щодо переміщень і діяльності військових і парамілітарних сил в регіоні» та запуск міжнародної посередницької місії в Криму, для «деескалації ситуації та сприяти продуктивному та мирному політичному діалогу між усіма українськими партіями». Водночас американська постпред заявила,

²⁰ Ibid.

що в будь-якому разі США «працюватимуть з Україною, своїми союзниками та партнерами в Європі та в усьому світі, а також тут, в ООН, щоб підтримувати та захищати суверенітет, єдність і демократичне майбутнє України»²¹.

Британський постпред Марк Лайл Грант також висловив недвозначну підтримку українській стороні. Зокрема, він засудив будь-які акти агресії проти України, висловив стурбованість «ескалацією напруженості на Кримському півострові та тим фактом, що російський парламент дозволив російські військові дії на українській землі всупереч бажанням українського уряду, що є серйозною загрозою для суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України». За цього М. Л. Грант наголосив, що британський уряд закликав усі сторони до діалогу та до вжиття заходів, які би мали об'єднати українське суспільство та захистити права громадян України, зокрема й представників національних меншин, а також підтримав запит офіційного Києва щодо негайного проведення термінових консультацій відповідно до Будапештського меморандуму 1994 р., підписаного власне Великобританією, США, РФ та Україною²².

Зі свого боку, французький постійний представник в ООН Жерар Аро назвав тодішні події довкола України «кризою», над вирішенням якої, з метою «стабілізації демократичної України, в якій поважаються права всіх громад і яка є частиною ширшої європейської родини», Франція разом із представниками Німеччини та Польщі працювала ще під час укладення угоди між українськими Президентом В. Януковичем та лідерами опозиції 21 лютого 2014 р. Водночас Ж. Аро наголошував, що російська сторона відмовилася тоді долучитися до укладення згаданого документа. Натомість дозвіл, наданий Радою Федерацій РФ на розміщення російських військ в Україні, на думку французького представника в ООН, міг «бути розцінений як загроза територіальній цілісності України та небезпекою для миру». Однак характерно, що для виходу з «української кризи» він пропонував українській владі насамперед «вжити всіх необхідних заходів для забезпечення громадянського миру ... відновлення країни та

²¹ United Nations Security Council...

²² Ibid.

врахування законних інтересів Російської Федерації (!)», і закликав «всіх сусідів України» та країни ЄС допомогти офіційному Києву у справі мирного врегулювання ситуації та «політичного вирішення, яке відповідатиме потребам українського народу та збереже територіальну цілісність і суверенітет» України²³.

Наступне екстрене засідання РБ ООН (цього разу – з ініціативи російської делегації) щодо ситуації в Україні, зокрема в Криму, відбулося 3 березня 2014 р. Головною новиною того дня стало звернення Президента-втікача В. Януковича до Президента РФ В. Путіна, датоване 1 березня 2014 р. Його зміст членам РБ ООН зачитав В. Чуркін, вочевидь намагаючись спробувати додатково легітимізувати російську збройну агресію, яка насправді розпочалася ще 20 лютого 2014 р., навіть до втечі В. Януковича з України. Водночас у цитованому документі В. Янукович просив В. Путіна використати військову силу начебто для «відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності та захисту населення України»²⁴.

Російський постпред у РФ наголосив, що Росія продовжує вважати В. Януковича Президентом України, в той час, як після подій на Майдані владу в Києві начебто «нелегітимно, зі застосуванням насильства та відкритого терору ... захопили екстремісти з антиросійськими та антисемітськими гаслами», що нібито було загрозою для російськомовних громадян та росіян в Україні. Окрім того, В. Чуркін повторно наголосив, що саме з цих мотивів, і головно на підтримку прохання В. Януковича від 1 березня 2014 р., В. Путін і попросив дозволу на застосування збройної сили до стабілізації політичної ситуації в Україні. Збільшення ж чисельності російських військових В. Чуркін пояснював потребою «боронити від екстремістів російські бази, що можуть зазнати нападів і руйнування». Сам же російський постпред в ООН закликав до початку конституційної реформи, після якої мали би відбутися всенародний референдум та створення тимчасового Уряду національної єдності. «Російська позиція була і залишається послідовною та відкритою. Якщо для деяких

²³ Ibid.

²⁴ United Nations Security Council, 7125th meeting, Monday, 3 March 2014, 3.30 p. m. New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7125>

західних політиків Україна є лише геополітичним майданчиком, то для нас це братня країна, з якою нас пов'язує багато століть спільної історії. Росія зацікавлена в стабільній і сильній Україні, де захищені законні права та інтереси українців, наших співвітчизників і всіх громадян. У цій надзвичайній ситуації, яка не є нашою винагородою і в якій життя та безпека жителів Криму та південного сходу України знаходяться під реальною загрозою з боку безвідповідальних та провокаційних дій бандформувань та ультранационалістичних елементів, ми ще раз наголошуємо, що Росії дії цілком доцільні та законні», – підсумував В. Чуркін²⁵.

Втім решта учасників тодішнього засідання (представники Аргентини, Австралії, Чаду, Чилі, Китаю, Франції, Йорданії, Литви, Нігерії, Республіки Корея, Руанди, Великобританії, США та України) не надто повірили у такі позірно «миротворчі» наміри російської сторони та чітко висловилися за збереження суверенітету і мирне врегулювання ситуації в Україні та розкритикували дії російської армії в Криму.

Зокрема, британський постпред М. Л. Грант вкотре наголосив, що «жодна країна не може діяти із таким відвертим нехтуванням міжнародного права ... і якщо ж це стається, то можна сподіватися на одностайну і сувору відсіч міжнародної спільноти». Апелюючи до тези російської сторони про легітимність В. Януковича, представник Великобританії в ООН зауважив, що той «колишній лідер, який покинув свою посаду, свою столицю та свою країну; чие корупційне управління привело його країну до межі економічної краху; хто придушив протести проти свого уряду, що призвело до понад 80 смертей; і чия власна партія покинула його» і натомість легітимним є уряд, що сформувався в Україні після Революції Гідності, оскільки був схвалений більшістю голосів легітимного українського парламенту²⁶.

Відтак М. Л. Грант акцентував на очевидному «фабрикуванні» РФ приводів для застосування збройної сили в Криму, яке насправді нічим не виправдане, грубо порушувало міжнародні

²⁵ Assistant Secretary-General for Political Affairs Updates Security Council as It Holds Second Meeting on Ukraine in Three Days. 2014. 3 March. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11305.doc.htm>

²⁶ Ibid.

зобов'язання, зокрема Статут ООН, і точно не сприяло завданню зі захисту цивільного населення півострова. У цьому контексті він закликав РФ негайно припинити всі військові дії в Криму та утриматися від будь-якого втручання до інших регіонів України, вивести свої сили на свої бази та повернутися до рівнів збройних сил, попередньо погоджених із урядом України, у межах домовленостей про базування ЧФ, розпочати прямий діалог із українським урядом, а «не просто вибирати осіб, з якими вона хоче співпрацювати», відповідати на запити України та інших підписантів Будапештського меморандуму 1994 р. щодо проведення відповідних консультацій, конструктивно брати участь у дебатах у межах ОБСЄ та інших інституцій щодо розміщення місії зі встановлення фактів та місії міжнародних спостерігачів в Україні. «Це не 1968 [рік вторгнення військ Варшавського договору до Чехословаччини – П. А.] чи 1956 рік [придушення радянською армією Угорської революції – П. А.]. Епоха, коли одна країна може придушити демократизацію в сусідній державі шляхом військового втручання на основі явно сфабрикованих приводів, закінчилася. Ми готові працювати з Україною, Росією та всіма нашими міжнародними партнерами, щоб підтримати стабільну, єдину, інклюзивну та економічно процвітаючу Україну. Сполучене Королівство закликає Росію дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним правом ... діяти так, щоб сприяти стабільності, а не дестабілізувати регіон через сприяння новим замороженим конфліктам; і підтримувати демократичні процеси та верховенство права, а не підривати чи пригнічувати їх», – відзначив британський представник²⁷.

Подібні думки щодо російської позиції висловили цього дня й інші учасники засідання. Так, американська постпред С. Пауер заявила, що у США не бачать реальних підстав для введення російських військ на територію України, як і жодних доказів утиску російських національних меншин в Україні загалом і в Криму зокрема, а відтак у Криму йшлося винятково про нічим не спровоковану інтервенцію Росії та акт прямої агресії проти суверенної держави з порушенням усіх міжнародних угод.

²⁷ United Nations Security Council, 7125th meeting, Monday, 3 March 2014, 3.30 p. m. New York...

Представник Франції Ж. Аро зауважив, що «ми маємо випадок втручання у внутрішні справи України», шляхом взяття контролю над Кримом регулярними російськими військами, тобто окупацією частини української території.

Із жорсткою критикою Росії виступила представниця Люксембургу Сильвія Лукас (головила під час засідань РБ ООН у березні 2014 р): «Ми виступаємо за суверенність, територіальну цілісність країни, яку порушено російськими збройними силами, а також ухвалою Ради Федерації, яка узаконила це вторгнення. Це є прямим порушенням нашого Статуту, а також Гельсінського акту».

До критики Люксембургу приєдналася і Австралія. «Дії Росії підривають право українського народу обирати своє майбутнє і також суперечать міжнародному праву», – заявив постпред Австралії в ООН Гарі Квінлен.

Представниця Литви в ООН Раймонда Мурмокайте оцінювала російські дії в Криму як «загрозу міжнародному миру, безпеці та стабільності», супроводжувану спробами «дестабілізувати ситуацію, а також розпалювати радикальні дії та сепаратизм в Криму та в інших місцях України», чого не мало би бути у ХХІ ст., які радше «нагадали про найтемніші сторінки ХХ століття». На її думку, жодна з подій в Україні, яка зробила ставку на відновлення верховенства права та демократизацію, не виправдовувала російського військового вторгнення на українські терени і закликала офіційну Москву у разі наявності якихось дискусійних питань користатися широким дипломатичним інструментарієм у межах ООН, ОБСЄ та РЄ, контактуючи з Україною²⁸.

Водночас у заявах представників Руанди, Йорданії, Китаю, Чилі, Аргентини, Нігерії, Південної Кореї та Чаду також акцентували на необхідності мирного розв'язання конфлікту в Україні та якнайшвидшого конструктивного діалогу між всіма сторонами, однак характерно, що закликали переважно і офіційний Київ, і офіційну Москву «до спокою та стриманості». Показовою тут була позиція китайського постпреда в ООН Лю Цзеї, який, з од-

²⁸ Засідання Радбезу ООН щодо України: ключові моменти. *BBC-new. Україна*. 2014. 4 березня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/03/140304_un_key_points_ukraine_dk

ного боку, засудив «насильницькі дії в Україні, оскільки Китай послідовно відстоює принцип невтручання та поваги до незалежності, суверенітету та територіальної цілісності держав», але з іншого – зауважував, що ескалація в Україні виникла через низку різноманітних причин, хоч і не конкретизував, яких саме²⁹.

У підсумку, представник України в ООН Ю. Сергеев закликав РБ ООН вжити всіх можливих заходів на міжнародному рівні для того, щоб зберегти територіальну цілісність і незалежність України та виклав декілька чітких тез, які відтворювали офіційну позицію української сторони на глобальній арені щодо ситуації в Криму на рубежі лютого–березня 2014 р.: «Ми слухали тут представника Російської Федерації, але, на жаль, ми і досі не почули якоїсь переконливої відповіді на запитання, з якої причини ми маємо нелегальну окупацію Криму російськими військами у порушення усіх міжнародних угод? ... Російська Федерація проводить активні інформаційно-психологічні операції в АР Крим, а також у південно-східних областях України. Вони спрямовані на дискредитацію законної влади України та введення громадської думки в оману шляхом називання російського втручання миротворчою операцією ... Російська Федерація висловлює стурбованість дотриманням прав і свобод етнічних росіян на території України. Хочу повідомити Раді, що турбота про це є обов'язком нашого Уряду і народу. Нам не потрібна стороння допомога ... Україна є єдиною державою, а Крим за своїми повноваженнями не є членом Федерації. Без дозволу центрального уряду на введення військ з Росії ми розглядаємо це як несанкціонований акт агресії. Навіть у Криму це не підтримується багатьма людьми ... Хочеться висловити щирі вдячність ... всім членам Ради Безпеки ... хто висловив підтримку Україні, хто підтримує імператив вирішення всіх проблем дипломатичним і політичним шляхом та припинення агресії»³⁰.

Того ж таки 3 березня з візитом до України прибув заступник Генерального секретаря ООН Я. Еліассон, який під час п'ятиденного перебування у Києві обговорював із новим українським

²⁹ Assistant Secretary-General for Political Affairs Updates Security Council as It Holds Second Meeting on Ukraine in Three Days. 2014. 3 March...

³⁰ United Nations Security Council, 7125th meeting, Monday, 3 March 2014, 3.30 p. m. New York...

керівництвом кримську проблему в контексті загострення українсько-російських відносин. За результатами візиту, 6 березня він у режимі відеоконференції поінформував Генерального секретаря ООН та РБ ООН, яка проводила своє засідання у форматі закритих консультацій за участі лише членів РБ ООН³¹. У закритому форматі відбулося також засідання РБ ООН, за результатом якого 10 березня 2014 р. було укладене офіційне комюніке³².

Тоді ж, 13 березня 2014 р., у засіданні постійно діючого органу ООН взяв участь український прем'єр-міністр Арсеній Яценюк. В умовах, коли українську сторону підтримала більшість членів РБ ООН, того дня була така собі «дуель доповідей» очільника уряду України із постпредом РФ В. Чуркіним.

Так, А. Яценюк у своєму виступі наголосив, що Україна стала жертвою військової агресії з боку Росії, тому що Москва своїми діями порушує двосторонні та міжнародні договори. На його думку, така агресивна політика була неприйнятною у ХХІ ст., утім А. Яценюк зазначав, що офіційний Київ не втрачає надії на мирне вирішення конфлікту та закликав Москву вивести війська з АРК і почати прямі переговори³³.

Він також подякував усім членам РБ ООН (окрім РФ) за безумовну та рішучу підтримку територіальної цілісності, суверенітету і незалежності України та запевнив, що зі свого боку українська сторона віддана виконанню всіх міжнародних зобов'язань та дотриманню всіх двосторонніх і багатосторонніх договорів, які вона підписувала та ратифікувала. Водночас він зауважив, що офіційний Київ не визнаватиме результати незаконного псевдореферендуму про статус АРК, запланованого окупантами на півострові на 16 березня 2014 р., і натомість запропонував можливу «дорожню карту» майбутньої політики України щодо Криму та комунікації з російською стороною: «Крим був, є і буде

³¹ Брифінг в МЗС, 7 березня 2014. URL: <https://mfa.gov.ua/news/1197-brifing-v-mzs>

³² Official communiqué of the 7131st (closed) meeting of the Security Council. Held in private at Headquarters, New York, on Monday, 10 March 2014, at 3 p. m. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7131>

³³ Peaceful Resolution of Ukraine Crisis Remains Possible, Under-Secretary-General Tells Security Council during Briefing. 2014. 13 March. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11314.doc.htm>

невід'ємною частиною України. Ми ніколи не визнаємо жодного імпровізованого, штучного та сфальсифікованого так званого референдуму. Ми готові вести загальнонаціональний діалог з метою збільшення повноважень АР Крим у Верховній Раді України конституційними засобами та інструментами. Ми будемо захищати кожну меншину в моїй країні ... Ми будемо захищати кожну релігію кожного, хто є громадянином України. І ми хочемо бути дуже чіткими, заявляючи, що цей уряд готовий до відкритого діалогу. Ми простягнули руку Росії, а взамін отримали ствол рушниці. Але ми все ще віримо, що Росія готова вести переговори та вирішувати цей драматичний конфлікт – не лише в наших двосторонніх відносинах, а й у всій Європі – мирними засобами ... У нас є шанс увійти в історію. Ми зробимо все можливе, щоб зберегти мир і стабільність і врятувати мою країну»³⁴.

Постпред Росії В. Чуркін заявив, що РФ також не хоче подальшої ескалації ситуації, але ніяк не відреагував на заклик розпочати мирні переговори. Натомість, у руслі одіозної російської пропаганди, він зазначив, що до ситуації в Криму призвели не дії російських військових, а події на Майдані у листопаді 2013 – лютому 2014 рр., які, мовляв, за підтримки ЄС та США переросли на «мілітаризований табір ... кимось добре навчених і екіпірованих бойовиків», які настільки загострили ситуацію, що у результаті В. Янукович як «легітимний законний Президент був скинутий і під загрозою фізичної розправи був змушений покинути Київ». У новому ж українському уряді А. Яценюка низку міністерських портфелів отримали представники від «радикально-націоналістичної» партії «Свобода», а «оплотом нових сил» в Україні став «ще радикальніший так званий “Правий сектор”» що, на думку В. Чуркіна, лише «антагонізувало східні та південно-східні регіони України», а відтак нібито «київська влада сама розколює свою країну надвоє». У такий спосіб В. Чуркін виправдовував проведення референдуму в Криму 16 березня, який начебто ініціювали самі мешканці півострова, хоч про вирішальний вплив у цих подіях ЗС РФ, які фактично

³⁴ Крим був, є і залишиться частиною України, – Яценюк. 24 канал. 2014. 13 березня. URL: https://24tv.ua/krim_buv_je_i_zalishitsya_chastinoju_ukrayini__yatsenyuk_n420600

«під дулом» автоматів фарсовано готували «народовиявлення», він чомусь не згадав.

Зі свого боку, того ж дня ВРУ у зверненні до ООН відзначила, що попри «стриманість та поміркованість дій органів державної влади України та її Збройних Сил, усі намагання мирного розв'язання конфлікту», ситуація на території Криму надалі різко погіршувалася внаслідок активізації дій з боку ЗС та ЧФ РФ і фактично йшлося «про неспровокований акт агресії проти України з боку Російської Федерації та її спроби анексувати частину території суверенної держави». Відтак, український парламент закликав глобальну міжнародну організацію «негайно розглянути ситуацію, що склалася в Автономній Республіці Крим, у зв'язку з порушеннями Російською Федерацією відносно України основоположних принципів міжнародного права, що закріплені Статутом ООН» та заявив, що «згідно з визнаним Статутом ООН (стаття 51) правом на самооборону Україна залишає за собою право звернутися до держав та регіональних систем колективної безпеки за допомогою щодо відновлення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності»³⁵.

Офіційною реакцією РБ ООН на ситуацію в Україні могла би стати резолюція. Текст чернетки, до укладення якого долучилися понад 40 представників держав-членів ООН, обговорювався під час засідання 15 березня 2014 р. У проєкті документа наголошувалося, що згаданий безпековий орган, «зі стурбованістю відзначаючи намір провести референдум щодо статусу Криму 16 березня 2014 р.», підтвердив свою відданість суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах; настійно закликав усі сторони конфлікту негайно приступити до мирного вирішення суперечливих питань шляхом прямого політичного діалогу, проявляти стриманість, утримуватися від односторонніх дій і «запальної риторики» та повною мірою брати участь у міжнародних посередницьких зусиллях; привітав заяви уряду в Україні, які підтверджували його зобов'язання щодо захисту права всіх україн-

³⁵ Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй. м. Київ, 13 березня 2014 р. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08Z8SDDDD7>

ців, зокрема представників меншин, та продовження практики інклюзивного національного політичного діалогу; відзначив, що Україна не санкціонувала референдум щодо статусу АРК і закликав усі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати жодних змін статусу Криму на основі цього «народовиявлення» та утримуватися від будь-яких дій чи угод, які могли би бути витлумачені як визнання будь-якого такого зміненого статусу³⁶.

Водночас у резолюції не засуджували РФ, прямо не закликали її вивести війська з Криму і не погрожували офіційній Москві жодними санкціями. Однак навіть такий варіант абсолютної підтримки не здобув: тоді як 13 представників РБ ООН своїми голосами підтримали резолюцію (постійні члени – США, Великобританія та Франція, а також непостійні – Аргентина, Австралія, Чад, Чилі, Йорданія, Литва, Люксембург, Нігерія, Південна Корея та Руанда), репрезентант Китаю під час голосування утримався, стверджуючи, що прийняття документу не покращить, а лише ускладнить ситуацію в Україні, натомість запропонував створити міжнародний координаційний механізм для пошуку політичних рішень та своє посередництво. Російський представник В. Чуркін, під приводом поваги до «думки кримського народу за підсумками референдуму 16 березня», проголосував проти, наклавши на проєкт документа вето.

«Згідно з Статутом ООН, Російська Федерація має право вето на резолюції Ради безпеки. Але вона не має права вето на правду. Історія дає уроки, які корисні для всіх тих, хто хоче їх вивчити. На жаль, не всі хочуть сьогодні дослухатись до уроків історії», – наголосила після голосування представниця США С. Пауер³⁷.

Однак жодного іншого дієвого інструменту впливу на російську сторону в цих умовах не існувало, що дало змогу окупантам на Кримському півострові практично безперешкодно провести псевдореферендум із подальшим т. зв. приєднанням Криму та

³⁶ Draft resolution (S/2014/189) vetoed by Russian Federation 13-1-1, 15 March 2014. New York. URL: <https://undocs.org/en/S/2014/189>

³⁷ United Nations Security Council, 7138th meeting, Saturday, 15 March 2014, 11 a. m. New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7138>

м. Севастополь до Росії, яке «затвердив» своїм підписом Президент РФ В. Путін 18 березня 2014 р.³⁸

Ефективних рішень у відповідь на злочинні дії росіян не було запропоновано і під час засідання РБ ООН 19 березня 2014 р., хоча у центрі уваги зустрічі й були важливі за своїм змістом звіти заступника генерального секретаря ООН Яна Еліассона та помічника генсекретаря ООН із прав людини Івана Шимоновича, які напередодні повернулися з України.

Так, Я. Еліассон повідомив завсідників РБ ООН про захоплення у Криму українських військових частин російськими військовими, а «референдум» щодо статусу Криму він оцінив як «поспішне рішення», яке, на його думку, могло закласти загрозливі далекосяжні наслідки для України, регіону і всього світу, ставлячи під сумнів стабільність системи міжнародної безпеки, ефективність діяльності самої РБ ООН та загалом усієї ООН. Тим не менше, Я. Еліассон все ще висловлював сподівання на можливість «негайної деескалації сучасної кризи», однак замість якоїсь чіткої «дорожньої карти» для стабілізації ситуації та звернення до міжнародного права (зокрема кримінального) й окреслення механізмів відсічі країні-агресору апелював до «сусідських ... тісних ... історичних, культурних, економічних та політичних зв'язків» між РФ та Україною, які, мовляв, могли би сприяти у цій справі³⁹.

Окрім того, І. Шимонович, якого окупаційна влада Криму не впустила на півострів, серед іншого, відзначив, що на решті території України, підконтрольній офіційному Києву, яку йому вдалося відвідати, переслідування національних меншин, насамперед російської, не було масовим та систематичним, про що стверджувала російська сторона, під приводом чого і розпочала своє вторгнення до Криму. Натомість І. Шимонович висловив «серйозне стурбування» із напруженої ситуації щодо захисту прав людини в Криму, звідки почала надходити інформація про «свавільні арешти і затримання, катування та жорстоке пово-

³⁸ Козлов П., Волкова О., Карп'як О. Крим: хроніка анексії в спогадах учасників подій. *BBC-news Україна*. 2019. 19 березня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47619295>

³⁹ United Nations Security Council, 7144th meeting, Wednesday, 19 March 2014, 3 p. m. New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7144>

дження» щодо тих осіб, хто виступав проти псевдореферендуму від 16 березня 2014 р. Утім навіть за такого стану справ нічого ефективнішого за пропозицію створення моніторингу ситуації з правами людини, надання технічної допомоги для законодавчих та інших реформ, необхідних для забезпечення повного виконання рекомендацій, які Україна отримала від правозахисних механізмів ООН (без жодного засудження російських дій!), помічник Генерального секретаря ООН з прав людини не запропонував⁴⁰.

Загалом, на засіданні сторони на рівні представників у РБ ООН висловили вже звичні позиції: більшість промовців різко засуджувала Росію через анексію Криму; Китай висловився обтічно, але Росію не підтримав. Серед помітних виступів були слова представниці США С. Пауер із приводу анексії Росією українського Криму про те, що «зłodий може вкрати майно, але це не дає йому права власності на нього», чи представника Франції Ж. Аро, який нагадав, що ООН створили для того, щоб «уникнути таких спектаклів», яким був «референдум» у Криму⁴¹.

Представник України Ю. Сергєєв наголошував, що порушення прав людини в Україні, про яке твердить РФ, відбувається якраз на території Криму, нині повністю підконтрольного військам Росії. Він висловив занепокоєння безпекою українців, кримських татар, караїмів чи представників інших національностей у Криму, які не підтримали кримський «референдум»⁴².

Водночас представник Росії В. Чуркін критикував доповіді представників ООН та заявляв про «історичну подію – возз'єднання Криму з Росією»⁴³.

Врешті і це чергове засідання щодо ситуації в Криму так і закінчилося без якогось вагомого результату. Як, зрештою, і візит

⁴⁰ United Nations Human Rights Monitoring Mission Deployed to Crimea amid Crisis between Russian Federation, Ukraine, Security Council Told, 19 March 2014. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11328.doc.htm>

⁴¹ United Nations Security Council, 7144th meeting, Wednesday, 19 March 2014, 3 p. m., New York...

⁴² Рада Безпеки ООН: «Зłodий може вкрати майно, але це не дає йому права власності». *Радіо Свобода*. 2014. 19 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25303143.html>

⁴³ United Nations Human Rights Monitoring Mission Deployed to Crimea amid Crisis between Russian Federation, Ukraine, Security Council Told, 19 March 2014. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11328.doc.htm>

Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна 22 березня 2014 р. до Києва, під час якого він висловив солідарність «з народом і урядом України в цей час випробувань», але у справі подальшого подолання російської агресії проти України обмежився лише висловленням упевненості, що за підтримки міжнародного співтовариства Україна «зможе пройти ці важкі часи»⁴⁴.

Наступне засідання РБ ООН (екстрене) відбулось через три тижні – 13 квітня 2014 р., на тлі активізації проросійських протестів на Півдні та Сході України (у межах спроб російських спецслужб організувати «Русскую весну»), окупації 12 квітня 2014 р. російськими диверсійними групами частини Донеччини (Слов'янська, Краматорська та низки менших населених пунктів) і ухвалення ввечері того ж дня у відповідь українською РНБО рішення про початок АТО на Сході України (рішення було оголошене 13 квітня, а сама АТО розпочалася 14 квітня)⁴⁵.

Прикметно, що згадану зустріч РБ ООН цього разу ініціював саме російський представник В. Чуркін «через тривожні події в Україні»⁴⁶. Під час самого засідання постпред РФ, пославшись на рішення РНБО про початок АТО, звинуватив українську владу у відступі від первинних обіцянок поводитися стримано і «знайти мирний шлях виходу із ситуації з урахуванням думки різних прошарків і груп населення України», закликав офіційний Київ утриматися від застосування сили проти «протестувальників» у південно-східних областях України і зазначив, що «міжнародна спільнота має вимагати від ставлеників Майдану, які захопили владу в Києві, негайно припинити війну з власним народом і виконати всі свої зобов'язання згідно з угодою від 21 лютого». Окрім того, В. Чуркін заперечив будь-який російський вплив на згадані події, натомість поклавши відповідальність за врегулювання ситуації на західні країни, заявивши, що «саме від Заходу

⁴⁴ Перепада О. Пан Гі Мун у Києві. DW. 2014. 22 березня. URL: <http://surl.li/poeqf>

⁴⁵ Гребенюк М., Грицюк В., Щипанський В. Історична періодизація антитерористичної операції на сході України (14 квітня 2014 – 30 квітня 2018 рр.). *Український історичний журнал*. 2020. Ч. 4. С. 181.

⁴⁶ United Nations Security Council, Letter dated 13 April 2014 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council. URL: <https://undocs.org/en/S/2014/264>

зараз залежить можливість уникнути громадянської війни (!) в Україні»⁴⁷.

Водночас представник України Ю. Сергєєв відповів, що т. зв. «протестувальники» на Сході України насправді були «озброєними до зубів російськими військовими», які використовували таку ж організовану тактику, як і в Криму, для захоплення цього району. На його думку, ці російські агенти встановили контроль над кількома будівлями у Донецькій області та напали на колону українських правоохоронців, які намагалися захистити Слов'янськ. «Це не війна між українцями; це війна Росії на знищення України», – підсумовував Ю. Сергєєв, вимагаючи від РФ вивести своїх диверсантів із української території⁴⁸.

Зі свого боку, постійні представники США, Великобританії та Франції у своїх виступах засудили саме російську сторону, заявивши, що РФ на Сході України почала застосовувати той же сценарій, що й у Криму впродовж лютого–березня 2014 р. Так, американська представниця в ООН С. Пауер стверджувала, що в українських містах чинили сваволю ті самі професійні озброєні групи, що захоплювали Крим: «На жаль, факт полягає в тому, що збройне захоплення будівель у шістьох українських містах і сьогодні в ще кількох містах є дзеркальною тактикою російських сил, яка використовувалася на ранніх стадіях вторгнення у Крим». Вона також наголосила, що нестабільність на Сході України є штучно створена, спланована й організована РФ, та однозначно підтримала українську владу і народ, які, на її думку, мали цілковите право самостійно визначати майбутнє своєї держави⁴⁹.

Посол Великобританії в ООН М. Л. Грант також відзначив, що на Сході України розпочалася реалізація добре спланованої операції проти українського народу з використанням сили, згідно з «кримським сценарієм», але ситуація була загрозливішою, оскільки станом на квітень 2014 р. супутникові зображення

⁴⁷ United Nations Security Council, 7154th meeting, Sunday, 13 April 2014, 8 p.m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7154>

⁴⁸ United Nations Security Council, Letter dated 13 April 2014 from the Permanent Representative of the Russian Federation...

⁴⁹ Засідання Радбезу ООН щодо України: США, Британія і Франція звинувачують Росію. LB.ua. 2014. 14 квітня. URL: https://lb.ua/news/2014/04/14/262999_zasedanie_sovbeza_oon_ukraine.html

фіксували скупчення поблизу кордону з Україною орієнтовно 40 тис. російських військовослужбовців – із танками, артилерією й інженерними підрозділами⁵⁰.

Французький постпред Ж. Аро також висловив схожі позиції, привітавши українську владу за прагнення вирішити ситуацію шляхом діалогу і закликавши РФ припинити використання подвійних стандартів та послідовно залишатися одним із гарантів миру у світі.

Під час цього ж засідання виступили представники Литви, Руанди, Йорданії, Австралії, Аргентини, Республіки Корея, Чаду, Люксембургу, Чилі, Нігерії, а також КНР, чий репрезентант, фактично дотримуючись нейтралітету, закликав усі сторони відмовитися від насильства, поводитися стримано й активно використовувати політичні та дипломатичні канали для вирішення розбіжностей⁵¹.

Однак вкотре за підсумками засідання учасники дискусії не дійшли до якогось взаємоприйняттого рішення, жодних документів не ухвалено, серед більшості учасників зустрічі надалі панувала атмосфера «глибокої занепокоєності», і певні сподівання щодо врегулювання ситуації покладалися на заплановану на 17 квітня 2014 р. зустріч у Женеві представників ЄС, США, РФ та України⁵².

Під час наступного засідання РБ ООН 16 квітня 2014 р. І. Шимонович, цього разу упродовж 21–22 березня 2014 р. відвідавши й Крим, виголосив ще один свій звіт після відвідування України. Зокрема, у виступі він піддав сумніву легітимність Кримського псевдореферендуму 16 березня 2014 р. Він наголошував, що останній відбувався в умовах, коли ЗМІ на півострові, вслід за російськими медіа, маніпулювали громадською думкою місцевого населення, залякуючи його перебільшеними повідомленнями про розправу протестувальників на Майдані

⁵⁰ Ukraine Situation 'More Combustible than Ever', Assistant Secretary-General Warns Security Council, Calling for Action to De-escalate Crisis. 2014. 13 April. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11351.doc.htm>

⁵¹ United Nations Security Council, Letter dated 13 April 2014 from the Permanent Representative of the Russian Federation...

⁵² Росія пригрозила зірвати міжнародні переговори щодо України. *LB.ua*. 2014. 14 квітня. URL: https://lb.ua/news/2014/04/14/263000_rossiya_prigrozila_sorvat.html

над етнічними росіянами. Це, на його думку, лише «підживлювало страх та невпевненість» серед російського населення півострова, а під час самого т. зв. «народовиявлення» у Криму були присутні «воєнізовані групи самооборони та солдати у формі без розпізнавальних знаків, що не сприяло створенню середовища, в якому виборці могли реалізувати свободу вираження поглядів під час референдуму». Водночас, на думку І. Шимоновича, існували достовірні дані про переслідування, арешти та навіть катування активістів і журналістів, які не підтримали референдум, відмовлялися визнати приєднання Криму до РФ та приймати російське громадянство (насамперед йшлося про кримських татар)⁵³. Окрім того, помічник Генсекретаря ООН із прав людини вказав і на значне погіршення ситуації у низці східних областей України (насамперед у Харкові, Донецьку та Луганську), де «озброєні проросійські активісти захоплювали урядові будівлі, застосовували насильство проти правоохоронців ... нападали на учасників проукраїнського мітингу», і в таких умовах І. Шимонович закликав до негайного припинення озброєння таких «протестувальників», щоб не перетворювати їх на «квазівоєнізовані формування ... зменшити напруженість та насильство ... розпочати між усіма сторонами інклюзивний, постійний і змістовний національний діалог», адже інакше існувала реальна загроза «значної дестабілізації всієї України»⁵⁴.

Із цим звітом не погодився лише російський постпред в ООН В. Чуркін, заявивши, що той «упереджений» та «сфабрикований», оскільки «не відобразив реального становища російськомовних, яких переслідували радикали в Україні» і начебто приховував факти «насильства» постмайданної влади проти «мирних протестів» населення південних та східних областей України. Втім, хоча решта учасників зустрічі традиційно підтримали українську сторону, і цього разу реальних інструментів подолання російської агресії не було затверджено, а в результаті ООН не могла жодним чином дієво запобігти подальшій

⁵³ United Nations Security Council, 7157th meeting, Wednesday, 16 April 2014, 4 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7157>

⁵⁴ Assistant Secretary-General Stresses Need to Uphold Human Rights Standards in Security Council Briefing on Ukraine Visits. 2014. 16 April. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11358.doc.htm>

ескалації на Сході України, пов'язаній із проголошенням т. зв. «народних республік» у Донецьку (ще 7 квітня) та Луганську (27 квітня) і проведенням псевдореферендумів на окупованих РФ частинах Донеччини та Луганщини щодо їхньої «незалежності» від України 11 травня 2014 р.

Зрештою, як влучно (і з розчаруванням) відзначив під час зустрічі РБ ООН 29 квітня 2014 р. заступник Генерального секретаря ООН із політичних питань Джеффри Фелтман, «дух компромісу», що з'явився у спільній Женевській заяві щодо України від 17 квітня, здавалося, «випарувався» через різні тлумачення документа та нові спалахи насильства у східній і південній частинах країни⁵⁵.

На жаль, упродовж наступних декількох тижнів РБ ООН була радше пасивним спостерігачем за активною фазою військових дій у Донецькій та Луганській областях України, продовжуючи хіба що апелювати до того, що єдиним виходом із кризи є винятково дипломатичні рішення, та висловлюючи вже візитну для цієї організації «серйозну стурбованість».

Водночас більшість представників РБ ООН (звісно, крім РФ) надалі послідовно визнавали право України на підтримку верховенства права у державі та її територіальну цілісність, підтримуючи позицію української сторони (зокрема, новообраного на виборах 25 травня 2014 р. Президента України Петра Порошенка та українського представника в ООН Юрія Сергєєва) про те, що насправді офіційний Київ не проводив «каральної операції» проти цивільних громадян, які вийшли на «мирні мітинги», як про це розповідав посол РФ до ООН Віталій Чуркін, а йшлося про боротьбу проти збройних формувань, безпосередньо організованих та спонсорованих РФ, зокрема створених за участі представників її спецслужб і військових⁵⁶.

⁵⁵ «Emerging Spirit of Compromise» Evaporates as Violence Escalates in Ukraine, Under-Secretary-General Tells Security Council. 2014. 29 April. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11375.doc.htm>

⁵⁶ Diplomatic Solution Only Way Out, as Situation in Ukraine Deteriorates, Under-Secretary-General Tells Security Council. 2014. 2 May. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11377.doc.htm>; United Nations Security Council, 7185th meeting, Wednesday, 28 May 2014, 3 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7185>

Вочевидь, враховуючи такі позиції, більшість країн-членів РБ ООН (окрім Китаю) не підтримали ані пропозиції Росії з ухвалення резолюції про створення гуманітарних коридорів на Сході України, ані т. зв. миротворчих російських проєктів резолюцій щодо ситуації в Україні із власним варіантом плану виходу з «української кризи», не вірячи у щирість намірів офіційної Москви деескалувати ситуацію на українському Сході, яку сама й спровокувала та надалі підтримувала, продовжуючи надавати російським бойовикам на Донеччині та Луганщині важку зброю, зокрема танки і ракетні установки⁵⁷. Оголошене 20 червня 2014 р. Президентом України П. Порошенком тижднев одностороннє перемир'я та оприлюднений ним того ж дня мирний план із 15 пунктів у РБ ООН розглядали як реальні інструменти для врегулювання ситуації на Сході України, які, як зазначав під час виступу на засіданні РБ ООН 24 червня 2014 р. заступник Генерального секретаря ООН із політичних питань Тайє-Брук Зеріхун, треба було максимально використати⁵⁸.

Втім вже 1 липня 2014 р. активна фаза АТО на Сході України відновилася, а 17 липня 2014 р. неподалік Торезу Донецької області сталася трагічна подія – акт знищення ЗС РФ цивільного пасажирського літака Boeing 777 компанії Malaysia Airlines, що виконував регулярний рейс МН17, унаслідок якого загинули всі пасажери та екіпаж (загалом 298 осіб).

Вже наступного дня РБ ООН зібралася на екстрене засідання з цього приводу, а 21 липня 2014 р. одногосно підтримала резолюцію 2 166, яка безпосередньо стосувалася авіатрагедії. Документ був ініційований делегацією Австралії, 28 громадян якої загинули у катастрофі, хоча під час обговорення у резолюції також врахували й певні пропозиції російської сторони. У ньому «найрішучіше» засудили збиття літака, закликали усі держави

⁵⁷ В ООН не підтримали запропоновану Росією резолюцію щодо України. *LB.ua*. 2014. 6 червня. URL: https://lb.ua/news/2014/06/06/269145_oon_podderzhali_predlozhennuyu.html; Рада Безпеки ООН відхилила російський проєкт резолюції щодо України. *LB.ua*. 2014. 17 червня. URL: https://lb.ua/world/2014/06/17/270009_sovbez_oon_otklonil_rossiyskiy.html

⁵⁸ Peace Plan, Unilateral Ceasefire Offer Hope for Resolving Conflict in Ukraine, Political Affairs Official Tells Security Council. 2014. 24 June. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11448.doc.htm>

і суб'єкти у регіоні повною мірою співпрацювати, з огляду на міжнародне розслідування інциденту, висловили «серйозну заклопотаність» із приводу повідомлень про недостатній та обмежений доступ до місця аварії, озвучили вимогу, щоб «збройні групи, які контролюють місце катастрофи і його околиці, утримувались від будь-яких дій, які можуть поставити під загрозу цілісність місця катастрофи» тощо⁵⁹.

Окрім того, у своїх виступах кілька представників країн засуджували випадки мародерства на місці аварії, про які раніше повідомляли медіа, а американська представниця при ООН С. Пауер безпосередньо заявила, що, попри одноголосну підтримку у залі РБ ООН згаданої резолюції, на думку США, РФ відверто заважала проведенню розслідування обставин авіатрощі, куруючи озброєних людей, які протягом декількох днів не допускали експертів до місця падіння літака, натомість самі забирали уламки лайнера. У цьому контексті С. Пауер влучно зауважувала: «Якби літак збили з території України, Путін наказав би сепаратистам зберегти кожен уламок літака. Але ця резолюція була б непотрібна, якби Росія застосовувала свій тиск у регіоні ... Ми ухвалили цю резолюцію, але ми не наївні. Якщо Росія не буде частиною рішення, Росія буде частиною проблеми»⁶⁰. За цього вона недвозначно стверджувала, що не вбачає ознак причетності української сторони до збиття літака, а також, разом із більшістю інших доповідачів із країн-членів РБ ООН, вкотре закликала офіційну Москву дистанціюватися від підтримки бойовиків на Донбасі, натомість китайський репрезентант був переконаний, що Представник Китаю заявив, що «жодна зі сторін не повинна ухвалювати одностороннє рішення, яке не базується на фактах»⁶¹.

Втім на цьому тлі й надалі найбільш викристалізованою була суперечка між представниками України та РФ в ООН. Так, український посол Ю. Сергєєв переконував, що завдяки ухваленій

⁵⁹ United Nations Security Council, 21 July 2014, Resolution 2166 (2014). URL: [https://undocs.org/en/S/RES/2166%20\(2014\)](https://undocs.org/en/S/RES/2166%20(2014))

⁶⁰ United Nations Security Council, Sixty-ninth year, 7221st meeting, Monday, 21 July 2014, 3 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7221>

⁶¹ Security Council Coalesces around Resolution 2166 (2014) on Malaysian Jet Crash Demanding Accountability, Full Access to Site, Halt to Military Activities, 21 July 2014. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11483.doc.htm>

резолуції вдасться якнайшвидше провести повне незалежне розслідування катастрофи МН17, а також врешті визнати на міжнародному рівні т. зв. ДНР та ЛНР терористичними організаціями, а очевидну підтримку їх зі сторони РФ – співпрацею з терористами. Водночас В. Чуркін, зазначивши, що, на його думку, пергочерговою причиною авіатрощі на Сході України було протистояння у районі падіння лайнера, під час якого «протестувальники» з Донбасу протистояли «каральній операції» офіційного Києва, який, мовляв, намагався й «шок світової спільноти, викликаний катастрофою» використати винятково для виправдання власних дій у регіоні⁶².

Після двох засідань РБ ООН 5 та 8 серпня 2014 р., які стосувалися головно гуманітарної ситуації на прифронтових та окупованих РФ теренах (а точніше констатації щораз то більшої її деградації), екстрені зустрічі 22 серпня (у закритому форматі) та 28 серпня 2014 р. (у відкритому) відбувалися на тлі суттєвої ескалації ситуації на фронті, насамперед після початку масового заходу російських військових на територію України протягом останнього тижня серпня 2014 р., що, зокрема, призвело до Іловайської трагедії.

Заступник Генерального секретаря ООН із політичних питань Дж. Фелтман 28 серпня відзначав, що тодішнє засідання РБ відбувалося в умовах «небезпечної ескалації кризи в Україні з активізацією бойових дій протягом останніх 48 годин на південному сході», інтенсифікації діяльності збройних формувань, зокрема за підозри «російської військової участі у цій новій хвилі ескалації», що, у разі підтвердження, на думку Дж. Фелтмана, означало би «пряме порушення міжнародного права та Статуту ООН». Однак він жодним чином не конкретизував можливе застосування санкцій ООН проти російської сторони, обмежившись вже традиційним «особливим занепокоєнням» та сподіваннями «знайти конструктивний спосіб терміново вирішити кризу, наслідки якої виходять далеко за межі України та регіону»⁶³.

⁶² Резолюція щодо МН17 – Радбез ООН одностайна. *BBC-news. Україна*. 2014. 21 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/07/140721_un_boeing_resolution_rl

⁶³ United Nations Security Council, 7253rd meeting, Thursday, 28 August 2014, 2 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7253>

Водночас постпред РФ в ООН В. Чуркін звинувачував в активізаціях боїв на Сході України офіційний Київ, який, мовляв, «розпочав війну з інакодумством, забороняв політичні партії та погрожував опозиційним журналістам розправою», мирний план, який пропонував П. Порошенко, начебто був лише «черговим маневром для відволікання уваги та силового вирішення ситуації»⁶⁴.

Представник України (тоді це був в. о. представника Олександр Павличенко), зі свого боку, відзначив, що саме РФ зірвала мирний план українського президента Петра Порошенка, а українська сторона натомість навпаки відкрита до дипломатичних переговорів, але винятково із урахуванням інтересів суверенітету України та європейських прагнень її народу. У цьому контексті О. Павличенко вкотре висловив вимогу російській стороні негайно вивести всі свої війська з території України та закликав міжнародне співтовариство якнайшвидше надати підтримку для протидії активізованого російського наступу⁶⁵.

Із підтримкою територіальної цілісності та суверенітету України і закликами насамперед до російської сторони припинити подальше загострення ситуації, під час засідання виступили послы до ООН із Литви, Франції, Йорданії, Люксембурга, Чилі, Австралії, США, Республіки Корея, Руанди, Великобританії. Особливо показовою у цьому контексті була доповідь представниці США С. Пауер, яка вкотре відкрито звинуватила російських делегатів в ООН зокрема і владу РФ загалом у маніпулюванні та перекручуванні фактів: «Росія не слухає, замість того, щоб слухати, замість того, щоб почути вимоги міжнародної спільноти, Росія на кожному кроці у цій Раді говорила все, що завгодно, крім правди. Вона маніпулює, приховує, вона йде на відверту брехню ... Тому ми навчилися вимірювати Росію її діями, а не словами. За останні 48 годин дії Росії говорять багато про що. 26 серпня ... після зустрічі з президентом України Порошенком у Мінську президент Путін заявив про необхідність “якнайшвидше припинити крово-

⁶⁴ Senior Official Warns Security Council of Dangerous Escalation in Ukraine, Citing «Deeply Alarming Reports of Russian Military Involvement». 2014. 28 August. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11541.doc.htm>

⁶⁵ United Nations Security Council, 7253rd meeting, Thursday, 28 August 2014, 2 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7253>

пролиття”. Проте того ж дня супутникові знімки показали російські бойові підрозділи на південний схід від Донецька, на сході України ... Цього ж дня на Луганщині Україна затримала солдатів російської бригади. У відповідь на це Росія заявила, що солдати випадково перейшли на територію України ... Наступного дня після Мінських переговорів Росія зсередини Росії обстріляла українські позиції в Новоазовську ракетами “Град”, а потім атакувала двома колонами російської бронетехніки та танків. На околицях цього міста, поки ми розмовляємо, стоїть російська бронетехніка та реактивні системи залпового вогню “Ураган”. Російські сили вздовж кордону є найбільшими з тих пір, як вона почала передислокацію там сил наприкінці травня, і включають значну кількість бойових літаків і гелікоптерів. Російські безпілотники регулярно заходять у повітряний простір України ... І все ж, незважаючи на всі ці обурливі дії, Україна неодноразово шукала політичного вирішення кризи ... На відміну від цього, президент Путін все ще не хотів визнавати найосновніші факти, факти, які ми всі знаємо, а саме те, що Росія озброїла, спорядила і тепер приєдналася до незаконних сепаратистів, які воюють в Україні. Потрібні серйозні переговори – терміново необхідні – але Росія має припинити брехати та припинити розпалювати конфлікт. Маска знімається ... ми бачимо дії Росії такими, якими вони є: навмисне намагання підтримати незаконних сепаратистів в іншій суверенній країні, а тепер і воювати разом із ними»⁶⁶.

Водночас нейтральнішими (зокрема зі спонуканням «всіх сторін конфлікту» до діалогу, особливо після зустрічі В. Путіна та П. Порошенка 26 серпня 2014 р. у Мінську) були заяви репрезентантів Чаду, Аргентини, Нігерії та Китаю⁶⁷.

Як би там не було, до кінця 2014 р. відбулося ще лише 3 засідання РБ ООН щодо війни в Україні: одне з них стосувалося початку розслідування катастрофи МН17 (19 вересня)⁶⁸, а два –

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Як це було Радбез ООН провів засідання через ситуацію в Україні. *BBC.com*. 2014. 29 серпня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/08/140828_live_russian_intervention_or

⁶⁸ Penetration of ‘High-energy Objects’ Caused Malaysian Air Crash over Ukraine, Security Council Told, as Top Envoy Details Findings from Initial Probe. 2014. 19 September. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11569.doc.htm>

спроб урегулювання ситуації на Сході України в контексті початку мінського договірнього процесу після підписання 5 вересня 2014 р. «Мінського протоколу»/«Мінську-1», а пізніше – й Меморандуму про виконання положень Протоколу за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи від 19 вересня 2014 р. (24 жовтня та 12 листопада 2014 р.). У контексті останнього аспекту, з одного боку, під час зустрічей РБ ООН відзначалося, що укладені документи могли би стати важливим інструментом для першочергово впровадження режиму припинення вогню та обміну полоненими, а у перспективі – й досягнення стабільного миру в Україні (про це, принаймні, говорив 24 жовтня 2014 р. один із помічників Генерального секретаря ООН із політичних питань Оскар Фернандес-Таранко)⁶⁹. Втім наголошувалося на постійному порушенні вже початково досягнутих домовленостей через продовження постійних обстрілів, подальші факти порушень прав людини, дедалі складнішу гуманітарну ситуацію на Сході України та проведення 2 листопада 2014 р. у т. зв. ДНР та ЛНР незаконних виборів їхніх «очільників» та «місцевих рад», що не сприяло деескалації⁷⁰.

«Ми не можемо і не повинні дозволити, щоб східна Україна стала лише останнім у серії “заморожених конфліктів” у Європі», – підсумовував восени 2014 р. О. Фернандес-Таранко⁷¹.

Втім, станом на початок 2015 р. виглядало, що війна на Сході радше ближча до подальшого загострення, аніж призупинення. Так, 21 січня 2015 р. на зустрічі РБ ООН ще один помічник Генсекретаря ООН із політичних питань Дж. Фелтман констатував, що цей період є «найгіршими бойовими діями на сході України з моменту припинення вогню», а російська підтримка бойовиків на Сході України лише активізувалася; відходу «від логіки війни до логіки миру», декларованого у «Мінську-1», так досі

⁶⁹ As Death Toll Surpasses 3,700, Assistant Secretary-General Tells Security Council Faster Action Needed to End Violence, Tensions in Eastern Ukraine. 2014. 24 October. URL: <https://press.un.org/en/2014/sc11614.doc.htm>

⁷⁰ Security Council Briefed on Fast-Breaking Developments in Ukraine, as Political Official Warns Failure to Secure Russian-Ukrainian Border Obstructing Peace. 2014. 12 November. <https://press.un.org/en/2014/sc11645.doc.htm>

⁷¹ United Nations Security Council, Sixty-ninth year, 7287th meeting Friday, 24 October 2014, 10.35 a. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7287>

повноцінно й не відбулося, «дипломатичний і політичний фронт зайшли в глухий кут», а «забезпечення стійкого припинення вогню» залишилося лише на папері⁷². Того ж дня представник України в ООН Ю. Сергєєв звинуватив Росію у прямій військовій агресії проти України і вимагав виключення РФ із РБ ООН⁷³.

У той час, коли в тодішніх умовах більшість країн-членів РБ ООН продовжували підтримувати українську сторону, російський представник В. Чуркін надалі звинувачував у війні на Сході України та регулярних обстрілах цього регіону офіційний Київ, трактуючи цей військовий конфлікт як внутрішній (між урядом і силами «самооборони» на Донбасі) та, замовчуючи участь РФ у ньому, закликав до «інклюзивного прямого діалогу» (про це він, зокрема, говорив під час засідання РБ ООН 26 січня 2015 р.)⁷⁴.

Однак після узгодження на саміті в Мінську 11–12 лютого 2015 р. лідерами Німеччини, Франції, України та РФ у форматі «нормандської четвірки» Комплексу заходів щодо виконання Мінського протоколу та подальшого його підписання тристоронньою контактною групою (у складі якої були представники України, ОБСЄ та РФ), за домовленістю із самопроголошеними очільниками т. зв. ДНР та ЛНР 12 лютого 2015 р. («Мінськ-2»), РБ ООН одноголосно підтримала таку ініціативу, і 17 лютого 2015 р. її 15 членів проголосували за проект резолюції (характерно, що він був поданий РФ, хоч із урахуванням узгоджень із іншими членами РБ ООН)⁷⁵.

В ухваленому документі (Резолюція 2202 (2015)) відзначено, що РБ ООН, «посилаючись на цілі і принципи, закріплені в Статуті Організації Об'єднаних Націй, і знову заявляючи про свою повну повагу до суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України, висловлюючи глибоке занепокоєння трагічними

⁷² Urging Narrative of Cooperation Not Confrontation in Ukraine, Political Chief Tells Security Council 'Sustainable Ceasefire Now Exists in Name Only'. 2015. 21 January. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11746.doc.htm>

⁷³ United Nations Security Council, 7365th meeting, Wednesday, 21 January 2015, 3 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7365>

⁷⁴ Alarmed by Civilian Deaths from Rocket Attacks in Ukraine, Under-Secretary-General, in Security Council Briefing, Calls for Rebels to Reinstate Ceasefire Agreement. 2015. 26 January. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11753.doc.htm>

⁷⁵ Радбез ООН ухвалив резолюцію щодо мінських угод. *Українська правда*. 2015. 17 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/17/7058923/>

подіями і насильством в східних регіонах України, підтверджуючи свою резолюцію 2166 (2014) [щодо трагедії рейсу МН17 – *П. А.*], будучи твердо переконаною в тому, що урегулювання ситуації в східних регіонах України можливе тільки шляхом мирного розв'язання нинішньої кризи», схвалила Комплекс заходів з виконання Мінських угод, прийнятий і підписаний у Мінську 12 лютого 2015 р. (його повний текст був опублікований у Додатку 1 резолюції), привітала Декларацію Президента РФ, Президента України, Президента Французької Республіки і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина на підтримку Комплексу заходів з виконання Мінських угод від 12 лютого 2015 р. та «виражену в ній їхню незмінну прихильність виконанню Мінських угоди», закликала всі сторони забезпечити повне виконання «Мінська-2», включаючи передбачене в документі всеосяжне припинення вогню, та постановила продовжувати займатися цим питанням і надалі⁷⁶.

Попри однаковість в ухваленні резолюції, з дискусії, яка лунала перед та після голосування у залі РБ ООН, стало зрозумілим, що затверджений документ був лише тимчасовим компромісом між представниками РБ ООН, за який вони голосували з різних мотивів, але зі спільною метою – припинення бойових дій на Сході України, тим паче на тлі загострення ситуації на фронті в районі Дебальцевого.

Зокрема, у той час, як російський постпред В. Чуркін відзначав, що прийнятий документ міг би створити «реальну можливість, аби Україна почала перевертати трагічну сторінку історії» у вигляді «внутрішнього конфлікту», американська представниця С. Пауер вважала «щонайменше іронічним» те, що РФ взагалі була автором резолюції щодо мирного врегулювання в Україні, хоча російські дії з підтримки війни на Сході України свідчили про протилежне: «Росія підписує угоди, а потім робить все, що в її силах, аби підірвати їх. Росія виступає за суверенітет країн, а потім діє так, ніби кордонів сусідів не існує»⁷⁷.

⁷⁶ United Nations Security Council, Resolution 2202 (2015), Adopted by the Security Council at its 7384th meeting, on 17 February 2015. URL: [https://undocs.org/en/S/RES/2202%20\(2015\)](https://undocs.org/en/S/RES/2202%20(2015))

⁷⁷ United Nations Security Council, 7384th meeting Tuesday, 17 February 2015, 3 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7384>

Із критикою Росії також виступила постійний представник Литви Р. Мурмокайте. Вона наголосила, що бойовики («сепаратисти») на Донбасі отримували збройну підтримку з російського боку, а отже, «Росія є безпосереднім учасником конфлікту в Україні та має нести за це основну відповідальність»⁷⁸.

Зі свого боку, британський постпред М. Л. Грант закликав насамперед РФ виконати взяті в Мінську зобов'язання, а також відповідно вплинути на «сепаратистів» на Сході України, щоб вони також дотримувалися обіцяного. Окрім того, він наголосив, що «криза в Україні» почалася з незаконної анексії Росією Криму.

Китайський посол до ООН Лю Цзеї був традиційно найбільш нейтральним за інших постійних представників РБ ООН, заявляючи про необхідність враховувати занепокоєння всіх етнічних груп у вирішенні конфлікту та сподіваючись, що всі сторони знайдуть довгострокове політичне рішення: «Китай вважає, що при вирішенні проблеми в Україні слід залишатися в політичному руслі. У кризи своя реальність і своя історія. Основне рішення повинно включати законні інтереси і занепокоєність всіх етнічних груп, які проживають в Україні»⁷⁹.

Зрештою, постійний представник України Ю. Сергєєв під час засідання РБ ООН 17 лютого 2015 р. заявив, що Росія виступає прихильником та гарантом мирного процесу «лише на папері», наголошуючи, що на територію конфлікту, попри досягнуті домовленості, продовжувало надходити важке озброєння з території РФ, а бойовики за підтримки російських сил атакували позиції сил АТО у Дебальцевому. За таких умов, на думку Ю. Сергєєва, для дієвого мирного врегулювання конфлікту в Україні Росія «повинна вивести все озброєння» та «змусити сепаратистів виконувати мінські угоди».

Постпред України при ООН акцентував на тому, що офіційний Київ, зі свого боку, відповідно до Мінських домовленостей,

⁷⁸ Unanimously Adopting Resolution 2202 (2015), Security Council Calls on Parties to Implement Accords Aimed at Peaceful Settlement in Eastern Ukraine. 2015. 17 February. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11785.doc.htm>

⁷⁹ United Nations Security Council, 7384th meeting Tuesday, 17 February 2015, 3 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7384>

цілком дотримувався умов припинення вогню: «Україна продемонструвала відповідальну поведінку при виконанні взятих на себе зобов'язань – гарантований режим припинення вогню дотримується ... Не можна упустити цей шанс на мир»⁸⁰.

На жаль, попри, безсумнівно, важливість рішення РБ ООН від 17 лютого 2015 р. у справі врегулювання ситуації в Україні та послідовну підтримку української сторони більшістю представників держав-членів РБ ООН, безпосередні критика та засудження російських агресивних дій на Донбасі (та й у Криму) залишилися лише на рівні заяв, а до тексту резолюції так і не були включені (у такому разі, зрештою, через право вето РФ як постійного представника РБ ООН вона би й не була проголосована).

Однак під час зустрічі РБ ООН 27 лютого 2015 р. (вже 30-ї з лютого 2014 р. щодо України) під час розгляду стану виконання Мінських домовленостей, голова Тристоронньої контактної групи ОБСЄ Гайді Тальявіні висловила сподівання, «що вони виявляться стійкими і супроводжуватимуться подальшими позитивними змінами», хоч йшлося лише про «початок процесу», а світ ще був «далеким від стабілізації ситуації та досягнення мирного врегулювання» і поки перебував «на роздоріжжі, де стикався з ризиком подальшої ескалації конфлікту та здоровим глуздом, відповідальністю та гуманністю»⁸¹.

Втім чисельність засідань РБ ООН, присвячених війні в Україні, у 2015 р., порівняно із 2014 р., суттєво скоротилася, і упродовж березня–грудня 2015 р. таких відбулося лише 4 зустрічі: щодо моніторингу подальшого виконання Мінських домовленостей (а радше – постійного їх порушення з російської сторони, зокрема через спорадичне недотримання режиму припинення вогню), можливості розгортання в Україні миротворчої місії ООН за мандатом, порушень прав людини та загалом гуманітарних викликів для українського населення, що виникли у контексті війни

⁸⁰ РБ ООН закликає припинити вогонь на сході України. *BBC-news Україна*. 2015. 17 лютого. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150217_un_resolution_ukraine_she

⁸¹ European Monitoring Mission Chiefs, Briefing Security Council, Describe Turning Point in Ukraine of Further Progress towards Peace or Conflict's Escalation. 2015. 27 February. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11803.doc.htm>

в Україні (6 березня, 5 червня та 11 грудня)⁸²; щодо створення міжнародного трибуналу для розслідування справи про збиття 17 липня 2014 р. малайзійського пасажирського літака в небі над Донеччиною та кримінального переслідування осіб, причетних до цього злочину, що, однак, не вдалося зробити через накладення РФ вето на проєкт відповідної резолюції (29 липня)⁸³.

Українські аспекти в діяльності РБ ООН активізувалися упродовж 2016–2017 рр., коли Україна була її непостійним членом (делегацію очолив Володимир Єльченко, який 9 грудня 2015 р. замінив Юрія Сергєєва на посаді постійного представника України при ООН). У цей період, як зрештою і раніше, послідовно приділяли особливу увагу таким питанням, як: протидія російській агресії проти територіальної цілісності та політичної незалежності України; забезпечення універсального дотримання цілей і принципів Статуту ООН; зміцнення миротворчого потенціалу ООН; підвищення прозорості та демократичності роботи РБ ООН; посилення спроможностей ООН із запобігання конфліктам та посередництва; підтримання миру на Африканському континенті; боротьба з тероризмом; підтримка процесів роззброєння та нерозповсюдження; просування порядку денного щодо жінок, миру і безпеки, а також дітей у збройних конфліктах; відповідь на виклики щодо змін навколишнього середовища⁸⁴.

Втім українське представництво у РБ ООН насамперед використовувало всі можливі інструменти для протидії російській агресії, зокрема шляхом: забезпечення оперативного реагування РБ ООН на можливі загострення політико-безпекової ситуації на

⁸² Briefing Security Council, Senior United Nations Officials Say Situation in Ukraine Fragile, Reversible. 2015. 6 March. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11809.doc.htm>; Deepening Pockets of Violence in Ukraine Can Be 'Return to Intractable Conflict or Momentary Upsurge', Top Political Officer Tells Security Council. 2015. 5 June. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11920.doc.htm>; Situation in Eastern Ukraine Remains 'Tense and Volatile' Despite Post-Ceasefire Reduction in Fighting, Security Council Told during Briefing. 2015. 11 December. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc12154.doc.htm>

⁸³ Security Council Fails to Adopt Resolution on Tribunal for Malaysia Airlines Crash in Ukraine, Amid Calls for Accountability, Justice for Victims. 2015. 29 July. URL: <https://press.un.org/en/2015/sc11990.doc.htm>

⁸⁴ Діяльність України в Раді Безпеки ООН 2016–2017 рр. *Україна та ООН*. URL: <http://ukraineun.org/ukraine-and-un/161/>

тимчасово окупованих територіях України та вздовж контактної лінії; відображення різних аспектів агресії РФ проти України (від захисту цивільного населення та прав людини до використання країною-агресором мін та вибухових пристроїв всупереч нормам міжнародного права тощо) у виступах і заявах української сторони у РБ ООН; публічного спростування неправдивих заяв російської делегації в ООН; консолідації світової спільноти з метою надання належної відповіді на війну, розпочату РФ проти України 2014 р.⁸⁵

Так, однією з перших ініціатив української репрезентації в РБ ООН стало проведення у січні 2016 р. у стінах ГА ООН виставки «Ukraine EXISTS», яка складалася з двох частин (концептів): фото- та відеопоказу документальних матеріалів «Донбас. Війна» і виставки живопису, кераміки та плакату «Сучасне українське мистецтво»⁸⁶.

Члени РБ ООН 29 лютого 2016 р. заслухали виступ міністра закордонних справ Німеччини Франка-Вальтера Штайнмаєра, який презентував програму роботи ОБСЄ на 2016 р. – період, під час якого Німеччина головує у цій організації. У доповіді він левову частку уваги приділив війні в Україні та Мінським домовленостям, зокрема заявивши, що в ОБСЄ «глибоко стурбовані порушеннями домовленостей про припинення вогню на Донбасі і тим, що на окуповану територію не допускають представників ОБСЄ», та закликавши обидві сторони конфлікту (Україну та РФ) виконувати Мінські угоди⁸⁷. Водночас він наголосив, що такі принципи, як територіальна цілісність і суверенна рівність націй, залишалися основоположними, а тому, на думку Ф.-В. Штайнмаєра, для їхнього захисту ОБСЄ та ООН як «сильні багатосторонні організації» повинні були би надати ефективні інструменти для формування майбутнього, заснованого на правилах міжнародного порядку⁸⁸.

⁸⁵ Діяльність України в Раді Безпеки ООН 2016–2017 рр. ...

⁸⁶ Ukraine EXISTS. *Велика Ідея*. URL: <https://biggggidea.com/project/1298/>

⁸⁷ Володимир Єльченко: Москва не виконала жодного зобов'язання за Мінськими домовленостями. *Голос України*. 2016. 2 березня. С. 1.

⁸⁸ Delivering Annual Briefing, Chair of Organization for Security and Cooperation in Europe Voices 'Deep Concern' over Situation in Ukraine. 2016. 29 February. URL: <https://press.un.org/en/2016/sc12263.doc.htm>

Виступаючи того ж дня на РБ ООН, представник України В. Єльченко висловив підтримку пріоритетам головування Німеччини у 2016 р. та високо оцінив її спрямованість щодо пошуку практичних відповідей на серйозні загрози безпеці на просторі ОБСЄ. Він також зазначив, що, незважаючи на зусилля України, ситуація на Донбасі залишалася «нестабільною та схильною до ескалації», оскільки РФ, яка 2014 р. незаконно окупувала АРК та м. Севастополь, а згодом втягнула і Донбас «у кровопролитний конфлікт», після 2015 р. не дотримувалася кроків, спрямованих на виконання Мінських домовленостей, надалі покладаючись на створені нею псевдореспубліки ДНР та ЛНР як на інструмент, який міг би бути активований у будь-який доцільний для Кремля момент, зокрема шляхом ініціювання нових фаз конфлікту. Водночас В. Єльченко наголосив, що офіційний Київ, розглядаючи Мінські угоди як узгоджену основу для мирного врегулювання ситуації на Донбасі, був готовим цілком дотримуватися угод і просуватися вперед у всіх аспектах, враховуючи проведення місцевих виборів, відповідно до національного законодавства та стандартів ОБСЄ, і закласти міцні основи безпеки, «включаючи всеосяжне та стійке припинення вогню та відведення важкого озброєння»⁸⁹. Останній аспект, на думку українського представника, міг бути забезпечений завдяки посиленню можливостей ОБСЄ на місцях спеціальною поліцейською місією під егідою цієї організації. Однак бажаною для України перспективою В. Єльченко вважав і розгорнення на Донбасі миротворчої місії ООН. Однак ні тоді, ні у наступні роки, зокрема через спроби російської дипломатії загальмувати цю ініціативу, вона так і не була втілена в життя⁹⁰. Коли ж у вересні 2017 р. Президент РФ В. Путін раптово запропонував, за згодою з т. зв. ДНР і ЛНР, розмістити миротворців ООН на лінії зіткнення (а не на російсько-українському кордоні, як це пропонували у Києві), і російські делегати подали відповідний проєкт резолюції до РБ ООН, вже Україна відхилила прийняття документа, натомість офіційно

⁸⁹ United Nations Security Council, 7635th meeting Monday, 29 February 2016, 10 a. m., New York...

⁹⁰ Мартинов А. Діяльність української дипломатії у Раді Безпеки ООН (2016–2017 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2018. Вип. 27. С. 151.

повідомивши Генеральному секретарю ООН та Голові РБ ООН власну позицію щодо цього питання⁹¹.

Наприкінці липня 2016 р. російська делегація в ООН заблокувала й запропонований українською стороною проєкт заяви РБ ООН про Крим, у якій відповідні держави-члени висловлювали стурбованість через рішення Президента РФ від 28 липня 2016 р. включити тимчасово окуповану Автономну Республіку Крим і м. Севастополь у Південний федеральний округ РФ та підтверджували свою підтримку суверенітету, незалежності і територіальної цілісності України⁹².

Після того, як 10 серпня 2016 р. ФСБ РФ заявила про те, що нібито запобігла в ніч на 8 серпня двом спробам прориву на територію Криму «диверсійно-терористичних груп» у складі бійців спецпідрозділів Міноборони України, і про загибель унаслідок сутички військовослужбовця ЗС РФ при, мовляв, одночасних обстрілах із материкової частини України Кримського півострова, 11 серпня 2016 р. українська делегація в РБ ООН виступила із заявою щодо російських провокацій у Криму і підтримки територіальної цілісності України. У відповідь більшість членів РБ ООН (окрім РФ) без застережень підтвердили позицію щодо територіальної цілісності України, включно з Кримом⁹³. Проте через рік, коли 3 серпня 2017 р. Україна закликала ООН засудити вибори губернатора м. Севастополь, Росія заблокувала це голосування⁹⁴.

Упродовж лютого 2017 р. Україна головувала в РБ ООН. Саме напередодні, наприкінці січня 2017 р., відбулася ескалація ситуації під Авдіївкою, де бойовики т. зв. ДНР суттєво активізували обстріли. Це питання перебувало в центрі уваги засідання

⁹¹ Україна довела до відома генсека ООН позицію щодо миротворців на Донбасі. *Укрінформ*. 2017. 6 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2300224-ukraina-dovela-do-vidoma-genseka-onn-poziciu-sodomirotvorciv-na-donbasi.html>

⁹² Делегація Росії в ООН заблокувала проєкт заяви Ради Безпеки про Крим. *LB.ua*. 2016. 29 липня. URL: https://lb.ua/world/2016/07/29/341389_delegatsiya_rossii_oon_zablokirovala.html

⁹³ Радбез ООН беззастережно підтвердив позицію про територіальну цілісність України, – Сльченко. *LB.ua*. 2016. 11 серпня. URL: https://lb.ua/news/2016/08/11/342493_sovbez_oon_bezogovorочно_podverdil.html

⁹⁴ Мартинов А. Діяльність української дипломатії у Раді Безпеки ООН... С. 153.

РБ ООН від 2 лютого 2017 р., під час якого, попри вже традиційні звинувачення зі сторони РФ на адресу офіційного Києва у загостренні ситуації на Донбасі, щоб, мовляв, отримати привід вийти з Мінських домовленостей, більшість держав-членів РБ ООН підтримали тезу заступника Генерального секретаря ООН із політичних питань Дж. Фелтмана щодо того, що в умовах використання на Донбасі «забороненого Мінськими домовленостями важкого озброєння, зокрема реактивних систем залпового вогню, що ставило під загрозу житлові райони, водоочисні споруди та лінії електропередач», ООН «залишатиметься відданою підтримці мирного вирішення конфлікту таким чином, щоб підтримувати суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України»⁹⁵.

Зі свого боку, український представник в ООН В. Єльченко, заявивши, що офіційний Київ і надалі залишається відданим виконанню Мінських угод, у той момент відзначив, що події в Авдіївці вкотре продемонстрували дві тенденції: подальший підриг мирного процесу РФ та її «ставлениками на Донбасі», з одночасним намаганням досягати свої політичні цілі шляхом невибіркового застосування сили та недостатню ефективність механізмів, створених у межах «Мінського треку» для уникнення дестабілізації⁹⁶.

Знаковим стало засідання РБ ООН від 13 лютого 2017 р., яке відбулося під головуванням міністра закордонних справ України Павла Клімкіна. Під час зустрічі українській делегації вдалося досягнути одностайного ухвалення першої в історії резолюції щодо захисту критичної інфраструктури від терористичних загроз (2341 (2017)). Зокрема, у документі, співавторами якого, крім України, були ще 46 держав-членів ООН, йшлося про: підвищення рівня обізнаності держав про терористичні загрози для безпеки критичної інфраструктури; посилення стійкості критичної інфраструктури до терористичних атак шляхом заохочення, на основі відповідних стратегій, методів планування, запобігання,

⁹⁵ Thousands of Civilians Risk Losing Access to Basic Necessities as Fighting Escalates in Eastern Ukraine, Security Council Told. 2017. 2 February. URL: <https://press.un.org/en/2017/sc12704.doc.htm>

⁹⁶ United Nations Security Council, 7876th meeting, Thursday, 2 February 2017, 3 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.7876>

регулювання криз і відновлення; зміцнення потенціалу державного та приватного секторів держав для протистояння терористичним загрозам, зокрема шляхом надання їм технічної допомоги; забезпечення кримінальної відповідальності за вчинення терористичних атак, спрямованих на знищення або порушення функціонування критичної інфраструктури, а також за участь у плануванні, підготовці і фінансуванні таких нападів; зміцнення міжнародного та регіонального співробітництва з метою захисту найважливіших об'єктів інфраструктури, зокрема проєктів регіонального сполучення і пов'язаних із ними об'єктів транскордонної інфраструктури; посилення відкритого обміну відповідною інформацією між усіма зацікавленими сторонами та правоохоронними органами⁹⁷.

Окрім того, у лютому 2017 р. під час головування України в РБ ООН були проведені відкриті дебати міністерського рівня з проблематики конфліктів у Європі. Під час них, зокрема, постійний представник США при ООН (з 24 січня 2017 р. – Ніккі Гейлі) заявила, що спроби Росії «дестабілізувати ситуацію в Україні – один із найбільших викликів, з якими сьогодні стикається Європейський континент». У згаданих дебатах взяв участь і Генеральний секретар ООН (з 1 січня 2017 р. – Антоніу Гутерреш), який у своїй доповіді акцентував на тому, що «трагічний конфлікт в Україні свідчить, як локальне насилля може перерости в більш серйозну конфронтацію, яка може викликати геополітичні наслідки, призвести до підриву регіонального та міжнародного миру і безпеки та вплинути на можливість цієї Ради», а тому закликав усі сторони до негайного припинення вогню на Донбасі, а також висловив переконання, що врегулювати ситуацію в Україні можна лише на умовах, що повною мірою гарантують суверенітет, територіальну цілісність та незалежність країни⁹⁸.

⁹⁷ Рада Безпеки ООН ухвалила українську резолюцію та провела відкриті дебати щодо захисту критичної інфраструктури від терористичних атак. *Міністерство закордонних справ України*. 2017. 13 лютого. URL: <https://mfa.gov.ua/news/54673-rada-bezpeki-onn-uhvalila-ukrajinsyku-rezolyuciju-ta-provela-vidkriti-debati-shhodo-zahistu-kritichnoji-infrastrukturi-vid-teroristichnih-atak>

⁹⁸ Онищук Н. Дії Кремля – один із найбільших викликів Європі. *Голос України*. 2017. 23 лютого. URL: <http://www.golos.com.ua/article/284900>

У березні 2017 р. українська сторона провела неофіційне засідання РБ ООН за формулою Арріа «Гібридна війна як загроза міжнародному миру та безпеці», яке стало першим обговоренням проблематики гібридних війн у межах ООН. У квітні того ж року було організовано неофіційне засідання РБ ООН на тему «Вплив зміни клімату на безпеку: зростання рівня морів»⁹⁹. А 9 липня 2017 р., зокрема за сприяння української делегації в ООН, Генеральний секретар цієї організації прибув із офіційним візитом до Києва¹⁰⁰.

Загалом, як влучно відзначив дослідник А. Мартинов, упродовж 2016–2017 рр. «Україна в Раді Безпеки ООН була адвокатом миру і справедливості»¹⁰¹, проте недосконалий механізм прийняття рішень у РБ ООН, залежний від права вето постійних його держав-членів, фактично нівелював більшість дипломатичних здобутків українських дипломатів у цьому органі, зокрема у справі введення миротворців ООН на Донбас на українських умовах, що могло би стати справжньою гарантією остаточного припинення бойових дій принаймні на Сході України (і з активнішим поверненням до порядку денного питання деокупації Криму).

Такі тенденції збереглися і в наступні роки. Показовим у цьому контексті було засідання РБ ООН 26 листопада 2018 р. – після того, як 25 листопада поблизу Керченської протоки у Чорному морі прикордонні катери ФСБ РФ відкрили вогонь по корабельній групі ВМС України; росіяни поранили 6 українських військовослужбовців, захопили 3 кораблі і 24 українських військових взяли в полон.

Так, зустріч РБ ООН наступного дня розпочалася з того, що більшість її членів підтримали порядок денний, запропонований українською стороною, водночас відкинувши російський варіант, відповідно до якого РФ намагалася подавати інцидент

⁹⁹ Діяльність України в Раді Безпеки ООН 2016–2017 рр. *Україна та ООН*. URL: <http://ukraineun.org/ukraine-and-un/161/>

¹⁰⁰ Прес-служба апарату Верховної Ради України. Росія, як сторона конфлікту, має бути позбавлена в ООН права вето. *Голос України*. 2017. 11 липня. С. 2.

¹⁰¹ Мартинов А. Діяльність української дипломатії у Раді Безпеки ООН... С. 159.

у Керченській протоці як вимушені кроки через «порушення кордону РФ». Водночас сама тамтешня конфліктна ситуація, на думку російської сторони, була начебто провокацією української влади, заздалегідь спланованою із західними державами, щоб чинний Президент України П. Порошенко в умовах низьких рейтингів «міг утримати владу та виправдати свої недоліки» шляхом введення воєнного стану¹⁰².

Натомість український представник В. Єльченко, назвавши дії Москви відкритою військовою агресією з метою встановлення морського контролю РФ у цьому районі, заявив, що його співвітчизники діяли згідно з міжнародним правом і двосторонньою угодою щодо Керченської протоки, яка у будь-якому разі була частиною українських територіальних вод. Окрім того, наголошуючи у цій ситуації на цілковитій стриманості України та її повному дотриманні Мінських угод, він попередив, що не можна виключати подальшої ескалації з боку Москви і саме цим обґрунтував рішення української влади оголосити воєнний стан, який, втім, можна скасувати у будь-який момент, і врегулювати ситуацію дипломатичним шляхом. Він також виголосив вимогу негайного звільнення затриманих українських військових і трьох захоплених кораблів, а також закликав до тиску та нових санкцій проти РФ для деескалації напруженості та забезпечення вільного переходу через Керч-Єнікальський канал¹⁰³.

Втім, хоча більшість членів РБ ООН або виступили з нейтральними заявами (наприклад, Болівія та Китай), або однозначно підтримали позицію України (насамперед репрезентанти США, Великобританії, Нідерландів, Польщі, Франції та Швеції), наголосивши на необхідності поважати суверенітет і територіальну цілісність України та засудивши російські дії у Керченській протоці як частину ширшої її агресії на Сході України, все ж через, знову ж таки, право російської делегації на вето, жодних офіційних документів на рівні РБ ООН із цього питання не було затвер-

¹⁰² United Nations Security Council, 8410th meeting, Monday, 26 November 2018, 11.35 a. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.8410>

¹⁰³ Top Political Official Urges Restraint from Ukraine, Russian Federation in Emergency Security Council Meeting on Seized Ukrainian Vessels. 2018. 26 November. URL: <https://press.un.org/en/2018/sc13601.doc.htm>

джено¹⁰⁴. Через декілька місяців у межах глобальної організації офіційна реакція на інцидент таки з'явилася, щоправда, не від РБ ООН – 25 травня 2019 р. Міжнародний трибунал ООН із морського права зобов'язав Росію негайно звільнити 3 судна і всіх членів екіпажів. Однак після збігу місяця, відведеного на інформування про виконання рішення трибуналу, Росія продовжила утримання моряків. Лише 7 вересня 2019 р. після тривалих переговорів відбувся обмін українських в'язнів на російських. Всього додому повернулося 35 українців, враховуючи 24 українських моряків, а ще через 2 місяці, 17 листопада 2019 р., були повернуті й захоплені катери та буксир, щоправда у розграбованому стані.

Подібна ситуація склалася і під час засідання РБ ООН 18 лютого 2020 р., коли розглядали питання щодо стану виконання сторонами Мінських угод. Так, хоча більшість держав-членів РБ ООН не погоджувалися із твердженням російського постійного представника (з 27 липня 2017 р. – Василь Небензя) про те, що українська сторона порушувала домовленості, і натомість підтримали українську територіальну цілісність та незалежність і засудили, вслід за представником України в ООН (ним якраз із грудня 2019 р. замість Володимира Єльченка став Сергій Кислиця), саме офіційну Москву у спробах зірвати мирний процес на Донбасі, зокрема із застосуванням забороненої, згідно з Мінськими домовленостями, зброї, втім жодних офіційних рішень через можливість РФ їх заблокувати так і не прийняли¹⁰⁵.

Врешті, на жаль, малоефективними виявилися й засідання РБ ООН упродовж січня–лютого 2022 р., які, на тлі масового скупчення російських військ на кордоні з Україною, мали на меті стати превентивними щодо можливої повномасштабної агресії РФ проти Української держави.

Так, ще 31 січня 2022 р. на прохання України відбулося засідання РБ ООН щодо загрози російської агресії проти України. Однак воно, де-факто, традиційно обмежилось закликами

¹⁰⁴ United Nations Security Council, 8410th meeting, Monday, 26 November 2018, 11.35 a. m., New York...

¹⁰⁵ Upcoming Period Will Be Crucial to Resolution of Conflict in Ukraine, International Officials Tell Security Council. 2020. 18 February. URL: <https://press.un.org/en/2020/sc14112.doc.htm>

представників РБ ООН від західних держав до «вирішення ситуації вздовж російсько-українського кордону лише дипломатичним шляхом», із обов'язковою повагою до суверенітету, незалежності і територіальної цілісності України в межах її кордонів та «утримання від провокаційної риторики та дій і максимізації шансів на успіх демократії»¹⁰⁶.

Російський постпред у РБ ООН В. Небензя взагалі висловив обурення з того, що, мовляв, саме країни Заходу, насамперед США, «нагнітали паніку», намагаючись втрутитися у внутрішні справи РФ щодо розміщення власних ЗС на своїй території, в той час, коли начебто навіть керівництво України, включно з Президентом та міністром оборони, не бачило у діяльності російської сторони небезпеки¹⁰⁷.

Практично у такому ж руслі відбулося засідання РБ ООН й 17 лютого 2022 р. щодо безпекової ситуації навколо України через концентрацію російських військ по всьому кордону. Врешті, під час згаданої зустрічі заступниця Генерального секретаря з політичних питань та миротворчості Розмарі Ді Карло була вимушена констатувати, що хоча досі Комплекс заходів із імплементації Мінських угод 2015 р. залишався односторонньо схваленою РБ ООН основою для мирного врегулювання війни на Сході України шляхом переговорів, утім до початку 2022 р. дипломатичні переговори як у Нормандському форматі, так і на рівні Тристоронньої контактної групи фактично зайшли в глухий кут¹⁰⁸. І це – на тлі, коли, як зауважував під час зустрічі державний секретар США Ентоні Блінкен, «Москва скупчила понад 150 тисяч військ біля кордонів України, і хоча вона заявляє, що скорочує ці сили, дані розвідки на місці вказують на те, що атака неминуча і може відбутися найближчими днями»¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Situation along Russian Federation-Ukraine Border Can Only Be Resolved through Diplomacy, Political Affairs Chief Tells Security Council. 2022. 31 January. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14783.doc.htm>

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ With Events Evolving Rapidly in Ukraine, Political Affairs Chief Calls for Diplomacy, Maximum Restraint, as Security Council Evaluates Minsk Accords. 2022. 17 February. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14795.doc.htm>

¹⁰⁹ United Nations Security Council, 8968th meeting, Thursday, 17 February 2022, 10 a. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.8968>

Малодієвою виявилася й зустріч РБ ООН 21 лютого 2022 р., скликана українською стороною у відповідь на визнання В. Путіним незалежності т. зв. ДНР і ЛНР, під час якого більшість делегатів вкотре, хоч і засудили дії російської влади, які були посяганням на «права України, її територіальної цілісності та суверенітет, що є несумісним з принципами Статуту ООН», все ж, окрім «особливої стурбованості», того вечора мало що озвучували та навіть у таких радикалізованих умовах надалі закликали «продовжувати діалог», щоб «подолати розбіжності щодо регіональної безпеки та врегулювання конфлікту на сході України»¹¹⁰.

За таких обставин зрозуміло, чому наступне засідання РБ ООН, яке розпочалося 23 лютого 2022 р. о 21:30 за вашингтонським часом (04:30 24 лютого за Києвом), відбувалося вже на тлі проголошення В. Путіним «спеціальної воєнної операції» та початку російського повномасштабного вторгнення до України у супроводі масованих ракетних ударів. Але навіть тоді, коли по українській території російські військові почали наносити перший масований ракетний обстріл та розгорнули активний наступ із сходу, півночі та півдня, у РБ ООН більшість делегатів хоч уже традиційно і засуджували порушення РФ міжнародного права та Статуту ООН, що загрожувало «вибухом регіонального конфлікту із розпалюванням глобальної гуманітарної кризи, якої не було з часів Другої світової війни», та вкотре підтримали відновлення територіальної цілісності України і збереження її суверенітету, все ж їхні заяви того вечора й надалі обмежувалися закликами світової спільноти до російської сторони щодо деескалації ситуації в Україні, уособленими у промові Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша, яке завершувалося зверненням до Президента РФ Володимира Путіна із головним меседжем стримати російські війська від наступу на Україну, щоб «дати миру шанс». Однак характерно, що у відповідь такі заклики отримали хіба що репліку постійного представника РФ у РБ ООН В. Небензи (який, за іронією долі, саме у лютому 2022 р. головував на засіданнях) про те, що, мовляв, насправді «трагедія України»

¹¹⁰ Conflict in Ukraine Must Be Averted 'at All Costs', Political Affairs Chief Tells Security Council as Delegates Reject Moscow's Recognition of Donetsk, Luhansk. 2022. 21 February. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14798.doc.htm>

розпочалася 2014 р., коли нова українська влада, яка очолила державу після Революції Гідності (делегат РФ трактував її як «нелегітимний державний переворот») «навелася зброю та літаки на російськомовних громадян східного регіону країни, замість того, щоб вести з ними діалог», і начебто саме у відповідь на такі «провокації Києва проти Донбасу», що тривали протягом 8 років, РФ і вирішила підтримати звернення керівників т. зв. ДНР та ЛНР до російської влади за військовою підтримкою, відповідно до підписаних 21 лютого 2022 р. «двосторонніх угод про співпрацю»¹¹¹.

До засідання 25 лютого 2022 р. з ініціативи представників Албанії та США було підготовано проєкт резолюції РБ ООН, у якому засуджували дії РФ на території України, підтверджували свою відданість суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів та закликали Москву негайно припинити застосування сили і вивести війська з української території. Окрім того, проєкт документа, з-поміж іншого, констатував, що внаслідок агресії РФ порушила п. 4 ст. 2 Статуту ООН щодо зобов'язання утримуватися від погроз чи використання застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави. Водночас засуджувалося рішення офіційної Москви від 21 лютого 2020 р. щодо статусу певних районів Донецької та Луганської областей України і стверджувалася вимога, щоб Москва негайно та безумовно скасувала це рішення, оскільки воно порушувало суверенітет і територіальну цілісність України. Зрештою, у проєкті резолюції прописувався заклик до сторін дотримуватися Мінських домовленостей, продовжувати конструктивну роботу у відповідних міжнародних рамках, зокрема Нормандському формату та Тристоронній контактній групі, сприяти безпечному і безперешкодному доступу гуманітарної допомоги для тих, хто її потребує, для захисту цивільних осіб, зокрема дітей, а на адресу Генерального секретаря ООН, її держав-членів, різних міжнародних та регіональних організацій – підтримувати спроби деескалації, своєчасно й ефективно реагувати на гумані-

¹¹¹ United Nations Security Council, 8974th meeting, Wednesday, 23 February 2022, 9.30 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.8974>

тарну кризу та кризу біженців, яка виникла внаслідок агресії РФ проти України¹¹².

Однак попри те, що проєкт отримав під час голосування підтримку 11 членів РБ ООН, на нього наклала вето РФ, а представники Китаю, Індії та ОАЕ утрималися, і документ так і не був прийнятий. Знаковими у цьому контексті стали слова албанського представника в РБ ООН Феріта Ходжі, який після безуспішного голосування відзначив, що «сьогоднішній день запам'ятається надовго, оскільки наші діти – майбутні покоління – знатимуть, хто виступав за повагу до людського життя, міжнародного права та порядку і солідарності з Україною, щоб діти, жінки і чоловіки могли жити вільно, у мирі та гідності. І згадають, хто був проти цього»¹¹³.

Вже 27 лютого 2022 р. у РБ ООН вдалося ухвалити Резолюцію 2 623, яка передбачала скликання екстреної спеціальної сесії ГА ООН щодо України¹¹⁴. Хоч і цей проєкт документа підтримали 11 із 15 країн-членів РБ ООН, РФ проголосувала проти, а представники Китаю, ОАЕ та Індії утрималися, втім, оскільки це була процедурна постанова, жоден постійний член РБ ООН не міг використовувати право вето, резолюція була затверджена і стала юридичною підставою для скликання Одинадцятій надзвичайної спеціальної сесії ГА ООН, присвяченої вторгненню Росії в Україну в 2022 р.¹¹⁵. Цікаво, що механізм ухвалення Резолюції 2 623 для скликання екстреної сесії ГА ООН був загалом 13-м випадком в історії ООН (і 8-м таким скликанням за рішенням РБ ООН), відколи вперше був введений поруч із резолюцією ООН «Єдність заради миру» 1950 р.¹¹⁶.

Однак, на жаль, свавільне застосування РФ права вето фактично унеможливило подальшу продуктивну роботу РБ ООН у

¹¹² Draft resolution (S/2022/155) vetoed by Russian Federation, 11-1-3, 25 February 2022, New York. URL: <https://undocs.org/en/S/2022/155>

¹¹³ United Nations Security Council, 8979th meeting Friday, 25 February 2022, 5 p. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/S/PV.8979>

¹¹⁴ Resolution 2623 (2022), adopted by the Security Council at its 8980th meeting, on 27 February 2022. URL: [https://undocs.org/en/S/RES/2623\(2022\)](https://undocs.org/en/S/RES/2623(2022))

¹¹⁵ Security Council Calls Emergency Special Session of General Assembly on Ukraine Crisis, Adopting Resolution 2623 (2022) by 11 Votes in Favour, 1 Against, 3 Abstentions. 2022. 27 February. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc14809.doc.htm>

¹¹⁶ Тодоров І., Тодорова Н. ООН у протидії російській агресії в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність*: зб. наук. праць. Ужгород, 2023. Вип. 1(30). С. 36.

контексті війни в Україні. Зокрема, 30 вересня 2022 р. російська сторона заблокувала проєкт резолюції РБ ООН, у якому закликали не визнавати жодних змін статусу тимчасово окупованих територій України після оголошеного росіянами «приєднання» ДНР, ЛНР, Запорізької та Херсонської областей до РФ (Китай, Індія, Габон і Бразилія під час голосування утримались)¹¹⁷.

Та й у самі засідання РБ ООН російська делегація вносила деструктив: 4 квітня 2022 р. російське представництво на засіданні цього органу (яке з 1 квітня 2022 р. протягом місяця там ще й головувало!) заперечувало свою причетність до масового вбивства цивільних громадян в Україні, зокрема у місті-супутнику Києва – Бучі; 6 червня 2022 р. представник РФ у РБ ООН В. Небензя заперечив відповідальність Росії за продовольчу кризу у світі; у серпні 2022 р. РФ відмовилася демілітаризувати Запорізьку АЕС; 21 жовтня 2022 р. російська делегація бойкотувала засідання РБ ООН, на якому розглядалося питання надання РФ іранських ударних безпілотних апаратів; 3 листопада 2022 р. РБ ООН відхилила російські пропозиції щодо розгляду теми видуманих російськими пропагандистами «американських біологічних лабораторій в Україні»¹¹⁸. Зі свого боку, наприклад, 23 березня 2022 р. РФ разом із Китаєм намагалися здобути в РБ ООН підтримку у голосуванні за власну резолюцію, яка закликала «до припинення вогню для евакуації цивільного населення, яке досягнуто на основі переговорів». Однак від підтримки «миротворчого» документа, який представники західних держав назвали «цинічним» та «образливим», бо одними із його співавторів були делегати самої держави-агресора, утрималися 13 членів РБ ООН, і його не ухвалили навіть без застосування будь-яким із постійних членів цього органу права вето¹¹⁹.

¹¹⁷ Security Council Fails to Adopt Resolution Condemning Moscow's Referenda in Ukraine's Occupied Territories, as Permanent Member Employs Veto. 2022. 30 September. URL: <https://press.un.org/en/2022/sc15046.doc.htm>

¹¹⁸ Віднянський С. ООН та українська дипломатія в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України в умовах російсько-української війни. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 31–35.

¹¹⁹ Security Council Fails to Adopt Text Demanding Civilian Protection, Unhindered Humanitarian Access in Ukraine, as 13 Members Abstain. 2022. 23 March. URL: https://press-un-org.translate.goog/en/2022/sc14838.doc.htm?_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=wapp

Певним контрзаходом щодо таких російських зловживань у межах РБ ООН стала Резолюція A/RES/76/262 ГА ООН, ухвалена 26 квітня 2022 р., яка, з-поміж іншого, вимагає від постійних членів РБ ООН обґрунтовувати використання права вето, а у разі його застосування – щоразу скликати ГА ООН протягом 10 робочих днів для проведення дебатів щодо ситуації, стосовно якої було висловлено відповідну заборону¹²⁰.

Та й українська сторона не стояла осторонь цих процесів: 26 грудня 2022 р. МЗС України опублікувало заяву щодо нелегітимності перебування РФ у РБ ООН та ООН загалом, аргументуючи свою позицію тим, що РФ зайняла крісло постійного члена РБ ООН в обхід визначених Статутом ООН процедур, фактично узурпувавши місце СРСР у РБ ООН, та й чинний Статут ООН не містить слів «Російська Федерація», а сама держава, чиї «три десятиліття ... незаконного перебування в ООН позначені війнами та захопленням територій інших країн, силовою зміною міжнародно визнаних кордонів, намаганнями задовольнити загарбницькі та неоімперські амбіції», очевидно не була миролюбною, що відповідно до п. 1 ст. 4 Статуту ООН, було одним із ключових критеріїв для членства у цій світовій організації¹²¹.

Хоча РБ ООН почасти надалі залишалася (і залишається) трибуною, з якої репрезентанти РФ досі мають можливість пропагувати свої наративи, однак й Україна упродовж 2022–2023 рр. отримала можливість використовувати її як майданчик для міжнародної комунікації, об'єднання довкола себе світової спільноти та безпосереднього ознайомлення з українським порядком денним у контексті російської агресії.

Так, поруч із регулярними виступами постійного представника України в ООН С. Кислиці на засіданнях РБ ООН, присвяче-

¹²⁰ Resolution A/RES/76/262 «Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council», adopted by the General Assembly on 26 April 2022. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/A_RES_76_262.pdf

¹²¹ Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому. *Міністерство закордонних справ України*. 2022. 26 грудня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuвання-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-onn-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu>

них російсько-українській війні (під час яких йому чи не щоразу доводилося опонувати пропагандистським кліше російського постпреду В. Небензі), у зустрічах РБ ООН періодично брали участь й представники української влади.

Наприклад, 22 вересня 2022 р. у роботі РБ ООН взяв участь міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба. У промові, проголошеній через день після оголошення В. Путіним у РФ часткової мобілізації та на тлі розвитку Слобожанського контрнаступу ЗСУ, український міністр наголосив, що попри будь-які спроби росіян якомога швидше поповнити своє військо новобранцями, війни їм ніколи не виграти, а відповідальність за агресію проти суверенної держави буде невідворотною: «Путін оголосив мобілізацію, але насправді він оголосив усьому світові про свою поразку ... Сьогодні кожен українець – це зброя, готова захищати Україну та принципи статуту ООН. Росія зазнає поразки та понесе повну відповідальність за злочин агресії та всі воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин геноциду, які постали через цю агресію. Відповідальність Росії є ключовим елементом міжнародного миру та безпеки»¹²². У цьому контексті Д. Кулеба закликав МКС та всі країни, які підтримують Українську державу, спільно працювати над збором доказів російських злочинів та створенням Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України¹²³. Тоді ж очільник зовнішньополітичного відомства України закликав світову громадськість підтримати запропоновану офіційним Києвом «Формулу миру» (Київський безпековий договір) «як універсальний механізм, який можна застосувати до інших країн і контекстів для зміцнення регіональної та глобальної архітектури безпеки», та висловив вдячність Генеральному секретареві ООН А. Гутеррешу та турецькій стороні за сприяння започаткуванню у липні 2022 р. Чорноморської зернової ініціативи (дві окремі угоди з різними змістами: між РФ

¹²² Виступ Міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби на засіданні Ради Безпеки ООН щодо агресії Росії проти України. *Міністерство закордонних справ України*. 2022. 23 вересня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vystup-ministra-zakordonnykh-sprav-ukrainy-dmytra-kuleby-na-zasidanni-rady-bezpeky-onn-shchodo-ahresii-rosii-proty-ukrainy>

¹²³ Там само.

та ООН за участю Туреччини; між Україною та ООН за участю Туреччини), яка дала змогу Україні відновити морський експорт зерна після початку повномасштабного вторгнення РФ¹²⁴.

На жаль, відзначаючи ще у вересневому виступі 2022 р. загрозу зриву російською стороною у будь-який момент зернової угоди, у своїй доповіді на РБ ООН 18 липня 2023 р. Д. Кулебі довелося вже констатувати, що «Росія вбила “Зернову угоду”», і звернутися до всіх держав-членів ООН «твердо вимагати від РФ відновлення участі в угоді та припинення голодних ігор». Міністр окремо привернув увагу РБ ООН до загрози окупації Росією Запорізької АЕС, у контексті роковин збиття РФ пасажирського літака рейсу МН17 міністр нагадав, що цей злочин є яскравим прикладом російської брехні та зловживання її незаконною присутністю у РБ ООН. Підсумовуючи, Д. Кулеба наголосив, що «майбутня реформа РБ ООН має включати ключовий компонент – рішення позбавити Росію її незаконно отриманого статусу постійного члена Радбезу та пов'язаного з цим право вето», щоб цей постійно діючий орган ООН знову міг справді виконувати своє пряме призначення – забезпечувати мир та безпеку у світі¹²⁵.

Врешті на засіданнях РБ ООН виступав і Президент України Володимир Зеленський. Так, у своїй онлайн-промові від 5 квітня 2022 р. він звернув увагу членів РБ ООН на воєнні злочини, скоєні російськими окупантами в Україні, зокрема у м. Буча, що неподалік Києва, яке напередодні він відвідав після деокупації: «Я звертаюся до вас від імені народу, який щоденно вшановує пам'ять загиблих. Щоденно, зранку. Пам'ять загиблих мирних людей. Яких убивали пострілом у потилицю або в око після катувань. Яких розстрілювали просто на вулицях. Яких кидали в криниці, щоб вони там загинули в стражданнях. Яких убивали у квартирах, у будинках, підриваючи гранатами. Давили танками просто в цивільних автівках посеред дороги. Заради задоволення ... Чим це відрізняється від того, що робили терористи ДАШ

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Дмитро Кулеба на Радбезі ООН закликав змусити РФ повернутися до «Зернової ініціативи» та припинити голодні ігри. *Міністерство закордонних справ України*. 2023. 18 липня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-na-radbezi-oon-zaklikav-zmusiti-rf-povernutisya-do-zernovoyi-initsiativi-ta-pripiniti-golodni-igri>

[Ісламська держава Іраку та Леванту – П. А.] на захопленій ними території? Хіба що тим, що це робить постійний член Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Руйнує внутрішню єдність держав. Руйнує державні кордони ... Проводить послідовну політику знищення етнічної та релігійної різноманітності. Розпалює війни та свідомо веде їх так, щоб убити якнайбільшу кількість звичайних мирних людей. Щоб якнайбільше зруйнувати звичайні мирні міста. Щоб залишити в країні, куди заводить свої війська, тільки руїни та масові поховання ... Підтримує на державному рівні ненависть і намагається експортувати її в інші держави за допомогою своєї системи пропаганди й політичної корупції. Провокує глобальну продовольчу кризу, яка може призвести до голоду в державах Африки, в державах Азії й точно закінчиться масштабним політичним хаосом у країнах, де стабільність продовольчих цін – базовий чинник внутрішньої безпеки ... Масові вбивства у нашому місті Бучі – це, на жаль, лише один із багатьох прикладів того, що здійснюють окупанти на нашій землі ... А є ще багато інших таких місць, про які світу ще тільки доведеться дізнатися повну правду: Маріуполь, Харків, Чернігів, Охтирка, Бородянка та ще десятки, десятки українських громад, кожна з яких – як Буча»¹²⁶.

У ситуації, коли запобіжники міжнародної безпеки, зокрема й РБ ООН, та й сама ООН загалом, продемонстрували свою неефективність, на думку В. Зеленського, вкрай необхідним було якнайшвидше реформувати ці структури, відповідно до сучасних викликів, і розпочати зі змін щодо застосування постійними членами РБ ООН права вето, яке, за словами Президента України, РФ перетворила на «право смерті», чим фактично підірвала «всю архітектуру глобальної безпеки». Водночас, на думку українського Глави Держави, ефективною мала би знову стати робота Міжнародного кримінального суду ООН, щоб у результаті російські воєнні злочинці отримали справедливі вироки та понесли відповідальність. Інакше, як попереджав В. Зеленський,

¹²⁶ Виступ Президента України на засіданні Ради Безпеки ООН. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 5 квітня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-zasidanni-radi-bezpeki-onn-74121>

світові загрожуватиме порядок, за якого «кожна з держав зможе розраховувати тільки на силу зброї, щоб гарантувати собі безпеку, а не на міжнародне право, не на міжнародні інституції»¹²⁷.

Під час наступної доповіді на РБ ООН 28 червня 2022 р., після серії масованих ракетних атак по всій Україні, В. Зеленський закликав членів РБ ООН виключити РФ із її складу, створити трибунал для розслідування дій російських військових на українській території, позбавити російську делегацію повноважень у ГА ООН та запровадити на рівні діяльності цієї організації юридичне визначення поняття «держава-терорист» та відповідні покарання за такі дії¹²⁸.

Після російського ракетного удару по залізничній станції Чаплине на Дніпропетровщині, унаслідок якого за офіційною інформацією загинуло 25 та поранено і травмовано понад 30 людей, 24 серпня 2022 р. у зверненні до РБ ООН В. Зеленський вкотре закликав її членів притягнути РФ до відповідальності за злочин агресії проти України. «Щоб будувати майбутнє, потрібно залишити на смітнику історії те, що завжди заважало людству жити в мирі, а саме: агресію й колонізаторські амбіції, тобто те, з чим Росія прийшла в Україну. І я вірю, що ми справді зможемо побудувати майбутнє», – підсумовував того дня у своєму виступі Президент України¹²⁹.

Втім і через місяць, 27 вересня, йому в онлайн-довіді перед РБ ООН довелося констатувати, що «Росія порушує міжнародний правопорядок і руйнує масив міжнародного права, постійно провокує ескалацію й постійно відповідає на будь-які пропозиції розмов новою жорстокістю на полі бою, ще більшими кризами й погрозами для України та світу», зокрема проігнорувавши заклик

¹²⁷ Там само.

¹²⁸ Потрібно, щоб Росія припинила вбивати людей, потрібно притягти її до відповідальності за тероризм – виступ Президента України на засіданні Ради Безпеки ООН. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 28 червня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/potribno-shob-rosiya-pripinila-vbivati-lyudej-potribno-prity-76109>

¹²⁹ Росія має бути притягнута до відповідальності за злочин агресії проти України, відповідна резолюція буде подана на розгляд 77-ї сесії ГА ООН – Володимир Зеленський. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 24 серпня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/rosiya-maye-buti-prityagnuta-do-vidpovidalnosti-za-zlochyn-a-77301>

МАГАТЕ до негайної деокупації Запорізької АЕС та припинення будь-яких ворожих дій проти атомних об'єктів України, постійно погрожуючи застосувати ядерну зброю, оголосивши часткову мобілізацію, провівши на окупованій території псевдореферендуми із подальшою загрозою її протиправної анексії – «найбрутальнішого порушення Статуту ООН». У відповідь український Глава Держави спонукав до подальшої повної ізоляції РФ у міжнародних організаціях, а саме виключення як постійного члена з РБ ООН, делегітимізації персонально російського Президента В. Путіна, впровадження нових і жорсткіших санкцій проти Росії з одночасним продовженням необхідної оборонної та фінансової допомоги Україні для забезпечення поразки агресора та надання офіційному Києву чітких юридичних обов'язкових гарантій колективної безпеки з паралельним формуванням відповідної архітектури глобальної безпеки та миру¹³⁰.

До рішучого засудження світовою спільнотою російських воєнних злочинів проти України, зокрема енергетичного терору, який призвів до блекауту, В. Зеленський апелював й у зверненні до РБ ООН в ніч на 24 листопада 2022 р., закликаючи партнерів офіційного Києва до активнішого надання ефективних систем протиповітряної та протиракетної оборони й імплементації запропонованої українською стороною «Формули миру», презентованої 15 листопада 2022 р. на саміті G-20 в Індонезії¹³¹.

Врешті, виступаючи 20 вересня 2023 р. особисто у залі РБ ООН, Президент України детальніше презентував український мирний план, особливо зосередившись на його п'ятому пункті, який безпосередньо стосувався виконання Статуту ООН та відновлення територіальної цілісності України і світового порядку. Так, пропонуючи реформування ООН загалом і РБ зокрема, Гла-

¹³⁰ Виступ Президента Володимира Зеленського на засіданні Ради Безпеки ООН, скликаному за ініціативою України. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 27 вересня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-volodimira-zelenskogo-na-zasidanni-radi-be-78053>

¹³¹ Україна пропонує ухвалити резолюцію про засудження енергетичного терору – виступ Президента Володимира Зеленського на засіданні Ради Безпеки ООН, скликаному після ракетних ударів РФ. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 24 листопада. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-proponuye-uhvaliti-rezolyuciyu-pro-zasudzhennya-ene-79381>

ва Держави закликав рішуче переглянути правила застосування права вето у залі РБ ООН, незаконне перебування РФ у кріслі постійного її члена, розширення постійного представництва націй у цьому органі та кращого удоступнення до участі у його роботі для всіх членів ГА ООН, яких не визнано агресором, а також розробити дієву систему превенції агресій через раннє реагування на дії, спрямовані проти територіальної цілісності та суверенітету держав¹³².

«Коли я готував Українську формулу миру, – зауважував В. Зеленський, – я брав силу для її пунктів виключно з принципів Статуту ООН та резолюцій, які були ухвалені Генеральною Асамблеєю. Саме це й дає змогу Українській формулі миру ставати глобальною. Нації, які долучаються до роботи з Формулою, усвідомлюють, що працюють заради міжнародного порядку, заснованого на правилах, заради захисту територіальної цілісності й суверенітету держав, захисту людських прав, недопущення агресій та геноцидної політики. Природно, що епіцентром такої роботи має бути ця зала – зала Ради Безпеки ООН і ще більшою мірою – зала Генеральної Асамблеї ... Таким чином усі нації світу, які поважають мир, можуть реально взяти участь у поверненні саме миру. Співпраця – це завжди ключове слово для України в міжнародних відносинах. Саме це слово ключове, саме для миру. Тож хай панує мир! Хай сильнішими стають наші з вами інституції та наша з вами співпраця»¹³³.

Однак поки що на рівні РБ ООН така співпраця, попри певне реформування 2022–2023 рр., виглядає хіба майбутньою перспективою, а не вже наявною практикою, і доводиться констатувати, що упродовж 9 років РБ ООН, з одного боку, була майданчиком, який давав змогу українській делегації доносити власні меседжі світовій спільноті та здобути солідарність зі сторони її більшості (особливо західних партнерів), але з іншого – у його межах так і не було ухвалено жодного документа, у якому

¹³² Застосування права вето потребує реформування, і це може стати ключовою реформою ООН – виступ Президента України на засіданні Ради Безпеки ООН. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2023. 20 вересня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zastosuvannya-prava-veto-potrebuye-reformuvannya-i-ce-mozhe-85745>

¹³³ Там само.

безпосередньо засуджувалася російська збройна агресія впродовж 2014–2023 рр. (хоча відповідні проекти резолюцій і готувалися до голосування та робилися усні заяви щодо цього), а РФ і досі представлена у цьому органі як постійний член, який не лише не зволікає за кожної нагоди поширювати наративи російської пропаганди, але й накладати право вето на невігідних для себе голосуваннях.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй. Результативнішою за діяльність РБ ООН виявилася робота ГА ООН – головного дорадчого, директивного та представницького органу ООН, який, на відміну від РБ, не був обтяжений обмеженнями, спровокованими правом вето, яким зловживала РФ.

Так, якщо на рівні РБ ООН із початком окупації російськими військами АРК офіційної реакції досягнути не вдалося, у залі ГА ООН 27 березня 2014 р. на 68-й сесії ухвалили Резолюцію про територіальну цілісність України № 68/262. Авторами документа були Німеччина, Канада, Коста-Рика, Литва, Польща та Україна. Згодом до співавторства долучилася ще велика кількість країн, серед яких: Австралія, Австрія, Бельгія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Франція, Грузія, Швеція, Туреччина, Велика Британія, США, Ісландія, Італія, Японія, Норвегія та інші (сукупно 41 держава)¹³⁴.

У зазначеній вище резолюції констатовано, що ГА ООН: підтверджувала свою відданість суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах; закликала всі держави відмовитися і утримуватися від дій, спрямованих на часткове чи повне порушення національної єдності та територіальної цілісності України, включно з будь-якими спробами змін кордонів Української держави через загрози чи використання сили або інших незаконних засобів; спонукала всі сторони негайно здійснити мирне вирішення «ситуації щодо України» через «прямий політичний діалог», будучи стриманими та утримуючись від односторонніх дій і «запальної риторики, яка може посилювати напруженість» та повноцінно долучатися до міжнародних посередницьких зусиль;

¹³⁴ General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crimea Region. 2024. 27 March. URL: <https://press.un.org/en/2014/ga11493.doc.htm>

привітала зусилля ОБСЄ та інших міжнародних і регіональних організацій зі сприяння захисту прав усіх осіб в Україні, зокрема тих, які належали до меншин; наголосила, що референдум, проведений в АРК та в Севастополі 16 березня 2014 р., не мав чинності, а тому не міг бути жодною основою для будь-якої зміни статусу Криму та м. Севастополь; закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати жодних змін статусу АРК і м. Севастополь на підставі вищезазначеного референдуму та утримуватися від будь-яких дій у цьому контексті. Водночас у документі ніяк не засуджували безпосередньо дії Росії, не згадували факту окупації Криму російськими збройними силами та чітко не вказували, що сам півострів та м. Севастополь є невід'ємними частинами України (втім, оскільки станом на час прийняття згадуваної резолюції жодна міжнародна інституція не визнала їх російську окупацію, вочевидь варто трактувати, що вміщена у цій резолюції формула «міжнародно визнані кордони» включає і ці території до України)¹³⁵.

Проект постанови підтримали голосами 100 держав-членів ООН разом із її авторами, натомість «проти» були 11 (Росія, Вірменія, Білорусь, Болівія, Куба, КНДР, Нікарагуа, Судан, Сирія, Зімбабве, Венесуела), 58 країн «утрималося» (включно з Китаєм, чий представник заявив, що його держава «не бажає подальшої конфронтації» ситуації щодо України), а 24 країни взагалі не брали участі у голосуванні¹³⁶.

Попри те, що прийнята резолюція стала фактично першою вагомою відповіддю міжнародної спільноти на розгортання російської збройної агресії проти Української держави, на жаль, вона (як і решта таких документів ГА ООН) була лише рекомендаційною і не могла дієво запобігти деокупації Кримського півострова. Окрім того, через декілька тижнів російські війська розпочали окупацію й частини Донецької та Луганської областей, у відповідь на що Україна 12 квітня 2014 р. розпочала АТО на Сході України.

¹³⁵ Resolution 68/262. «Territorial integrity of Ukraine» adopted by the General Assembly on 27 March 2014. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/68/262>

¹³⁶ General Assembly Adopts Resolution Calling upon States Not to Recognize Changes in Status of Crime Region. 2014. 27 March. URL: <https://press.un.org/en/2014/ga11493.doc.htm>

Тим не менше, ГА ООН під час засідання 19 грудня 2016 р. у ході 71-ї сесії схвалила Резолюцію щодо ситуації з правами людини в тимчасово окупованих Російською Федерацією АР Крим та м. Севастополь № 71/205. Текст документа, який перед цим 15 листопада 2016 р. був підтриманий 73 державами у Третньому комітеті (з прав людини) ГА ООН, внесла на розгляд всієї ГА ООН українська делегація. Тоді ще заступник міністра закордонних справ України С. Кислиця (майбутній представник України в ООН), презентуючи колегам проєкт резолюції та закликаючи всі держави світу підтримати його, відзначав: «Ті, хто страждає від рук окупаційного режиму в Криму, налякані і безпорадні. Вони живуть без будь-яких шансів захистити свої права, протестувати або бути почутими. Україна докладе всіх зусиль, щоб змусити Російську Федерацію забезпечити дотримання її обов'язків як окупаційної влади відповідно до міжнародного права, а також для забезпечення безпечного і безперешкодного доступу міжнародних правозахисних механізмів на тимчасово окупований півострів для здійснення моніторингу та звітності про ситуацію відповідно до їхнього мандату»¹³⁷.

У тексті Резолюції № 71/205 цього разу недвозначно відзначалося, що ГА ООН засуджувала як тимчасову окупацію частини території України (АРК та м. Севастополь) РФ, не визнаючи російську анексію півострова, так і зловживання, заходи та практику дискримінації жителів тимчасово окупованого Криму, включаючи кримських татар, а також українців та осіб, які належать до інших етнічних і релігійних груп, із боку російської окупаційної влади. Зокрема, у резолюції згадували про факти окремих позасудових убивств, викрадень, насильницьких зникнень, політично вмотивованих судових переслідувань, дискримінації, залякувань, насильства, свавільних затримань, катувань та жорстокого поводження із затриманими та їх переміщення з Криму до РФ, порушень інших фундаментальних свобод, зокрема свободи висловлення поглядів, релігії чи переконань, права на мирні зібрання¹³⁸.

¹³⁷ United Nations General Assembly, 65th plenary meeting, Monday, 19 December 2016, 10 a. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/A/71/PV.65>

¹³⁸ Resolution 71/205. «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine)» adopted by the General Assembly on 19 December 2016. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/71/205>

У цьому контексті у документі закликали РФ: дотримуватися усіх своїх зобов'язань згідно з чинним міжнародним правом як держава-окупант; ужити всіх необхідних заходів для негайного припинення всіх зловживань проти жителів Криму, зокрема дискримінаційних заходів і практики, свавільних затримань, катувань та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також скасувати все дискримінаційне законодавство; негайно звільнити громадян України, які були незаконно затримані та засуджені без урахування елементарних стандартів правосуддя, а також тих, хто був переправлений через міжнародно визнані кордони з Криму до РФ; вирішити проблему безкарності та забезпечити, щоб особи, винні у зловживаннях, несли відповідальність перед незалежним судовим органом; створювати та підтримувати безпечне та сприятливе середовище для того, щоб журналісти і правозахисники могли виконувати свою роботу незалежно та без неправомірного втручання в Криму; дозволити відновлення культурних і релігійних установ; негайно скасувати рішення про визнання Меджлісу кримсько-татарського народу екстремістською організацією та заборону його діяльності, а також скасувати рішення про заборону лідерам Меджлісу в'їзду до Криму; повністю та негайно співпрацювати з Управлінням Верховного комісара ООН із прав людини, ОБСЄ та РЄ щодо ситуації з правами людини в Криму¹³⁹.

Водночас у документі ГА ООН висловила прохання Генеральному секретарю ООН шукати шляхи та засоби, зокрема шляхом консультацій із Верховним комісаром ООН із прав людини та відповідними регіональними організаціями, для забезпечення безпечного та безперешкодного доступу до Криму за допомогою встановлених регіональних і міжнародних механізмів моніторингу прав людини, щоб дозволити їм виконувати свій мандат, закликала РФ забезпечити належний і безперешкодний доступ міжнародних моніторингових місій з прав людини та правозахисних неурядових організацій до Криму, визнаючи, що міжнародна присутність у Криму мала першочергове значення для запобігання подальшому погіршенню ситуації, попросила Управління Верховного комісара ООН із прав людини

¹³⁹ Ibid.

підготувати спеціальну тематичну доповідь про ситуацію з правами людини у тимчасово окупованій АРК та м. Севастополь відповідно до наявного мандату та в межах наявних ресурсів моніторингової місії з прав людини в Україні, яка наразі фінансувалася з добровільних внесків та вирішила продовжити розгляд цього питання і на своїй наступній – 72-й – сесії¹⁴⁰.

Фактично в Резолюції № 71/205 вперше в офіційних документах ООН РФ визнано державою-окупантом, а територію Кримського півострова та Севастополя – тимчасово окупованою територією. Водночас, як і раніше, на рівні ГА ООН підтверджувалася єдність та територіальна цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів і відкрито засуджувалася незаконна окупація частини українських теренів. Врешті, вона містила й повідомлення про реальні випадки позасудових страт, викрадень, політично вмотивованих переслідувань, дискримінацію і залякування, тортури і жорстоке поводження із затриманими на окупованому півострові.

Як наслідок, «за» ухвалення такого варіанту резолюції проголосувало 70 держав, «проти» – 26 (зокрема, Білорусь, Венесуела, Вірменія, Казахстан, РФ, Сербія, Узбекистан, Індія, Іран, Китай, КНДР, Куба, Сирія та інші), «утрималися» – 77¹⁴¹.

Рівно через рік, 19 грудня 2017 р., ГА ООН голосувала за новий проєкт резолюції про ситуацію з правами людини в Криму. Документ містив ключові тези відповідної резолюції 2016 р. (та й назву мав аналогічну), втім, у ньому прописувалися й нові, більш конкретні та предметні положення. Так, у ньому висловлювали підтримку зобов'язанням України дотримуватися міжнародного права в її зусиллях покласти край російській окупації Криму та щодо захисту Українською державою прав людини та основних свобод усіх своїх громадян. Окрім того, засуджуючи нав'язування і ретроактивне застосування правової системи РФ на півострові та її негативний вплив на ситуацію з правами людини в Криму, ГА ООН звертала окрему увагу і на примусове надання кримчанам автоматичного громадянства РФ. Водночас

¹⁴⁰ Resolution 71/205. ...

¹⁴¹ United Nations General Assembly, 65th plenary meeting, Monday, 19 December 2016, 10 a. m., New York. URL: <https://undocs.org/en/A/71/PV.65>

у резолюції уточнювалося, що ГА ООН засуджувала незаконне нав'язування РФ законів, юрисдикції та управління в окупованому Криму та вимагала від російської сторони «поважати зобов'язання згідно з міжнародним правом щодо дотримання законів, які діяли в Криму до окупації» (тобто однозначно наголошувалося на окупації півострова РФ)¹⁴².

Окрім того, резолюція закликала РФ повністю та негайно виконати рішення Міжнародного суду ООН від 19 квітня 2017 р. про тимчасові заходи у справі щодо застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (у контексті справи Міжнародного суду ООН за позовом України проти РФ¹⁴³).

Також документ містив заклики до РФ: поважати закони, що діють в Україні, і скасувати закони, введені в Криму російською стороною, які дозволяли примусове виселення та конфіскацію приватної власності в Криму, порушуючи чинне міжнародне право; відновити здійснення прав усіх осіб без будь-якої дискримінації за походженням, релігією чи переконаннями і скасувати рішення, які забороняли діяльність культурних та релігійних

¹⁴² Resolution 72/190. «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine» adopted by the General Assembly on 19 December 2017. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/72/190&Lang=E>

¹⁴³ Міждержавна судова справа щодо порушення РФ у 2014–2015 рр. Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, розпочата з подання українським представником до Міжнародного суду ООН позову від 16 січня 2017 р. для притягнення РФ до відповідальності за вчинення актів тероризму та дискримінації протягом її незаконної агресії проти України та прохання запровадження тимчасових заходів, спрямованих на запобігання продовженню порушень прав людини зі сторони РФ протягом розгляду справи Судом по суті. А 19 квітня 2017 р. було оголошено рішення про запобіжні заходи. Міжнародний суд ООН у Гаазі визначив, що Росія має утриматися від обмежень відносно Меджлісу кримськотатарського народу та поновити його діяльність. З-поміж іншого суд закликав забезпечити доступність освіти у Криму українською мовою, наклав на обидві сторони зобов'язання уникати порушень Конвенції про запобігання усіх форм расової дискримінації і водночас відмовив Україні у затвердженні тимчасових заходів проти Росії за конвенцією із заборони фінансування тероризму; Resolution 72/190. «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine» adopted by the General Assembly on 19 December 2017...

установ, неурядових і правозахисних організацій, ЗМІ; відновити реалізацію прав осіб, які належать до етнічних громад у Криму, зокрема українців і кримських татар, наприклад на участь у культурних зібраннях; забезпечити доступ освіти українською та кримськотатарською мовами; утриматися від обмежень можливостей кримськотатарської громади зберегти свої представницькі установи на півострові; припинити практику примусу жителів Криму до служби у ЗС або допоміжних силах РФ, зокрема шляхом тиску або пропаганди.

Врешті важливо, що у резолюції недвозначно заявили, що ГА ООН підтримує зусилля України щодо підтримки економічних, фінансових, політичних, соціальних, інформаційних, культурних та інших зв'язків зі своїми громадянами в окупованому Криму з метою полегшення їхнього доступу до демократичних процесів, економічних можливостей та об'єктивної інформації¹⁴⁴.

Оновлену резолюцію 2017 р. підтримало під час голосування 70 держав, «проти» проголосувало 26, «утрималися» – 76, «не голосували/відсутні» – 21¹⁴⁵. Такий варіант став основою і з певними доповненнями (як, наприклад, 2018 р. із тезою-підтвердженням того, що «захоплення Криму силою є незаконним і є порушенням міжнародного права» та «що ці території мають бути повернуті» чи висловленням стурбованості щодо того, що з 2014 р. російська влада застосовувала тортури для отримання неправдивих зізнань для політично вмотивованих переслідувань, зокрема у справі українського режисера Олега Сенцова¹⁴⁶) підтверджувався й у наступних резолюціях ГА ООН щодо стану прав людини в українських АРК та м. Севастополь, які приймалися щорічно у грудні упродовж 2018–2021 рр. (набираючи від 65 до 70 голосів «за», від 22 до 28 – «проти», від 55 до 83 – тих, що «утрималися»).

¹⁴⁴ Resolution 72/190. «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine» adopted by the General Assembly on 19 December 2017...

¹⁴⁵ General Assembly Adopts 59 Third Committee Draft Resolutions, Defers Action on 4 Closely Watched Texts, amid Discord over Agreed Language. 2017. 19 December. URL: <https://press.un.org/en/2017/ga11993.doc.htm>

¹⁴⁶ Resolution 73/263. «Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine», adopted by the General Assembly on 22 December 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/73/PV.65>

ГА ООН 15 грудня 2022 р. доповнила цю резолюцію вже з урахуванням умов російського повномасштабного вторгнення до України після 24 лютого 2022 р. Зокрема, поруч із вже наявними у попередніх документах положеннями, Резолюція № 77/229 засудила: використання РФ Кримського півострова в контексті агресії проти України, зокрема під час спроб незаконної анексії Херсонської та Запорізької областей; розпалювання ненависті до України та українців; поширення (зокрема через систему освіти) неправдивої інформації, яка виправдовувала агресію РФ проти Української держави; нову активізацію довільних затримань у Криму, примусових переміщень на півострів та з півострова, запровадження практики «фільтраційних таборів». Окрім того, у резолюції наголошували, що тимчасова окупація Криму заклала основу для серйозної кризи прав людини на інших територіях України, які у результаті опинилися під тимчасовим військовим контролем РФ, вимагали припинити примусову депортацію українських дітей із окупованих територій до України за одночасного вжиття заходів щодо безпечного повернення і возз'єднання з родинами та практику насильницьких трансформацій демографічного, зокрема етнічного, складу окупованих РФ українських теренів і натомість застосувати обмеження для вільного переселення російських громадян до окупованого Криму.

Окрім того, у резолюції недвозначно зверталися до російської сторони з вимогою негайного припинення агресії проти України та беззастережного виведення всіх своїх ЗС із території України «в межах її міжнародно визнаних кордонів» (тобто включно з українськими територіями, окупованими до 24 лютого 2022 р.)¹⁴⁷.

Зрештою, документ містив й покликання на Постанову Міжнародного суду ООН від 16 березня 2022 р. «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (у справі «Україна проти Російської Федерації»), відповідно до якої цей суд видав наказ РФ негайно припинити як розпочаті 24 лютого 2022 р.

¹⁴⁷ Resolution 77/229. «Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine», adopted by the General Assembly on 15 December 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/77/229&Lang=E>

воєнні дії в Україні, так і військову підтримку самопроголошених ДНР та ЛНР¹⁴⁸.

«За» такий варіант резолюції проголосувало 82 держави, «проти» – 14, «утрималися» – 80, «не голосувало» – 17.

Окремою Резолюцією від 17 грудня 2018 р. (№ 73/194) ГА ООН відреагувала і на інцидент у Керченській протоці 25 листопада 2018 р. У документі «Проблема мілітаризації АР Крим та м. Севастополь (Україна), а також частин Чорного і Азовського морів», співавторами якого, крім України, були ще 40 держав-членів ООН, з-поміж іншого, нагадували, що тимчасова окупація Криму та погроза силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України з боку РФ суперечать зобов'язанням, узятим згідно з Будапештським меморандумом від 5 грудня 1994 р., у якому, зокрема, підтверджено обов'язок підписантів поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України.

У цьому контексті у документі: наголошували, що присутність російських військ у Криму суперечила національному суверенітету, політичній незалежності та територіальній цілісності України і підривала безпеку та стабільність сусідніх країн і європейського регіону; висловлювали занепокоєння з приводу мілітаризації, що прогресувала, Криму РФ як державою-окупантом та через повідомлення про дестабілізацію, яка тривала, Криму внаслідок передачі російською стороною систем озброєння, включаючи літаки, здатні нести ядерну зброю, і ракет, зброї, боєприпасів та військового персоналу на територію України, а тому закликали РФ припинити таку діяльність, як і численні військові навчання ЗС РФ, що проводилися у Криму та могли підірвати регіональну безпеку й спричинити значні довгострокові негативні екологічні наслідки у регіоні¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). 2022. 16 March. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf>

¹⁴⁹ Resolution 73/194. «Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov», adopted by the General Assembly on 17 December 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/73/194>

Також ГА ООН висловлювала свою стурбованість діями РФ у тій частині Чорного моря, що оточувала Крим та була суміжною з Азовським морем, включаючи їхню мілітаризацію, які становили подальшу загрозу для України та підривали стабільність у всьому регіоні. ГА ООН вважала небезпечним і невиправданим застосування РФ сили проти України, зокрема проти трьох кораблів ВМС України («Бердянськ», «Нікополь» та буксир «Яни Капу») 25 листопада 2018 р. у Чорному морі, що призвело до серйозного поранення деяких членів їхнього екіпажу, та закликала російську сторону звільнити судна, їхні екіпажі та обладнання беззастережно і негайно, дотримуючись максимальної стриманості, щоб швидко деескалувати ситуацію.

Зрештою, ГА ООН звернулася до РФ із закликом утримуватися від перешкоджання законному здійсненню навігаційних прав і свобод у Чорному, Азовському морях і Керченській протоці відповідно до чинного міжнародного права, зокрема положень Конвенції ООН 1982 р. про Морське право; засудила будівництво та відкриття російською стороною мосту через Керченську протоку між РФ і тимчасово окупованим Кримом, що, на думку співавторів документа, лише сприяло подальшій мілітаризації півострова, а також виступила проти посилення військової присутності РФ у частині Чорного та Азовського морів, включно з Керченською протокою, як і переслідування РФ комерційних суден та обмеження там міжнародного судноплавства. Насамкінець ГА ООН закликала РФ як державу-окупанта вивести свої військові сили з Криму та негайно припинити тимчасову окупацію території України¹⁵⁰. Резолюція була підтримана 66 державами-членами ООН, «проти» проголосувало 19, «утрималися» – 72, а 36 – «не голосували»¹⁵¹.

На 74-й сесії 9 грудня 2019 р. ГА ООН прийняла оновлений варіант цього документа (№ 74/17), який поруч із вже традиційним

¹⁵⁰ Resolution 73/194. «Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov», adopted by the General Assembly on 17 December 2018. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/73/194>

¹⁵¹ General Assembly official records, 73rd session: 56th plenary meeting, Monday, 17 December 2018, New York. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3797384/files/A_73_PV.56-EN.pdf?ln=en

занепокоєнням міжнародного співтовариства діями РФ із мілітаризації Кримського півострова містив, з-поміж іншого, стурбованість через розміщення у цьому регіоні озброєння та військової техніки, які могли нести ядерну зброю, і проведення незаконних військових навчань. Водночас ГА ООН привітала звільнення РФ 24 членів екіпажів захоплених у листопаді 2018 р. 3 українських суден, але оскільки вони повернулися у неналежному стані, то у резолюції озвучили заклик до російської сторони негайно та безумовно повернути повністю все їхнє обладнання і озброєння. ГА ООН як репрезентант світової спільноти підтверджувала позицію про те, що будь-які не погоджені з українською стороною візити до Криму є неприпустимими та озвучила заклик до РФ припинити спроби розповсюдити свою юрисдикцію над ядерними об'єктами і матеріалами в Криму. Окрім того, звертаючись до всіх держав-членів ООН, ГА ООН запросила їх до співпраці, щоб «заохочувати та підтримувати зусилля, спрямовані на якнайшвидше припинення російської окупації Криму та утримуватися від будь-яких угод з Російською Федерацією щодо Криму, які несумісні з цією метою»¹⁵². «За» документ проголосувало 63 країни, «проти» – 19, «утрималися» – 66, «не голосували» – 45¹⁵³.

Резолюція ГА ООН № 75/29 від 7 грудня 2020 р. загалом повторювала положення попередніх двох документів щодо мілітаризації Криму, Чорного та Азовського морів Росією, доповнюючи, що незаконна російська окупація півострова порушувала міжнародні режими верифікації та контролю над озброєннями, зокрема Договорів про відкрите небо і про звичайні збройні сили в Європі та Віденського документа 2011 р. про заходи довіри і безпеки. Водночас у документах зафіксовано й заклик до РФ припинити мілітаризацію освіти на півострові, яка проявилася у шкільній військовій підготовці кримчан із перспективою їхнього майбут-

¹⁵² Resolution 74/17. «Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov», adopted by the General Assembly on 9 December 2019. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3841716?ln=en&v=pdf>

¹⁵³ General Assembly Adopts Resolution Urging Russian Federation to Withdraw Its Armed Forces from Crimea, Expressing Grave Concern about Growing Military Presence. 2019. 9 December. URL: <https://press.un.org/en/2019/ga12223.doc.htm>

нього залучення до служби в ЗС РФ, та припинити спроби з офіційного включення кримських освітніх закладів до системи «військово-патріотичного» виховання РФ¹⁵⁴. Резолюцію підтримали 63 держави, «проти» було 17 країн, «утрималося» – 62¹⁵⁵.

Зрештою, у четвертій версії Резолюції № 76/70, ухваленій на 76-й сесії ГА ООН 9 грудня 2021 р., додатково висловлювалася підтримка Кримській платформі – ініційованому українською стороною та офіційно започаткованому 23 серпня 2021 р. міжнародному координаційному механізму для повернення до світового порядку денного питання Криму, захисту прав людини на півострові, сприяння його деокупації, а отже – стабілізації та зміцненню регіональної, європейської та глобальної безпеки. Окрім того, у цьому варіанті документа уточнювали, що РФ намагалася встановити свою юрисдикцію над тими об'єктами, за які, згідно з угодою з МАГАТЕ, відповідала Україна (а саме МАГАТЕ не визнавало російської юрисдикції над кримськими ядерними об'єктами). Водночас ГА ООН закликала РФ негайно зупинити переміщення на територію півострова різних категорій озброєнь (від танків та ракет до бойових літаків, які здатні нести ядерну зброю) та звертала увагу на те, що російська сторона розпочала розширювати місце базування ЧФ РФ та надала своїй Національній гвардії повноваження здійснювати блокування територій та акваторій, що могло створити додаткові загрози для свободи мореплавства. Врешті, ГА ООН висловила й стурбованість із приводу розгортання РФ військових та сил безпеки для охорони (а фактично захоплення) чорноморських нафтових платформ, які насправді були власністю України¹⁵⁶. «За»

¹⁵⁴ Resolution 75/29. «Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov», adopted by the General Assembly on 7 December 2020. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/75/29&Lang=E>

¹⁵⁵ Сидоржевський М. Генасамблея ООН схвалила резолюцію проти мілітаризації Криму. *ДВ*. 2020. 7 грудня. URL: <https://www.dw.com/uk/henasambleia-on-skhvalyla-rezoliutsiiu-proty-militaryzatsii-krymu/a-55857772>

¹⁵⁶ Resolution 76/70. «Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov», adopted by the General Assembly on 9 December 2021. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/76/70&Lang=E>

цей документ проголосувало 64 держави, «проти» – 20, «утрималось» – 93, а «не голосувало» – 54¹⁵⁷.

На жаль, попри загальну активну позицію ГА ООН щодо контексту російсько-української війни, її рішення були лише рекомендаційними і дієво не змогли запобігти подальшій ескалації протистояння, яке 24 лютого 2022 р. набуло повномасштабного виміру.

Однак і в таких умовах ГА ООН пасивнішою не стала. Так, відповідно до Резолюції 2 623 РБ ООН від 27 лютого 2022 р., починаючи з 28 лютого 2022 р. розпочала свою роботу Одинадцята надзвичайна спеціальна сесія ГА ООН, присвячена вторгненню РФ до України 2022 р.

Вже 2 березня 2022 р. на цій сесії ГА ООН ухвалила резолюцію ES-11/1, співавторами якої було 96 держав. У документі ГА ООН з-поміж іншого: засудила оголошення РФ 24 лютого 2022 р. т. зв. «спеціальної військової операції» в Україні та рішення Росії підвищити боєготовність власних ядерних сил; підтримала заяву Генерального секретаря ООН А. Гуттереша, оголошену у перший день російського повномасштабного вторгнення, у якій він наголосив, що застосування сили однією країною проти іншої є відмовою від принципів, які кожна країна-член ООН зобов'язалася підтримувати, і що військовий наступ РФ на Україну був спрямований проти Статуту ООН; висловила стурбованість погіршенням гуманітарної ситуації в Україні та загальною у регіоні, де зросла кількість внутрішньо переміщених осіб та біженців, які потребували гуманітарної допомоги та щодо потенційного впливу війни на посилення продовольчої безпеки у глобальному вимірі¹⁵⁸.

У цьому контексті в аналізованій резолюції: підтверджено відданість ГА ООН суверенітету, незалежності, соборності та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах (зокрема її територіальних вод); наголошено, що російська агресія проти України є порушенням ст. 2 (4) Статуту ООН;

¹⁵⁷ Соломко І. Генасамблея ООН затвердила оновлену резолюцію щодо мілітаризації Криму. *Голос Америки*. 2021. 9 грудня. URL: https://www.holosameryky.com/a/un_militarization_crimea/6347894.html

¹⁵⁸ Resolution ES-11/1. «Aggression against Ukraine», adopted by the General Assembly on 2 March 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/1&Lang=E>

озвучено вимогу, щоб РФ негайно припинила застосування сили проти Української держави та повністю і беззастережно вивела всі свої військові сили з території України у межах її міжнародно визнаних кордонів та надалі утримувалася від будь-якої подальшої незаконної погрози чи застосування сили проти будь-якої держави-члена ООН; висловлено жаль із приводу рішення РФ від 21 лютого 2022 р. щодо статусу окремих районів Донецької та Луганської областей України (визнання т. зв. ДНР та ЛНР), яке було порушенням територіальної цілісності та суверенітету України, несумісним із принципами Статуту ООН, а тому ГА ООН у резолюції вимагала від російської сторони негайно та безумовно його скасувати; пролунав заклик до сторін, які воюють, дотримуватися Мінських угод та конструктивно працювати у відповідних міжнародних межах, включно із Нормандським форматом та Тресторонньою контактною групою, для їхньої повноцінної імплементації, як і дозволити безпечний та безперешкодний проїзд до місць призначення за межами України і сприяти швидкому, безпечному та безперешкодному доступу до гуманітарної допомоги для тих, хто її потребував в Україні. Врешті, у документі висловлено жаль із приводу участі Республіки Білорусь та заклик до негайного мирного вирішення конфлікту між РФ та Україною шляхом політичного діалогу, переговорів, посередництва й інших мирних засобів¹⁵⁹.

У такому форматі резолюцію підтримала 141 держава-член ООН, 5 проголосувало «проти» (Білорусь, КНДР, Еритрея, РФ, Сирія), 35 – «утрималися», 12 – «не голосували»¹⁶⁰.

Попри позитивну оцінку документа майже 78 % усіх членів ООН, свою агресію російська сторона не припинила, що спонукало до продовження роботи надзвичайної спеціальної сесії та до підготовки й прийняття ГА ООН наступної резолюції ES-11/2 від 24 березня 2022 р., яка загалом повторювала позиції попередньої постанови ГА ООН. Водночас у документі робили особливий наголос

¹⁵⁹ Resolution ES-11/1. «Aggression against Ukraine», adopted by the General Assembly on 2 March 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/1&Lang=E>

¹⁶⁰ Aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln>

на негайному припиненні РФ нападів на цивільних та цивільні об'єкти, вимагали забезпечення всіма протиборчими сторонами повноцінного захисту для них, зокрема щодо медичного і гуманітарного персоналу, та поваги до міжнародного гуманітарного права і прав людини. Окремий пункт резолюції її автори присвятили російським облогам міст в Україні, зокрема Маріуполя, що, як відзначалося, лише додатково погіршувало гуманітарну ситуацію тамтешнього цивільного населення та унеможливлювало його евакуацію до безпечніших місць, а тому мали бути негайно припинені¹⁶¹.

Втім, хоч і цю постанову ГА ООН підтримала більшість її членів («за» – 140, «проти» – 5, «утрималися» – 38, «не голосували» – 10¹⁶²), вона також не переконала РФ хоча би деескалувати (не кажучи вже, щоб цілком припинити) свій наступ в Україні, і нова, вже третя, Резолюція Одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії ГА ООН (ES-11/3) від 7 квітня 2022 р. ухвалювалася вже після оприлюднення відеозаписів та фото наслідків кривавих злочинів російських окупантів на звільненій від них напередодні території Київської області (зокрема, м. Буча).

У цьому документі констатовано, що ГА ООН, зокрема беручи до уваги повідомлення «про грубі та систематичні порушення прав людини та порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені Російською Федерацією під час її агресії проти України», вирішила призупинити членство РФ в Раді ООН із прав людини, до якої Росія на той момент була обрана членом на трирічний термін (планово мав завершитися 2023 р.)¹⁶³. Постанову голосами «за» підтримали 93 держави, 24 виступили «проти», 58 – «утримались», а 18 – «не голосували»¹⁶⁴.

¹⁶¹ Resolution ES-11/2. «Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine», adopted by the General Assembly on 24 March 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/2&Lang=E>

¹⁶² Ukraine: General Assembly passes resolution demanding aid access, by large majority. 2022. 24 March. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1114632>

¹⁶³ Resolution ES-11/3. «Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council», adopted by the General Assembly on 7 April 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/3&Lang=E>

¹⁶⁴ Suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council: resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3967778?ln=en>

А вже 12 травня 2022 р. «очищена» від російського чинника Рада ООН із прав людини схвалила Резолюцію S-34/1 щодо погіршення ситуації з правами людини в Україні внаслідок російської агресії, у якій наголосили на однозначній підтримці суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаних кордонів; озвучили вимогу до РФ негайно припинити воєнні дії на території Української держави; передбачили проведення Комісією з розслідування щодо України спеціального розслідування порушень та злочинів унаслідок російської окупації на звільнених територіях Київської, Чернігівської, Сумської та Харківської областей та підготовку Верховним комісаром ООН із прав людини доповіді про критичну гуманітарну ситуацію та серйозні порушення прав людини у м. Маріуполь. Окрім того, лунав заклик до РФ надати представникам міжнародних правозахисних та гуманітарних інституцій, включаючи спеціалізовані установи ООН, безперешкодний, своєчасний, негайний та необмежений доступ до осіб, які були перевезені з районів України, що постраждали, та утримувалися на території РФ або територіях, які були окуповані Росією¹⁶⁵.

Врешті, після кількомісячної перерви, 12 жовтня 2022 р., Одинадцята надзвичайна спеціальна сесія ГА ООН розглядала четверту Резолюцію, що стосувалася російської повномасштабної війни проти України (ES-11/4). У документі з промовистою назвою «Територіальна цілісність України: відстоювання принципів Статуту ООН» однозначно наголошено, що зайняті російськими військовими частини Донецької, Херсонської, Луганської та Запорізької областей України «є територіями, які частково перебувають або перебували під тимчасовим військовим контролем Російської Федерації внаслідок агресії, з порушенням суверенітету, політичної незалежності та територіальної цілісності України», як і посяганням на них (як і на принципи Статуту ООН) визнавали рішення російської влади від 21 лютого 2022 р. (про визнання «незалежності» т. зв. ДНР та ЛНР) та

¹⁶⁵ Resolution S-34/1. «The deteriorating human rights situation in Ukraine stemming from the Russian aggression», adopted by the Human Rights Council on 12 May 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/HRC/RES/S-34/1&Lang=E>

29 вересня 2022 р. (про визнання «незалежності» Запорізької і Херсонської областей). У цьому ж контексті й псевдореферендуми, які відбулися 23–27 вересня 2022 р. на окупованих РФ територіях України (крім Криму) на предмет їхнього «приєднання» до Росії у резолюції, вважали незаконними, оскільки вони також були «спробами змінити міжнародно визнані кордони України». Тому в документі звучали вимоги до РФ скасувати усі відповідні «рішення». Зрештою, у постанові уточнювали, що «подальші спроби незаконної агресії цих регіонів не мають чинності згідно з міжнародним правом і не є підставою для будь-якої зміни статусу цих регіонів» та містився заклик до всіх держав-членів ООН, міжнародних організацій і спеціалізованих установ також не визначати жодних змін, пропонувавших РФ щодо статусу частини або всієї території Донецької, Херсонської, Луганської чи Запорізької областей України. Врешті, у резолюції прямо вимагали у РФ й негайного, повного та беззастережного виведення всіх своїх ЗС із території України у межах її міжнародного визнаних кордонів¹⁶⁶. Прикметно, що саме ця резолюція отримала найбільшу підтримку, порівняно з трьома попередніми документами: 143 (зі сумарних 193) – «за», 5 – «проти», 35 – «утрималися», 10 – «не голосували»¹⁶⁷.

Одинадцята надзвичайна спеціальна сесія ГА ООН 14 листопада 2022 р. розглянула й прийняла ще одну (вже п'яту) Резолюцію на підтримку української сторони (ES-11/5) – щодо створення механізму компенсації Україні збитків, спричинених війною РФ проти України, співавторами якої були 46 держав. У документі констатовано, що РФ має бути притягнута до відповідальності за будь-які порушення міжнародного права в Україні або проти неї, включаючи її агресію, яку розпочала, порушуючи Статут ООН, а також будь-які порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного законодавства з прав людини

¹⁶⁶ Resolution ES-11/4. «Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations», adopted by the General Assembly on 12 October 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/4&Lang=E>

¹⁶⁷ Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations: resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3990400?ln=en>

і повинна мати правові наслідки всіх своїх міжнародно-протиправних дій, включаючи відшкодування шкоди, зокрема будь-яких збитків, спричинених такими діями. У документі визнано також необхідність створення, у співпраці з Україною, міжнародного механізму відшкодування українській стороні збитків, які виникли внаслідок міжнародно-протиправних дій РФ в Україні або проти України. З огляду на це, державам-членам рекомендували створити, у співпраці з Україною, міжнародний реєстр збитків, який би слугував фіксатором у документальній формі доказів та інформації про претензії щодо збитків, втрат та ушкоджень для всіх зацікавлених фізичних і юридичних осіб, а також України як держави, спричинених міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти України, а також би сприяв координації збору таких доказів¹⁶⁸. Резолюцію підтримало 94 держави, «проти» – 14 (Білорусь, Центральноафриканська Республіка, Китай, Куба, КНДР, Еритрея, Ефіопія, Іран, Малі, Нікарагуа, РФ, Сирія, Зімбабве, Багамські Острови), «утрималися» – 73, «не голосували» – 12¹⁶⁹.

Своєрідним логічним проміжним підсумком роботи Одинадцяті надзвичайної спеціальної сесії ГА ООН стала ухвалена нею 23 лютого 2023 р. шоста Резолюція (ES-11/6) щодо «принципів Статуту ООН, що лежать в основі досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні», яка інкорпоровала ключові концепції запропонованої восени 2022 р. Президентом України В. Зеленським «Формули миру». Поруч із вже традиційним і для попередніх документів підтвердженням ГА ООН своєї відданості суверенітету, незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, що поширюються і на її територіальні води, та вимогами до РФ до негайного, повного та беззастережного виведення всіх своїх військових сил із території України у межах її міжнародно визнаних

¹⁶⁸ Resolution ES-11/5. «Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine», adopted by the General Assembly on 14 November 2022. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/5&Lang=E>

¹⁶⁹ Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994052?ln=en>

кордонів із закликом до припинення бойових дій, у резолюції ГА ООН вимагала, щоб сторони збройного конфлікту поводитися з усіма військовополоненими, згідно з положеннями відповідних міжнародних конвенцій, закликала до повного обміну військовополоненими, звільнення всіх незаконно утримуваних осіб та повернення всіх інтернованих та цивільних осіб, які були примусово переміщені та депортовані, включаючи дітей.

Також містився залик до повного дотримання сторонами збройного конфлікту своїх зобов'язань згідно з міжнародним гуманітарним правом, зокрема щодо постійного піклування про збереження цивільного населення та цивільних об'єктів, забезпечення безпечного і безперешкодного гуманітарного доступу до тих, хто потребує, та утримання від нападу, знищення, вилучення або приведення у непридатність об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення.

ГА ООН також зажадала негайного припинення атак на критичну інфраструктуру України та будь-яких навмисних атак на цивільні об'єкти, включно з житловими будинками, школами та лікарнями, наголосила на необхідності забезпечити притягнення до відповідальності винних за найсерйозніші злочини, згідно з міжнародним правом, скоєні на території України, шляхом відповідних, справедливих і незалежних розслідувань та судових переслідувань на національному чи міжнародному рівнях, і таким чином забезпечити справедливість для всіх жертв та запобігти майбутнім злочинам. Зрештою, у документі лунав залик до всіх держав-членів ООН співпрацювати у дусі солідарності для подолання глобальних наслідків війни для продовольчої безпеки, енергетики, фінансів, навколишнього середовища та ядерної безпеки, а також наголошувалося, що домовленості про всеосяжний, справедливий і міцний мир в Україні мають враховувати також і ці фактори¹⁷⁰.

Характерно, що документ отримав суттєву підтримку у залі ГА ООН під час голосування: «за» – 141, «проти» – 7 (Білорусь,

¹⁷⁰ Resolution ES-11/6. «Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine», adopted by the General Assembly on 23 February 2023. URL: <https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/ES-11/6&Lang=E>

КНДР, Еритрея, Малі, Нікарагуа, РФ, Сирія), «утрималися» – 32, «не голосували» – 13¹⁷¹.

Однак, попри справді потужні меседжі, які несли в собі ухвалені документи, на жаль, юридичних наслідків вони не мають, будучи фактично лише рекомендаціями, втім певний тон та темп глобальним геополітичним процесам вони задають, як, врешті, і виступи представників української влади, які використовували трибуну ГА ООН (як і РБ ООН) як майданчик для привернення уваги до проблеми російської агресії проти України.

Так, наприклад, 27 вересня 2015 р. Президент України Петро Порошенко у своїй промові на Саміті сталого розвитку в рамках ГА ООН рішуче засудив російську анексію Криму та окупацію частини Донбасу, що спровокувало гостру різноаспектну кризу в Україні, вирішення якої було можливим лише у разі повноцінного дипломатичного завершення війни: «В результаті зрадницької російської анексії українського Криму та агресії на Донбасі тисячі людей були вбиті. Було зруйновано критично важливу інфраструктуру. Україна втратила близько 1/5 свого економічного потенціалу. Військові дії Росії проти України збільшили екологічні та епідеміологічні загрози, а також ризики, пов'язані із соціальною ізоляцією ... Є жакливі загрози потенційних техногенних катастроф ... Зовнішня агресія призвела до появи нової форми бідності ... яка впливає на життя близько 1,5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб в Україні. Кожен день війни на українському Донбасі коштує нам близько 5 млн доларів США, які ми могли б вкладати в процес сталого розвитку. І криза внутрішньо переміщених осіб, кількість яких складає 1,5 мільйона, є найбільшою проблемою не тільки України, а й всього регіону. Україна прагне миру та процвітання, і разом з державами-партнерами прикладає максимум зусиль для врегулювання конфлікту мирними дипломатичними засобами. Після припинення військової агресії, встановлення миру і відновлення повного суверенітету України над Донбасом і Кримом буде вкрай важливо допомогти мільйонам людей повернутися до нормального життя,

¹⁷¹ Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4003921>

відновити економічну і соціальну інфраструктуру на засадах сталого розвитку»¹⁷².

Водночас під час виступу на загальних дебатах ГА ООН 21 вересня 2016 р. П. Порошенко закликав представників держав-членів ООН не визнавати вибори до Державної Думи РФ на території окупованого Криму, які напередодні російські колаборанти провели на півострові. Окремо український Глава Держави наголосив, що на Донбасі РФ докладала значних зусиль для затягування врегулювання війни, де продовжувалися неприпустимі випадки взяття проросійськими бойовиками в заручники дітей і підлітків. Також П. Порошенко запропонував призупинити право вето в РБ ООН для країн-учасниць конфліктів, щоб та ним не зловживала (як це робила РФ), закликав Генерального секретаря ООН безкомпромісно виконувати Статут ООН та бути готовим до застосування всіх інструментів для ліквідації загрози миру та безпеки у світі. Врешті, Президент України ствердив необхідність активнішої роботи з деескалації ситуації в Криму та на Сході України держав-гарантів (Великобританію, США), які 2014 р. не забезпечили територіальної цілісності Української держави, хоча таке зобов'язання містилося у Будапештському меморандумі 1994 р., і дозволили третій державі-гаранту – РФ – напасти на Україну¹⁷³.

А вже у виступі на ГА ООН 20 вересня 2017 р. П. Порошенко апелював до ідеї введення миротворчої місії ООН на Донбасі. «Переконані, що повноцінна миротворча операція ООН є єдиним ефективним рішенням для деескалації, захисту народу України та для наближення нас до політичного врегулювання», – відзначав тоді український Глава Держави з трибуни Генасамблеї ООН¹⁷⁴. На цій ідеї він наполягав і у виступі на ГА ООН

¹⁷² Порошенко виступив на Генасамблеї ООН (повний текст). *LB.ua*. 2015. 28 вересня. URL: https://lb.ua/news/2015/09/28/317081_poroshenko_vistupil_genassamblee.html

¹⁷³ Виступ Порошенка на дебатах Генасамблеї ООН. Основні тези. *Український тиждень*. 2016. 21 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/vystup-poroshenka-na-debatakh-henasamblei-oon-osnovni-tezy/>

¹⁷⁴ Комарова О. Що згадав і що не сказав Порошенко під час виступу в ООН. *Радіо Свобода*. 2017. 20 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28747527.html>

26 вересня 2018 р.¹⁷⁵, і 20 лютого 2019 р., щоб «зусиллями міжнародної спільноти поставити Росію на місце» у момент, коли РФ «загарбала Крим, потім перетворила Донбас на поле бою, а далі поширила свою агресію на Чорне, Азовське море та Керченську протоку», мілітаризуючи окуповані території та російсько-українське прикордоння¹⁷⁶.

Характерно, що ще у лютому 2019 р. Президент України заважував: «Росія розмістила в анексованому Криму 32,5 тисячі військових, 88 артилерійських систем, 52 реактивні системи залпового вогню, 372 броньованих машини, 113 бойових літаків, 62 бойових гелікоптери, 6 бойових суден і 6 підводних човнів, оснащених крилатими ракетами “Калібр”. Не можна виключати і розгортання ядерної зброї на півострові. Інфраструктура вже створена. Росія використала останні 5 років для її відновлення і модернізації ... Крім того, на Донбасі бойовики мають 496 танків, 938 броньованих машин, 128 реактивних систем залпового вогню, 776 артилерійських систем, а чисельність незаконних збройних формувань складає близько 35 тисяч людей. Також на Донбасі перебувають 2 100 військових регулярної армії РФ ... Загальна чисельність російських збройних сил уздовж російсько-українського кордону становить понад 87 тисяч військових. Військові експерти однозначно визначають, що озброєне угруповання на кордоні з Україною є тактичною ударною наступальною групою. Нічого спільного з обороною це не має. Вони призначені для військового удару. До цього готується Кремль, тому подальша ескалація до рівня повномасштабної війни не є вже такою нереалістичною»¹⁷⁷. Однак тоді, як виглядає, міжнародна спільнота цим даним приділила не надто багато уваги.

У вересні 2019 р. Україну на трибуні ГА ООН репрезентував уже новобраний Президент України В. Зеленський, який

¹⁷⁵ Вус О. Виступ Порошенка на Генасамблеї ООН: повний текст. *Сьогодні*. 2018. 27 вересня. URL: <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/vystuplenie-poroshenko-na-genassamblee-onn-polnyy-tekst-36-27-09-2018-1174436.html>

¹⁷⁶ Калашник П. Порошенко виступив на Генасамблеї ООН: головні тези. *Hromadske*. 2019. 20 лютого. URL: <https://hromadske.ua/posts/poroshenko-vistupiv-na-genasambleyi-onn-golovni-tezi>

¹⁷⁷ Там само.

у своїй промові 25 вересня, з-поміж іншого, наголошував на необхідності державам-членам ООН об'єднати свої зусилля для якнайшвидшого врегулювання російсько-української війни: «Я розумію: всі присутні тут мають власний державний клопіт. І чужі проблеми не повинні хвилювати вас більше, ніж власні. Але в сучасному світі, де ми з вами живемо, більше немає чужої війни. І ніхто з вас не зможе почувати себе у безпеці, коли йде війна в Україні, коли йде війна в Європі. І фатальною може стати думка, що вас це все не стосується і ніколи не торкнеться. Не можна мислити про глобальне й заплющувати очі на деталі чи, як комусь здається, навіть дрібниці. Бо саме так закладався фундамент для двох світових війн. І ціною неухваленості, мовчання, бездіяльності чи небажання поступатися власними амбіціями зрештою стали десятки мільйонів людських життів»¹⁷⁸. Окрім того, він акцентував на необхідності реформи ООН, щоб перетворити її на ефективнішу інституцію, яка би дієво вирішувала конфлікти у світі: «Безумовно, ми не ставимо під сумнів авторитет міжнародних інституцій, зокрема Організації Об'єднаних Націй. Але слід визнати, що механізми є небездоганними. Вони починають давати збій, а отже – потребують оновлення»¹⁷⁹.

На потребі оновлення системи діяльності ООН В. Зеленський наголошував і у виступі на ГА ООН від 23 вересня 2020 р., проведеному через пандемію Covid-19 в онлайн-режимі: «ООН стала “програмним забезпеченням”, яке вберегло світ від критичних помилок, однак, за його система все частіше починає давати збій ... Я кажу про це як глава держави, у якої у 21-му столітті Російська Федерація анексувала півострів Крим. Держави, яка сьомий рік стримує її військову агресію на Донбасі. Які почуття були б у засновників ООН, якби вони дізналися, що 75 років потому у центрі Європи буде йти війна?»¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Виступ Володимира Зеленського на Генасамблеї ООН. Повний текст. *NU*. 2019. 25 вересня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zelenskiy-vistup-u-genasambleji-oon-25-veresnya-2019-povniy-tekst-novini-ukrajini-50044731.html>

¹⁷⁹ Там само.

¹⁸⁰ Музика О. Зеленський виступив на Генасамблеї ООН: основні тези – відео. *24 канал*. 2020. 23 вересня. URL: https://24tv.ua/zelenskiy-23-veresnya-2020-vistupiv-genasambleyi-oon-osnovni_n1421288?fbclid=IwAR1adLBuRdaUgEZmDA1x2FHtoY4CVofxiITGUzL_L0znu_HHoWuC425dEKk

Водночас Президент України наголосив на важливості дотримання перемир'я на Донбасі та запросив міжнародних партнерів України до участі у створенні міжнародної Кримської платформи, мета якої мала полягати у спільних діях для захисту прав кримчан та деокупації півострова¹⁸¹. Ба більше, під час виступу на загальних дебатах 76-ї сесії ГА ООН 22 вересня 2021 р. введення цього міжнародного майданчика під егіду ООН і приєднання до нього абсолютної більшості держав-членів ООН (на що В. Зеленський сподівався у майбутньому), на думку Глави Держави, і означало би початок осучаснення цієї глобальної міждержавної та міжнаціональної інституції¹⁸².

Зрештою, із переведенням РФ свого вторгнення до України у повномасштабний вимір після 24 лютого 2022 р. Президент України використовував трибуну ГА ООН для ознайомлення світової громадськості з українською «Формулою миру» та щоб закликати міжнародне товариство до ініціювання створення спеціального трибуналу для покарання РФ за злочин агресії проти Української держави (як-от, під час онлайн-виступу 22 вересня 2022 р.)¹⁸³.

Врешті, в останній станом на сьогодні промові на ГА ООН від 19 вересня 2023 р., під час безпосереднього візиту до штаб-квартири ООН у Нью-Йорку, Президент України наголошував на необхідності ядерного роззброєння РФ як держави-терориста, яка і без того вже призвела до стану, за якого «масове знищення набирає обертів», зокрема через провокування продовольчої кризи у світі (унаслідок блокування Росією українських портів на Чорному та Азовському морях та відмови РФ після 17 липня 2023 р. продовжувати брати участь у Чорноморській зерновій ініціативі), створення загроз українській (та й регіональній) енергетичній (зокрема атомній) системі,

¹⁸¹ Там само.

¹⁸² Виступ Президента України Володимира Зеленського на загальних дебатах 76-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 23 вересня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-zagalnih-70773>

¹⁸³ Зеленський виступив на Генасамблеї ООН. Повний текст. *Укрінформ*. 2022. 22 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3576838-zelenskij-vistupiv-na-genasamblei-onn-povnij-tekst.html>

масові викрадення та депортації українських дітей із окупованих Росією територій до РФ, та знищення російською зброєю і безпілотниками українських міст і сіл¹⁸⁴.

Врешті, В. Зеленський висловлював переконання, що війна РФ проти України виходила далеко за межі просто локального конфлікту: «Кожне десятиліття Росія починає нову війну. Частини територій Молдови та Грузії залишаються окупованими. Росія перетворила Сирію на руїни. І якби не Росія, хімічна зброя ніколи б не була застосована в Сирії. Росія майже поглинула Білорусь. Вона очевидно загрожує Казахстану й країнам Балтії ... І мета нинішньої війни проти України – перетворити нашу землю, наших людей, наші життя, наші ресурси на зброю проти вас, проти міжнародного порядку, заснованого на правилах. Багато місць у залі Генеральної Асамблеї можуть спорожніти, якщо Росія досягне успіху у своїй підступності та агресії»¹⁸⁵.

У відповідь, на думку Глави Держави, світове співтовариство мало би запропонувати дієвий механізм перемоги над агресором і подальшого недопущення повторної агресії проти суверенних держав. Як зазначав В. Зеленський, таким міг бути «не діалог між так званими великими державами деє за зачиненими дверима», а «відкрита робота всіх народів заради миру», основою якої, на його думку, мала би стати запропонована 2022 р. українська «формула миру», що була спроможна загалом стати основою для оновлення наявної архітектури безпеки, відновлення дії Статуту ООН та відродження «повноцінної сили світового порядку, заснованого на правилах»¹⁸⁶. І, звісно ж, неухильним мало би бути притягнення російської сторони як воєнного злочинця до відповідальності – «щоб після російської агресії ніхто у світі не наважився напасти на жодну країну»¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Виступ Володимира Зеленського на Генасамблеї ООН (повний текст). *Укрінформ*. 2022. 19 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3763490-vistup-volodimira-zelenskogo-na-genasamblei-onn-povnij-tekst.html>

¹⁸⁵ Там само.

¹⁸⁶ Виступ президента України Володимира Зеленського на Генасамблеї ООН. *Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/live/W6rd96bDBr0?si=RqoOXJkEnFMdwHmc>

¹⁸⁷ Виступ Володимира Зеленського на Генасамблеї ООН (повний текст). *Укрінформ*. 2022. 19 вересня...

Отже, попри те, що резолюції ГА ООН фактично не мають юридичного впливу на міжнародне право, виконуючи роль винятково рекомендацій, тим не менше висловлені у них постулати підтверджують підтримку значної частини світу (і абсолютної більшості західних держав) Українській державі. Та й сама ГА ООН в умовах російсько-української війни стала для керівництва України однією з платформ, із якої можна було доносити світовій громадськості українські підходи до російської агресії, закликати до її рішучого засудження та шукати в координації з іншими (та й активно пропонуючи самому) шляхи врегулювання війни на Сході України, деокупації Кримського півострова та частини захопленого РФ Донбасу, а головне – становлення нової, стабільнішої та ефективнішої системи міжнародної безпеки на чолі із реформованою ООН.

Павло АРТИМИШИН

Розділ 3. УКРАЇНА–НАТО: ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ І ПРАКТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Із початком збройної агресії РФ проти України у лютому 2014 р. критично важливим для Києва став пошук зовнішньої підтримки, оскільки через обмежені внутрішні ресурси України складно було самостійно протистояти «гібридній» експансії Кремля. Власне таку політико-дипломатичну підтримку територіальної цілісності, незалежності та суверенітету України, яка насамперед полягала у наданні політичної, фінансово-економічної, матеріально-технічної допомоги офіційному Києву, запровадженні щодо РФ різноманітних стримуючих політичних, економічних санкцій, а також ініціюванні багатостороннього переговорного процесу задля встановлення стабільного перемир'я в регіоні, від 2014 р. і донині демонструють країни Заходу та міжнародні організації, зокрема НАТО, ЄС, ООН, ПАРЄ, ОБСЄ тощо¹. Незаперечним фактом залишається те, що широкомасштабна війна РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., яка завдала серйозної шкоди ідеї системи загальноєвропейської безпеки, передбаченої ще у Паризькій хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 р., зміцнила НАТО, об'єднала держави Заходу та згуртувала їх навколо підтримки України². Загалом, від січня 2022 р. до жовтня 2023 р. члени НАТО і партнери надали Україні економічну, гуманітарну, військову допомогу та пряму бюджетну підтримку на суму орієнтовно 350 млрд дол. США³,

¹ Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Аналітична доповідь. *Центр Разумкова*. Київ, 2019. С. 13. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf (дата звернення: 22.10.2023).

² Маруховський О. О. Вступ України до НАТО як основа формування європейської системи колективної безпеки. *Politicus*. 2022. Спецвипуск. С. 65. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/marukhovskiy_0004.pdf (дата звернення: 22.10.2023).

³ Wilson R., Robinson L., Pettersson H. Ukraine aid: Where the money is coming from, in 4 charts. CNN. 2023. October 6. URL: <https://edition.cnn.com/2023/10/05/world/ukraine-money-military-aid-intl-dg> (дата звернення: 22.10.2023).

до того ж у перший рік широкомасштабної війни було виділено понад 100 млрд дол.⁴. Допомога країн-членів Північноатлантичного альянсу, які в умовах загострення російсько-українського протистояння від політико-дипломатичної підтримки поступово перейшли до воєнно-технічної, виявилася надзвичайно важливою для України, а співробітництво Києва з НАТО набуло особливого значення для гарантування національної безпеки й оборони держави. В умовах російської агресії стало очевидним, що оптимальним та надійним варіантом зовнішніх гарантій безпеки є набуття членства в НАТО, оскільки надійність таких гарантій підкріплюється не лише ст. 5 Північноатлантичного договору, але й колективним військовим потенціалом Північноатлантичного альянсу⁵. Це добре розуміло вище керівництво держави, оскільки після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р., яке, з одного боку, кардинально погіршило безпекову ситуацію у Європі, а з іншого – утвердило позицію НАТО як головної організації колективної оборони для безпеки Заходу, почало докладати активних зусиль до інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір, а також домоглося виведення на новий рівень відносин із керівництвом НАТО й лідерами його держав-членів. Розуміння важливості просування на шляху до євроатлантичної інтеграції спостерігаємо й в українському суспільстві, про що, зокрема, свідчать результати загальнонаціональних опитувань, проведених соціологічною службою Центру Разумкова у серпні 2023 р. Так, на референдумі щодо вступу України до НАТО за цей крок проголосували б 74 % усіх опитаних або 87,5 % тих, хто взяв би участь у такому референдумі, і лише 8,5 % і 5 % проголосували б проти. Це при тому, що

⁴ Szczerba M. Towards the Reconstruction of Ukraine. Draft Report. *Economics and Security Committee; Sub-Committee on transition and development*. 2023. October 8. P. 7–8. URL: <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-11/024%20ESCTD%2023%20E%20rev.2%20fin%20-%20RECONSTRUCTION%20OF%20UKRAINE%20-%20SZCZERBA%20REPORT.pdf> (дата звернення: 22.10.2023).

⁵ Україна: рік у війні. *Національна безпека і оборона*. 2023. № 1–2(191–192): Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. С. 14. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/09/13/NSD191-192_2023_ukr_MATRA.pdf (дата звернення: 19.10.2023).

у червні 2017 р. лише 48 % усіх опитаних або 69,5 % тих, хто збирався взяти участь у референдумі, проголосували б за вступ до Північноатлантичного альянсу, натомість проти – відповідно 33 % і 26 %. Зміна ставлення українців до вступу до НАТО, розуміння ними переваги колективної безпеки і, як наслідок, підтримка в суспільстві ідеї євроатлантичної інтеграції України стали яскравим свідченням правильності обраного державою шляху⁶. Дослідники Леся Алексієвець та Микола Алексієвець слушно зауважили, що саме збройна агресія РФ проти України призвела до безальтернативності щодо вступу до НАТО, а потреба членства у ньому стала незаперечним імперативом нової історії України⁷.

Висвітлюючи еволюцію відносин Україна–НАТО, українські вчені хоча й виокремлювали різні етапи взаємодії, проте усі вони подібні за змістом. Запропонована дослідниками періодизація дає змогу простежити трансформацію співробітництва від початку налагодження конструктивного діалогу й до виходу на рівень стратегічного партнерства. Більшість учених виділяють такі етапи: перший етап (1991–1997) – становлення відносин, розбудова нормативно-правових та інституційних осередків, визначення теоретико-концептуальних основ та програмних завдань євроатлантичної складової зовнішньополітичної діяльності України; другий етап (1998–2000) – формування особливого партнерства та пошук нових форм і шляхів співпраці офіційного Києва з Північноатлантичним альянсом у різних сферах; третій етап (2001–2004) – зміна інтенсивності військово-політичних контактів, прагматичність наповнення конкретним змістом у межах Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО, висхідна динаміка; четвертий етап (2005–2009) – інтенсифікований діалог між Україною й Північноатлантичним альянсом, пе-

⁶ Суспільні настрої: стан і тенденції змін. *Національна безпека і оборона*. 2023. № 1–2(191–192): Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. С. 48. URL: https://gazumkov.org.ua/images/2023/09/13/NSD191-192_2023_ukr_MATRA.pdf (дата звернення: 19.10.2023).

⁷ Алексієвець Л., Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. № 1. С. 139.

редусім у межах індивідуальної участі у програмі «Партнерство заради миру», Радах північноатлантичного співробітництва та євроатлантичного партнерства; п'ятий етап (2010–2013) – послаблення політичного діалогу офіційного Києва з Північноатлантичним альянсом за часів президентства Віктора Януковича; шостий етап (2014–2022) – поглиблення відносин України й НАТО, посилення співпраці у сфері оборони відповідно до натівських стандартів, здійснення заходів із підтримки України у протистоянні агресії та «гібридній війні» з боку Росії; сьомий етап (2022–дотепер) – посилена співпраця в умовах широкомасштабної російсько-української війни з подальшою інтеграцією⁸.

Співпраця Києва з Північноатлантичним альянсом, який на сьогодні є найпотужнішою світовою системою колективної оборони як основи збереження миру й гарантування безпеки та стабільності, була започаткована восени 1991 р. й розвинулася з січня 1992 р., часу участі представників України у засіданні Робочої групи високого рівня Ради північноатлантичного співробітництва (з 1997 р. – Рада євроатлантичного партнерства). Наступними важливими кроками до активізації співпраці стали підписання Україною 8 лютого 1994 р. Рамкового документа «Партнерство заради миру», візит Президента Леоніда Кучми 1 червня 1995 р. до штаб-квартири НАТО, де він заявив про бажання України співпрацювати з Північноатлантичним альянсом на новому рівні, а також підписання 14 вересня того ж року у Брюсселі міністром закордонних справ Геннадієм Удовенком Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО⁹.

⁸ Там само. С. 129; Знак В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2022. № 3. С. 67–68; Стужок Ю. П., Шпура М. І. Співробітництво України з НАТО: історична ретроспектива та сучасність. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2022. № 3(76). С. 118–119.

⁹ Петровський В. Україна – Росія – НАТО: Безнадійний трикутник? (Роздуми західних експертів). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2001. Вип. 12. С. 180; Legucka A. Perspektywy członkostwa Gruzji i Ukrainy w NATO do 2010. *Praca badawcza*. Warszawa, 2010. S. 39. URL: https://www.academia.edu/4635259/Projekt_badawczy_Perspektywy_cz%C5%82onkostwa_Gruzji_i_Ukrainy_w_NATO_do_2010 (дата звернення: 19.10.2023).

Відтоді й дотепер консультації й співробітництво між Києвом та Північноатлантичним альянсом охоплюють широке коло сфер, зокрема політичний діалог, співпрацю у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах. Основний акцент робиться на реформуванні структур безпеки й оборони України, оборонних технологіях та розвитку оборонної промисловості, досягненні оперативної сумісності з НАТО, готовності до реагування на надзвичайні ситуації цивільного спрямування тощо¹⁰. Особливо важливою для України є воєнно-технічна, матеріальна, фінансова, експертна допомога з боку Північноатлантичного альянсу, зокрема в межах РНП, Дорожньої карти оборонно-технічного співробітництва, Дорожньої карти партнерства у сфері стратегічних комунікацій, низки спільних проєктів, трастових фондів, військових навчань тощо¹¹.

Основоположними документами, що сприяли поглибленню співпраці та політичного діалогу України з країнами НАТО, а також донині визначають відносини з ним, стали Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору¹², підписана 9 липня 1997 р. у Мадриді Президентом Л. Кучмою й керівниками держав НАТО, та Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписана 21 серпня 2009 р. у Брюсселі¹³. Важливе значення для реалізації положень, закріплених у зазначеній вище хартії мало заснування при штаб-квартирі НАТО в Брюсселі Місії України, очолюваної Надзвичайним і Повноважним послом, створення у Києві Центру інформації та документації НАТО в Україні, Вій-

¹⁰ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020. URL: https://eesri.org/wp-content/uploads/2020/05/NATO_Support_Ukraine_2020_brochure_EESRI_UKR_web.pdf (дата звернення: 9.10.2023).

¹¹ Зовнішня політика та політика безпеки після оновлення влади: послідовність, зміни, перспективи. *Центр Разумкова*. Київ, 2019. С. 7. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Zov_Polit_Onovlennya.pdf (дата звернення: 9.10.2023).

¹² Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (дата звернення: 9.10.2023).

¹³ Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text (дата звернення: 9.10.2023).

ськової місії зв'язку, заснування Військового представництва України у складі Місії України при НАТО, а також початок роботи на регулярній основі КУН (з 2023 р. – РУН)¹⁴. Задля забезпечення інтенсивного розвитку відносин та реалізації положень аналізованої хартії сторони домовилися проводити періодичні зустрічі Північноатлантичної ради з Україною у форматі КУН не рідше двох разів на рік. Відповідно, засідання КУН відбувалися періодично на рівні глав держав та урядів, міністрів закордонних справ та оборони, а також послів¹⁵. У 1997–2023 рр. саме КУН як найвищому органу, який ухвалював рішення щодо розвитку відносин офіційного Києва з Північноатлантичним альянсом та координував заходи в плані практичного співробітництва, належала провідна роль у поглибленні політичного діалогу між Україною та НАТО. Комісія забезпечувала форум для консультацій між державами-членами Північноатлантичного альянсу та Україною з тих питань безпеки, які викликали обопільне занепокоєння, включаючи збройну агресію РФ проти України¹⁶. Важливу увагу КУН привертала також проблеми проведення реформ в Україні в контексті євроатлантичної інтеграції. З метою активізації роботи в конкретних сферах та ефективного співробітництва під егідою КУН, було створено 5 робочих груп: Спільну робочу групу з питань оборонної реформи (NATO – Ukraine Joint Working Group on Defence Reform), Спільну робочу групу з питань технічного співробітництва в галузі оборони (Joint Working Group on Defence Technical Cooperation), Спільну робочу групу з наукового та екологічного співробітництва (Joint Working Group on Cooperation in Science and Environment), Спільну робочу групу з планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру (Joint Working Group on Civil Emergency Planning)

¹⁴ Алексієвцев Л., Алексієвцев М. Трансформація відносин України та НАТО... С. 132; Малик Я. До питання про євроатлантичну інтеграцію України. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_7 (дата звернення: 9.10.2023).

¹⁵ Етапи розвитку Комісії Україна – НАТО. *Сайт Україна – НАТО*. 2019. 24 грудня. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/komisiya-ukrayina-nato/etapi-rozvitku-komisiyi-ukrayina-nato> (дата звернення: 2.10.2023).

¹⁶ Про Євроатлантичну Інтеграцію. *Міністерство внутрішніх справ України*. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/jevroatlantica-integraciya-ukrayini/pro-jevroatlanticnu-integraciyu-1> (дата звернення: 2.10.2023).

та Спільну робочу групу з економічної безпеки (Joint Working Group on Economic Security Issues)¹⁷.

З кінця 90-х років ХХ ст. офіційний Київ крок за кроком просувався до членства в Північноатлантичному альянсі, поглиблюючи взаємовідносини та ухвалюючи нові законодавчі акти (затвердження 4 листопада 1998 р. Президентом України Л. Кучмою Державної програми співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на період до 2001 р. та ухвалення ВРУ 23 квітня 1999 р. Постанови «Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного договору»), у яких стратегічною метою визначено повномасштабну інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. Важливе значення також мало створення під егідою КУН у 1998 р. СРГОР та відкриття у квітні наступного року в Києві Офісу зв'язку НАТО в Україні, який повинен був налагоджувати тісні контакти й співпрацю українських державних установ, міністерств та відомств із відповідними структурами Північноатлантичного альянсу. Поглибленню співпраці сприяло також залучення в 1998–2000 рр., згідно з Індивідуальною програмою партнерства між Україною та НАТО, представників ЗСУ до участі у 369 заходах, зокрема 38 багатонаціональних (міжнародних) військових навчаннях у межах програм «Щит миру», «Sea Breeze», «Козацький степ» тощо¹⁸.

Вагомими досягненнями на шляху України до членства в НАТО стали отримання пропозиції розпочати «Інтенсифікований діалог із питань членства», озвучені у квітні 2005 р. у Вільнюсі на черговому засіданні КУН на рівні міністрів закордонних справ, у межах неформального саміту НАТО¹⁹, а також підписання Цільового плану Україна–НАТО на 2005 р. у рамках Плану дій Україна–НАТО²⁰, відповідно до якого як уряд,

¹⁷ Бенъ Я. О. Євроатлантична інтеграція України: від хартії про особливе партнерство до основного закону держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 8. С. 144.

¹⁸ Алексієвєць Л., Алексієвєць М. Трансформація відносин України та НАТО... С. 133.

¹⁹ Малик Я. До питання про євроатлантичну інтеграцію України...

²⁰ Розпорядження Президента України «Про Цільовий план Україна – НАТО на 2005 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО». Київ, 21 квітня 2005 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990/2005-%D1%80%D0%BF#top> (дата звернення: 28.10.2023).

так і місцеві органи влади мали здійснювати реформи згідно з вимогами ПДЧ²¹.

Знаковим для України у контексті вступу до Північноатлантичного альянсу міг стати 20-й саміт країн-членів НАТО, який відбувся 2–4 квітня 2008 р. у Бухаресті (Румунія). Однак, попри те, що напередодні цього заходу українські й польські державні діячі провадили активну дипломатичну роботу, спрямовану на те, щоб переконати країни-члени Північноатлантичного альянсу в необхідності залучення України до ПДЧ, проти цього висловилися Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Португалія, Люксембург, Угорщина, а Греція утрималася під час голосування²². Вступу України до НАТО, як і Грузії, завадили аргументи Німеччини та Франції. Тодішній Канцлер Німеччини Ангела Меркель та Президент Франції Ніколя Саркозі закликали не дратувати Росію, зважати на явну опозицію РФ щодо наближення НАТО до «червоної лінії» та не ризикувати стабільністю у Східній Європі, оскільки, на їхню думку, подібне рішення могло спровокувати офіційну Москву на збройну агресію проти Києва, і тоді країни-члени НАТО змушені були б втрутитися у війну з РФ²³. Російська дипломатія зі свого боку всіляко підживлювала подібні висловлювання, заявляючи, що приєднання України до НАТО Росія розглядатиме як спробу втручання Північноатлантичного альянсу у сферу виняткових інтересів РФ і це спонукатиме Кремль до реваншу. Вагомим аргументом проти вступу України до Північноатлантичного альянсу також стала відсутність консенсусу в українському політикумі та суспільстві щодо

²¹ Mieliekiestsev K. Polish-Ukrainian partnership and Ukraine's NATO aspirations: regional and international cooperation after the orange revolution. *Історичні і політологічні дослідження*. 2019. № 1 (64). С. 201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Iipd_2019_1_26 (дата звернення: 28.10.2023).

²² Кушта О. Трансформація відносин Україна – НАТО в контексті російсько-українського збройного конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. Львів, 2018. Вип. 44. С. 159.

²³ Hasselbach Ch. Ukraina wciąż w poczekalni NATO. *Deutsche Welle (DW)*. 2022. 11 lutego. URL: <https://www.dw.com/pl/ukraina-wci%C4%85%C5%BC-w-poczekalni-nato/a-60737446> (дата звернення: 18.10.2023); Vankovska B. NATO's Prospects in the Light of the Ukraine War. *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*. Скопје, 2022. No. 75. P. 258. URL: [http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/godzb/GZ75\(2022\)/GZ75.20%20Biljana%20Vankovska%20ang%20str%20251-265.pdf](http://periodica.fzf.ukim.edu.mk/godzb/GZ75(2022)/GZ75.20%20Biljana%20Vankovska%20ang%20str%20251-265.pdf) (дата звернення: 15.09.2023).

розвитку відносин Україна–НАТО²⁴. Не додала підтримки Києву й досить стримана позиція з цього питання адміністрації Президента США Джорджа Буша, що дещо втратила на популярності за кордоном через війну в Іраку. Президент США, який та на той час перебував останній рік на посаді, хоча й підтримував вступ України та Грузії в НАТО, однак його цілком задовольняла ідея запропонувати двом країнам формальний План дій щодо членства в Північноатлантичному альянсі²⁵. Як наслідок, через відсутність одностайності з цього питання країни-члени НАТО відмовилися підтримати негайне приєднання офіційного Києва до ПДЧ. У прикінцевому комюніке бухарестської зустрічі зазначалося, що країни-члени НАТО вітають євроатлантичні прагнення України та Грузії й домовилися про те, що ці країни у майбутньому стануть членами цього військово-політичного блоку²⁶.

Як продемонстрували подальші події, рішення, прийняте лідерами Заходу щодо ненадання членства Україні та Грузії, а також висунута ними невизначена пропозиція щодо майбутнього вступу цих держав до Північноатлантичного альянсу, без чіткого плану щодо того, як і коли це може бути досягнуто, певною мірою спровокували Президента Росії Володимира Путіна до вжиття заходів проти т. зв. загрози НАТО на кордоні РФ та зробили Грузію й Україну цілями для російського вторгнення. Уже через кілька місяців по саміті російські війська захопили грузинські регіони Південну Осетію та Абхазію, встановивши там маріонеткові режими, не визнані розвиненими державами донині, у 2014 р. Росія незаконно анексувала АРК та окупувала Донбас, а 24 лютого 2022 р. розпочала широкомасштабну війну проти України²⁷.

²⁴ NATO decisions on open-door policy. *North Atlantic Treaty Organization (NATO)*. 2008. April 3. URL: <https://www.nato.int/docu/update/2008/04-april/e0403h.html> (дата звернення: 11.10.2023).

²⁵ Tharoor I. A fateful summit 15 years ago hangs over the NATO meeting in Vilnius. *The Washington Post*. 2023. July 10. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/07/10/bucharest-2008-nato-summit-history-vilnius-putin-georgia-ukraine-membership/> (дата звернення: 4.09.2023).

²⁶ Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. URL: http://www.summitbucharest.ro/en/doc_201.html (дата звернення: 4.09.2023).

²⁷ Tharoor I. A fateful summit 15 years ago hangs over the NATO meeting in Vilnius...

Рішення про відкладення вступу України до НАТО завдало значного удару зовнішньополітичній доктрині тодішнього Президента Віктора Ющенка, яка передбачала швидкий вступ до Північноатлантичного альянсу, та зменшило його шанси на перемогу у президентських виборах 2010 р. Як наслідок, до влади в Україні прийшла проросійськи налаштована команда Президента Віктора Януковича та Прем'єр-міністра Миколи Азарова, яка кардинально змінила напрямок зовнішньополітичної стратегії України у бік поглиблення відносин із Росією та частково загальмувала співпрацю з європейськими і євроатлантичними структурами²⁸. Яскравим свідченням зміни зовнішньополітичного курсу стала низка подій: підписання у квітні 2010 р. президентами України й РФ т. зв. «Харківських угод», ліквідація Міжвідомчої комісії з питань вступу України до НАТО та Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України, ухвалення 1 липня 2010 р. Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», у якому було задекларовано відмову від вступу до НАТО й набуття Україною позаблокового статусу, що в майбутньому виявилось неефективним у контексті забезпечення держави від зовнішньої агресії²⁹.

Попри те, що у 2010–2013 рр. були закриті деякі інституції, які займалися інтеграцією з Північноатлантичним альянсом, Україна й надалі залишалася важливою країною-партнеркою НАТО. Офіційний Київ визнавав потребу продовжувати співпрацю, партнерство та взаємодію з Північноатлантичним альянсом, використовуючи наявні механізми (РНП, угоди Україна–НАТО, участь в основних місіях і навчаннях тощо) та розширюючи

²⁸ Алексієвець Л., Алексієвець М., Ільчук І. Трансформація сучасних українсько-польських відносин у політичній сфері до європейсько-атлантичного процесу (1991–2014 рр.). Україна – Європа – Світ. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2015. Вип. 16: у 2 ч. Ч. 2. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Aleksiiievets_Lesia/Transformatsiia_suchasnykh_ukrainsko-polskykh_vidnosyn_u_politychnii_sferi.pdf?PHPSESSID=p7up7puv2758tbn92jhhpn18s7 (дата звернення: 4.09.2023).

²⁹ Піх О. Євроатлантична інтеграція у контексті формування системи безпеки та двосторонніх відносин України і Польщі. *Воєнно-політичні інтереси України в ієрархії суспільних пріоритетів (кінець XX – початок XXI століття)*: монографія / відп. ред. І. Соляр, упоряд.: О. Муравський, М. Романюк. Львів, 2021. С. 304.

діяльність спільних робочих груп³⁰. Зокрема, Україна продовжувала брати участь у всіх основних миротворчих місіях під проводом НАТО: у складі Міжнародних сил безпеки в Косово, Тренувальної місії НАТО в Іраку, Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані, антитерористичної операції НАТО «Активні зусилля»³¹.

Однак, як зазначав екскерівник Офісу зв'язку НАТО в Україні (2004–2009) Джеймс Грін, в окреслений період, як і в попередні роки, це партнерство виявилось малоефективним. Оскільки ще до російського вторгнення у 2014 р., коли Україна шукала підтримки в Північноатлантичному альянсі для подолання щораз більшого тиску з боку РФ, країни НАТО часто не бажали навіть обговорювати це питання. Лише в умовах російської агресії НАТО мобілізувало значні ресурси на підтримку України в її боротьбі проти Росії, а Особливе партнерство зазнало оновлення та поживавлення³².

Варто наголосити, що саме анексія Росією Криму й окупація Донбасу, які порушили безпековий порядок у Європі, що базувався на принципах непорушності кордонів, відмови від насильства, мирного вирішення конфліктів і поваги до суверенітету європейських держав, вплинули на початок нового етапу у взаєминах України з європейськими та євроатлантичними структурами, зумовили перегляд Північноатлантичним альянсом власних стратегій регіональної безпеки в ЦСС. Ці зміни були пов'язані з тим, що збройна агресія Кремля продемонструвала неготовність країн Заходу адекватно реагувати на зовнішні загрози, уявила основні недоліки в системі безпеки Європи, недостатню координацію дій у відповідь на кризу та відсутність спільної стратегії реагування на воєнні загрози та конфлікти поблизу кордо-

³⁰ Алексієвець Л., Алексієвець М., Ільчук І. Трансформація сучасних українсько-польських відносин...

³¹ Александров О. С. Україна – НАТО: нові умови та реалії співробітництва: аналіт. доп. / упоряд.: В. М. Бегма, Н. Г. Діденко, О. О. Резнікова; за заг. ред. О. В. Литвиненка. Київ, 2011. С. 8.

³² Greene J. Особливому партнерству між НАТО і Україною виповнюється двадцять років: уроки, які необхідно пам'ятати. NATO. 2017. July 4. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2017/07/04/osoblivomu-partnerstvu-myo-nato-ukranoyu-vipovnyut-sya-dvadtsyat-rokv-uroki-yak-neobhдно-pamyatati/index.html> (дата звернення: 4.09.2023).

нів європейських держав, що власне в майбутньому й змусило ці країни переглянути свої підходи до безпеки та оборони, зокрема, зосередитися на зміцненні власних оборонних потужностей, посиленні трансатлантичної співпраці та солідарності з такими державами, як Польща та країни Балтії, а також наданні підтримки Україні у збереженні її територіальної цілісності. Російсько-українська війна також викрила фундаментальну помилку західноєвропейської економічної політики щодо Росії, яка базувалася на переконанні, що економічна взаємозалежність і вразливість роблять воєнну ескалацію неможливою. Концепція «змін через торгівлю», яка повинна була активізувати політичні та економічні реформи в Росії, що мали б призвести до її зближення з Заходом, зазнала краху³³.

Важливим майданчиком для підтримки інтересів України у протистоянні російській агресії й проведення консультацій між державами-членами Північноатлантичного альянсу та офіційним Києвом із питань безпеки стали засідання КУН. Так, 2 березня 2014 р. держави-члени НАТО й Україна скликали позачергове засідання Комісії, на якому засудили збройну ескалацію Росії в Криму і висловили глибоке занепокоєння з приводу дозволу, наданого Державною думою на використання ЗС РФ на території України. У спільній заяві зазначалося, що воєнні дії, розв'язані проти України ЗС РФ, є порушенням міжнародного права і суперечать принципам Ради НАТО–Росія та Партнерства заради миру. Країни-члени Північноатлантичного альянсу закликали офіційну Москву виконувати свої зобов'язання згідно зі Статутом ООН і відповідно до спрямування та принципів ОБСЄ, на яких ґрунтуються мир і стабільність у Європі, та зняти напруження у регіоні³⁴. На засіданні КУН, яке відбулося 1 квітня того ж року, учасники зустрічі також засудили незаконну анексію Криму Росією і заявили про активізацію співробітництва між Україною і НАТО та просування реформ в оборонному

³³ Major C., Puglierin J. Eine neue Ordnung. *Internationale Politik*. 2014. November 1. URL: <https://internationalepolitik.de/de/eine-neue-ordnung> (дата звернення: 4.09.2023).

³⁴ North Atlantic Council statement on the situation in Ukraine. NATO. 2014. March 2. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_107681.htm (дата звернення: 4.09.2023).

секторі завдяки запровадженню програм розбудови потенціалу і розвитку спроможностей³⁵. У заяві зазначалося, що міністри закордонних справ КУН одностайно засуджують РФ за незаконну збройну інтервенцію та порушення нею суверенітету і територіальної цілісності України. Було заявлено, що вони не визнають незаконної та нелегітимної анексії Росією Криму і продовжуватимуть спільно працювати над досягненням політичного і дипломатичного вирішення наявної проблеми. Водночас йшлося про активізацію співробітництва України з Північноатлантичним альянсом шляхом інтенсифікації співпраці та сприяння оборонним реформам. З метою надання Україні консультативно-дорадчої допомоги у реформуванні національного сектору безпеки й оборони члени Північноатлантичного альянсу також погодили підсилити Офіс зв'язку НАТО в Києві додатковими фахівцями, продовжити співпрацю з українським урядом, ВРУ і громадянським суспільством задля посилення цивільного контролю над ЗС та відповідними секторами безпеки. Щодо Росії, то учасники зустрічі закликали Кремль: здійснити деескалацію і скоротити кількість своїх військ у Криму до докризового рівня та повернути їх у місця дислокації; послабити свою військову діяльність уздовж українських кордонів; відмовитися від анексованого Криму; утримуватися від будь-яких інших агресивних дій в Україні тощо³⁶. Заклики до офіційної Москви припинити свої незаконні воєнні дії, зупинити підтримку бойовиків-сепаратистів і зробити негайні та конкретні кроки на шляху деескалації кризи в Україні звучали також на позачерговому засіданні КУН, проведеному на прохання України 29 серпня 2014 р.³⁷

Заклики до РФ припинити спроби дестабілізації України, почати переговори з офіційним Києвом і повернути Крим лунали не лише на засіданнях КУН, а й на ПА НАТО, у якій офіційний Київ представлений Постійною делегацією ВРУ, яка з травня

³⁵ Рада Україна – НАТО. 18 липня 2023 р. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_217652.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 4.09.2023).

³⁶ Заява Комісії Україна – НАТО. НАТО. 2014. 1 квітня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_108499.htm (дата звернення: 05.10.2023).

³⁷ Заява Генерального секретаря НАТО після позачергового засідання Комісії Україна – НАТО. НАТО. 2014. 29 серпня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_112210.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 5.10.2023).

1992 р. має статус асоційованого члена. Так, на пленарному засіданні Весняної сесії ПА НАТО у Вільнюсі 30 травня 2014 р. було einstimmig ухвалено Декларацію на підтримку України, що стала основою Резолюції ПА НАТО на підтримку суверенітету та демократії України, схваленої 24 листопада того ж року на пленарному засіданні Осінньої сесії ПА НАТО в Гаазі. У документах було висловлено рішучу підтримку суверенітету й демократії України та засуджено агресію Росії, окупацію нею східних територій держави та незаконну анексію Криму, саме РФ було визнано головною причиною продовження збройного конфлікту і гуманітарної кризи на Півдні та Сході України³⁸.

Важливе значення для демонстрації країнами Північноатлантичного альянсу політико-дипломатичної та практичної підтримки України у війні з Росією мав саміт НАТО у Ньюпорті (Уельс), який відбувся 4–5 вересня 2014 р. Країни-члени Північноатлантичного альянсу сприйняли російську агресію щодо України як спробу РФ утвердити статус наддержави та розширити сфери свого впливу за допомогою військової сили. Подібні дії офіційної Москви викликали сильне занепокоєння у членів НАТО з Центральної та Східної Європи, які побоювалися перенесення гібридної війни на свою територію. Водночас значно зріс ризик відкритого конфлікту РФ із Північноатлантичним альянсом у майбутньому. Як наслідок, країни-члени НАТО змушені були вжити заходів щодо посилення колективної оборони, а також переглянути й удосконалити механізми захисту та підвищити свою здатність реагувати на різні типи загроз, зокрема гібридні дії³⁹. З огляду на це, на саміті було прийнято План дій готовності (Readiness Action Plan)⁴⁰, який містив низку положень щодо зміцнення східного флангу НАТО, зокрема створення

³⁸ Парламентський вимір співробітництва України з НАТО. *gov.ua Державні сайти України*. URL: https://i-lug.gov.ua/external_relations/euro-atl-nato-integration-element/parlamentskij-vimir-spivrobitnictva-ukraini-z-nato (дата звернення: 5.10.2023).

³⁹ Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. *Rocznik Integracji Europejskiej*. 2019. Nr 3. S. 121.

⁴⁰ NATO's Readiness Action Plan. NATO. 2014. December. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2014_12/20141202_141202-factsheet-rap-en.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

багатонаціональної командно-контрольної присутності та приймальних пунктів Північноатлантичного альянсу на територіях східних членів НАТО (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія), з умовою циклічної ротації, підвищення інтенсивності військових навчань у регіоні, спрямованих на колективну оборону⁴¹. Також йшлося про розширення інфраструктури союзників у регіоні та розміщення баз із технікою НАТО, створення додаткових командних центрів та сил негайного реагування тощо⁴².

У прикінцевій декларації учасники саміту рішуче засудили воєнну агресію РФ та закликали вивести російські війська з України й прикордонних районів, заявивши, що не визнають незаконну та безпідставну анексію Криму. Водночас Північноатлантичний альянс звернувся до Росії з проханням вдатися до конструктивних політичних кроків, а також вплинути на сепаратистів, що діють в Україні, щоб ті припинили дестабілізуючу діяльність, яка поглиблює гуманітарну кризу. Політику Кремля щодо України лідери НАТО назвали такою, що суперечить міжнародному праву та фундаментальним принципам міжнародного співтовариства. З огляду на це, вони підтримали санкції, зокрема адресні, проти російських чиновників, парламентарів, політиків, бізнесменів, військових, секторальні санкції – щодо військово-промислового комплексу, енергетики тощо, а також різноманітні фінансово-економічні обмеження для великої групи російських банків, компаній, підприємств, спецслужб, бізнес-структур тощо, введені проти Росії ЄС, країнами G-7 та іншими міжнародними організаціями⁴³. Однак не всі європейські країни підтримували ці санкції та критику агресивної воєнної політики Президента В. Путіна з однаковим ступенем рішучості. Деякі держави, такі як Німеччина, Італія, Словаччина, Угорщи-

⁴¹ Arnold J.-M. NATO's Readiness Action Plan: Strategic Benefits and Outstanding Challenges. *Strategic Studies Quarterly*. 2016. Vol. 10. No. 1. P. 75. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26271088> (дата звернення: 18.09.2023).

⁴² Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 121–122.

⁴³ Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання... С. 20; Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 120–121.

на тощо, висловлювали застереження щодо санкцій та сумніви стосовно їхньої ефективності, насамперед у контексті власних економічних інтересів. Це порушувало політичну єдність та вносило певний розкол у ставленні до російсько-української війни серед країн Європи, відображаючи складність політичної та економічної ситуації у регіоні⁴⁴.

За результатами зустрічі глав держав та урядів країн Північноатлантичного альянсу з Президентом України Петром Порошенком у межах Ньюпортського саміту, Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен заявив, що країни-члени цієї міжнародної організації розробили розгорнутий та конкретний план заходів для того, щоб Україна могла краще дбати про власну безпеку, зокрема погодилися підтримати Україну в процесі модернізації армії, провести низку консультацій щодо реформування ЗСУ та загалом розширити «стратегічний обмін» з офіційним Києвом⁴⁵. Генеральний секретар повідомив, що члени Північноатлантичного альянсу нададуть українській стороні допомогу обсягом 15 млн євро у трастовий фонд для підтримки України⁴⁶. Загалом, на саміті було прийнято безпрецедентні за значенням рішення щодо започаткування п'яти нових цільових фондів для допомоги Україні в критично важливих сферах: управління, контроль, зв'язок та комп'ютеризація (C4); логістика і стандартизація; кібернетична безпека; перепідготовка і соціальна адаптація військовослужбовців; медична реабілітація, а на прохання України країни-члени Північноатлантичного альянсу погодилися у 2015 р. заснувати шостий цільовий фонд – для боротьби із саморобними вибуховими пристроями та утилізації вибухонебезпечних предметів⁴⁷. Зауважу, що після Уельського саміту у вересні

⁴⁴ Major C., Puglierin J. Eine neue Ordnung...

⁴⁵ Знак В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). С. 80; Соколовська Н. НАТО допоможе Україні модернізувати армію. *DW*. 2014. 4 вересня. URL: <https://www.dw.com/uk/a-17902955> (дата звернення: 13.09.2023).

⁴⁶ Країни НАТО нададуть Україні 15 млн євро. *BBC NEWS Україна*. 2014. 4 вересня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/09/140904_nato_summit_first_day_vs (дата звернення: 13.09.2023).

⁴⁷ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2018. URL: https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/NATO_support_UA_2018.pdf (дата звернення: 9.10.2023).

2014 р. було засновано Цільовий фонд у галузі кіберзахисту, який повинен був сприяти Україні в розробці технічних сил та засобів для протидії кіберзагрозам⁴⁸.

Про практичну підтримку України та поглиблення співробітництва Україна–НАТО йшлося також на засіданні КУН на рівні глав держав і урядів, яке відбулося у межах саміту у Ньюпорті. У Спільній заяві КУН зазначено, що, визнаючи намір України поглибити своє особливе партнерство з НАТО, країни-члени Північноатлантичного альянсу посилять стратегічні консультації у межах КУН та продовжать розвивати чинні програми військової освіти, професійного розвитку, управління сектором безпеки та наукової співпраці в галузі безпеки з Україною. Також прозвучали запевнення у тому, що й надалі зміцнюватиметься співпраця у межах РНП у секторі оборони та безпеки через програми з розвитку спроможності й сталих можливостей в Україні. У заяві також зазначалося, що Північноатлантичний альянс та Україна й надалі працюватимуть над розвитком оперативної сумісності між ЗСУ і НАТО, зокрема шляхом продовження регулярної української участі в навчаннях цієї організації⁴⁹.

Про політичну та практичну підтримку України на шляху комплексних реформ, зокрема через РНП, активізацію співпраці у межах Особливого партнерства, посилення співробітництва в секторі безпеки й оборони через розвиток військових сил та засобів і реалізацію програм сталого зміцнення інституційного потенціалу України, йшлося у Спільній заяві КУН, оприлюдненій після засідання комісії 2 грудня 2014 р. на рівні міністрів закордонних справ⁵⁰. Також під час цього засідання, в якому у форматі відеозв'язку з Києва взяв участь міністр закордонних справ України Павло Клімкін, для допо-

⁴⁸ Shypovskiy V., Cherneha V., Marchenkov S. Analysis of the ways of improvement of Ukraine – NATO cooperation on cybersecurity issues. *Social development & Security*. 2020. Vol. 10. No. 2. P. 14.

⁴⁹ Спільна заява Комісії Україна – НАТО (4 вересня 2014). NATO. 2014. 4 вересня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_112695.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 5.10.2023).

⁵⁰ Спільна Заява Комісії Україна – НАТО (2 грудня 2014, Брюссель). NATO. 2014. 3 грудня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_115474.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 5.10.2023).

моги Україні у реформуванні сектору безпеки й оборони було офіційно оголошено про початок практичної діяльності згаданих вище п'яти трастових фондів⁵¹. Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг зауважив, що Цільові фонди є конкретним сигналом про підтримку з боку НАТО та допоможуть зробити українські сили оборони більш сучасними, прозорими та дієвими⁵².

Загалом, в умовах російської анексії Криму та агресії на Донбасі, НАТО однозначно заявляло про підтримку територіальної цілісності та незалежності України. Керівництво Північноатлантичного альянсу незмінно та послідовно підтримувало інтереси офіційного Києва у війні з РФ, як на міжнародних майданчиках, так і у межах КУН, заявляло про структурну допомогу Україні як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективах, а також наголошувало на наданні практичної підтримки за допомогою різних трастових фондів, фінансової допомоги українському оборонному сектору, навчання та підтримки ЗСУ тощо⁵³. Уже з першого року російської гібридної війни 14 держав-членів Північноатлантичного альянсу незмінно надавали Україні необхідну матеріально-технічну та гуманітарну допомогу, а з квітня 2014 р. НАТО повністю призупинило де-факто цивільну та військову співпрацю з РФ⁵⁴. Водночас деякі представники Північноатлантичного альянсу, зокрема Німеччина, Франція, Угорщина, Італія тощо, наголошували на необхідності відновлення співпраці з Росією у майбутньому, вважаючи, що дотримання обома сторонами міжнародних стандартів і зобов'язань матиме велике стратегічне значення. Головною вимогою, яку висували країни-члени НАТО, була відмова Росії від Криму та виведення військ зі Сходу України. Проте такі дії РФ, як збиття 17 липня

⁵¹ Біла книга – 2014. Збройні Сили України / гол. роб. групи І. Руснак. Київ: Преса України, 2015. С. 62.

⁵² НАТО підтримує Україну і посилює практичну допомогу. *NATO*. 2014. 2 грудня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_115477.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 5.10.2023).

⁵³ Kupiecki R. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego. Warszawa, 2016. S. 137.

⁵⁴ Przybyła K. A. NATO wobec konfliktu na Ukrainie. *Bezpieczeństwo Narodowe*. 2016. Nr 1–4. S. 122.

2014 р. у Донецькій області літака Малайзійських авіаліній, внаслідок чого загинуло 298 осіб, російський «гуманітарний конвой», що прибув на Схід України у серпні 2014 р., без згоди на це офіційного Києва, не сприяли налагодженню взаємин із офіційною Москвою та лише викликали критику й осуд у країн-членів НАТО⁵⁵. Як наслідок, агресивна політика Росії призвела до того, що країни Заходу, які у 2014 р. по-різному відреагували на російську анексію Криму та збройну агресію проти України, з часом почали демонструвати вкрай необхідну Києву єдність, яка проявилася як у запровадженні санкцій, так і в перегляді рішень щодо використання російських енергоносіїв⁵⁶. Хоча НАТО і виявляло чітку позицію щодо подій в Україні, рішучим чином засуджуючи російсько-українську війну, однак усіляко уникало риторики, що могла б спровокувати ескалацію кризи⁵⁷. Подібну позицію країн Заходу британські експерти, зокрема Меттью Креніг та Лоуренс Фрідман, певною мірою вбачали в успішності поширення російською пропагандою наративів про неминучу ядерну загрозу та міць російської армії, яка домоглася того, що розвинені країни прийняли путінський блеф і шантаж за чисту монету, повіривши у рішучість та готовість Кремля йти до кінця у конфронтації з Заходом, хоч би й ціною остаточного ядерного взаємознищення, і, як наслідок, Москві вдалося істотно обмежити підтримку з боку Заходу для України, насамперед військову. Водночас ці аналітики критично оцінювали заяви деяких західних політиків на кшталт: «... “українська криза” не може мати військового розв’язання», як про це заявляв Президент США Барак Обама, чи: «... НАТО ніколи не боронитиме збройно нечленів Альянсу», наголошуючи, що навіть якщо ці слова відповідають дійсності,

⁵⁵ Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 120.

⁵⁶ Matthijs M., Kelemen R. D. Europe Reborn: how to save the European Union from irrelevance. *Foreign Affairs*. 2015. January–February. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/europe-reborn?check_logged_in=1&utm_medium=promo_email&utm_source=lo_flows&utm_campaign=registered_user_welcome&utm_term=email_1&utm_content=20231221 (дата звернення: 5.10.2023).

⁵⁷ Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 120.

«завжди краще залишити Путіну трохи непевності в його калькуляціях»⁵⁸.

На думку колишнього посла США у НАТО та спеціального представника Держдепартаменту США з питань України у 2017–2019 рр. Курта Волкера, небажання Заходу вступати у прямий конфлікт із Росією було однією з причин, чому після нападу Росії на Україну у 2014 р. та анексії Криму Захід не вжив адекватних заходів, окрім санкцій, які б унеможливили широкомасштабне вторгнення РФ в Україну, що відбулося 24 лютого 2022 р. Іншими причинами, вважав він, були сприйняття країнами НАТО повістки, яку формувала російська пропаганда, про те, що Крим інакший й завжди був частиною Росії, а також те, що мало хто вірив, що Президент В. Путін дійсно нападе на Україну, оскільки всі очікували, що все зупиниться на Криму й Донбасі. За словами К. Волкера, Захід був упевнений, що зможе зупинити конфлікт та примусити сторони до переговорів. Однак Мінські домовленості, на його думку, лише заморозили конфлікт, що дало Росії можливість уникнути відповідальності за збройну агресію та підготуватися до широкомасштабного наступу⁵⁹.

Зауважу, що після початку російської агресії проти України у 2014 р. чимало іноземних експертів-аналітиків були переконані у неминучості широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Так, ще у травні 2014 р. британський експерт Семюел Чарап писав: «Росія не вторглася в Крим, щоб анексувати його; вона зробила це в розпачливій спробі забезпечити російські інтереси в Україні, які виходять далеко за межі Кримського півострова. В останні дні лютого, коли президент Росії Володимир Путін прийняв рішення ввести спецназ, десантників та інших

⁵⁸ Рябчук М. Між абстрактною теорією та практичною політикою: погляд на українсько-російський конфлікт у британських наукових та експертних публікаціях. *Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях* / за ред. В. Кулика. Київ, 2020. С. 74, 91.

⁵⁹ Павлушенко Т. «США і Німеччина до кінця не прийняли факт, що російська війна в Україні – це загроза всій Європі». Інтерв'ю з Куртом Волкером, колишнім послом США у НАТО. *Forbes Ukraine*. 2023. 24 серпня. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/nato-stalo-deshcho-smilivishim-intervyu-z-kurtom-volkerom-kolishnim-poslom-ssha-u-nato-24082023-15614> (дата звернення: 9.10.2023).

військовослужбовців до Криму, він намагався запобігти перетворенню стратегічної невдачі в Києві на стратегічну катастрофу: кошмарний сценарій Росії бути повністю усуненої з України Заходом», тому, на думку експерта, наївно було вважати, що РФ може задовольнитися лише окремими українськими територіями, оскільки «завоювання Криму та втрата решти України жодним чином не є прийнятним результатом для Росії»⁶⁰.

Попри певну невизначеність у ставленні країн-членів Північноатлантичного альянсу як до шляхів вирішення російсько-українського конфлікту, так і до самої Росії, відносини НАТО з офіційним Києвом продовжували розвиватися. Яскравим свідченням початку нового етапу у співробітництві України та Північноатлантичного альянсу стала відмова восени 2014 р. Києва від позаблокового статусу та підтримка ВРУ 23 грудня того ж року законопроекту Президента П. Порошенка «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості»⁶¹. Загалом, в умовах російської збройної агресії Київ посилив консультації й поглибив співпрацю з Північноатлантичним альянсом, наповнив програму співробітництва в галузі безпекової та оборонної реформ реальним практичним змістом. Важливим системним документом розвитку співробітництва та дієвим інструментом здійснення реформ у всіх сферах залишалися РНП, успішна реалізація яких наближала Україну до стандартів НАТО, сприяла нарощуванню системної взаємодії, з урахуванням усіх можливостей Північноатлантичного альянсу та держав-членів, задля зміцнення обороноздатності країни й протидії російській агресії⁶². Тоді ж було взято курс на активізацію міжнародного співробітництва у таких напрямках: налагодження військово-політичного діалогу щодо забезпечення захисту суверенітету, безпеки, територіальної цілісності та

⁶⁰ Charap S. Ukraine: Seeking an Elusive New Normal. *Survival*. 2014. Vol. 56. Issue 3. P. 86.

⁶¹ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). *Національна безпека і оборона*. 2023. № 3–4(193–194). С. 37. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/10/11/NSD193-194_2023_ukr_all.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

⁶² Алексієвський Л., Алексієвський М. Трансформація відносин України та НАТО... С. 138.

непорушності державних кордонів України; здійснення реформ ЗСУ; забезпечення фахової (професійної) підготовки військово-службовців; сприяння лікуванню (реабілітації) військових, які постраждали під час АТО; забезпечення отримання, оформлення та контролю за цільовим використанням матеріально-технічної допомоги тощо. У 2014 р. було проведено 449 заходів міжнародного співробітництва⁶³. Також значно активізувалося двостороннє співробітництво з оборонними відомствами країн-членів Північноатлантичного альянсу. Зокрема, у 2014 р. було проведено 268 відповідних заходів. Найефективнішою виявилася співпраця в галузі оборонних та військових відносин зі США, з якими було проведено найбільшу кількість заходів на вищому рівні за останні роки (123), далі йшли Великобританія (59), Франція (26), Німеччина (24), Польща (21) та інші держави (15)⁶⁴.

На 2014 р. було заплановано проведення 15 багатонаціональних військових навчань (8 – на території України, 7 – поза її межами), однак через початок російської агресії низку навчань за участю українських підрозділів скасували. Як наслідок, українські військові змогли взяти участь лише в 5 запланованих багатонаціональних навчаннях (3 – на території України: українсько-американське тактичне навчання «Rapid Trident–2014», навчання багатонаціонального інженерного батальйону «Тиса» «Світла Лавина–2014», українсько-американське командно-штабне навчання ВМС ЗСУ із залученням військ «Sea Breeze–2014»; 2 – за межами держави: багатонаціональне тактичне навчання підрозділів зв'язку «Combined Endeavour–2014» у Німеччині та багатонаціональне тактичне навчання «Maple Arch–2014» у Польщі), а також на запрошення країн-членів Північноатлантичного альянсу позапланово долучилися до 3 багатонаціональних командно-штабних навчань НАТО, проведених за межами України: «Saber Guardian–2014» в Італії, «Trident Juncture–2014» у Болгарії та «Regex–2014» у Туреччині. Загалом, до участі у військових навчаннях було залучено понад 1,5 тис. військовослужбовців ЗСУ⁶⁵. Того ж року український національний контингент та

⁶³ Біла книга – 2014. Збройні Сили України. С. 57.

⁶⁴ Там само. С. 58.

⁶⁵ Там само. С. 32–33.

персонал взяли активну участь у місіях Північноатлантичного альянсу: в Косово (Республіка Сербія) та в Ісламській Республіці Афганістан, а також українські військові долучилися до операції НАТО з протидії тероризму в акваторії Середземного моря «Активні зусилля». Водночас у межах Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО у 2014 р. 190 військових ЗСУ взяли участь у 119 заходах військового співробітництва за напрямками: розвиток системи управління і зв'язку, розвиток сил спеціальних операцій, кіберзахист, логістика та військова медицина, інформаційно-психологічні операції, обмін досвідом у сфері розвитку озброєнь та технічних стандартів, а також підготовка спеціалістів у галузі розмінування та протидії саморобним вибуховим пристроям⁶⁶.

Продовженням курсу офіційного Києва на європейську та євроатлантичну інтеграцію стало затвердження у 2015 р. Стратегії національної безпеки України⁶⁷, нової редакції Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, де було підтверджено відмову від дотримання політики позаблоковості та вперше головною загрозою і ймовірним воєнним противником оголошено Росію, а також визначено курс на європейську інтеграцію й наміри щодо вступу до Північноатлантичного альянсу⁶⁸. З огляду на те, що співпраця у військовій сфері була для України пріоритетним напрямом співробітництва з НАТО, 22 вересня 2015 р. у межах візиту Генерального секретаря Є. Столтенберга до України було підписано Угоду між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні, Дорожню карту Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України (РНБО) та Міжнародним секретаріатом НАТО, спрямовану на здійснення комплексної

⁶⁶ Біла книга – 2014. Збройні Сили України. С. 62.

⁶⁷ Указ Президента України № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (дата звернення: 9.10.2023).

⁶⁸ Біла книга – 2015. Збройні Сили України / голова роб. групи: І. Руснак. Київ: Преса України, 2016. С. 3.

підтримки України у сфері стратегічних комунікацій, зокрема протидії російській пропаганді⁶⁹. Також було укладено Спільну декларацію щодо посилення оборонно-технічного співробітництва України з НАТО, яка окреслила головні напрями співпраці та була спрямована на підвищення рівня сумісності у сфері озброєння й надання дорадчої допомоги у питаннях реформування оборонно-промислового комплексу та ефективного забезпечення ним потреб безпеки й оборони України⁷⁰. Секретар РНБО Олександр Турчинов зазначав, що підписані документи передбачають поглиблення відносин у ключових сферах протистояння сучасним викликам та свідчать про започаткування нового, набагато практичнішого етапу співробітництва України з Північноатлантичним альянсом⁷¹. На виконання цієї декларації 17 грудня 2015 р. у межах візиту Президента П. Порошенка до штаб-квартири Північноатлантичного альянсу сторони підписали Дорожню карту Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва⁷². Цей документ окреслив основні заходи співпраці в інтересах розвитку спроможностей України у сфері озброєння та військової техніки, досягнення взаємосумісності із силами НАТО у цій галузі, а також надання допомоги Україні щодо переходу на технічні стандарти Північноатлантичного альянсу⁷³.

Також Україна відновила участь у Процесі планування та оцінки сил у межах програми НАТО «Партнерство заради миру», припиненої у 2014 р. Відповідно до цього, опрацьовано новий пакет «Цілей партнерства», який містив 25 цілей для Міноборони та ЗСУ. Водночас, відповідно до Імплементаційної програми Робочого плану Військового комітету Україна–НАТО

⁶⁹ Україна та НАТО підписали низку документів про співпрацю. *Україна – НАТО*. 2015. 22 вересня. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/news/40549-ukrajina-ta-nato-pidpisali-nizku-dokumentiv-pro-spivpracyu> (дата звернення: 9.10.2023).

⁷⁰ Стужук Ю. П., Шпура М. І. Співробітництво України з НАТО... С. 120–121.

⁷¹ Україна та НАТО підписали низку документів про співпрацю...

⁷² Біла книга – 2015. Збройні Сили України. С. 76.

⁷³ Україна підписала дорожню карту з оборонно-технічної співпраці із НАТО. ТСН. 2015. 17 грудня. URL: <https://tsn.ua/politika/ukrayina-pidpisala-dorozhnu-kartu-z-oboronno-tehnichnoyi-spivpraci-iz-nato-555785.html> (дата звернення: 23.10.2023).

на 2015–2016 рр. та Індивідуальної програми партнерства України з НАТО у 2015 р., було проведено 234 заходи професійної підготовки за участю 755 військових ЗСУ. У межах цієї роботи затверджено План виконання основних заходів щодо переходу ЗСУ на стандарти НАТО на період до 2020 р.⁷⁴.

Важливе значення для координації підтримки України країнами-членами НАТО мали засідання КУН, які проходили на регулярній основі. Низка позачергових засідань, ініційованих офіційним Києвом, переважно були зумовлені посиленням агресії Росії в Криму чи на Сході України. До прикладу, екстрене засідання КУН від 26 січня 2015 р. було спричинене різкою ескалацією насильства вздовж лінії розмежування на Сході України з боку терористів, яких підтримувала Росія, а також численними жертвами серед цивільного населення у результаті обстрілу житлових кварталів українських міст. Про це, зокрема, заявив Генеральний секретар НАТО у своїй заяві за результатами засідання, назвавши ці масові обстріли невинуватими й неприйнятними. Він вкотре від імені країн-членів Північноатлантичного альянсу закликав Росію негайно припинити підтримку сепаратистів, дестабілізацію України та дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань, а також наголосив, що НАТО й надалі підтримуватиме суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України, оскільки «суверенна та стабільна Україна, твердо віддана принципам демократії та верховенства права, має ключове значення для безпеки Євроатлантичного регіону»⁷⁵.

Загалом, в окреслений період держави Заходу продовжили надавати офіційному Києву дієву підтримку у протидії збройній агресії з боку РФ, консультативну та дорадчу допомогу в реформуванні оборонного відомства і значну гуманітарну та матеріально-технічну допомогу, яка у 2015 р. становила майже 104 млн дол. США⁷⁶.

⁷⁴ Біла книга – 2015. Збройні Сили України. С. 75.

⁷⁵ Заява Генерального секретаря НАТО за результатами екстреного засідання комісії Україна – НАТО 26 січня 2015 р. *NATO*. 2015. 27 січня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_116862.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 6.10.2023).

⁷⁶ Біла книга – 2015. Збройні Сили України. С. 4.

Важливе значення для підвищення бойових спроможностей ЗСУ та рівня їх оперативної сумісності зі ЗС держав-членів НАТО задля спільної участі у міжнародних операціях із підтримки миру мали міжнародні військові навчання, яких у 2015 р. було десять. П'ять таких навчань проведено на території України (українсько-американські навчання «Fearless Guardian–2015», українсько-польські навчання підрозділів військової поліції «Law and Order–2015», українсько-польські навчання авіаційних підрозділів «Safe Skies–2015», українсько-американські навчання «Saber Guardian/Rapid Trident–2015», українсько-американські навчання ВМС із залученням військ «Sea Breeze–2015») і стільки ж поза межами держави (сертифікаційне навчання бойової тактичної групи ЄС «Common Challenge–2015», багатонаціональні тактичні навчання «Maple Arch–2015», «Світла Лавина–2015», багатонаціональні сертифікаційні навчання «Trident Juncture–2015», протичовнові навчання країн чорноморського басейну «Sea Shield–2015»). До участі у цих міжнародних військових заходах, які сприяли впровадженню стандартів НАТО в функціонування ЗСУ, було залучено понад 3 000 українських військових, 14 кораблів (катерів), 7 літаків, 5 вертольотів, приблизно 200 одиниць військової техніки. Зауважу, що у 2015 р. ЗСУ відновили участь у заходах підготовки за стандартами НАТО у межах Процесу планування і оцінки сил та Спільного фонду оперативних сил і можливостей Концепції оперативних можливостей⁷⁷.

Варто відзначити, що для підвищення кваліфікаційного рівня офіцерів і сержантського складу ЗСУ та набуття ними нових освітньо-професійних компетенцій задля досягнення взаємосумісності з НАТО значну роль відігравала Програма удосконалення військової освіти (Defence Education Enhancement Programme), започаткована ще у 2013 р. під егідою СРГОР⁷⁸. Одним із завдань

⁷⁷ Біла книга – 2015. Збройні Сили України. С. 41–42.

⁷⁸ Детальніше про Програму вдосконалення оборонної освіти див.: Представництво НАТО в Україні. *NATO*. 2020. 22 січня. URL: <https://www.nato.int/cps/uk/natohq/172885.htm> (дата звернення: 8.10.2023); Цивільний вимір діяльності НАТО в Україні. *Україна – НАТО*. 2019. 27 грудня. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/civilnij-vimir-diyalnosti-nato-v-ukrayini> (дата звернення: 8.10.2023); Defence Education Enhancement Programme. *NATO*. 2023. October 5. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 8.10.2023).

програми було надання допомоги українським навчальним закладам професійної військової освіти у п'яти сферах розвитку: освіта і навчання, доктрини, управління персоналом, організація та матеріально-технічне забезпечення⁷⁹. Основними напрямками співробітництва стали: інноваційні методики освіти та викладання; мовна підготовка; стандарти НАТО стосовно системи управління військами; обмін досвіду участі в операціях Альянсу; інформаційна безпека; математичне моделювання безпекових питань; економічна безпека тощо⁸⁰. У 2015 р. у межах програми було підготовлено 66 військовослужбовців, водночас у військових навчальних закладах іноземних держав, а також на мовних і фахових курсах, кваліфікацію підвищили 17 офіцерів та 140 військовослужбовців ЗСУ.

У рамках Програми Україна–НАТО з професійного розвитку цивільного персоналу сектору безпеки і оборони (NATO–Ukraine Professional Development of the Civilian Personnel of the Sector of Security and Defence), започаткованої 2005 р. також під егідою СРГОР, яка з-поміж іншого передбачала професійний розвиток українських військових, а також налагодження двосторонньої та багатосторонньої допомоги з боку країн-членів НАТО у цій сфері, у 2015 р. було підготовлено 195 військовослужбовців та державних службовців Міноборони та Генерального штабу, а на курсах вивчення англійської мови – 169 військових⁸¹.

З огляду на збройну агресію Росії проти України, у 2015 р., як і у 2014 р., важливе значення для підвищення оперативних спроможностей ЗСУ, а також залучення міжнародної спільноти до врегулювання російсько-українського конфлікту, мало міжнародне та двостороннє співробітництво. Загалом, у 2015 р. було проведено 1 078 заходів із міжнародного співробітництва, пріоритетними напрямками якого були: підтримка воєнно-політичного діалогу, опрацювання концептуальних документів стратегічного та оборонного планування, досягнення максимального рівня сумісності ЗСУ з відповідними силами країн Північно-

⁷⁹ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд... Київ, 2020.

⁸⁰ Цивільний вимір діяльності НАТО в Україні...

⁸¹ Біла книга – 2015. Збройні Сили України. С. 52; Представництво НАТО в Україні...

атлантичного альянсу, військово-технічне співробітництво, забезпечення внеску у міжнародну безпеку. Щодо двостороннього співробітництва, то впродовж року проведено 539 заходів із 47 країнами, з-поміж яких варто виокремити членів НАТО: США (159 заходів), Великобританію (94), Німеччину (57), Канаду (50), Польщу (44), Литву (38) та Францію (19)⁸².

У 2016 р. співпраця з Північноатлантичним альянсом надалі поглиблювалася, значно поживавився воєнно-політичний діалог, вагомою виявилася також підтримка, надана офіційному Києву з боку країн-членів НАТО. Після підписання 4 лютого 2016 р. Президентом П. Порошенком Закону «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні» у Києві активну роботу розпочало Представництво НАТО, яке забезпечувало розвиток партнерства безпосередньо у країні, а до його складу увійшли Центр інформації та документації НАТО й Офіс зв'язку НАТО в Україні. Під егідою Представництва надавалася дорадча допомога стратегічного рівня у межах КПД для України (Comprehensive Assistance Package)⁸³.

У контексті зміцнення обороноздатності України та прийняття важливих рішень щодо надання допомоги Києву вагоме значення мав саміт НАТО у Варшаві 8–9 липня 2016 р. Учасники заходу надіслали важливий політичний сигнал про підтримку України: «Ми твердо підтримуємо суверенітет України, її територіальну цілісність в межах міжнародно визнаних кордонів і її невід'ємне право визначати своє майбутнє та зовнішньополітичний курс без зовнішнього втручання ... Ми рішуче засуджуємо агресивні дії Росії проти України, тривале порушення Росією міжнародного права та своїх міжнародних зобов'язань, що має серйозні наслідки для стабільності й безпеки всього євроатлантичного регіону»⁸⁴. У прикінцевій декларації саміту зазначено,

⁸² Біла книга – 2015. Збройні Сили України. С. 69.

⁸³ Відносини з Україною. *NATO*. 2023. 3 серпня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm?#support (дата звернення: 22.09.2023).

⁸⁴ Заява за результатами саміту у Варшаві оприлюднена главами держав та урядів, які беруть участь у засіданні Північноатлантичної ради у Варшаві 8–9 липня 2016 року. *NATO*. Warsaw, 9 July. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 20.09.2023).

що Північноатлантичний альянс відповідає на зміну безпекової ситуації у Європі удосконаленням свого потенціалу стримування та оборони, зокрема забезпеченням передової присутності на Східному фланзі та призупиненням усієї практичної цивільної і військової співпраці між НАТО і Росією, залишаючись відкритим для політичного діалогу з РФ⁸⁵. Загалом, основна мета зустрічі у Варшаві – надіслати офіційній Москві сигнал про те, що в НАТО дуже серйозно сприймають нові загрози, і що проблемі колективної безпеки приділяють належну увагу⁸⁶.

Під час саміту країни-члени Північноатлантичного альянсу підтримали пошук політичних шляхів вирішення конфлікту та закликали сторони дотримуватися Мінських угод, водночас було заявлено про допомогу Україні в розробці систем боротьби з гібридними атаками, а також погоджено продовжувати надання стратегічних консультацій та практичної підтримки для зміцнення інституцій сектора безпеки та оборони України, включаючи заходи, визначені в КПД, ухваленому на засіданні КУН у Варшаві 9 липня 2016 р.⁸⁷. Власне затвердження КПД главами держав та урядів держав-членів НАТО під час Варшавського саміту мало ключове значення для зміцнення обороноздатності України, оскільки метою цієї програми було надання централізованої нелетальної підтримки для посилення боєздатності ЗСУ, сприяння процесу оборонної реформи відповідно до стандартів Північноатлантичного альянсу та досягнення оперативної сумісності ЗСУ із силами НАТО до 2020 р.⁸⁸. Загалом, цей пакет охоплював 40 заходів цілеспрямованої допомоги у ключових галузях. Значна частка допомоги надавалася Україні через програми трастових

⁸⁵ Заява за результатами саміту у Варшаві...

⁸⁶ Маркус Дж. Варшавський саміт НАТО і російська загроза. *BBC NEWS Україна*. 2016. 8 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160708_warsaw_nato_summit_ozh (дата звернення: 20.09.2023).

⁸⁷ Рябих В. Саміт НАТО у Варшаві – підсумки й уроки. *УКРІНФОРМ*. 2016. 12 липня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2049186-samit-nato-u-varsavi-pidsumki-j-uroki.html (дата звернення: 21.09.2023); Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 122.

⁸⁸ Comprehensive Assistance Package for Ukraine. *NATO*. 2016. July. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160920_160920-compreh-ass-package-ukra.pdf (дата звернення: 9.10.2023); Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020.

фондів Північноатлантичного альянсу, що увійшли у цей пакет. Міноборони України було залучене до реалізації заходів восьми цих фондів із: модернізації системи зв'язку та автоматизації управління військами; зміни військової кар'єри на професійну цивільну; логістики й стандартизації; утилізації в Україні легких озброєнь, стрілецької зброї, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1; питань розвитку національної системи протимінної діяльності та протидії саморобним вибуховим пристроям; кіберзахисту; медичної реабілітації (протезування) військовослужбовців; перезахоронення радіоактивних відходів⁸⁹.

У межах співпраці Україна–НАТО були передбачені: оптимізація логістики та спільні тренування, закупівля обладнання та навчання його експлуатації, переорієнтування оборонно-промислового комплексу на стандарти Північноатлантичного альянсу, структурне реформування ЗСУ та системи командування⁹⁰. Зокрема, продовжено підтримку реформування структур безпеки і оборони України у межах діяльності СРГОР і механізму Процесу планування і оцінки сил, а також дорадчої місії при Представництві НАТО у Києві. В окреслений період СРГОР залишалася центральним органом у сфері співробітництва з реформування структур безпеки й оборони України, впроваджувала різноманітні ініціативи у галузі цивільно-військових відносин, вироблення політики, стратегії та концепцій національної безпеки, а також щодо посилення цивільного контролю над управлінням ЗСУ й іншими структурами безпеки, оборонним плануванням тощо. Завдяки діяльності цієї робочої групи Україна мала змогу не лише запозичити досвід і фахові знання союзників, а й отримати від них практичну допомогу. Водночас СРГОР забезпечувала інституційну основу для реалізації співробітництва між Північноатлантичним альянсом і відповідними міністерствами й установами, залученими до процесу безпекової і оборонної реформи в Україні⁹¹.

⁸⁹ Біла книга – 2016. Збройні Сили України / гол. роб. групи: І. Руснак. Київ: Преса України, 2017. С. 87.

⁹⁰ Рябих В. Саміт НАТО у Варшаві – підсумки й уроки...; Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 122.

⁹¹ Відносини з Україною...

Важливим результатом практичної взаємодії України та НАТО у 2016 р. стало завершення Комплексного огляду сектору безпеки і оборони, схвалення Концепції розвитку сектору безпеки і оборони та Стратегічного оборонного бюлетеня України⁹², а також Плану дій, щодо впровадження оборонної реформи у 2016–2020 роках (Дорожня карта оборонної реформи)⁹³. Згідно з цими документами, до 2020 р. опрацюванню підлягали 134 адміністративні, оперативні та матеріально-технічні стандарти НАТО⁹⁴. Зауважу, що Стратегічний оборонний бюлетень, розроблений за участю представників СРГОР та іноземних радників Офісу зв'язку НАТО в Україні, визначав основні напрями реалізації воєнної політики та оборонної реформи України, очікуваними результатами яких, зокрема, мав стати «розвиток відповідно до євроатлантичних норм та критеріїв членства в НАТО спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони, необхідних для адекватного реагування на загрози національній безпеці у воєнній сфері, захисту України, її суверенітету, територіальної цілісності та непорушності (недоторканності) кордонів, підтримки міжнародного миру та безпеки»⁹⁵.

Для посилення обороноздатності України в умовах російської агресії вагоме значення мала консультативно-дорадча (понад 30 радників із 12 держав-членів НАТО, а також 5 стратегічних радників високого рівня від США, Великої Британії, Канади, Литви та Німеччини), матеріально-технічна і гуманітарна допомога Північноатлантичного альянсу⁹⁶. До прикладу, обсяги міжнародної технічної допомоги США ЗСУ у 2016 р. становили понад 77 млн дол., а на підставі підписаних у 2016 р.

⁹² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». *Верховна Рада України*. 2016. 6 червня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#n10> (дата звернення: 9.10.2023).

⁹³ План дій, щодо впровадження оборонної реформи у 2016–2020 роках (Дорожня карта оборонної реформи). Київ, 2016. 5 серпня. 210 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/tenders/Plan_2208.pdf (дата звернення: 9.10.2023).

⁹⁴ Кушта О. Трансформація відносин Україна – НАТО... С. 152.

⁹⁵ Стратегічний оборонний бюлетень України. 6 червня 2016 року. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (дата звернення: 9.10.2023).

⁹⁶ Біла книга – 2016. Збройні Сили України. С. 4.

4 міждержавних угод у сфері військово-фінансового співробітництва Туреччина погодилася виділити для ЗСУ у 2017 р. 3,1 млн дол. фінансової допомоги⁹⁷.

Задля підвищення оперативних спроможностей ЗСУ та наближення до стандартів НАТО у 2016 р. понад 6 000 військово-вслужбовців взяли участь у 10 багатонаціональних навчаннях, до яких було залучено орієнтовно 200 одиниць військової техніки, понад 20 кораблів, 10 літаків і 9 вертольотів. На території України було проведено 4 заходи (багатонаціональні тактичні навчання з підготовки підрозділів ЗС у межах JMTG-U; багатонаціональні командно-штабні навчання із залученням військ «Maple Arch–2016»; українсько-американські навчання ВМС із залученням військ «Sea Breeze–2016»; українсько-американські навчання «Rapid Trident–2016») та 6 багатонаціональних навчань поза її межами («Flaming Thunder–2016», тактичні навчання «Flaming Sword–2016»; командно-штабні навчання із залученням військ «Common Challenge–2016», «Saber Guardian–2016», «REGEX–2016», «Світла Лавина–2016»)⁹⁸. Важливе значення також мало реформування українських підрозділів швидкого реагування, зокрема особовий склад створеного загону спецпризначенців пройшов підготовку за програмою спецпризначенців США⁹⁹.

У 2016 р. було проведено 1 362 заходи міжнародного військового співробітництва та 839 заходів у межах двосторонньої співпраці, зокрема з країнами-членами Північноатлантичного альянсу. Українські військові долучилися до функціонування 2 місій НАТО: 10 осіб залучалися до тренувально-дорадчої місії Північноатлантичного альянсу «Рішуча підтримка» в Афганістані, а 40 військових національного контингенту перебували у складі Багатонаціональних сил «КФОР» у Косово¹⁰⁰. Також у межах Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО 399 представників ЗСУ взяли участь у 213 заходах військового співробітництва за кордоном¹⁰¹.

⁹⁷ Там само. С. 82, 85.

⁹⁸ Там само. С. 49–50.

⁹⁹ Знак В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). С. 81–82.

¹⁰⁰ Біла книга – 2016. Збройні Сили України. С. 81, 89, 91.

¹⁰¹ Там само. С. 88–89.

1 грудня 2016 р. було підписано Угоду між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство і підтримку спільного управління предметами постачання, у межах якої Міноборони України зараз має змогу залучати партнерів із Великої Британії та Норвегії для допомоги в розбудові механізмів роботи створеної у липні 2022 р. Агенції оборонних закупівель¹⁰². У рекомендаціях парламентських слухань на тему «Актуальні питання зовнішньої політики України», які відбулися 7 грудня 2016 р., було визначено доцільність активізації законотворчого процесу, спрямованого на реалізацію стратегічного курсу України на набуття членства в НАТО та ЄС¹⁰³. Відтак, 6 липня 2017 р. Президент П. Порошенко підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України», прийнятий ВРУ 8 червня 2017 р., відповідно до якого членство в Північноатлантичному альянсі було знову оголошено стратегічною метою зовнішньої й безпекової політики країни¹⁰⁴. Зауважу, що ще 21 лютого того ж року Президент П. Порошенко затвердив Концепцію вдосконалення інформування громадськості щодо співробітництва України з НАТО на період 2017–2020 рр., яка мала забезпечити інформування населення України з питань євроатлантичної інтеграції, зокрема шляхом тлумачення засад, принципів, політики та діяльності Північноатлантичного альянсу, змісту і засад співпраці України з НАТО, стану та перспектив такої взаємодії, а також ролі НАТО у зміцненні міжнародної стабільності та безпеки¹⁰⁵. ВРУ 21 червня 2018 р. ухвалила Закон «Про національну безпеку України», який набрав чинності 8 липня 2018 р. Тоді ж, у липні, розпоча-

¹⁰² Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 37.

¹⁰³ В Україні стартували інформаційні кампанії на тему європейської та євроатлантичної інтеграції. *Урядовий портал*. 2018. 15 листопада. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-startovali-informacijni-kampaniyi-na-temu-yevropejskoyi-ta-yevroatlantichnoyi-integraciyi> (дата звернення: 29.10.2023).

¹⁰⁴ Там само.

¹⁰⁵ Скачко Л. Україна – НАТО: стан та перспективи розвитку співробітництва. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. Львів, 2020. Вип. 48. С. 111.

ла роботу Координаційна рада з комунікації євроінтеграції¹⁰⁶, а у листопаді того ж року започатковано інформаційні кампанії, які повинні були роз'яснити громадянам переваги європейської та євроатлантичної інтеграції¹⁰⁷.

В окреслений період Україна і НАТО проводили постійні консультації під егідою КУН щодо ситуації у галузі безпеки та підтримки офіційного Києва з боку держав-членів Північноатлантичного альянсу¹⁰⁸. Слова підтримки суверенітету і територіальної цілісності України, схвалення прогресу офіційного Києва у реформуванні сектору безпеки та оборони, акцентування на необхідності врегулювання російсько-українського конфлікту дипломатичними засобами відповідно до Мінських домовленостей, заклики до РФ припинити дестабілізуючу діяльність на Сході України тощо звучали у спільних заявах КУН¹⁰⁹. Зокрема, безпекова ситуація в Україні, хід реформ, допомога з боку НАТО, діяльність самої КУН та інші важливі питання обговорювалися 10 липня 2017 р. на засіданні зазначеної комісії з нагоди 20-ї річниці підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Учасники зустрічі наголосили, що з 2014 р. обсяги співпраці офіційного Києва з Північноатлантичним альянсом, як на політичному рівні, так і в практичному вимірі, є «безпрецедентними»¹¹⁰.

Водночас 9 жовтня 2017 р. у ході пленарного засідання ПА НАТО була схвалена Резолюція «Стабільність та безпека у

¹⁰⁶ Координаційна рада з комунікації євроінтеграції розпочала свою роботу. *Урядовий портал*. 2018. 26 липня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/koordinacijna-rada-z-komunikaciyi-yevrointegraciyi-rozpochala-svoyu-robotu> (дата звернення: 29.10.2023).

¹⁰⁷ В Україні стартували інформаційні кампанії...

¹⁰⁸ Відносини з Україною...

¹⁰⁹ Спільна заява Комісії Україна – НАТО (13 травня 2015 р.). *НАТО*. 2015. 15 травня. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_119425.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 6.10.2023); Спільна заява Комісії Україна – НАТО під час Варшавського саміту. *Урядовий портал*. 2016. 9 липня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249176678> (дата звернення: 6.10.2023); Joint statement of the NATO–Ukraine Commission marking the 20th anniversary of the Charter on a Distinctive Partnership between NATO and Ukraine. *НАТО*. 2017. July 10. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_146087.htm (дата звернення: 6.10.2023).

¹¹⁰ Joint statement of the NATO–Ukraine Commission...; Бень Я. О. Євроатлантична інтеграція України... С. 144.

Чорному морі», у якій прозвучав заклик до урядів і парламентів країн-членів НАТО підтвердити невизнання незаконної та нелегітимної анексії Криму й надалі продовжувати акцентувати на важливості імплементації Мінських угод, спрямованих на повне відновлення територіальної цілісності України та встановлення стабільності у регіоні, а також на необхідності притягнення Росії до відповідальності за її дестабілізацію в Україні¹¹¹. Про послідовну підтримку територіальної цілісності, незалежності та суверенітету України, її прагнення йти шляхом демократичних реформ свідчать також численні заяви керівництва ПА НАТО, у яких високопосадовці з-поміж іншого засуджували агресивну політику Росії щодо України, незаконну анексію Криму та закликали до жорсткіших санкцій стосовно РФ з боку ЄС та Північноатлантичного альянсу тощо¹¹².

Незмінність своєї позиції щодо російської агресії в Україні та посилення східного флангу НАТО країни-члени Північноатлантичного альянсу продемонстрували на саміті НАТО в Брюсселі 11–12 липня 2018 р. У заключному комюніке вони вкотре засудили незаконну та нелегітимну анексію Криму Росією, задекларували підтримку територіальної цілісності та суверенітету України, закликали РФ припинити будь-яку політичну, фінансову і військову підтримку угруповань бойовиків на Сході України, вивести війська, техніку та найманців із української території, а також підтвердили Бухарестське зобов'язання 2008 р. щодо того, що у майбутньому Україна стане членом Північноатлантичного альянсу. Водночас у прикінцевій декларації зазначено, що НАТО не прагне конфлікту з РФ і не становить для неї загрози, натомість залишається відкритим до політичного діалогу з офіційною Москвою¹¹³.

¹¹¹ NATO Parliamentary Assembly Resolution 437 on Stability and Security in the Black Sea Region. *NATO Parliamentary Assembly*. 2017. October 9. P. 3. URL: <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2017-10/2017%20-%20RESOLUTION%20437%20-%20BLACK%20SEA%20-%20SCHMIDT%20%20-%2020219%20CDS%2017%20E.pdf> (дата звернення: 5.10.2023).

¹¹² Парламентський вимір співробітництва України з НАТО...

¹¹³ Brussels Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Brussels, July 11–12, 2018. Press Release. *NATO*. 2018. July. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180713_180711-summit-declaration-eng.pdf (дата звернення: 22.09.2023).

Попри зусилля української влади, на офіційний Київ не поширилася Програма розширених можливостей (Enhanced Opportunities Program), а тим більше ПДЧ, що могло б прискорити вступ України до НАТО¹¹⁴. Натомість держави-члени Північноатлантичного альянсу на саміті лише підтвердили свою подальшу підтримку реформування оборонного сектору України, зокрема у межах КПД, щоб Київ міг краще забезпечувати власну безпеку. Йшлося також про підтримку зусиль України щодо посилення її стійкості проти гібридних загроз, зокрема шляхом активізації діяльності у межах Платформи Україна–НАТО з вивчення досвіду гібридної війни в Україні, що реалізувалася під егідою СРГОР із метою налагодження тісного співробітництва між НАТО та Україною у сфері протидії гібридним загрозам¹¹⁵. Зауважу, що у наступні роки Платформа підтримувала дослідження, навчання та консультації експертів, зосереджуючись на отриманих уроках із досвіду гібридної війни РФ в Україні, протидії дезінформації¹¹⁶. Зокрема, у 2019 р. було реалізовано шість проєктів, пов'язаних із розробкою моделі гібридного конфлікту, системи кризового менеджменту, захистом критичної інфраструктури й стратегічних комунікацій¹¹⁷.

Упродовж 2019–2021 рр. спостерігалася позитивна динаміка співробітництва України з Північноатлантичним альянсом. Важливою подією на шляху до НАТО стало внесення 7 лютого 2019 р. змін до Конституції України, згідно з якими визначено незворотність європейського та євроатлантичного курсу¹¹⁸. Під час спільного брифінгу з Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом у Брюсселі 4 червня того ж року Президент Володимир Зеленський наголосив на необхідності «надати новий імпульс відносинам з Альянсом» і вкотре підтвердив незмінність

¹¹⁴ Jureńczyk Ł. Okoliczności i postawa NATO wobec polityki militarnej Rosji na Ukrainie. S. 123.

¹¹⁵ Brussels Summit Declaration Issued by the Heads of State...

¹¹⁶ Countering hybrid threats. *NATO*. 2023. August 18. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_156338.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 8.10.2023).

¹¹⁷ Допомога НАТО Україні. Стилий огляд. Київ, 2020.

¹¹⁸ Правові засади співробітництва Україна – НАТО. *Місія України при НАТО*. 2020. 8 травня. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/dokumenty/pravovi-zasadi-spivrobitnictva-ukrayina-nato> (дата звернення: 8.10.2023).

курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, заявивши: «Стратегічний курс України – на набуття повноправного членства в ЄС і НАТО. Це закріплено в Конституції України і залишається нашим незмінним зовнішньополітичним пріоритетом»¹¹⁹. В інтерв'ю газеті «Bild» 18 червня він, відповідаючи на запитання щодо реалістичності вступу України до Північноатлантичного альянсу, зауважив: «Перше, що я хочу зробити, це запровадити стандарти НАТО в українських Збройних Силах і нашому секторі безпеки. Україна вже є надійним партнером НАТО, а в майбутньому ми можемо стати надійним членом Альянсу»¹²⁰.

Зазначу, що пакет заходів щодо посилення підтримки України та покращення ситуаційної обізнаності в Чорноморському регіоні був узгоджений ще 4 квітня 2019 р. на засіданні Північноатлантичної ради у Вашингтоні на рівні міністрів закордонних справ. Саме тоді було прийнято рішення посилили практичну підтримку офіційного Києва, що включала співпрацю з українськими військово-морськими силами, відвідування портів, навчання та обмін інформацією¹²¹.

Під час візиту віцепрем'єр-міністра Дмитра Кулеби до Брюсселя у вересні 2019 р. було досягнуто низку домовленостей із керівництвом Північноатлантичного альянсу щодо активізації дій СРГОР, врахування пропозицій України під час розробки програми НАТО «Одна країна – один план», продовження стажування українських моряків на кораблях НАТО, консультацій із Північноатлантичного альянсу під час розробки Стратегії національної

¹¹⁹ Курс на повноправне членство у ЄС і НАТО залишається незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України – Володимир Зеленський. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2019. 4 червня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/kurs-na-povnopravne-chlenstvo-u-yes-i-nato-zalishayetsya-nez-55745> (дата звернення: 29.10.2023).

¹²⁰ I will tell Putin: Crimea is Ukraine. Interview with Ukrainian President Zelensky. *Bild*. 2019. June 18. URL: <https://www.bild.de/politik/international/bild-international/interview-with-ukraine-president-zelensky-i-will-tell-putin-crimea-is-ukraine-62694806.bild.html> (дата звернення: 29.10.2023).

¹²¹ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020; НАТО відзначає 70-ту річницю засіданням міністрів закордонних справ у Вашингтоні 4 квітня 2019 р. *НАТО*. 2019. 8 квітня. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/news_165254.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 9.10.2023).

безпеки України тощо¹²². Водночас важливою подією у відносинах із зазначеною міжнародною організацією та потужним сигналом підтримки України став візит Північноатлантичної Ради НАТО, представників усіх держав-членів Північноатлантичного альянсу на чолі з Генеральним секретарем Є. Столтенбергом до Києва 30–31 жовтня 2019 р., його виступ на засіданні ВРУ та проведення у Києві на вищому рівні засідання КУН, роботу якої блокувала Угорщина з 2017 р.¹²³. Під час засідання згадуваної комісії, яке відбулося за присутності Президента В. Зеленського та членів КМУ, були озвучені запевнення у подальшій підтримці Північноатлантичним альянсом реформування сектора безпеки та оборони, зокрема за допомогою КПД, активізації діалогу і співпраці між НАТО та Україною щодо безпеки в Чорноморському регіоні, включаючи співпрацю з Військово-морським флотом України тощо¹²⁴.

Варто також зазначити, що у 2019 р. Україна стала першою країною – не членом Північноатлантичного альянсу, підрозділ якої пройшов сертифікацію як підрозділ ССО (SOF) і отримав право залучатися до Сил швидкого реагування НАТО¹²⁵. КМУ 5 лютого 2020 р. схвалив РНП під егідою КУН на 2020 р. Північноатлантична рада 12 червня того ж року визнала Україну партнером із розширеними можливостями, на рівні з такими країнами, як Швеція, Фінляндія та Австралія. Загалом цей статус є частиною ініціативи НАТО з оперативної сумісності з партнерами, призначеної підтримувати й поглиблювати співробітництво між членами Північноатлантичного альянсу та партнерами, які роблять значні внески в операції й місії на чолі з

¹²² Україна–2019: позитивні зміни та приводи для занепокоєння. *Україна 2019–2020: широкі можливості, суперечливі результати (аналітичні оцінки)*. Київ: Центр Разумкова, 2020. С. 12. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/other/2020-PIDSUMKI-UKR_ENG.pdf (дата звернення: 9.10.2023).

¹²³ Там само. С. 12–13.

¹²⁴ Заява Комісії Україна – НАТО. *NATO*. 2019. 31 жовтня. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_170408.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 6.10.2023).

¹²⁵ Renz B., Whitmore S. Kooperation im Bereich der Militärreform zwischen NATO und Ukraine seit 2014. *Ukraine-Analysen*. 2021. No. 257. P. 4. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/85559/ssoar-ukraineanalysen-2021-257-whitmore_et_al-Die_Kooperation_im_Bereich_der.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 9.10.2023).

НАТО¹²⁶. Власне Україні цей статус було надано не з огляду на війну з Росією, але як визнання «значного внеску», який держава зробила в операції та місії НАТО в минулому. Загалом, Україна підтримувала такі операції з 1990-х років, зокрема в Боснії та Герцеговині, Косово, Афганістані й Іраку. Ще у 2010 р. Україна приєдналася до Сил швидкого реагування НАТО (NATO Response Force), які Північноатлантичний альянс позиціює як «високооперативні та технологічно передові міжнародні сили»¹²⁷.

Продовженням євроатлантичного курсу стало ухвалення нової Стратегії національної безпеки України 14 вересня 2020 р., яка передбачала «розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО»¹²⁸. У документі також йшлося про розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед із ЄС і НАТО та їх державами-членами, на основі національних інтересів України. Задля зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Північноатлантичному альянсі, відповідно до зазначеної вище стратегії, Україна мала «досягти у максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу; суттєво активізувати реформи, які необхідно впровадити з метою досягнення відповідності критеріям членства в НАТО у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна–НАТО; отримати запрошення та приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО»¹²⁹. Під

¹²⁶ НАТО визнає Україну партнером з розширеними можливостями. *НАТО*. 2020. 12 червня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_176327.htm (дата звернення: 29.10.2023).

¹²⁷ Renz B., Whitmore S. Kooperation im Bereich der Militärreform zwischen NATO und Ukraine seit 2014. P. 4.

¹²⁸ Стратегія національної безпеки України. Безпека людини – безпека країни. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2020. 14 вересня. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 9.10.2023).

¹²⁹ Указ Президента України № 392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 12.09.2023).

час зустрічі у Лондоні з Прем'єр-міністром Великобританії Борисом Джонсоном 8 жовтня того ж року Президент Володимир Зеленський заявив, що Україні потрібен ПДЧ у НАТО, оскільки членство в Північноатлантичному альянсі сприятиме сталій безпеці України¹³⁰.

Упродовж 2021 р. українські високопосадовці й надалі наголошували на необхідності отримання офіційним Києвом ПДЧ. Зокрема, на зустрічі з делегацією Конгресу США у Києві 2 червня 2021 р. Президент В. Зеленський назвав потенційною загрозою, яка може посилити позиції Росії у Європі, відсутність чіткого сигналу та встановлення конкретних термінів стосовно отримання Україною ПДЧ¹³¹. У відповідь на подібні заяви українських високопосадовців, Генеральний секретар Є. Столтенберг заявив, що Україні насамперед потрібно сконцентруватися на реформах, які наблизять її до членства в Північноатлантичному альянсі¹³². У цьому контексті 23 липня 2021 р. Президент В. Зеленський підписав Указ «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору», відповідно до якого підготовку України до набуття членства в НАТО було визнано надважливим державним завданням, виконати яке можна передусім шляхом успішного впровадження внутрішньодержавних реформ¹³³.

Попри те, що Україну не запросили до участі в саміті лідерів Північноатлантичного альянсу, який відбувся у Брюсселі

¹³⁰ Зеленський у Британії заявив, що Україні потрібен ПДЧ в НАТО. *UNN*. 2020. 8 жовтня. URL: <https://unn.ua/news/zelenskiy-u-britaniyi-zayaviv-scho-ukrayini-potriben-pdch-v-nato> (дата звернення: 9.10.2023).

¹³¹ Володимир Зеленський під час зустрічі з сенаторами США: «Північний потік – 2» – це потужна зброя, яку дають до рук Росії. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2021. 2 червня. URL: <https://web.archive.org/web/20220224071319/https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pid-chas-zustrichi-z-senatorami-ssha-piv-68781> (дата звернення: 9.10.2023).

¹³² Столтенберг відповів Зеленському, чому Україна ще не в НАТО. *Українська правда*. 2021. 9 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/02/9/7282868/> (дата звернення: 9.10.2023).

¹³³ Указ Президента України № 307/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 червня 2021 року «Про невідкладні заходи щодо поглиблення інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору». *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2021. 23 липня. URL: <https://president.gov.ua/documents/3072021-39461> (дата звернення: 9.10.2023).

14 червня 2021 р., конфлікт в Україні та навколо неї, як зазначалося у заключному комюніке саміту, був «першою темою порядку денного». Як і на попередніх самітах, у Брюсселі прозвучали слова підтримки територіальної цілісності та суверенітету України, заклики до Росії припинити збройну агресію проти України, вивести сили, які вона розмістила на окупованих українських територіях тощо. Водночас учасники заходу закликали обидві сторони до повного виконання Мінських угод та підтримали діяльність Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні, а також зусилля Нормандського формату й Тристоронньої контактної групи¹³⁴. Укотре було підтверджено рішення, ухвалене на Бухарестському саміті 2008 р., про те, що вступ України до НАТО можливий через ПДЧ, шляхом виконання РНП. Водночас прозвучало запевнення, що Росія не матиме жодного впливу на рішення щодо прийняття України до Північноатлантичного альянсу. Також у заключному комюніке, попри ескалацію напруженості Росією вздовж кордонів України, вкотре було наголошено на готовності згадуваної міжнародної організації до діалогу з офіційною Москвою у межах Ради Росія–НАТО задля запобігання ескалації, а також на тому, що НАТО не прагне конфронтації й не становить загрози для РФ¹³⁵.

Варто зауважити, що впродовж 2017–2021 рр. спостерігалися інтенсифікація та поглиблення співробітництва України з НАТО, навіть попри те, що існувало чимало перепон на цьому шляху, зокрема затримка в проведенні Україною реформ (в оборонній, правовій сферах, секторі державного управління тощо), неефективна боротьба з корупцією, суперечливі структурно-кадрові реорганізації, незадовільний стан інформування урядом суспільства про євроатлантичний рух Києва, недостатня відповідність ЗСУ стандартам НАТО, збройний конфлікт на Сході України

¹³⁴ Brussels Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Brussels. *NATO*. 2021. June 14. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (дата звернення: 28.09.2023).

¹³⁵ Лепех С. Саміт НАТО завершився: про що говорили та чого чекати Україні. *NTA. Пряма мова Львова*. 2021. 24 червня. URL: <https://web.archive.org/web/20210624204028/https://www.nta.ua/samit-nato-zavershyvsya-pro-shhogovoryly-ta-chogo-chekaty-ukrayini/> (дата звернення: 25.09.2023).

тощо. Водночас, попри всі перешкоди, практичне співробітництво, спрямоване на зміцнення обороноздатності України, продовжувалося. Зокрема, під егідою СРГОР було реалізовано низку проєктів, з-поміж яких варто згадати започатковану ще у 2008 р. Програму (Ініціативу) НАТО/РЄАП із розбудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків в оборонних та безпекових інституціях¹³⁶. Упродовж 2015–2019 рр. у межах програми надавалася дорадча стратегічна підтримка та здійснювалися заходи з підвищення індивідуальної обізнаності, навиків та інституційних можливостей для зменшення корупційних ризиків, а також зміцнення системи цінностей і відповідної практики у сфері належного управління. У заходах програми, проведених у військових навчальних закладах Києва, Львова, Харкова, Хмельницького, Одеси, Житомира та закордонних освітніх закладах відповідного типу, у 2015–2019 рр. взяли участь понад 3 000 працівників військових навчальних закладів, різних силових відомств та установ сектору оборони і безпеки¹³⁷, а у 2022 р. – понад 500 учасників¹³⁸.

У контексті зміцнення обороноздатності України у межах Програми Україна–НАТО з професійного розвитку цивільного персоналу сектору безпеки і оборони в окреслений період було реалізовано 4 основні проєкти: Програма «100 чемпіонів», спрямована на підвищення професійного рівня державних службовців, задіяних у сфері євроатлантичної інтеграції України, шляхом щорічної організації 7–8 тематичних модулів із ключових питань євроатлантичної інтеграції для 150–200 учасників; Програма літньої академії «Молодь UA», призначена для того, щоб шляхом проведення щорічних тижневих літніх академій

¹³⁶ Детальніше про основні напрями та результати участі України в Програмі див.: Програма (Ініціатива) НАТО/РЄАП з розбудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків в оборонних та безпекових інституціях (довідка розширена). URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Programa-NATO-z-rozbudovy-tsilisnosti-zaprovadzhennya-dobrochesnosti-ta-znyzhennya-koruptsiynyh-ryzykiv-v-oboronnyh-ta-bezpekovyh-institutsiyah.pdf> (дата звернення: 8.10.2023).

¹³⁷ Допомога НАТО Україні. Стилий огляд. Київ, 2020.

¹³⁸ The Secretary General's Annual Report 2022. Brussels, 2023. P. 98. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/sgar22-en.pdf (дата звернення: 11.10.2023).

сформувати орієнтовану на реформи когорту молодих державних службовців; програма створення Тренінгового центру Апарату ВРУ задля проведення та оцінювання ступеня підготовки державних службовців ВРУ; Департамент євроатлантичної інтеграції Національної академії Національної гвардії України, який шляхом організації короткотермінових тематичних модулів і семінарів для курсантів та офіцерів сприяв підвищенню їхньої кваліфікації відповідно до стандартів НАТО¹³⁹.

Упродовж 2014–2019 рр. у межах Програми «Удосконалення військової освіти», що також реалізовувалася під егідою СРГОР, було проведено 492 тренувальних курси, в ході яких понад 5 100 викладачів та студентів закладів професійної військової освіти пройшли підготовку відповідно до стандартів НАТО¹⁴⁰. Упродовж 2020 р. проведено 26 міжнародних заходів, у яких брали участь 275 представників Міноборони, ЗСУ, науково-педагогічних працівників військових закладів вищої освіти та 117 експертів держав-членів НАТО¹⁴¹. Серед ключових досягнень програми у 2022 р. – продовження та вдосконалення підготовки ЗСУ, а також продовження курсів удосконалення професійних знань офіцерів та сержантського складу¹⁴².

Під егідою СРГОР реалізувалися й інші проекти, зокрема трастові фонди на підтримку обороноздатності України. Так, завдання трастового фонду «Перепідготовка та соціальна адаптація військовослужбовців» полягало у наданні допомоги Україні з розробки та імплементації ефективного підходу до повернення військовослужбовців до цивільного життя та їхньої соціальної адаптації. На першому етапі реалізації проекту, який тривав від червня 2015 р. до червня 2019 р., було розроблено українську модель переходу з військової кар'єри на цивільну¹⁴³. Упродовж 2014–2019 рр. також реалізовано Програму психоло-

¹³⁹ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020.

¹⁴⁰ Там само.

¹⁴¹ Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. Вінниця, 2021. С. 88.

¹⁴² The Secretary General's Annual Report 2022. Р. 97.

¹⁴³ Діючі проекти Трастових фондів НАТО в Україні. *Центр міжнародної безпеки та партнерства*. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/3965> (дата звернення: 10.10.2023).

гічної реабілітації колишніх учасників АТО/ООС, у межах якої було проведено 241 семінар за участі 9 640 осіб¹⁴⁴. Загалом, до 2022 р. було організовано курси у більш ніж 65 локаціях на території України, допомогу з професійної підготовки, психологічної підтримки та працевлаштування було надано орієнтовно 12 тис. колишніх військовослужбовців¹⁴⁵.

Для підтримки України у війні з Росією мала значення робота Фонду «Модернізація системи командування, управління, зв'язку та комп'ютеризації», у межах якого було реалізовано 4 проекти: Проект з обміну знаннями, спрямований на надання Україні доступу до експертних знань НАТО, інформації, документації та досвіду шляхом організації семінарів, курсів, участі у С4-заходах Північноатлантичного альянсу; Проект із захищеного зв'язку, який повинен був забезпечити офіційний Київ засобами захищеного супутникового зв'язку та засобами відстеження; Програма безпеки регіонального повітряного простору, метою якої було надання Україні можливостей із транскордонної координації для вирішення проблем з авіаційною безпекою, а також активізація співпраці в регіональному повітряному просторі та покращення внутрішньої координації між цивільними та військовими; Проект із ситуаційної обізнаності, відповідно до якого Україна отримала відповідний Інструментарій ситуаційної обізнаності НАТО (програмне забезпечення), що дало змогу протестувати національні засоби ситуаційної обізнаності та їх взаємосумісність із Північноатлантичним альянсом. Зауважу, що у 2019 р. у межах Проекту із захищеного зв'язку для підвищення стійкості зв'язку Києву було надано обладнання супутникової захищеної телефонії «Іридіум» та засоби відстеження (трекери). У межах Програми безпеки регіонального повітряного простору було створено

¹⁴⁴ Допомога НАТО Україні. Стиглий огляд...

¹⁴⁵ Програма НАТО – Україна з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/nato-ua-2018.pdf (дата звернення: 8.10.2023); Урочисте відкриття чергових курсів професійного навчання військовослужбовців за програмою НАТО – Україна з перепідготовки військовослужбовців. Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації ім. М. П. Войнаренка. 2022. 15 вересня. URL: <https://hcre.khmnu.edu.ua/urochyste-vidkryttya-chergovyh-kursiv-profesijnogo-navchannya-vijskovosluzhbovcziv-za-programoyu-nato-ukrayina-z-perepidgotovky-vijskovosluzhbovcziv/> (дата звернення: 8.10.2023).

підрозділи контролю у Львові, Одесі та Вінниці, які мають зв'язок із іншими об'єктами контролю НАТО в Європі¹⁴⁶.

Трастовий фонд логістики та стандартизації, очолюваний Чеською Республікою, Нідерландами та Польщею, відіграв важливу роль у реформуванні системи логістики та стандартизації ЗСУ, Національної гвардії, Державної прикордонної служби. У межах проєкту реалізовувалися три ключові ініціативи: розширення національних можливостей кодифікації, удосконалення управління системою постачання, покращення можливостей управління стандартизацією¹⁴⁷.

Надання Україні ефективної допомоги в розробці технічних сил та засобів для протидії кіберзагрозам здійснювалося через Трастовий фонд кіберзахисту, очолюваний Румунією та реалізований румунською державною компанією Rasirom. Допомога передбачала створення двох Центрів реагування на кіберінциденти, лабораторій із розслідування випадків кібернападів, проведення в Україні навчань із використання технологій та обладнання, доставлення відповідного обладнання в українські установи-бенефіціари¹⁴⁸.

Розвитку системи медичної реабілітації в Україні, підвищенню стандартів послуг, що надавалися з медичної та психологічної реабілітації чинним і звільненим військовослужбовцям, цивільному персоналу сектору безпеки та оборони, сприяла робота Трастового фонду медичної реабілітації НАТО з Болгарією як провідною країною¹⁴⁹. Зауважу, що саме підписання 17 вересня 2015 р. Імплементаційної Угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації, яка набрала чинності 16 лютого 2016 р., дало змогу Україні долучитися до реалізації низки важливих проєктів Північноатлантичного альянсу з медичної реабілітації¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020.

¹⁴⁷ NATO's Support to Ukraine. *NATO*. 2018. November. URL: <https://docs.house.gov/meetings/JU/JU00/20191211/110331/HMKP-116-JU00-20191211-SD112.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020.

¹⁵⁰ Імплементаційна Угода між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації. *Верховна Рада України*. 2015. 17 вересня. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_034#Text (дата звернення: 10.10.2023).

Станом на 2020 р. 522 військовослужбовці пройшли медичну реабілітацію закордоном, ще 28 забезпечено протезами, 13 поранених військовослужбовців пройшли тренувальний курс трудової реабілітації. З 2020 р. реабілітаційну підтримку почали надавати не лише в Болгарії, а й у США. Загалом, 5 900 військовослужбовців, 1 800 практикуючих спеціалістів та 230 тренерів взяли участь у понад 100 тренувальних та навчальних заходах тощо¹⁵¹.

Варто також згадати діяльність Трастового фонду зі знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям зі Словаччиною як провідною країною. Одним із основних завдань цього фонду було надання допомоги в реорганізації наявної в Україні системи знешкодження вибухонебезпечних предметів відповідно до стандартів НАТО. У межах проєкту було організовано семінари, а також проведено навчальний курс із пошукових заходів та планування на базі чотирьох українських тренувальних центрів. Важливе значення для України мала діяльність Трастового фонду з утилізації радіоактивних відходів із Німеччиною як провідною країною, результатом якої стала, зокрема, ліквідація могильників радіоактивних відходів, розташованих на колишніх радянських військових об'єктах у Житомирській області та на об'єкті «Цибулеве» у Кіровоградській області¹⁵².

Трастовий фонд реагування на пандемію, заснований у 2020 р. для запобігання викликам пандемії COVID-19, із початком широкомасштабної російсько-української війни був перепрофільований для надання негайної гуманітарної підтримки Україні, враховуючи доставку медичного обладнання, витратних матеріалів та освітню медичну підтримку. Цей фонд надавав гуманітарну допомогу не лише Україні, а й сусіднім державам, щоб ті могли краще впоратися з потоком українських біженців і підвищити стійкість національних систем охорони здоров'я шляхом доставки сучасного медичного обладнання, витратних матеріалів та фармацевтичної продукції¹⁵³.

¹⁵¹ Допомога НАТО Україні. Стислий огляд. Київ, 2020.

¹⁵² Там само.

¹⁵³ The Secretary General's Annual Report 2022. P. 20.

Вагому роль у координації реалізації практичних заходів співробітництва Україна–НАТО та обміну інформацією у сфері озброєнь і військової техніки та оборонно-промислового комплексу України відігравала створена під егідою КУН Спільна робоча група з питань технічного співробітництва в галузі оборони, із 2018 р. до сфери відповідальності якої було включено також питання економічних аспектів безпеки й оборони¹⁵⁴. Засідання робочої групи проводилися, як правило, кожні пів року, і саме за їхніми результатами схвалювалася/оновлювалася Дорощня карта оборонно-технічної співпраці на відповідний рік. У ході зустрічей учасники обговорювали результати участі представників України у спільних заходах оборонно-технічної співпраці, зокрема: засіданнях Конференції національних директорів із озброєння НАТО та її робочих груп/підгруп; діяльності Комітету НАТО зі стандартизації; опрацюванні та оновленні технічних стандартів, інших документів Північноатлантичного альянсу з питань озброєнь; діяльності підгруп Ради НАТО з питань консультації, командування та управління; багатонаціональних проєктах Концепції «Розумної оборони» Північноатлантичного альянсу; дослідженнях Промислово-дорадчої групи НАТО та Організації НАТО з науки та технологій; випробуваннях, дослідницьких багатонаціональних навчаннях НАТО¹⁵⁵.

У 2017–2021 рр. співробітництво з державами-членами Північноатлантичного альянсу зосереджувалося переважно на виконанні низки завдань, таких як проведення оборонної реформи, зміцнення обороноздатності ЗСУ і стримування збройної агресії РФ проти України, гармонізація стандартів та досягнення критеріїв для майбутнього повноправного членства в євроатлантичних структурах. Так, у 2017 р. було впроваджено 24 нормативних документи НАТО через розробку 25 національних військових

¹⁵⁴ Співпраця Україна–НАТО: Відбулося 30-те засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва. *Урядовий портал*. 2021. 29 червня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spivprasya-ukrayina-nato-vidbulosya-30-zasidannya-spilnoyi-robochoyi-grupi-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnichnogo-spivrobitnictva> (дата звернення: 8.10.2023).

¹⁵⁵ Співробітництво у сфері оборони та безпеки. *Місія України при НАТО*. 2020. 26 жовтня. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-nato/spivrobitnictvo-u-sferi-oboroni-ta-bezpeki> (дата звернення: 8.10.2023).

нормативно-правових і нормативних актів, а також прийнято як національні 41 стандарт НАТО з матеріальної стандартизації. Загалом, у 2017 р. було розроблено 135 національних військових нормативно-правових та нормативних актів на основі 167 стандартів та інших керівних документів Північноатлантичного альянсу¹⁵⁶. Станом на 2019 р. в Україні було імplementовано 196 стандартів НАТО (у 197 національних документах), із яких 59 імplementовано в межах Цілей партнерства, а 137 реалізовано поза цим пакетом¹⁵⁷. А вже у 2020 р. у Міноборони та ЗСУ було запроваджено 292 стандарти й керівні документи Північноатлантичного альянсу завдяки розробленню 305 національних документів¹⁵⁸. У 2021 р. запроваджено 98 стандартів НАТО, на основі яких розроблено 120 національних нормативних актів¹⁵⁹.

Впровадженню стандартів держав Північноатлантичного альянсу певною мірою сприяла участь підрозділів ЗСУ у багато-національних військових навчаннях із союзниками по НАТО та ЄС¹⁶⁰. До прикладу, у 2017 р. було організовано 19 навчань (до яких було залучено понад 3 600 військовослужбовців, орієнтовно 300 одиниць військової техніки, понад 25 кораблів, 27 літаків і вертольотів), із яких 5 проводили на території України, а 14 – поза її межами¹⁶¹; у 2018 р. – 33 (залучено понад 15 880 військовослужбовців, приблизно 200 одиниць військової техніки), з них 6 – на території України та 27 – поза її межами¹⁶²; у 2019 р. – 17, із них 6 та 11 відповідно; у 2020 р. – 10, із них 5 і 5 відповідно¹⁶³; у 2021 р. – 21, із них 8 і 13 відповідно¹⁶⁴.

¹⁵⁶ Біла книга – 2017. Збройні Сили України. Київ, 2018. С. 62.

¹⁵⁷ Getmanchuk A., Zarembo K., Fakhurdinova M. Ukraine and NATO standards: how to hit a «moving target»? Discussion Paper. Kyiv, New Europe Center, 2019. P. 10. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/DP_Stand_NATO_eng_inet.pdf (дата звернення: 2.10.2023).

¹⁵⁸ Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. С. 56.

¹⁵⁹ Біла книга – 2021. Оборонна політика України / гол. роб. групи: І. Руснак. Київ, 2022. С. 62.

¹⁶⁰ U. S. Security Cooperation with Ukraine. Fact sheet. Bureau of Political-Military Affairs. U. S. Department of State. 2023. November 3. <https://www.state.gov/u-s-security-cooperation-with-ukraine/> (дата звернення: 10.11.2023).

¹⁶¹ Біла книга – 2017. Збройні Сили України. С. 73–74.

¹⁶² Біла книга – 2018. Збройні Сили України. Київ, 2019. С. 73.

¹⁶³ Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. С. 70.

¹⁶⁴ Біла книга – 2021. Оборонна політика України. С. 79, 106–109.

Загалом, у 2017–2021 рр. було проведено 100 багатонаціональних військових навчань, із яких 30 – на території України (тактичні навчання з підготовки підрозділів ЗС у межах JMTG-U у 2017–2018 рр.; українсько-американські тактичні навчання «Rapid Trident» (2017, 2018, 2019, 2020, 2021); українсько-американські командно-штабні навчання із залученням військ «Sea Breeze» (2017, 2018, 2019, 2020, 2021); спільні тренування із залученням військ «PASSEX» у 2017 р.; українсько-румунські тактичні навчання «Riverine» (2018, 2019, 2020, 2021); тактичні навчання «Чисте Небо–2018»; командно-штабні навчання із залученням військ «Світла лавина–2018», «Maple Arch–2019»; українсько-британські тактичні навчання із залученням військ «Warrior Watcher» (2019, 2020, 2021); українсько-британські навчання «Cossack Mace–2021»; українсько-польські навчання «Три Мечі–2021» тощо), і 70 – поза її межами (зокрема, командно-штабні навчання із залученням військ «Maple Arch» (2017, 2018, 2020, 2021), «Saber Guardian» (2017, 2019, 2021), «Світла Лавина» (2017, 2021), Combined Resolve XII, Combined Resolve XIV, «Trojan Footprint–2019»; командно-штабні навчання «Blonde Avalanche» (2019, 2020); навчання із залученням військ «Combinet Resolve» – 8, 10, 11; навчання «Platinum Layon–2017», «Trojan Footprint–2021», «Dynamic Front–2021», «Agile Spirit–2021»; навчання НАТО з питань кібернетичної безпеки «CWIX» (2018, 2019, 2020, 2021), «Амбер Міст» (2020, 2021); тактичні навчання «Flaming Sword» (2018, 2019), «Saber Junction» (2018, 2019, 2020, 2021), «Platinum Igle» (2018-1, 2018-2, 2019-1, 2019-2), «Noble Partner–2018», «Iron Wolf–2019», «Agile Spirit–2019»; багатонаціональні змагання танкових підрозділів «Танковий виклик міцної Європи–2018» тощо)¹⁶⁵. Варто також згадати про проведення спільних із НАТО навчань у Чорному морі «Coherent Resilience 2020»¹⁶⁶. Зауважу, що з 16 березня 2021 р. НАТО розпочало серію військових навчань «Defender

¹⁶⁵ Біла книга – 2017. Збройні Сили України. С. 73–74; Біла книга – 2018. Збройні Сили України. С. 73–74; Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. С. 184–188; Біла книга – 2021. Оборонна політика України. С. 106–109.

¹⁶⁶ Україна–2019: позитивні зміни та приводи для занепокоєння. С. 13.

Europe 2021», які були одними з найбільших військових навчань під проводом Північноатлантичного альянсу в Європі за останні десятиліття, оскільки включали майже одночасні операції на понад 30 тренувальних майданчиках у 12 країнах, із залученням 28 тис. військовослужбовців із 27 країн¹⁶⁷.

Високо оцінив участь українських військових у багатонаціональних навчаннях Президент В. Зеленський, навівши, як приклад, взаємодію в межах литовсько-польсько-української бригади для нарощування військового потенціалу Північноатлантичного альянсу. На сесії «Сильна Україна в сильній європейській і євроатлантичній сім'ї», яка відбулася у рамках 4-ї Міжнародної конференції з питань реформ в Україні (Ukraine Reform Conference), що проходила у Вільнюсі (Литва), 7 липня 2021 р. Президент В. Зеленський наголосив, що Україна вносить «свою частку» у забезпечення євроатлантичної безпеки й бере участь у навчаннях поряд із союзниками по НАТО, у такий спосіб стаючи ще на крок ближче до сумісності з арміями Північноатлантичного альянсу¹⁶⁸. У 2017–2021 рр. військовослужбовці ЗСУ продовжили брати участь у місіях НАТО: національний контингент у складі Багатонаціональних сил КФОР у Косово, національний персонал у складі Тренувально-дорадчої Місії НАТО «Рішуча підтримка» в Афганістані, а також операції НАТО в Середземному морі «Морський охоронець»¹⁶⁹.

Водночас у 2017–2021 рр. тривало активне впровадження системи підготовки інструкторів, яка працювала у 7 навчальних

¹⁶⁷ South T. Massive, Army-led NATO exercise Defender Europe kicks off. *Army Times*. 2021. March 15. URL: <https://www.armytimes.com/news/your-army/2021/03/15/massive-army-led-nato-exercise-defender-europe-kicks-off/> (дата звернення: 11.10.2023); Ukraine: purpose of upcoming Defender Europe 2021 exercise is to practice for war with Russia. *UAWire*. 2021. April 4. URL: <https://www.uawire.org/ukraine-purpose-of-upcoming-defender-europe-2021-exercise-is-to-practice-for-war-with-russia> (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁶⁸ Омелянюк М. Україна – НАТО: Зеленський хоче отримати перелік реформ для інтеграції в Альянс. *Суспільне. Новини*. 2021. 7 липня. URL: <https://suspilne.media/145373-zelenskij-hoce-otrimati-perelik-reform-dla-nastupnogo-etapu-integracii-ukraini-v-nato/> (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁶⁹ Біла книга – 2017. Збройні Сили України. С. 130; Біла книга – 2018. Збройні Сили України. С. 145; Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. С. 132.

центрах, на базі яких допомогу українським фахівцям надавали іноземні інструктори зі США, Великої Британії, Канади, Данії, Польщі, Литви. Високі результати показали курси підготовки особового складу відповідно до стандартів НАТО під керівництвом інструкторів навчально-тренувальних місій: британська «ORBITAL», американська «JMTG-U», канадська «UNIFIER», литовська «LMTM-U». Зокрема, у 2018 р. за участі іноземних інструкторів було підготовлено понад 300 національних військових інструкторів та 3,5 тис. військовослужбовців ЗСУ. У межах діяльності «JMTG-U» за стандартами НАТО підготовлено чотири підрозділи рівня «батальйону» та один штаб бригади¹⁷⁰. Зауважу, що загалом у 2015–2020 рр. у межах програми «UNIFIER» було підготовлено понад 15 тис. військовослужбовців ЗСУ за різноманітними напрямками, а у межах тренувальної операції «ORBITAL» за специфічними професійними напрямками підготовлено понад 22 тис. військовослужбовців ЗСУ¹⁷¹.

Задля зміцнення політичної підтримки України на міжнародній арені та залучення різних форматів міжнародної допомоги для розвитку оперативних спроможностей ЗСУ, відповідно до стандартів і принципів Північноатлантичного альянсу, у 2017–2021 рр. провели 5 708 заходів міжнародного співробітництва. Зокрема, у 2017 р. було організовано 911 таких заходів, із яких 784 – двостороннього співробітництва; у 2018 р. – 939, із них 174 заходи багатостороннього співробітництва та 750 – двостороннього; у 2019–2020 рр. – 2 731, із них 834 та 1 877 відповідно; у 2021 р. – 1 127, із них 273 і 854 відповідно¹⁷². Зауважу, що в окреслений період високою інтенсивністю контактів на всіх рівнях характеризувалося двостороннє співробітництво зі США, Великобританією, Німеччиною, Канадою, Литвою, Естонією, Латвією, Туреччиною, Францією тощо.

Важливе значення у сприянні в досягненні офіційним Києвом визначених стратегічних цілей у межах проведення оборон-

¹⁷⁰ Біла книга – 2018. Збройні Сили України. С. 71–72.

¹⁷¹ Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. С. 120.

¹⁷² Біла книга – 2017. Збройні Сили України. С. 116; Біла книга – 2018. Збройні Сили України. С. 128; Біла книга – 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. С. 116; Біла книга – 2021. Оборонна політика України. С. 65.

ної реформи, відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України, мала практична взаємодія України з НАТО. Зокрема, для імплементації концептуальних документів у галузі реформування ЗСУ у 2017–2018 рр. було залучено консультативно-дорадчу допомогу 67 іноземних радників при Міноборони України та Генеральному штабі ЗСУ від 13 держав-членів Північноатлантичного альянсу. Водночас було створено Консультативно-експертну групу іноземних стратегічних радників високого рівня при Комітеті реформ Міністерства оборони України та ЗСУ, до складу якої увійшли представники шести держав-членів НАТО (Великої Британії, Канади, Литви, Польщі, США та Німеччини). Варто наголосити, що практична підтримка Північноатлантичного альянсу щодо проведення реформ надавалася через програми вже згаданих трастових фондів, що належать до КПД. Загалом, в окреслений період Міноборони було залучене до реалізації як основний отримувач допомоги чи брало участь у реалізації 8 цих фондів. Основними формами надання допомоги у межах цих фондів були: матеріальна допомога, дорадча та консультативна допомога, фінансова підтримка проведенню заходів¹⁷³.

У межах Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО у 2018 р. 605 представників ЗСУ взяли участь у 179 заходах¹⁷⁴. Водночас у 2019–2020 рр. співробітництво у межах цієї програми було зосереджене на таких заходах: співпраця в межах Конференції національних директорів із озброєнь (56 заходів); оцінювання та сертифікація спроможностей підрозділів у межах Програми перевірки та зворотного зв'язку Концепції оперативних можливостей НАТО; подальше впровадження інтегрованої системи логістики у ЗСУ; розвиток систем управління, зв'язку та інформаційних систем, а також спроможностей із кіберзахисту; підвищення взаємосумісності підрозділів ЗСУ з підрозділами держав-членів Північноатлантичного альянсу; впровадження стандартів НАТО у ЗСУ. Загалом, у 2019–2020 рр. Україні вдалося виконати 132 пріоритетних завдання, які склалися з 262 заходів РНП–2019 та 195 пріоритетних завдань (332 заходи)

¹⁷³ Біла книга – 2017. Збройні Сили України. С. 128–129; Біла книга – 2018. Збройні Сили України. С. 142.

¹⁷⁴ Біла книга – 2018. Збройні Сили України. С. 143.

РНП–2020¹⁷⁵. Однак необхідно зауважити, що ефективність виконання цих програм була недостатньою, оскільки РНП не виконувалися повністю. До прикладу, РНП за 2016 р. виконана на 82 %, за 2017 р. – на 81,9 % (307 заходів), а за 2018 р. – на 64 % (292) повністю і майже 32 % (145 завдань) залишалися у процесі виконання¹⁷⁶. Зазначу, що ці РНП під егідою КУН, укладені за зразком програм ПДЧ, із 2009 р. слугують основою реформування базових секторів України. Станом на липень 2023 р. Україна виконала 13 програм, які містили такі розділи: політичні й економічні питання; оборонні та військові питання; ресурсні питання; питання безпеки; правові питання. Остання РНП була ухвалена у 2021 р., у 2022 р. через початок широкомасштабної війни така програма схвалена не була¹⁷⁷. З 2018 р. функції з координації циклу РНП перебрав на себе Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, сформований відповідною постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. Указом Президента П. Порошенка 2 жовтня 2018 р. було затверджено Положення про розроблення річних національних програм під егідою КУН та оцінювання результатів їх виконання. Згідно з цим положенням, у кожному розділі РНП містився опис реформ за відповідними напрямками, визначалися стратегічна мета реформ, цілі та пріоритетні завдання¹⁷⁸. РНП відігравала роль програми покрокової під-

¹⁷⁵ Біла книга 2019–2020. Збройні Сили України. Держспецтрансслужба. С. 130, 132.

¹⁷⁶ Результати громадського моніторингу Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2016 рік / О. Сушко та ін.; кер. експерт. групи О. Сушко. Київ, 2017. 52 с.; Україна виконала майже 82 % заходів Річної національної програми співробітництва з НАТО на 2017 рік. *Урядовий портал*. 2018. 5 березня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-vikonala-majzhe-82-zahodiv-richnoyi-nacionalnoyi-programi-spivrobitnictva-z-nato-na-2017-rik> (дата звернення: 29.10.2023); Моніторинг РНП-2018. Протидія тероризму в контексті інтеграції України в євроатлантичну систему безпеки. *Інститут євро-атлантичного співробітництва*. 2019. 19 серпня. URL: <https://www.ieac.org.ua/news/item/98-protydiia-teroryzmu-v-konteksti-intehratsii-ukrainy-v-ievroatlantychnu-sistemu-bezpeky> (дата звернення: 29.10.2023).

¹⁷⁷ Україна успішно виконала вже 13 річних національних програм на шляху до НАТО. *УКРІНФОРМ*. 2023. 19 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3737922-ukraina-uspisno-vikonala-vze-13-richnih-nacionalnih-program-na-slahu-do-nato-zovkva.html> (дата звернення: 2.10.2023).

¹⁷⁸ Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО. *Верховна Рада України*. 2018. 2 жовтня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298/2018#n14> (дата звернення: 2.10.2023).

готовки України до членства в НАТО, її невіддільною складовою були додатки, у яких чітко прописувалися часові межі й визначалися відповідальні особи за виконання конкретних завдань разом із індикаторами виконання/показниками ефективності реалізації програми¹⁷⁹. Однак якщо у 2015 р. амбітною метою України було визначено перехід на стандарти НАТО до 2020 р., то РНП, підписана 10 квітня 2019 р., уже передбачала впровадження стандартів Північноатлантичного альянсу до 2024 р., а у червні 2019 р. Президент В. Зеленський заявив, що впровадження стандартів і процедур НАТО в діяльність ЗСУ лише має розпочатися з 2020 р.¹⁸⁰. Як зауважив заступник керівника Офісу Президента Ігор Жовква, до початку 2022 р. був імplementований 151 стандарт Північноатлантичного альянсу, натомість за півтора року відкритої агресії Росії проти України – 131, що є яскравим свідченням значного прогресу України на шляху до НАТО¹⁸¹.

Варто наголосити, що вперше країни-члени Альянсу почали активно привертати увагу до нарощування російських військ і техніки поблизу українських кордонів та Криму, а також у Білорусі, ще у березні–квітні 2021 р. Північноатлантична рада та Генеральний секретар НАТО у своїх заявах як у 2021 р., так і на початку 2022 р., висловлювали серйозне занепокоєння щодо значної та неспровокованої концентрації ЗС РФ, зокрема, зазначаючи, що нарощування сил Росією на кордонах України призвело до найсерйознішої кризи за останні десятиліття. У відповідь на дії Кремля, НАТО неодноразово закликала РФ до деескалації, а також використовувати дипломатичні канали та почати працювати над мирним вирішенням кризи¹⁸². Члени Північноатлантичного

¹⁷⁹ Про Євроатлантичну Інтеграцію...

¹⁸⁰ Getmanchuk A., Zarembo K., Fakhurdinova M. Ukraine and NATO standards: how to hit a «moving target»? Р. 2–3.

¹⁸¹ Україна успішно виконала вже 13 річних національних програм на шляху до НАТО...

¹⁸² Заява Північноатлантичної ради щодо ситуації в Україні і навколо неї від 16 грудня 2021. *NATO*. 2021. 20 грудня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_190373.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 11.10.2023); Платтер М. Генеральний секретар НАТО: нарощування сил Росією на кордонах України призвело до найсерйознішої кризи за останні десятиліття. *Курс НАТО*. 2022. 16 лютого. URL: <https://nato.in.ua/2022/02/16/heneralnyy-sekretar-nato-naroshchuvannia-syl-rosiieiu-na-kordonakh-ukrainy-pryzvelo-do-nayseryoznishoi-kryzy-za-ostanni-desiatylittia/> (дата звернення: 11.10.2023).

альянсу висловлювали свою непохитну підтримку суверенітету та територіальної цілісності України й дали зрозуміти, що будь-яка подальша агресія РФ проти України «матиме масові наслідки та матиме високу ціну». Попри рішення Москви у жовтні 2021 р. розірвати дипломатичні відносини з НАТО, члени Північноатлантичного альянсу неодноразово пропонували використовувати встановлену платформу Ради НАТО–Росія та вживали дипломатичних ініціатив для подолання кризи, спровокованої нарощуванням російської військової сили на кордоні з Україною¹⁸³.

В умовах загрози широкомасштабного вторгнення РФ в Україну офіційний Київ гарантом безпеки розглядав саме НАТО, що підтверджують численні заяви Президента В. Зеленського щодо цієї організації, у яких висловлювалася повна підтримка членства в Північноатлантичному альянсі¹⁸⁴. Зокрема, 6 квітня 2021 р. публічно відповідаючи Генеральному секретареві Є. Столтенбергу на його заяву про підтримку України на тлі концентрації російських військ уздовж українського кордону, Президент В. Зеленський написав у Твіттері: «Пане Столтенберг, ми віддані реформуванню нашої армії та оборонного сектору, але одними реформами Росію не зупинити. НАТО – це єдиний шлях до закінчення війни на Донбасі. ПДЧ для України стане справжнім сигналом для Росії»¹⁸⁵. А через декілька днів, 13 квітня, в інтерв'ю французькому виданню «Le Figaro» він заявив, що Україна «не може почуватися в ЄС та в НАТО як у гостях. Ми хочемо бути своїми. Я вважаю, що ми давно цього заслужили. Вважаю, що ми повинні бути в Європейському Союзі, масмо отримати ПДЧ»¹⁸⁶. А 7 липня того ж року на вже згадуваній

¹⁸³ The Secretary General's Annual Report 2022. P. 14.

¹⁸⁴ Белесков М. Воєнна напруженість між РФ і Україною навесні 2021 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2021. 29 вересня. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/voyenna-napruzhenist-mizh-rf-i-ukrayinoyu-navesni-2021-roku> (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁸⁵ Зеленський відповів керівнику НАТО: ПДЧ для України стане справжнім сигналом для Росії. *Радіо Свобода*. 2021. 6 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyj-nato-pdch/31189299.html> (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁸⁶ Інтерв'ю Президента України газеті Le Figaro. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2021. 16 квітня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/intervyu-prezidenta-ukrayini-gazeti-le-figaro-68029> (дата звернення: 11.10.2023).

сесії «Сильна Україна в сильній європейській і євроатлантичній сім'ї» Президент В. Зеленський наголосив, що Україна хоче отримати вичерпний перелік реформ, виконання яких дасть змогу перейти до наступного етапу інтеграції з Північноатлантичним альянсом, а також потрібно напрацювати «узгоджені критерії» для оцінки готовності держави до членства¹⁸⁷. Подібна риторика у його висловлюваннях щодо необхідності вступу України в НАТО зберігається й донині.

У грудні 2021 р. Росія висунула два проекти договорів (один до США¹⁸⁸, інший до НАТО¹⁸⁹) про т. зв. гарантії безпеки, які з-поміж іншого передбачали відмову від будь-якої військової діяльності НАТО на території України та інших країн Східної Європи, Кавказу та Середньої Азії, а також зобов'язання від Північноатлантичного альянсу, що Україна та інші країни колишнього СРСР не увійдуть до його складу. У разі повного невиконання цих вимог, офіційний Кремль погрожував невизначеною воєнною відповіддю¹⁹⁰. НАТО відхилило ці вимоги, а офіційні особи США попередили РФ про запровадження жорстких економічних заходів, якщо Росія вторгнеться в Україну, зокрема санкцій проти її найбільших банків і фінансових установ, що неминуче мало вплинути на повсякденне життя в Росії¹⁹¹.

Наприкінці 2021 – на початку 2022 рр. члени Північноатлантичного альянсу оприлюднили низку даних розвідки, які вказували на те, що РФ готується до широкомасштабної воєнної агресії

¹⁸⁷ Омелянюк М. Україна – НАТО: Зеленський хоче отримати перелік реформ для інтеграції в Альянс...

¹⁸⁸ Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. 2021. 17 декабря. URL: https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/ (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁸⁹ Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. 2021. 17 декабря. URL: <https://mid.ru/ru/detail-material-page/1790803/> (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁹⁰ Водяний А. Росія офіційно запропонувала НАТО відмовитися від подальшого розширення, в тому числі приєднання України. *LB.ua*. 2021. 17 грудня. URL: https://lb.ua/news/2021/12/17/501196_rosiya_ofitsiyno_zaproponuvala_nato.html (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁹¹ Crowley M., Wong E. U. S. Sanctions Aimed at Russia Could Take a Wide Toll. *The New York Times*. 2022. January 29. URL: <https://www.nytimes.com/2022/01/29/us/politics/russia-sanctions-economy.html> (дата звернення: 11.10.2023).

проти України. Зокрема, на початку грудня 2021 р. співробітники розвідки США встановили, що можливий російський воєнний наступ на Україну може розпочатися на початку 2022 р. та включатиме приблизно 175 тис. військовослужбовців¹⁹². Також в іноземних ЗМІ було опубліковано кілька звітів, основою яких були розвідувальні дані США, з конкретними посиланнями на 16 лютого як потенційну дату початку наземного вторгнення¹⁹³. А 17 лютого високопосадовці США та НАТО, зокрема президент США Джоозеф (Джо) Байден, британський Прем'єр-міністр Борис Джонсон, Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, міністр оборони США Ллойд Остін, міністр закордонних справ Великобританії Елізабет (Ліз) Трасс, заявили, що загроза вторгнення зберігається, оскільки РФ усе ще активно шукає привід для воєнного нападу на Україну¹⁹⁴. Президент США Дж. Байден 18 лютого оголосив, що він переконаний, що Президент Росії В. Путін прийняв рішення про вторгнення в Україну¹⁹⁵. З огляду на розвідувальні дані та заяви іноземних лідерів, поряд із висловлюваннями підтримки суверенітету та територіальної цілісності України, держави Заходу, включно з членами НАТО, в індивідуальному порядку почали надавати Україні військову допомогу, зокрема летальну зброю. Зауважу, що в січні 2022 р. Президент

¹⁹² US intelligence finds Russia planning military offensive against Ukraine. *Business Standard*. 2021. December 4. URL: https://www.business-standard.com/article/international/us-intelligence-finds-russia-planning-military-offensive-against-ukraine-121120400131_1.html (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁹³ Baumgärtner M., Gebauer M., Knobbe M., Schmid F. CIA rechnet mit russischem Angriff kommende Woche. *SPIEGEL*. 2022. February 11. URL: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/krise-in-osteuropa-cia-rechnet-mit-russischem-angriff-kommende-woche-a-2e10a45f-b6eb-4b1a-b692-2edc64c04adf> (дата звернення: 11.10.2023).

¹⁹⁴ Boffey D., Borger J., Sabbagh D. Joe Biden says risk of Russian invasion of Ukraine «very high». *The Guardian*. 2022. February 17. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/17/joe-biden-says-risk-of-russian-invasion-of-ukraine-very-high> (дата звернення: 12.10.2023); Jack V. NATO has 'seen' Russian false-flag attempts in Ukraine, Stoltenberg says. *Politico*. 2022. February 17. URL: <https://www.politico.eu/article/nato-has-seen-attempts-at-russian-false-flag-operation-ukraine-says-alliance-chief/> (дата звернення: 12.10.2023).

¹⁹⁵ Borger J., Wintour P. Biden 'convinced' Putin plans to invade but says diplomacy 'always a possibility'. *The Guardian*. 2022. February 19. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/18/joe-biden-russia-ukraine-vladimir-putin> (дата звернення: 12.10.2023).

США Дж. Байден, через зростання небезпеки багатofронтового наступу РФ, схвалив поставки союзниками в Україну зброї американського виробництва. Як наслідок, Естонія, Литва та Латвія отримали можливість передавати Києву летальне озброєння американського виробництва, зокрема протитанкові комплекси та ракети класу «земля–повітря». Обґрунтовуючи необхідність надання Україні військової допомоги, Президент США 12 січня під час пресконференції наголосив: «... я припускаю, що [президент Росії Володимир Путін — О. Р.] виступить...» проти України, хоча «я думаю, що він пошкодує про це»¹⁹⁶. З огляду на геополітичну ситуацію, й інші держави-члени НАТО також почали надавати військову допомогу Україні.

Варто наголосити, що скупчення російських військ та техніки, зокрема основних бойових танків, штурмовиків, засобів радіоелектронної боротьби та РСЗВ, вздовж кордону з Україною, а також перекидання російських військ до Білорусі під приводом спільних із білоруськими ЗС навчань і направлення в Чорне море військових кораблів Балтійського та Північного флотів, викликало значне занепокоєння й зумовило екстрені засідання КУН, які, зокрема, відбулися у квітні 2021 р., у січні й лютому 2022 р.¹⁹⁷. Так, нарощування РФ військової сили на кордоні з Україною й на окупованих територіях обговорювали на засіданні КУН у січні 2022 р. Кілька тижнів потому, 22 лютого 2022 р., за два дні до початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, знову відбулося екстрене засідання КУН, на якому країни-члени Північноатлантичного альянсу засудили дії Росії та закликали її обрати шлях дипломатії¹⁹⁸.

Після широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р., уже наступного дня, 25 лютого,

¹⁹⁶ Mcleary P., Woodruff Swan B. U. S. approves allied weapons shipments to Ukraine as worries mount. *Politico*. 2022. January 19. URL: <https://www.politico.com/news/2022/01/19/us-allies-ukraine-weapons-russia-invasion-527375> (дата звернення: 12.10.2023).

¹⁹⁷ Larsen R. Ukraine's fight for freedom & allied and global response to Russia's war. Draft Special Report. *Defence and Security Committee*. 2023. 30 August. P. 2. URL: https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-09/021%20DSC%2023%20E%20rev.1%20-%20UKRAINE%20-%20LARSEN%20SPECIAL%20REPORT_0.pdf (дата звернення: 6.10.2023).

¹⁹⁸ Відносини з Україною...

відбувся віртуальний позачерговий саміт НАТО, до якого приєдналися лідери Фінляндії, Швеції та ЄС. Учасники заходу одностайно засудили широкомасштабну війну Росії в Україні, визнали її найбільш значною та прямою загрозою безпеці Північноатлантичного альянсу, а також миру та стабільності в євроатлантичному регіоні за останні десятиліття і підтвердили свою підтримку офіційному Києву та народу України. Було вирішено, що окремі країни-члени НАТО й надалі продовжуватимуть постачання Україні зброї, зокрема ППО. На саміті також зазначалося, що докладатимуться максимальні зусилля, щоб зробити усе необхідне для того, щоб Північноатлантичний альянс забезпечував потужну й надійну оборону країн-членів НАТО тепер і в майбутньому. Учасники саміту оголосили про економічні санкції та внесли зміни в позицію НАТО, зокрема активізувавши оборонні плани цієї організації. Було заявлено про: значне додаткове розгортання оборонних сухопутних та повітряних сил на східному фланзі НАТО у Європі, а також морських засобів; активацію оборонних планів задля підготовки до адекватного реагування на непередбачені ситуації й забезпечення безпеки території Північноатлантичного альянсу¹⁹⁹. Зокрема, на пресконференції після саміту Генеральний секретар Є. Столтенберг заявив, що в Східну Європу будуть надіслані частини сил, відомих як Об'єднана оперативна група надвисокої готовності (Very High Readiness Joint Task Force), яку очолювала Франція. Водночас він наголосив на тому, що саме Кремль несе відповідальність за навмисне, холонокровне і давно сплановане вторгнення в Україну²⁰⁰.

На наступному позачерговому саміті НАТО, який відбувся 24 березня 2022 р. у Брюсселі, країни-члени Північноатлантичного альянсу вкотре засудили дії Росії та закликали її негайно припинити війну й вивести військові сили з України, а Біло-

¹⁹⁹ Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's attack on Ukraine. *NATO*. 2022. February 25. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_192489.htm (дата звернення: 29.09.2023).

²⁰⁰ НАТО часткового розгорне сили реагування у східних країнах-членах. Києву обіцяють засоби ППО. *Радіо Свобода*. 2022. 25 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nato-europa-ukrayina-bezpeka/31723796.html> (дата звернення: 30.09.2023).

русь – припинити її співучасть²⁰¹. У своєму зверненні до учасників саміту Президент України, акцентуючи на тому, що українці захищають спільні з країнами Заходу цінності, заявив, що Україні потрібна військова допомога без обмежень, зокрема, бойові літаки, танки, системи залпового вогню MLRS, протикорабельна зброя, засоби ППО тощо, а також звернувся з проханням закрити небо над Україною, щоб вберегти людей від загибелі, а міста від руйнувань. Водночас він подякував за підтримку українських біженців, 3,5 млн яких знайшли прихисток у країнах НАТО²⁰². Зі свого боку, члени Північноатлантичного альянсу домовилися посилити підтримку України, зокрема з кібербезпеки, хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних атак, а також наголосили, що змусять Росію заплатити безпрецедентну ціну за агресію та покласти край війні в Україні, про що заявив після засідання Генеральний секретар організації²⁰³.

Важливе значення для посилення політичної та практичної підтримки України з боку країн-членів Північноатлантичного альянсу та активізації співпраці мала зустріч міністрів закордонних справ 6–7 квітня 2022 р. у Брюсселі за участі міністра закордонних справ України Д. Кулеби. Генеральний секретар Є. Столтенберг у своїй заяві за результатами зустрічі щодо допомоги Україні зазначив, що «союзники зробили багато і мають намір зробити більше зараз, а також у середньостроковій і довгостроковій перспективі»²⁰⁴. Однак, попри подібні заяви, НАТО, щоб уникнути прямої конфронтації з РФ, чітко дало зрозуміти, що не

²⁰¹ Саміт НАТО ухвалив заяву щодо війни в Україні з обіцянкою захисту від хімічної і біологічної зброї. *Європейська правда*. 2022. 24 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334204/> (дата звернення: 11.10.2023).

²⁰² Виступ Президента України Володимира Зеленського на саміті НАТО. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 24 березня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-samiti-n-73785> (дата звернення: 11.10.2023).

²⁰³ Пресконференція Генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга по завершенні позачергового саміту глав держав і урядів НАТО. *NATO*. 2022. 24 березня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_193613.htm

²⁰⁴ NATO Allies agree to further strengthen and sustain support for Ukraine. *NATO*. 2022. April 7. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_194319.htm (дата звернення: 12.10.2023).

буде ані розгортати війська в Україні, яка не є членом Північноатлантичного альянсу, ані впроваджувати безпольотну зону над українською територією, натомість дотримуватиметься формули: «підтримка України, але не втручання». Постачання зброї та техніки деякими країнами-членами НАТО, а також введення безпрецедентних санкцій організовувалися переважно поза рамками Північноатлантичного альянсу. Тобто стратегія НАТО полягала в «обережному балансуванні між її оборонною місією, її авторитетом і необхідністю уникати ескалації»²⁰⁵. Про це, зокрема, заявив Генеральний секретар Є. Столтенберг у своєму виступі на економічному форумі в Давосі 24 травня 2022 р. Він чітко окреслив позицію Північноатлантичного альянсу, наголосивши, що НАТО має два фундаментальних завдання у відповідь на агресію Росії: надання підтримки Україні та недопущення ескалації війни. Також він зауважив, що упродовж багатьох років НАТО та країни-члени його підтримують Україну, зокрема США, Канада, Велика Британія, Туреччина, забезпечують необхідним обладнанням та проводять навчання десятків тисяч українських солдатів²⁰⁶.

На думку деяких зарубіжних аналітиків, цей т. зв. безладний компроміс у ставленні країн-членів НАТО до збройної агресії Росії проти України, що спостерігався з 2014 р., полягав у наданні певної, однак недостатньої допомоги, щоб, з одного боку, не спровокувати прямий конфлікт між НАТО та Росією, а з іншого – дати можливість Україні протистояти РФ²⁰⁷.

Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну, яке продемонструвало неефективність глобальної системи безпеки та карди-

²⁰⁵ Клапп С. Війна Росії проти України: відповідь НАТО. Стислий огляд. *Дослідницька служба Європейського парламенту*. 2022. Квітень. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA\(2022\)729380_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729380/EPRS_ATA(2022)729380_XL.pdf) (дата звернення: 9.10.2023).

²⁰⁶ Davos 2022: Special Address by NATO Secretary-General Jens Stoltenberg. *World Economic Forum*. 2022. May 24. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/special-address-nato-secretary-general-jens-stoltenberg-davos-2022/> (дата звернення: 9.10.2023).

²⁰⁷ Thompson J. Inconsistent Power: US Strategy in the Ukraine War and Beyond. *Europe and the war in Ukraine. From Russian aggression to a new Eastern policy* / ed. by L. Andor, U. Optenhögel. London: London Publishing Partnership, 2023. P. 19.

нально погіршило безпекову ситуацію в Європі, змусило членів НАТО значно активізувати двосторонню підтримку та надання зброї й військового обладнання, допомагаючи у такий спосіб Україні відстоювати своє право на самооборону. У той час, як постачання зброї та боєприпасів було організовано членами Північноатлантичного альянсу через двосторонні та спеціальні механізми, НАТО створило механізми для забезпечення України нелетальною оборонною підтримкою. У звіті Генерального секретаря цієї організації за 2022 р. зазначено, що з моменту широкомасштабного вторгнення РФ в Україну члени Північноатлантичного альянсу продемонстрували безпрецедентну підтримку офіційного Києва, надавши у 2022 р. майже 120 млрд дол. військової, гуманітарної (зокрема, координацію гуманітарної підтримки України очолював Євроатлантичний координаційний центр реагування на катастрофи, який у 2022 р. відреагував на 31 запит про допомогу з боку Києва) та фінансової допомоги. Хоча США є найбільшим окремим донором, Європа та Канада надали понад половину загальної допомоги. Також європейці прийняли майже 5 млн біженців із України. Водночас Європа та Північна Америка продовжують застосовувати економічні санкції²⁰⁸. Щодо НАТО, то воно зосередилося на наданні Києву військово-технічної допомоги, важливе значення також мали напрацьовані міжурядові механізми командування, планування, розвідки, ресурсної підтримки тощо²⁰⁹.

Як стверджують закордонні аналітики, досить скромна допомога Києву в перші дні широкомасштабної війни з боку країн-членів Північноатлантичного альянсу, що складалася переважно з оборонної зброї, амуніції та бронежилетів, була наслідком побоювань країн Заходу, зокрема й адміністрації Президента США Дж. Байдена, помсти з боку Москви у відповідь на поставку сучасного озброєння, а також того, що боєприпаси можуть бути захоплені або перенаправлені на чорний ринок. Натомість коли російським військам не вдалося захопити Київ на початку квітня 2022 р. і конфлікт перемістився на Схід і Південний Схід України, мислення США та європейських держав поступово почало

²⁰⁸ The Secretary General's Annual Report 2022. P. 6, 58.

²⁰⁹ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 36.

змінюватися. Союзники почали надавати більш високоточне озброєння, таке як гаубиці M777, високомобільні артилерійські ракетні системи (HIMARS), системи ППО NASAMS, а згодом і ракети класу «земля-земля» ATACMS. Це стало наслідком того, що у мисленні країн Заходу, передусім США, відбувся помітний зсув від занепокоєння про російські червоні лінії до акцентування на тому, що успіх України може слугувати інтересам США та всієї Європи²¹⁰.

Вагому роль у зміцненні обороноздатності України та її підтримки на міжнародній арені відіграли рішення, прийняті на Мадридському саміті Північноатлантичного альянсу, який відбувся 29–30 червня 2022 р. Так, в ухваленій новій Стратегічній концепції НАТО визнавалося, що сильна незалежна Україна є життєво необхідною для стабільності євроатлантичного регіону. На відміну від попередньої концепції 2010 р., відповідно до якої Росію окреслено як «стратегічного партнера», в ухваленому документі РФ визнано «найбільш небезпечною і прямою загрозою» країнам Північноатлантичного альянсу²¹¹. Поведінка Москви, на думку укладачів Стратегічної концепції НАТО, відображає модель російських агресивних дій проти своїх сусідів і трансатлантичної спільноти загалом та становить найбільшу пряму загрозу трансатлантичній безпеці. З огляду на це, основними завданнями Північноатлантичного альянсу було визначено: стримування та оборону; запобігання кризовим ситуаціям й управління ними; кооперативну безпеку²¹². Хоча питання вступу України до НАТО в контексті швидкої перспективи на цьому саміті не обговорювалося, однак вкотре держави-члени Північ-

²¹⁰ Thompson J. Inconsistent Power: US Strategy in the Ukraine War and Beyond. P. 20.

²¹¹ Лисогор І. Країни НАТО ухвалили нову концепцію: «Незалежна Україна є життєво важливою для стабільності в регіоні», а Росія тепер офіційно стала «найбільш небезпечною і прямою загрозою». *LB.ua*. 2022. 29 червня. URL: https://lb.ua/world/2022/06/29/521601_kraini_nato_uhvalili_novu_kontseptsiyu.html (дата звернення: 30.09.2023).

²¹² NATO 2022. Strategic Concept Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid. *NATO*. 2022. 29 June. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (дата звернення: 22.09.2023).

ноатлантичного альянсу підтвердили Бухарестське зобов'язання 2008 р. про те, що Україна в майбутньому стане членом НАТО²¹³.

Важливим кроком держав-членів Північноатлантичного альянсу стало ухвалення на Мадридському саміті рішення щодо розширення КПД і подальшого збільшення підтримки України. До розширеної КПД належать ініціативи, призначені для забезпечення надання Україні невідкладної, короткотермінової, нелетальної військової допомоги, а також створення структур для істотного збільшення підтримки України з боку НАТО у довгостроковій перспективі на її шляху післявоєнної відбудови та реформ²¹⁴. Зокрема, пакет допомоги для України передбачав: захищений зв'язок (безпечну комунікацію), постачання палива, армійських пайків, медичного обладнання (аптечок першої допомоги, фармацевтичних препаратів тощо), бронежилетів, протимінного обладнання, а також засобів захисту від хімічної та біологічної зброї, портативних систем для боротьби з дронами. Також у довгостроковій перспективі передбачалося надання Україні допомоги у переході від радянських зразків на сучасне озброєння НАТО, та поліпшенні оперативної сумісності й інститутів оборони та безпеки²¹⁵. Цей пакет мав прискорити доставку нелетального оборонного обладнання, покращити кіберзахист і стійкість України, а також підтримати модернізацію її оборонного сектору для досягнення довгострокової сумісності з Північноатлантичного альянсу²¹⁶.

Зауважу, що з 2022 р. у межах КПД НАТО реалізувало низку проєктів, за якими Україні була надана значна нелетальна допомога, зокрема бойові пайки, технічні засоби забезпечення пальним, армійське взуття, предмети медичного призначення,

²¹³ Чурікова Н. Сім підсумків саміту НАТО. Як посилиться альянс і що це означає для України? *Радіо Свобода*. 2022. 1 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/samit-nato-sim-pidsumkiv/31924400.html> (дата звернення: 30.09.2023).

²¹⁴ Відносини з Україною; The Secretary General's Annual Report 2022. Р. 18.

²¹⁵ Результати Мадридського саміту НАТО 29–30 червня. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. 1 липня. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-madrydskoho-samitu-nato-29-30-cherвуа> (дата звернення: 2.10.2023).

²¹⁶ Чурікова Н. Сім підсумків саміту НАТО...

військове навчальне обладнання, засоби виявлення і захисту від хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних речовин, обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів, засоби боротьби з БПЛА, а також удосконалений супутниковий зв'язок. Додатково були реалізовані інші проєкти, пов'язані, зокрема, з наданням додаткової підтримки у галузі «С4» (командування, управління, зв'язок і комп'ютеризація), переправно-десантних і понтонно-мостових засобів, укриттів, генераторів, мобільних душових, мобільних пралень, автомобілів швидкої допомоги, пожежних автомобілів, акумуляторів, бензовозів, перекачувальних цистерн, водовозів, шин, зимового одягу тощо²¹⁷.

Засудження широкомасштабного вторгнення РФ в Україну звучало не лише на самітах Північноатлантичного альянсу, а й на сесіях ПА НАТО. Так, на щорічній сесії цієї організації у Мадриді 21 листопада 2022 р. представники 30 країн Північноатлантичного альянсу ухвалили резолюцію, у якій визнали РФ державою-спонсором тероризму, закликали створити спеціальний Міжнародний трибунал для покарання злочину агресії Росії проти України та притягнути до відповідальності путінський режим за воєнні злочини. Також у резолюції були враховані побажання України щодо збільшення поставок озброєння, створення механізму стягнення репарацій із РФ за завдані збитки, розробки конкретних кроків стосовно вступу України до НАТО тощо²¹⁸.

Обговорення низки питань щодо надання військової допомоги Києву та відновлення української енергетичної інфраструктури відбулося на зустрічі міністрів закордонних справ НАТО та України у Бухаресті 29–30 листопада 2022 р., яку організував Генеральний секретар Є. Столтенберг із метою формального подолання угорського вето на зустрічі КУН на рівні міністрів. Варто наголосити, що ще з 2017 р. Угорщина через претензії до українського Закону «Про освіту» почала блокувати участь Києва в офіційних засіданнях КУН вище рівня послів, вимагаючи вирішити питання прав угорської меншини на Закарпатті. Формально оминувши

²¹⁷ Відносини з Україною...

²¹⁸ Парламентська асамблея НАТО визнала Росію державою-терористом – Чернев. *Radio Свобода*. 2022. 21 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pa-nato-rf-teroryst/32141326.html> (дата звернення: 27.10.2023).

угорське вето, учасники міністерської зустрічі ухвалили спільну заяву, в якій країни Північноатлантичного альянсу пообіцяли продовжити посилення політичної та практичної підтримки України. Також вони зробили додаткові внески в КІД²¹⁹. Зауважу, що перше з 2017 р. засідання КУН на рівні міністрів закордонних справ за участю України, попри позицію Угорщини, відбулося 4 квітня 2023 р. Напередодні зустрічі Генсек НАТО Є. Столтенберг заявив, що він має мандат скликати зустріч комісії, однак із поваги до позиції Угорщини не робив цього деякий час. Загалом, уперше за шість років вдалося розблокувати базовий формат інституційної взаємодії на високому політичному рівні²²⁰. Під час засідання КУН учасники зустрічі висловили підтримку Україні та її євроатлантичним прагненням, а також запевнили, що й надалі продовжуватимуть надавати допомогу українському народу. Окрім того, Є. Столтенберг зауважив, що союзники посилили нелетальну підтримку України через спеціальний фонд Альянсу, а також нарощують виробництво озброєнь і боєприпасів, необхідних Києву, і надають допомогу в навчанні й закупівлі нового важкого озброєння. Загалом, станом на квітень 2023 р., за словами Є. Столтенберга, країни Північноатлантичного альянсу надали Україні майже 150 млрд євро підтримки, зокрема 65 млрд євро військової допомоги²²¹.

На сесії ПА НАТО у Люксембурзі 23 травня 2023 р. одно-стайно було прийнято декларацію, яка визначила дії російських військових в Україні геноцидом, а терористичний режим у Росії – рашизмом²²². ПА НАТО також підтримала започатковану

²¹⁹ Угорщина блокує Україну в НАТО, США думають надати Patriot, потяг до Словаччини: новини дня. *Європейська правда*. 2022. 29 листопада. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/29/7151539/> (дата звернення: 27.10.2023).

²²⁰ Засідання Комісії Україна – НАТО може відбутися на початку квітня – Столтенберг. *УКРІНФОРМ*. 2023. 21 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3685472-zasidanna-komisii-ukrainanato-moze-vidbutisa-napocatku-kvitna-stoltenberg.html> (дата звернення: 27.10.2023).

²²¹ Країни НАТО нарощують виробництво зброї та боєприпасів – Столтенберг. *УКРІНФОРМ*. 2023. 4 квітня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3691616-kraini-nato-narosuut-virobnictvo-zbroi-ta-boepripasiv-stoltenberg.html (дата звернення: 27.10.2023).

²²² Парламентська асамблея НАТО одногласно визнала злочини росії проти України геноцидом. *Сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. 2023. 23 травня. URL: <https://minre.gov.ua/2023/05/23/parlamentska-asambleya-nato-odnostajno-vyznala-zlochyny-rosiyi-protu-ukrayiny-genocydom/> (дата звернення: 27.10.2023).

офіційним Києвом ініціативу зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

Значні очікування щодо членства України в Північноатлантичному альянсі вище політичне керівництво України поклало на саміт НАТО у Вільнюсі, запланований на 11–12 липня 2023 р. Напередодні саміту офіційний Київ значно активізував діяльність на євроатлантичному напрямі, здійснюючи активну політико-дипломатичну кампанію серед країн Північноатлантичного альянсу з прискорення євроатлантичної інтеграції, підписавши за перше півріччя 2023 р. із 11 країнами Західної й Північної Європи спільні заяви та декларації щодо сприяння просуванню України до вступу в НАТО²²³. На шляху до євроатлантичної інтеграції українській політичній верхівці оптимізму додавало зростання підтримки інтеграції України в Північноатлантичному альянсі й розуміння важливості ролі держави у системі європейської і світової безпеки громадянами та політичною елітою країн-членів НАТО. Так, відповідно до опитування громадян Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів і США, здійсненого на замовлення аналітичного Центру «Нова Європа» 27 квітня – 2 травня 2023 р., більшість опитаних (із тих, хто визначився), зокрема, у Франції – 64 %, Нідерландах – 58 %, США – 52 %, у Німеччині – 52 %, Італії – 50 %, вважали, що Україну потрібно підтримувати доти, допоки вона не поверне всі втрачені території, зокрема й Крим. Щодо початку процесу вступу України до Північноатлантичного альянсу, то у США цю ідею підтримали 70 %, а в європейських країнах – від 50 до 56 % респондентів (із тих, хто визначився)²²⁴.

Варто пригадати, що ще 30 вересня 2022 р. в умовах розгортання широкомасштабної війни РФ проти України, Президент України Володимир Зеленський, Голова ВРУ Руслан Стефанчук і Прем'єр-міністр Денис Шмигаль підписали

²²³ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 16, 98.

²²⁴ Інфографіка: «Громадська думка в Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах і США. Як ці країни підтримують Україну та її прагнення стати членом НАТО?». *Нова Європа*. 2023. 18 травня. URL: <http://neweurope.org.ua/visual-materials/infografika-gromadska-dumka-v-nimechchyni-frantsiyi-italiyi-niderlandah-i-ssha-yak-tsi-krayiny-pidtrymuyut-ukrayinu-ta-yiyi-pragnennya-staty-chlenom-nato/> (дата звернення: 23.10.2023).

спільне звернення до Північноатлантичного альянсу, у якому зазначалося: «Звертаємося із закликом ухвалити рішення щодо членства України в Альянсі як невід’ємного елемента забезпечення безпеки українців та громадян усього євроатлантичного простору»²²⁵. У відповідь на це Генеральний секретар Є. Столтенберг заявив, що двері для вступу України в Північноатлантичний альянс відчинені, але на цей момент увага зосереджується на підтримці захисту України від російської воєнної агресії²²⁶.

Хоча Вільнюський саміт і був сфокусований на Україні, а його підсумки загалом виявилися позитивними для держави, однак він не задовольнив максимальні очікування офіційного Києва та став причиною неоднозначних оцінок як вищих посадовців держави, так і української громадськості, які хоча й не чекали негайного включення України до НАТО, проте сподівалися на скорочення шляху до Північноатлантичного альянсу. Ухвалені рішення фактично зберегли той статус-кво у відносинах України з НАТО, який існував уже довгі роки. Скасування вимоги виконання ПДЧ було формальним, оскільки Північноатлантичний альянс запровадив новий етап, що діятиме лише для України – «адаптована Річна національна програма», за допомогою якої очільники МЗС країн НАТО оцінюватимуть прогрес держави на шляху до майбутнього членства. І лише коли українська сторона виконає всі умови, а члени Північноатлантичного альянсу погодяться на розширення організації, Україну запросять до вступу. Отже, НАТО вкотре продемонстрував стратегічну невизначеність щодо офіційного Києва, адже ухвалене у Вільнюсі рішення свідчить про те, що вступ України до цієї організації буде

²²⁵ Оприлюднено текст спільного звернення Президента України, Голови Верховної Ради та Прем’єр-міністра до НАТО щодо членства нашої держави в Альянсі. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 9 листопада. URL: <https://www.president.gov.ua/news/oprilyudneno-tekst-spilnogo-zvernennya-prezidenta-ukrayini-g-78989> (дата звернення: 29.10.2023).

²²⁶ Шварц К., Сасенко В. Столтенберг відреагував на заявку України про вступ до НАТО. *УНІАН*. 2022. 30 вересня. URL: <https://www.unian.ua/politics/stoltenberg-vidreaguvav-na-zayavku-ukrajini-pro-vstup-do-nato-11996253.html> (дата звернення: 29.10.2023).

тривалим²²⁷. Вважається, що узгоджене у спільній заяві формулювання щодо запрошення Києва приєднатися до Північноатлантичного альянсу, але без чітко визначених часових меж та вимог, по суті означало перемогу позиції Президента Дж. Байдена, який напередодні саміту заявив, що Україна ще не готова стати членом згадуваної міжнародної організації і що «передчасно» дозволяти Україні приєднатися до НАТО, оскільки війна з Росією триває²²⁸.

На думку спеціального представника Держдепартаменту США К. Волкера, однією з причин неприйняття України в НАТО було те, що країни-члени Північноатлантичного альянсу, зокрема США та Німеччина, до кінця не прийняли факт, що «російська війна в Україні – це загроза всій Європі». За його словами, Берлін та Вашингтон «не усвідомили, що надійно захистити Європу і зупинити російську агресію – а це є одним із ключових завдань НАТО – неможливо без вступу України в Альянс. Вони ще не дійшли до цього ... Наразі там вирішили, що прийняти Україну до Альянсу – ризикнути ескалацією конфлікту з Росією»²²⁹. Більшість експертів переконані, що головними перепонами на шляху України до НАТО є: активна фаза російсько-української війни, небажання країн Північноатлантичного альянсу втручатися у прямий воєнний конфлікт із РФ, наявність певного страху перед ядерним шантажем Кремля, традиційний скепсис окремих країн НАТО, зокрема й США, щодо членства України в Північноатлантичному альянсі, наявність внутрішніх суперечок та відсутність єдності з цього питання, а також внутрішні проблеми Києва, такі як корупція, повільне проведення реформ тощо²³⁰. Загалом, неви-

²²⁷ Сидоренко С. Альянс без плану дій: чому саміт НАТО у Вільнюсі почався провалом та що варто робити Україні. *Європейська правда*. 2023. 12 липня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/07/12/7165586/> (дата звернення: 30.09.2023).

²²⁸ Rogers K. Biden Says Ukraine Is Not Ready for NATO Membership. *The New York Times*. 2023. July 9. URL: <https://www.nytimes.com/2023/07/09/us/politics/biden-ukraine-nato.html> (дата звернення: 30.09.2023).

²²⁹ Павлушенко Т. «США і Німеччина до кінця не прийняли факт, що російська війна в Україні – це загроза всій Європі»...

²³⁰ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 16; Michaels D. Amid Ukraine War and Internal Spats, NATO Seeks Show of Unity. *The Wall Street Journal*. 2023. July 9. URL: <https://www.wsj.com/articles/amid-ukraine-war-and-internal-spats-nato-seeks-show-of-unity-cf9a0ad2> (дата звернення: 30.09.2023).

значеність країн-членів НАТО щодо українського питання вкотре продемонструвала розбіжності між західними союзниками, які проявилися під час російсько-української війни: європейські держави, територіально найближчі до Росії, наполягають на більшій та швидшій підтримці України, а адміністрація США, уряди Німеччини, Франції, Нідерландів, Іспанії, Греції, Італії тощо обрали більш виважений підхід²³¹.

Найвищі посадовці України, які покладали на згадуваний саміт завищені очікування щодо запрошення до вступу в НАТО, розкритикували стратегічну невизначеність Північноатлантичного альянсу щодо України. Зокрема, міністр закордонних справ Д. Кулеба в інтерв'ю телеканалу «Bloomberg» заявив, що НАТО продемонструвало брак політичної волі щодо заявки на членство, і що Північноатлантичний альянс не має тримати «всю ситуацію та Україну в підвішеному стані, коли справа доходить до членства»²³². Критичніше висловився Президент В. Зеленський, який наголосив, що наразі серед союзників немає готовності ані запросити Україну в НАТО, ані зробити її членом Північноатлантичного альянсу. Вважаючи цю невизначеність слабкістю, він зауважив, що у такий спосіб було залишено можливість торгуватися членством України в НАТО – у переговорах із Росією²³³. Однак, попри свої критичні висловлювання, 12 липня 2023 р. на спільній пресконференції з Генеральним секретарем Є. Столтенбергом Президент України назвав результати Вільнюського саміту «гарними», зауваживши, що вони були б «ідеальні», якби було запрошення України до Північноатлантичного альянсу. Водночас він акцентував на важливості скасування ПДЧ для

²³¹ Erlanger S., Vinograd C. Here is the latest on the NATO summit. *The New York Times*. 2023. July 11. URL: <https://www.nytimes.com/live/2023/07/11/world/russia-ukraine-news?smid=url-share#nato-leaders-begin-their-summit-in-lithuania-here-is-the-latest> (дата звернення: 30.09.2023).

²³² Kuleba says NATO showed lack of political will on membership bid. *Bloomberg*. 2023. 11 July. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-07-11/nato-latest-turkey-agrees-to-support-sweden-s-membership-bid> (дата звернення: 30.09.2023).

²³³ Зеленський розкритикував НАТО за невизначеність щодо України: Безпрецедентно й абсурдно. *Європейська правда*. 2023. 11 липня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/07/11/7165506/> (дата звернення: 30.09.2023).

України, а також зауважив, що отримав від партнерів позитивні новини щодо оборонних пакетів. Президент також позитивно відгукнувся про створення РУН, зауваживши, що це не просто інструмент участі, а інструмент інтеграції, і це дає відчуття, що Україна попри все буде частиною Північноатлантичного альянсу. Схвально оцінив результати саміту Є. Столтенберг. Він з-поміж іншого зауважив, що новостворена РУН є потужним політичним інструментом, де всі учасники виступають із рівних позицій, і роботу якого не можуть блокувати окремі її учасники або країни-члени Північноатлантичного альянсу²³⁴. Варто наголосити, що РУН була започаткована у межах механізму кризових консультацій з метою обговорення ескалації з боку Росії, зокрема у Чорноморському регіоні. Зміна формату засвідчила зміцнення політичних відносин між Україною й Північноатлантичним альянсом і вищий ступінь інтеграції Києва до НАТО, а також удосконалення й зміцнення інституційного партнерства²³⁵.

Важливе значення для України мало оприлюднення у межах Вільнюського саміту лідерами G-7 спільної декларації, яка започаткувала широкомасштабний процес укладення договорів про забезпечення довгострокової воєнно-технічної та фінансово-економічної допомоги²³⁶. У документі йшлося про те, що кожна з держав G-7 працюватиме з Україною над конкретними двосторонніми довгостроковими безпековими зобов'язаннями та домовленостями. Вони мали бути спрямовані, по-перше, на забезпечення сил, здатних захищати Україну зараз і стримувати російську агресію в майбутньому, шляхом продовження надання: допомоги у сфері безпеки та сучасного військового обладнання на суші, у повітрі та на морі, з пріоритетом на протиповітряну оборону, далекобійну артилерію і вогневі засоби дальньої дії, бронетехніку та інші ключові засоби, такі як бойова авіація, а також шляхом сприяння підвищенню рівня оперативної су-

²³⁴ Ліскович М. Вільнюс-2023 – це не Бухарест-2008: саміт НАТО дав результат. *УКРІНФОРМ*. 2023. 13 липня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3735354-vilnius2023-ce-ne-buharest2008-samit-nato-dav-rezultat-ocikuvaniy-i-optimisticnij.html#google_vignette (дата звернення: 30.09.2023).

²³⁵ Відносини з Україною...

²³⁶ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 17.

місності з євроатлантичними партнерами; підтримки подальшого розвитку оборонно-промислового комплексу України; тренувань та навчань українських ЗС; обміну розвідданими та співробітництва; підтримки ініціатив із кіберзахисту, безпеки та стійкості, зокрема для протидії гібридним загрозам. По-друге, на зміцнення економічної стабільності України, зокрема через зусилля з реконструкції та відновлення, з метою створення умов, сприятливих для економічного процвітання України, включаючи її енергетичну безпеку. По-третє, шляхом надання технічної та фінансової підтримки для задоволення нагальних потреб України, спричинених війною з Росією, а також для того, щоб держава могла продовжувати впроваджувати ефективний порядок денний реформ, який підтримуватиме належне врядування, необхідне для просування на шляху до євроатлантичних прагнень²³⁷. Натомість Київ зобов'язався: «... робити позитивний внесок у безпеку партнерів та посилювати заходи прозорості та підзвітності щодо партнерської допомоги; продовжувати реалізацію реформ правоохоронних органів, судової системи, боротьби з корупцією, корпоративного управління, економіки, сектору безпеки та державного управління, які підкреслюють її відданість демократії, верховенству права, повазі до прав людини та свободи ЗМІ, а також виводять її економіку на сталий шлях розвитку; просувати оборонні реформи й модернізацію, зокрема шляхом посилення демократичного цивільного контролю над збройними силами та підвищення ефективності й прозорості в оборонних установах і промисловості України»²³⁸. Зауважу, що у серпні 2023 р. до Спільної декларації G-7 приєдналася низка інших країн-партнерів, зокрема: Бельгія, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Норвегія, Нідерланди, Португалія, Румунія, Фінляндія, Чехія, Швеція, Греція, Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Північна Македонія, Чорногорія тощо²³⁹.

²³⁷ Спільна декларація про підтримку України. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2023. 12 липня. URL: https://president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277?fbclid=IwAR272btt51fOTlmsYb37HmoA_EScCZmmQlNHvptdWyeXJ8s8lrXfOQ4EA9g (дата звернення: 30.09.2023).

²³⁸ Там само.

²³⁹ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 17.

Для підсилення ЗСУ важливими виявилися обіцянки щодо надання пакетів військової допомоги (йшлося про передачу Києву великої номенклатури військової техніки – від пускових установок Patriot, танків Leopard і ракет далекого радіусу дії SCALP до обладнання для розмінування), озвучені на Вільнюському саміті Президенту В. Зеленському в ході двосторонніх переговорів із лідерами країн-членів Північноатлантичного альянсу²⁴⁰. Зокрема, конкретну допомогу обіцяли надати Велика Британія (окрім військової допомоги, ще підтримку на суму 64,7 млн дол. США на ремонт техніки)²⁴¹, Німеччина (пакет військової допомоги на 700 млн євро), Франція (збільшення військової допомоги на 170 млн євро, а також оголошено про передачу ракет далекого радіусу дії SCALP)²⁴², Канада (проект на суму 410 млн дол. США)²⁴³, Норвегія, Австралія та Нідерланди пообіцяли зміцнення протиповітряної оборони й артилерії²⁴⁴.

Також на саміті НАТО у Вільнюсі Україна та 11 країн-партнерів (Данія, Нідерланди, Бельгія, Канада, Люксембург, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Швеція та Велика Британія) підписали меморандум, який визначає умови проведення підготовки українських пілотів до використання сучасних винищувачів F-16²⁴⁵.

²⁴⁰ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 13–14.

²⁴¹ Historic security framework for Ukraine set to be agreed in major step toward ending the war. Gov.uk. 2023. 12 July. URL: <https://www.gov.uk/government/news/historic-security-framework-for-ukraine-set-to-be-agreed-in-major-step-toward-ending-the-war> (дата звернення: 2.10.2023).

²⁴² Колосова В. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Липень 2023 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. 11 серпня. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-institutiv-ukrayini-lypen-2023-roku> (дата звернення: 2.10.2023).

²⁴³ Шепелева А. Канада виділить Україні 410 мільйонів доларів допомоги. *ДВ*. 2023. 13 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/kanada-vidilit-ukraini-410-miljoniv-dolariv-dopomogi/a-66207943?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml> (дата звернення: 2.10.2023).

²⁴⁴ Ліскович М. Вільнюс-2023 – це не Бухарест-2008: саміт НАТО дав результат; Шепелева А. Норвегія дає ЗСУ ще тисячу дронів, Австралія – 30 БТР. *ДВ*. 2023. 12 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/norvegia-dae-zsu-se-tisacu-droniv-black-hornet-avstralia-30-btr-bushmaster/a-66199054> (дата звернення: 2.10.2023).

²⁴⁵ Нинько Д. ЗМІ: Пілоти з України з серпня навчатимуться на F-16 у Данії. *ДВ*. 2023. 11 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainski-piloti-pocnut-navcatisa-na-f16-u-serpni-u-danii-reuters/a-66193286> (дата звернення: 2.10.2023).

Доволі позитивні результати Вільнюського саміту для України також мало перетворення КПД на багаторічну програму допомоги, що сприятиме відбудові сектору безпеки і оборони України та переходу до повної оперативної сумісності з НАТО²⁴⁶. Так, у результаті реструктуризації програм шість чинних трастових фондів НАТО, які фінансували різні елементи допомоги Україні, було замінено одним Трастовим фондом КПД (The NATO–Ukraine Comprehensive Assistance Package Trust Fund). Новостворений трастовий фонд був призначений для фінансування тих проєктів нелетальної військової допомоги для підтримки ЗСУ, які забезпечують такі важливі військові товари, як пальне, медичне приладдя, зимове спорядження, машини швидкої допомоги та обладнання для мостів тощо. Зокрема, ще 21 квітня 2023 р. під час одинадцятого засідання Контактної групи з питань оборони України (The Ukraine Defense Contact Group) на авіабазі Рамштайн (Німеччина), яке організував міністр оборони США Ллойд Остін, міністр оборони Канади Аніта Ананд повідомила, що Оттава надає Україні новий пакет військової допомоги, яка з-поміж іншого включала внесок у розмірі 34,6 млн дол. США до фонду КПД. Ці надходження мали уможливити реалізацію: проєкту паливних матеріалів НАТО КПД, який забезпечить Україну 3,3 млн вкрай необхідних запасів палива; проєкту НАТО КПД «Improved Ribbon Bridge», відповідно до якого в Україну мали поступити модульні наплавні мости; проєкту з надання медичних аптек НАТО КПД²⁴⁷. Зауважу, що ще 30 березня 2023 р. Японія, яка хоча й не є членом Північноатлантичного альянсу, внесла 30 млн дол. США (3,24 млрд єн) до фонду КПД, що призначені для надання нелетального обладнання Україні²⁴⁸.

²⁴⁶ Vilnius Summit Communiqué Issued by NATO Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Vilnius, July 11, 2023. *NATO*. 2023. 11 July. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_217320.htm (дата звернення: 2.10.2023).

²⁴⁷ Defence Minister Anita Anand announces approximately \$39 million military aid package for Ukraine. *Government of Canada*. 2023. April 21. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2023/04/defence-minister-anita-anand-announces-approximately-39-million-military-aid-package-for-ukraine.html> (дата звернення: 10.10.2023).

²⁴⁸ Support for Ukraine through contribution to NATO's Comprehensive Assistance Package (CAP) Trust Fund for Ukraine. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. 2023. March 30. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003247.html (дата звернення: 10.10.2023).

Загалом, ухвалені на саміті рішення вивели на новий рівень партнерство Києва з Північноатлантичним альянсом та мають важливе значення для євроатлантичної інтеграції України, а також сприятимуть зміцненню національної безпеки України в коротко- та середньостроковій перспективі²⁴⁹.

Як зазначалося, під час саміту НАТО у Вільнюсі основні функції КУН перебрала на себе новостворена РУН, інавгураційне засідання якої на рівні глав держав і урядів, зокрема за участі Президента В. Зеленського, відбулося 12 липня 2023 р. У своєму вступному слові Генеральний секретар Є. Столтенберг наголосив на необхідності продовження розширення підтримки України, щоб «допомогти їй звільнити свою землю та стримати майбутню російську агресію». Також він вкотре підтвердив, що Україна неодмінно стане членом Північноатлантичного альянсу, оскільки на саміті було прийнято важливе рішення щодо наближення офіційного Києва до НАТО²⁵⁰. Позитивно оцінив створення РУН Президент В. Зеленський, який заявив: «Усі ми потребуємо визначеності, зокрема інституційної визначеності. І дуже добре, що Рада Україна–НАТО дійсно може дати нам необхідну інституційну визначеність. Для нас важливо, що Рада Україна–НАТО буде інструментом інтеграції, а не просто партнерства»²⁵¹. Наступне засідання РУН, яке ініціював Президент В. Зеленський, відбулося 26 липня 2023 р. на рівні послів. Основною причиною його скликання став вихід РФ із «зернової угоди» та проблема безпеки в Чорному морі, зокрема функціонування коридору для експорту українського зерна. Від цієї зустрічі Президент України очікував гарантій подальшого експорту українського зерна²⁵². Для підтвердження довгострокової підтримки України з боку Північноатлантичного

²⁴⁹ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 33.

²⁵⁰ Opening remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the meeting of the NATO–Ukraine Council at the level of Heads of State and Government, with Sweden. *NATO*. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_217096.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.10.2023).

²⁵¹ Кізілов Є. Зеленський: Рада Україна – НАТО буде інструментом інтеграції, а не партнерства. *Українська правда*. 2023. 12 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/07/12/7411011/> (дата звернення: 21.10.2023).

²⁵² Куницький О. У Брюсселі відбудеться засідання Ради Україна – НАТО. *DW*. 2023. 26 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/u-brusseli-vidbudetsa-zasidanna-radi-ukrainanato/a-66350143> (дата звернення: 21.10.2023).

альянсу та реалізації рішень Вільнюського саміту РУН зібралася 4 жовтня 2023 р. У своєму виступі заступник Генерального секретаря Мірча Джоане зауважив, що члени НАТО виконують важливу роботу із забезпечення цілковитої оперативної сумісності ЗСУ з Північноатлантичним альянсом, а також продовжують надавати істотну підтримку офіційному Києву, зокрема через КПД, яку на Вільнюському саміті було перетворено на багаторічну програму допомоги Україні зі сталим фінансуванням²⁵³. Передбачалося, що допомога, яка надаватиметься у межах Трастового фонду КПД, допоможе Україні долати фізичні й соціальні наслідки війни, враховуючи підтримку в галузі розмінування і надання злагодженої медичної допомоги, а також сприятиме відбудові структур безпеки й оборони України та подальшому досягненню офіційним Києвом повної оперативної сумісності з НАТО (перехід до стандартів, підготовки й доктрин Північноатлантичного альянсу)²⁵⁴.

На першому засіданні РУН на рівні міністрів оборони, яке відбулося 12 жовтня 2023 р., Україну представляв новий глава Міністерства оборони Рустем Умеров. Підсумовуючи результати переговорів, міністр відзначив, що союзники пообіцяли безперервні поставки зброї як 2023 р., так і 2024 р., а також запевнили у подальшій підтримці України. Водночас, за словами Р. Умерова, він отримав багато зобов'язань щодо поставок озброєнь, до того ж деякі країни пообіцяли надати те, чого українська сторона навіть не очікувала²⁵⁵. Не оминули учасники зустрічі також питання майбутнього вступу України в НАТО, зокрема обговорювали пріоритети офіційного Києва на шляху до Північноатлантичного альянсу, серед яких довгострокова оперативна сумісність та подолання корупції в оборонних закупівлях²⁵⁶.

²⁵³ Рада Україна – НАТО зібралась для забезпечення втілення рішень Вільнюського саміту. *NATO*. 2023. 4 жовтня. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_218952.htm (дата звернення: 21.10.2023).

²⁵⁴ Відносини з Україною...

²⁵⁵ Польська К. Візит Зеленського в Брюссель: врожайний день для України. *DW*. 2023. 12 жовтня. URL: <https://www.dw.com/uk/vizit-zelenskogo-v-brussel-ak-minuv-vrozajnij-den-dla-ukraini/a-67072712> (дата звернення: 21.10.2023).

²⁵⁶ Костіна І. «Рамштайн» під впливом Ізраїлю: що пообіцяли Україні на зустрічі партнерів та членів НАТО у Брюсселі. *Європейська правда*. 2023. 12 жовтня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/12/7171233/> (дата звернення: 20.10.2023).

Важливе значення для узгодження номенклатури та налагодження механізму постачання зброї, набуття нового рівня й інтенсивності військово-технічного партнерства з державами НАТО, що сприяє переозброєнню ЗСУ за стандартами Альянсу, інтеграції українського ВПК до системи оборонної промисловості НАТО, мають засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», які хоча й не проходять під егідою НАТО, однак держави-члени Північноатлантичного альянсу представлені на них у повному складі²⁵⁷. Основною метою скликання засідань стало вирішення нагальних потреб офіційного Києва, необхідних для протистояння агресії РФ. Станом на початок листопада 2023 р. відбулося 16 таких зустрічей (в онлайн-форматі чи наживо), що мали особливе значення для синхронізації та прискорення надання летального озброєння Україні. У межах «Рамштайну» найбільшими країнами-донорами за обсягами фінансової та військової допомоги стали США, Велика Британія та Німеччина. Серед країн, яким належать основні поставки в Україну сучасного озброєння, зокрема гаубиць, РСЗВ, дронів, танків, далекобійних ракет, літаків, варто виокремити Велику Британію, Польщу, Литву, Латвію, Естонію, а також Нідерланди та Данію²⁵⁸.

Перша зустріч міністрів оборони 40 країн (30 держав-членів НАТО, а також партнери з Тихоокеанського регіону, Близького Сходу й Африки), за результатами якої було домовлено утворити постійну Контактну групу з питань оборони України (мала зустрічатися щомісяця), відбулася 26 квітня 2022 р. на базі Повітряних сил США «Рамштайн» у містечку Рамштайн-Мізенбах (Німеччина)²⁵⁹. Під час брифінгу за результатами зустрічі речниця Білого дому Джеріфер Псакі заявила, що понад 30 країн виділили обладнання на суму понад 5 млрд дол. США, зокрема 3,7 млрд дол. для підтримки оборони України²⁶⁰. Власне

²⁵⁷ Стратегічні партнери України (реалії та пріоритети в умовах війни). С. 16.

²⁵⁸ Там само. С. 35.

²⁵⁹ Herszenhorn D. M., Bayer L. US rallies global allies to help Ukraine repel Russia. *Politico*. 2022. April 26. URL: <https://www.politico.eu/article/ukraine-war-russia-united-states-defense-consultative-group/> (дата звернення: 15.10.2023).

²⁶⁰ Павлюк О. У Білому домі розповіли подробиці військової допомоги Україні після зустрічі на «Рамштайні». *Суспільне. Новини*. 2022. 27 квітня. URL: <https://susplne.media/233001-u-bilomu-domi-rozpovili-podrobici-vijskovoi-dopomogi-ukraini-pisla-zustrici-na-ramstajni/> (дата звернення: 15.10.2023).

тоді ж вперше було озвучено про згоду Берліна передати Україні важке озброєння – зенітні самохідні установки «Гепард», а також про участь у навчанні українських військових, про що з-поміж іншого заявила міністр оборони Німеччини Крістін Ламбрехт²⁶¹.

Під час другої зустрічі, проведеної в онлайн-форматі за участю представників від 46 країн, що відбулася 23 травня 2022 р., міністр оборони США Л. Остін повідомив, що надана Україні за результатами першої зустрічі військова допомога «має важливе значення на полях битви та суттєво “змінює ситуацію”», тому що Київ отримав необхідне для захисту обладнання, зокрема засоби протитанкової оборони та ППО, гаубиці та боєприпаси, безпілотні літальні апарати, гелікоптери Мі-17 тощо. Він також наголосив, що надалі допомога Києву лише збільшуватиметься, оскільки всі учасники зустрічі зібралися, «щоб допомогти Україні в довгостроковій перспективі»²⁶². З-поміж країн, які погодилися надати Україні військову допомогу, були Данія, Чехія, Італія, Греція, Норвегія, Польща тощо; водночас ще 20 країн оголосили про нові пакети допомоги, також було обіцяно критично необхідне артилерійське озброєння, танки й іншу бронетехніку²⁶³. За результатами зустрічі міністр оборони України Олексій Різніков відзначив, що «Рамштайн» «стає справжньою коаліцією вільного світу на підтримку України». Він констатував прогрес

²⁶¹ Siebold S., Marsh S. Germany to supply Ukraine with heavy weaponry for first time. *Reuters*. 2022. April 26. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/germany-supply-gepard-anti-aircraft-systems-ukraine-2022-04-26/> (дата звернення: 15.10.2023).

²⁶² Garamone J. Austin hosts Ukraine Defense Contact Group to continue support for the beleaguered country. *U. S. Department of Defense*. 2022. May 23. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3040505/austin-hosts-ukraine-defense-contact-group-to-continue-support-for-beleaguered/> (дата звернення: 15.10.2023).

²⁶³ Чехія передала Україні гелікоптери, танки і ракетні системи, Італія та Греція – артилерію. *Європейська правда*. 2022. 23 травня. URL: <https://web.archive.org/web/20220527174506/https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/23/7139914/> (дата звернення: 16.10.2023); Данія передасть Україні протикорабельні ракети «Гарпун». *Українська правда*. 2022. 23 травня. URL: <https://web.archive.org/web/20220527174501/https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/23/7348069/> (дата звернення: 15.10.2023).

у постачанні 155-мм артилерії, а також відзначив, що з-поміж іншого було отримано підтвердження щодо посилення української берегової оборони, зокрема йшлося про пускові установки та протикорабельні ракети Harpoon²⁶⁴.

Значними досягненнями наступних зустрічей у форматі «Рамштайн», кількість учасників яких зросла до понад 55 держав, що відбулися 15 червня, 20 липня та 8 вересня 2022 р., було зростання військової та гуманітарної допомоги Україні, висунення країнами нових ініціатив щодо посилення можливостей ЗСУ, а також досягнення домовленостей про збільшення поставок зброї, зокрема йшлося про передачу Києву РСЗВ, керованих боєприпасів РСЗВ, вертольотів серії Мі, ракетних боєприпасів, артилерії тощо²⁶⁵. Глава Пентагону неодноразово наголошував, що учасники коаліції продовжуватимуть зміцнювати свою підтримку самооборони України та відстоюватимуть заснований на правилах міжнародний порядок²⁶⁶. Він також відзначав, що, окрім передачі озброєнь, деякі союзники та партнери ефективно забезпечують навчання й тренування українських бойових екіпажів, інші відновлюють українську техніку, ще одні постачають запчастини та різні бойові засоби²⁶⁷.

Про необхідність надання офіційному Києву сучасних засобів ППО, у контексті масованих ракетних обстрілів України, йшлося на 6-й та 7-й зустрічах Контактної групи, які відбулися 12 жовтня та 16 листопада відповідно. Зокрема, за підсумками 6-ї зустрічі Голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал Марк Міллі заявив, що на засіданні Контактної групи союзники зосередили увагу на ППО, реактивній артиле-

²⁶⁴ Резніков розповів про результати зустрічі «Рамштайн-2». *УКРІНФОРМ*. 2022. 24 травня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3491075-reznikov-rozpoviv-pro-rezultati-zustrici-ramstajn2.html> (дата звернення: 15.10.2023).

²⁶⁵ Garamone J. More than 50 nations pledge to help build Ukraine's defense. *U. S. Department of Defense*. 2022. June 15. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3064765/more-than-50-nations-pledge-to-help-build-ukraines-defense/> (дата звернення: 15.10.2023).

²⁶⁶ Ibid.

²⁶⁷ «Рамштайн-4» був дуже продуктивним у плані нових ініціатив – глава Пентагону. *УКРІНФОРМ*. 2022. 20 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3533456-ramstajn4-buv-duze-produktivnim-u-plani-novih-iniciativ-glava-pentagonu.html> (дата звернення: 15.10.2023).

рії, танках, бойових машинах, бронетранспортерах, а також обговорили підготовку з широкого спектра нелетальної підтримки. Глава Міноборони США Л. Остін наголосив, що США нададуть Україні системи ППО настільки швидко, наскільки це фізично можливо буде зробити. Щодо інших країн, то про підтримку ракетами для систем ППО заявили, зокрема, Нідерланди. Водночас Міністерство оборони Німеччини зобов'язалося надати Україні самохідні артилерійські установки PzH 2000 та РСЗВ MARS II²⁶⁸. За результатами 7-ї зустрічі у форматі «Рамштайн» було узгоджено надати Україні боєприпаси для РСЗВ, системи ППО, артилерію тощо. За словами генерала М. Міллі, з-поміж країн, які погодилися надати Україні допомогу (системи ППО, артилерію, боєприпаси тощо), були Греція, Польща, Іспанія, Німеччина, Канада, Швеція²⁶⁹.

Загалом, за 2022 р. у рамках Контактної групи «Рамштайн» держави-учасниці надали Києву понад 4 000 одиниць бронетехніки, артилерійських знарядь, літаки СУ-25, вертольоти Мі-17 та інші системи озброєння, а також долучилися до підготовки 17 українських бойових бригад²⁷⁰. Надану Україні союзниками впродовж 2022 р. військову, політичну та дипломатичну допомогу й підтримку високо оцінив Президент В. Зеленський. Про це він заявив у своєму відеозверненні від 6 січня 2023 р., наголосивши, що нарешті вдалося вивести силу України та оборонну взаємодію з партнерами на новий рівень, вкрай необхідний для успішного протистояння збройній агресії Росії. «Тепер у наших воїнів буде ще більше зброї, техніки, снарядів, оборонних

²⁶⁸ Гуйван О. У Брюсселі відбулася зустріч міністрів оборони у форматі «Рамштайн». Що відомо. *Суспільне. Новини*. 2022. 12 жовтня. URL: <https://suspilne.media/293678-u-brusseli-prohodit-zustric-ministriv-oboroni-u-formati-ramstajn-so-vidomo/> (дата звернення: 16.10.2023).

²⁶⁹ Прищепя Я., Зябкін А. ППО, артилерія та боєприпаси: яку допомогу Україні ухвалили на сьомому «Рамштайні». *Суспільне. Новини*. 2022. 16 листопада. URL: <https://suspilne.media/318464-ppo-artileria-ta-boepripasi-aku-dopomogu-ukraini-uhvalili-na-somomu-ramstajni/> (дата звернення: 16.10.2023).

²⁷⁰ Winfrey M. Ukraine seeks weapons to beat back Russia: here's what it's got. *Bloomberg*. 2023. January 15. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-01-15/ukraine-seeks-weapons-to-beat-back-russia-here-s-what-it-s-got> (дата звернення: 23.10.2023).

систем, які зроблять нас значно більш підготовленими до будь-яких ескалаційних планів Росії», – заявив В. Зеленський²⁷¹.

Активна військова та гуманітарна підтримка офіційного Києва країнами Заходу, зокрема державами-членами НАТО, продовжилася й у 2023 р. Про це свідчать результати зустрічей у форматі «Рамштайн», яких упродовж року станом на жовтень 2023 р. було дев'ять. Починаючи з «Рамштайну-8», який відбувся 20 січня, союзні держави все більше уваги акцентували на необхідності захисту повітряного простору України. З огляду на це, за результатами зустрічі, Німеччина, США та Нідерланди підтвердили передачу Україні ЗРК Patriot, а завдяки розробці урядом США спеціальної програми пришвидшеного навчання українських військових експлуатації та обслуговуванню системи вже у квітні Україна отримала ці ЗРК²⁷². Водночас під час зустрічі Канада пообіцяла ракети NASAMS та боеприпаси до них, а нові пакети матеріально-технічної допомоги, які надали США (2,5 млрд дол.) та Німеччина (1 млрд дол.), також з-поміж іншого стосувалися ППО. Окрім того, були погоджені подальші поставки в Україну бронетехніки, артилерії та снарядів. Зауважу, що очікувані українською стороною танки M1 Abrams та Leopard 2 через відсутність консенсусу щодо цих поставок так і не були оголошені²⁷³.

Високо оцінили результати 9-ї та 10-ї зустрічей у форматі «Рамштайн», які відбулися 14 лютого та 15 березня відповідно, українські високопосадовці. Так, Президент України В. Зеленський у своєму відеозверненні 14 лютого повідомив, що партнери пообіцяли передати Україні більше ППО, більше танків,

²⁷¹ Прищепа Я. «Щодня мир стає ближчим»: Зеленський розповів про оборонну підтримку України. *Суспільне. Новини*. 2023. 6 січня. URL: <https://suspilne.media/354076-sodna-mir-stae-blizcim-zelenskij-rozpoviv-pro-oboronnu-pidtrimku-ukraini/> (дата звернення: 16.10.2023).

²⁷² Сітнікова І. Україна вже отримала системи Patriot від США, Німеччини та Нідерландів. *Громадське*. 2023. 19 квітня. URL: <https://hromadske.ua/posts/do-ukrayini-vzhe-pribuli-sistemi-patriot-zi-ssha-nimechchini-ta-niderlandiv> (дата звернення: 17.10.2023).

²⁷³ Бойко О. Підсумки восьмого «Рамштайну»: яку допомогу отримає Україна. *Суспільне. Новини*. 2023. 20 січня. URL: <https://suspilne.media/363300-pidsumki-vosmogo-ramstajnu-aku-dopomogu-otrimae-ukraina/> (дата звернення: 17.10.2023).

артилерії, снарядів, а також зобов'язалися розширити навчання українських військових. За його словами, на цій зустрічі загалом було ухвалено «сильні рішення» для захисту України та зміцнення українських захисників²⁷⁴. Загалом, за результатами зустрічі міністр оборони США Л. Остін вкотре наголосив, що міжнародна коаліція допомагатиме Україні танками, БМП та іншою бронетехнікою, проведенням навчань для українських військових на нових зразках озброєнь тощо²⁷⁵.

Основний акцент на посиленні ППО України був зроблений на 11-й зустрічі у форматі «Рамштайн» 21 квітня 2023 р., про що, зокрема, заявив міністр оборони США Л. Остін. Він зауважив, що Україна в цей момент найбільше потребує посилення ППО, саме тому додаткові комплекси ППО та боеприпаси до них є пріоритетом номер один у найближчій перспективі. На активізації союзників у цій сфері наголосив Генсек НАТО Є. Столтенберг, зазначивши, що з огляду на потреби офіційного Києва, США передали додаткові ракети для чотирьох батарей Patriot, Норвегія та інші країни NASAMS, Франція та Італія – деякі «Т»-системи. Водночас на зустрічі було погоджено відкриття у Польщі Центру технічного обслуговування танків Leopard для України, початок навчання 250 українських військових із червня 2023 р. на танках Abrams, а також заявлено, що США разом із союзниками розробляють пакет допомоги відповідно до нагальних потреб України²⁷⁶.

Зауважу, що важливим сигналом для офіційного Києва стала заява міністра оборони Німеччини Бориса Пісторіуса про те, що операції ЗСУ на території РФ є цілком допустимими, яка була

²⁷⁴ Зеленський – про підсумки Рамштайну: Більше ППО, танків, публічно можна казати не про все. *New Voice*. 2023. 14 лютого. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/ramshtayn-14-lyutogo-zelenskiy-nazvav-golovni-rezultati-zustrichi-novini-ukrajini-50304285.html> (дата звернення: 17.10.2023).

²⁷⁵ Шепелева А. «Рамштайн-10»: Києву нададуть танки, NASAMS та боеприпаси. *DW*. 2023. 15 березня. URL: <https://www.dw.com/uk/ramstajn10-kraini-peredadut-ukraini-tanki-nasams-ta-boepripasi/a-65002670> (дата звернення: 17.10.2023).

²⁷⁶ Ліскович М. Підсумки «Рамштайну-11»: Abrams, HIMARS, ППО... *УКРІНФОРМ*. 2023. 21 квітня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3699088-pidsumki-ramstajnu11-abrams-himars-ppo.html> (дата звернення: 17.10.2023).

сприйнята як свідчення того, що союзники розглядають можливість передачі Україні далекобійних ракет²⁷⁷.

Вагоме значення для України мали результати 12-ї зустрічі у форматі «Рамштайн» 25 травня 2023 р., на якій було домовлено виділити Києву військову допомогу на суму 65 млн дол. США, а також знайти шляхи поставок ще більшої кількості ППО для захисту українського неба. Водночас було погоджено навчання українських пілотів на винищувачах F-16, що мали розпочатися з червня за участі Данії та Нідерландів, і ще п'ять країн погодилися навчати українських пілотів: Велика Британія, Польща, Норвегія, Бельгія та Португалія. Прийняте рішення щодо F-16 засвідчило досягнення союзниками консенсусу стосовно постачання Україні винищувачів, хоча терміни поставок не уточнювалися. Також учасники зустрічі обговорювали роботу центру техобслуговування танків Leopard та подальші зусилля щодо їх постачання, а також промислові ініціативи і роботу з розширення виробництва критичного озброєння та боєприпасів для України²⁷⁸.

Підсумовуючи роботу контактної групи, міністр оборони США Л. Остін відзначив великі поставки систем ППО, бронетехніки, значної кількості боєприпасів, згадав й про підготовку дев'яти українських бригад, а також наголосив, що станом на травень 2023 р. сумарний обсяг оборонної допомоги Києву у межах Контактної групи «Рамштайн» становив 65 млрд дол. США²⁷⁹. Продовженням «Рамштайну-12», що започаткував створення авіаційної коаліції, стала 13-та зустріч членів Контактної групи, яка відбулася 15 червня, а «Рамштайн-13» фактично завершив цей процес.

На наступних засіданнях Контактної групи у форматі «Рамштайн», які відбулися 18 липня та 19 вересня 2023 р., було

²⁷⁷ Глава Міноборони Німеччини вважає допустимими операції ЗСУ на території Росії. *Українська правда*. 2023. 21 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/21/7398847/> (дата звернення: 17.10.2023).

²⁷⁸ Захарова О. F-16 і потужний пакет допомоги: чим завершився Рамштайн-12 для України. *The Page*. 2023. 26 травня. URL: <https://thepage.ua/ua/politics/rezultati-ramshajtyn-12-sho-otrimaye-kiyiv-vid-zahodu> (дата звернення: 17.10.2023).

²⁷⁹ У Пентагоні озвучили суму військової допомоги, переданої Україні за підсумками всіх «Рамштайнів». *Слово і Діло*. 2023. 25 травня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/25/novyna/bezpeka/pentahoni-ozvuchyly-sumu-vijskovoyi-dopomohy-peredanoyi-ukrayini-pidsumkamy-vsix-ramshajtniv> (дата звернення: 17.10.2023).

заявлено, що союзники не зупиняться, доки Україна не отримає необхідне їй озброєння та боєприпаси. З огляду на це, вони продовжать постачати обладнання для ЗСУ та навчання українських військових²⁸⁰. У відповідь на заяви західних лідерів новопризначений міністр оборони Р. Умеров подякував союзникам і партнерам за непохитну підтримку України та закликав їх продовжувати допомагати Україні, окресливши пріоритетні потреби. Підсумовуючи результати засідань, Р. Умеров наголосив на започаткуванні Коаліції спроможностей (Capabilities Coalition), яка повинна була підготувати Сили оборони України майбутнього. Задля цього Міністерство оборони України визначило п'ять кластерів, які потребуватимуть першочергової уваги: ППО, артилерія, авіація, ВМС, бронетехніка²⁸¹. Водночас Р. Умеров повідомив про запуск Україною, Естонією та Люксембургом ІТ-коаліції у форматі «Рамштайн», завдання якої – забезпечити захищену та стійку ІТ-інфраструктуру для Міноборони України та Сил оборони України, яка допоможе Україні бути ефективнішою на полі бою²⁸². Загалом, за результатами зустрічі було повідомлено про три головні пріоритети у допомозі Україні: посилення ППО, а також передача українським військовим більшої кількості артилерії та боєприпасів для продовження контрнаступальної операції²⁸³.

На тлі загострення збройного конфлікту на Близькому Сході 11 жовтня 2023 р. відбулася 16-та зустріч Контактної групи у форматі «Рамштайн», у якій взяв участь Президент В. Зеленський. Під час свого виступу на засіданні він повідомив про «особливу

²⁸⁰ Смишляев С. 70 українських пілотів та техніків почали навчання в Данії. *DW*. 2023. 21 серпня. URL: <https://www.dw.com/uk/70-ukrainskih-pilotiv-ta-tehnikiv-pocali-navcanna-na-fl6-v-danii/a-66590512> (дата звернення: 20.10.2023).

²⁸¹ Васьків О. Засідання «Рамштайну»: Умеров підбив перші підсумки. *Суспільне*. 2023. 19 вересня. URL: <https://susplne.media/576205-zasidanna-ramstajnu-umerov-pidbiv-persi-pidsumki/> (дата звернення: 20.10.2023).

²⁸² Сасенко В. «Рамштайн-15»: підбито підсумки засідання по обороні України. *УНІАН*. 2023. 19 вересня. URL: <https://www.unian.ua/world/ramshtayn-15-pidsumki-zasidannya-po-oboroni-ukrajini-12398649.html> (дата звернення: 20.10.2023).

²⁸³ Зустріч «Рамштайн» завершилася: говорили про ППО, артилерію та боєприпаси. *Радіо Свобода*. 2023. 19 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ramshtain-ppo-artyleriia-boieprypasy/32599795.html> (дата звернення: 20.10.2023).

ситуацію» на фронті та наголосив на необхідності розвитку оборонної індустрії, зазначивши, що «дуже важливо, щоб не було пауз», оскільки «оборона не має дозволяти противнику зупинитися і відновлюватися, обирати нові тактики»²⁸⁴. Напередодні зустрічі під час брифінгу з Генсеком НАТО Є. Столтенбергом, В. Зеленський, зокрема, наголосив, що Україна насамперед потребує безперебійних поставок ППО, далекобійних ракет та артилерії²⁸⁵. У відповідь Генеральний секретар зазначив, що «ваша боротьба – це наша боротьба, ваша безпека – це наша безпека, і ваші цінності – це наші цінності. І ми стоятимемо поряд з Україною так довго, скільки буде потрібно», він також наголосив: «... ми будемо продовжувати зміцнювати наші відносини і допомагатимемо Україні рухатись до членства в НАТО»²⁸⁶. Свідченням активної підтримки України стали заяви лідерів країн-членів Північноатлантичного альянсу. Так, британський міністр оборони Грант Шapps повідомив про надання офіційному Києву нового пакета військової допомоги вартістю 100 млн фунтів стерлінгів (приблизно 123 млн дол. США), який з-поміж іншого включав передачу Україні новітньої зенітної системи MSI-DS Terrahawk Paladin, що мала б допомогти ЗСУ вирішити проблему іранських безпілотників «Шахед», якими Росія масово атакує цивільні цілі в Україні²⁸⁷. На засіданні також було анонсовано передачу Німеччиною Україні нових систем ППО – Patriot і додаткових ракет до нього, а також 2 систем IRIS-T, 10 танків Leopard A1, у межах пакета вартістю 1,1 млрд дол. Водночас було заявлено, що Іспа-

²⁸⁴ «Дуже важливо, щоб не було пауз». Зеленський на «Рамштайні» розповів про «особливу ситуацію» на фронті. *Радіо Свобода*. 2023. 11 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-ramshtayn-sytuatsiya-na-fronti/32632704.html> (дата звернення: 20.10.2023).

²⁸⁵ Зеленський озвучив, чого Україна очікує від «Рамштайну». *Радіо Свобода*. 2023. 11 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-ochikuvannya-ramshtayn/32632555.html> (дата звернення: 20.10.2023).

²⁸⁶ Міністри оборони країн – членів НАТО зібрались для обговорення питань України, стримування і оборони, Косова і Близького Сходу. *NATO*. 2023. 11 жовтня. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_219117.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 20.10.2023).

²⁸⁷ Terrahawk Paladin – новий «вбивця Шахедів» для України. Що це таке? *BBC News Україна*. 2023. 11 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72rmtr503lo> (дата звернення: 20.10.2023).

нія погодилася продовжити тренування українських військових для ЗРК Hawk та зобов'язалася передати додаткове обладнання для них, Болгарія – передати компоненти для посилення системи ППО С-300, Франція – надати більше CAESAR і прискорити їхнє виробництво, а Канада – інвестувати майже 0,5 млрд дол. протягом наступних 3 років у бронетанкову техніку України²⁸⁸. Результати зустрічі, учасники якої переважно зосередилися на ППО й боєприпасах до неї, бронетехніці та артилерії, а також низці інших систем, вкрай необхідних ЗСУ, були схвально сприйняті вищими посадовими особами України²⁸⁹. Натомість для української громадськості важливе значення мало порушення під час зустрічі питання, пов'язаного з винищувачами F-16. Зокрема, міністр оборони Л. Остін повідомив, що США, Данія та Нідерланди очолять коаліцію з розвитку Повітряних сил України, створену в межах Контактної групи «Рамштайн» та спрямовану з-поміж іншого на розвиток потенціалу українських винищувачів F-16²⁹⁰. Водночас про готовність передати Україні перші літаки у 1-му кварталі 2024 р. оголосила Данія, а у 2025 р. – Бельгія.

Під час зустрічі також було узгоджено створити місію для очищення Чорного моря від мін, які потрапляють сюди через війну РФ проти України. Після ухвалення цього рішення уже 16 жовтня 2023 р. мінно-тральна група ВМС Болгарії та Румунії почала розчищати акваторію Чорного моря біля Болгарського узбережжя на маршруті нового морського коридору України, про що повідомив керівник Інституту стратегічних чорноморських досліджень Андрій Клименко. Він також зазначив, що ця група не обмежується територіальними водами Болгарії, а також працює у прилеглий зоні, де проходить новий український морський коридор для торговельних суден із портів Одещини²⁹¹.

²⁸⁸ Костіна І. «Рамштайн» під впливом Ізраїлю: що пообіцяли Україні на зустрічі партнерів та членів НАТО у Брюсселі.

²⁸⁹ Там само.

²⁹⁰ США очолять коаліцію з розвитку українських Повітряних сил – Остін. *Radio Свобода*. 2023. 11 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ssha-koalitsia-povitriani-syly/32633345.html> (дата звернення: 20.10.2023).

²⁹¹ Кораблі НАТО почали розміновувати Чорне море за маршрутом зернового коридору – *BlackSeaNews. New Voice*. 2023. 19 жовтня. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zernoviy-koridor-dvi-krajini-nato-pochali-rozminuvannya-v-chornomu-mori-karta-50361895.html> (дата звернення: 21.10.2023).

Зауважу, що 11 жовтня, окрім засідання Контактної групи «Рамштайн-16», відбулася ще одна важлива подія за участю представників країн-членів НАТО, що безпосередньо стосувалася потреб України. Так, у Загребі (Хорватія) пройшла Міжнародна донорська конференція з гуманітарного розмінування України, у якій взяли участь 34 країни. Учасники заходу пообіцяли виділити майже 500 млн євро (включаючи обладнання, роботу експертів та матеріали) на проведення розмінування в Україні, де замінованими залишаються 30 % території (174 тис. км²)²⁹². До прикладу, представники Норвегії, Хорватії та Іспанії оголосили про виділення сумарно майже 24 млн євро на забезпечення цих потреб офіційного Києва. З цієї суми, за словами державного секретаря МЗС Норвегії Ейвінда Вад Петерссона, Норвегія надала орієнтовно 17,4 млн, це при тому, що, починаючи з 2015 р., через неурядові організації вона загалом виділила допомоги Україні на 15 млн євро. Хорватія виділила 5 млн, а Іспанія – 1,5 млн євро. Як зазначив міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко, виділені кошти насамперед підуть на розмінування сільськогосподарських земель, а їх налічується понад 44 тис. га, що сприятиме подальшому економічному зростанню України²⁹³.

Курс на євроатлантичну інтеграцію офіційного Києва, його активна діяльність у багатосторонньому форматі Україна–НАТО спряли розвитку та поглибленню співробітництва як із Північноатлантичним альянсом, так і з країнами-членами цієї організації. Оскільки Україна не є членом НАТО, то саме двостороння оборонна допомога з боку держав-членів стала основним інструментом підтримки у війні з РФ. Натомість НАТО, дистанціюючись від прямої участі у війні, логістично підтримує двосторонню допомогу союзників, зокрема, надаючи пальне й сприяючи доправленню нелетальної допомоги в Україну. Якщо брати до уваги військову та фінансово-економічну допомогу Україні, то най-

²⁹² Смишляев С. Партнери виділять пів мільярда євро на розмінування України. *DW*. 2023. 11 жовтня. URL: <https://www.dw.com/uk/partneri-vidilat-piv-milarda-evro-na-rozminuvanna-ukraini/a-67071347> (дата звернення: 21.10.2023).

²⁹³ Шепелева А. Україна отримує близько 24 мільйонів євро на розмінування. *DW*. 2023. 11 жовтня. URL: <https://www.dw.com/uk/ukraina-otrimae-blizko-24-miljoniv-evro-na-gumanitarne-rozminuvanna/a-67066130> (дата звернення: 21.10.2023).

більшою мірою до підтримки Києва у протистоянні російській агресії долучилися такі країни: Польща, США, Велика Британія, Німеччина, Литва, Естонія, Латвія, Канада, Нідерланди, Франція, Чехія, Данія, Італія тощо. Саме США, Польща та Велика Британія після початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну взяли на себе провідну роль у координації міжнародної військової допомоги Україні та розширенні кола партнерів. Міжнародні зусилля з військової підтримки України ці країни координують через створені у квітні 2022 р. Контактну групу з питань оборони України (формат «Рамштайн»), Міжнародний центр координації донорів (International Donor Coordination Center), заснований з метою направлення запитів України на зброю, координації відповіді союзників і забезпечення постачання обладнання в Україну, а також Міжнародний фонд для України (International Fund for Ukraine), створений для координації закупівлі й транспортування військової техніки в Україну з третіх країн та/або промисловості²⁹⁴.

Ще 11 серпня 2022 р. у Копенгагені відбулася міжнародна донорська конференція, організована Данією, Україною та Великою Британією, у якій взяли участь 26 країн, де обговорювали питання фінансування, виробництва зброї, навчання та розмінування. Серед домовленостей, досягнутих на конференції, було розширення Міжнародного фонду для України задля фінансування швидкої закупівлі військового обладнання, підтримки офіційного Києва у процесі закупівель та сприяння навчанню військових ЗСУ. Станом на жовтень 2023 р. Великобританія, Швеція, Норвегія, Нідерланди, Данія, Ісландія та Литва внесли до Фонду 770 млн фунтів стерлінгів. Результати першого раунду закупівель були оголошені у лютому 2023 р. і включали боеприпаси, безпілотники, засоби ППО та радіоелектронної боротьби. Зараз триває другий раунд закупівель, у результаті якого 18 серпня були підписані контракти на поставку пакета ППО на суму 92 млн фунтів стерлінгів. Очікується, що в цьому раунді будуть

²⁹⁴ Калініченко О. Оборонна допомога Україні: виклики й перспективи через затяжну війну. *Gazeta.ua*. 2022. 13 жовтня. URL: <https://gazeta.ua/articles/posuti/oboronna-dopomoga-ukrayini-vikliki-j-perspektivi-cherez-zatyazhnu-vijnu/1115365> (дата звернення: 25.10.2023).

ще чотири пакети, які включатимуть далекобійні ракети, підтримку мобільності ЗСУ, технічне обслуговування наявного комплексу зброї та забезпечення артилерійськими боєприпасами²⁹⁵.

Поряд із міжнародною політико-дипломатичною та військовою підтримкою важливу роль у зміцненні обороноздатності України відіграє двостороння оборонна допомога з боку держав-членів Північноатлантичного альянсу. Однак чимало негативних чинників певною мірою впливають на ефективність і довготривалість військової допомоги Україні від країн Заходу. Йдеться насамперед про обмежену кількість запасів зброї у союзників, у той час, як українські військові потреби лише зростають. Країнам НАТО, які не були готові до повномасштабної війни, складно збільшити потужності ВПК, як цього вимагають події в Україні. Збільшення власних можливостей щодо ремонту резервної військової техніки для постачання в Україну й вироблення у промислових масштабах зброї та боєприпасів насправді є тривалим і складним процесом, на запуск якого необхідний час, виробничі потужності й заздалегідь укладені контракти на комплектування. Ще одним чинником, який має негативний вплив на надання військової допомоги Україні, є корупційні інциденти, пов'язані із зовнішньою допомогою. Щоб їх уникнути, Києву варто насамперед посилити підзвітність щодо використання оборонної допомоги. І найважливішим чинником, який впливає на надання військової підтримки Україні, є рівень зацікавленості європейцями та американцями подіями в Україні. Зміщення фокуса суспільно-політичної уваги Заходу від питання підтримки України на інші внутрішньо- або зовнішньополітичні подразники безперечно матиме значний вплив на прийняття вищим керівництвом держав рішень щодо виділення Києву військової допомоги²⁹⁶. На сьогодні для України позитивом залишається те, що більшість європейців виступають за

²⁹⁵ Mills C. Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. Research Briefing. *The House of Commons Library*. 2023. October 4. P. 9–10. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9477/CBP-9477.pdf> (дата звернення: 11.11.2023).

²⁹⁶ Калініченко О. Оборонна допомога Україні: виклики й перспективи чезр затяжну війну...

продовження підтримки України та українців, про що свідчать результати соціопитування «Євробарометр», яке проводилося в серпні 2023 р. у країнах-членах ЄС. Так, 57 % вважають, що країни Заходу й надалі мають підтримувати закупівлю та постачання військової техніки для України, а також навчання військових ЗСУ, 65 % опитаних висловилися за фінансову та економічну підтримку Києва, а 86 % опитаних схвалюють продовження гуманітарної підтримки для постраждалих від війни українців²⁹⁷. Більшість американців також підтримують постачання зброї Україні для захисту від російської агресії, про що свідчать дані опитування Reuters/Ipsos, яке проводилося 26–27 червня 2023 р. Зауважу, що результати опитування показали позитивну динаміку підтримки надання зброї Україні, оскільки у червні 65 % респондентів висловилися за схвалення постачання озброєнь, порівняно з 46 % у травневому опитуванні²⁹⁸. Можна припустити, що за умови збереження фокуса суспільно-політичної уваги Заходу на подіях в Україні, навіть попри наявність певних ризиків, двостороння оборонна допомога країн-членів НАТО буде лише посилюватися.

Найефективнішою та найважливішою виявилася безпекова співпраця України зі США, які від початку російської агресії проти України надають вагомому фінансову та матеріально-технічну допомогу, а також політико-дипломатичну й консультативну підтримку. Зокрема, саме за лідерством США у квітні 2022 р. було сформовано Контактну групу з питань оборони України (формат «Рамштайн»). Важливу роль США відіграють також у навчанні українських військових, саме для цього з їхньої ініціативи у листопаді 2022 р. було створено Групу з безпекової допомоги для України, до якої увійшли 22 держави, призначену для

²⁹⁷ Соколова Ю. Понад 70 % європейців підтримують санкції проти РФ, 57 % – надання зброї Україні: опитування. *Факти*. 2023. 12 вересня. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230912-ponad-70-yevropejcziv-pidtrymuyut-sankcziyi-proty-rf-57-nadannya-zbroyi-ukrayini-opytuvannya/> (дата звернення: 25.10.2023).

²⁹⁸ Романюк А. Європейці виступають за підтримку України зброєю: результати соціопитування. *TrueUA*. 2023. 11 вересня. URL: <https://trueua.info/news/yevropejci-vistupayut-za-pidtrimku-ukraini-zbroyeyu-rezultati-socopituvannya> (дата звернення: 25.10.2023).

об'єднання координації поставок зброї та тренувань ЗСУ²⁹⁹. За повідомленням посольства України в США, 92 % усієї військово-технічної допомоги, яку Україна отримала у 2014–2019 рр. з-за кордону, надійшло саме зі США³⁰⁰. Загалом, США від 2014 р. і донині було надано Україні понад 47 млрд дол. військової допомоги, що мало сприяти збереженню територіальної цілісності України та покращенню взаємодії з НАТО. Із них 44,2 млрд дол. США інвестували у безпекову допомогу Україні після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р.³⁰¹

Особливе значення для зміцнення обороноздатності України та підсилення спроможності ЗСУ мало, зокрема, постачання США пускових установок протитанкового ракетного комплексу FGM-148 Javelin та керованих ракет до нього різних версій, РСЗВ HIMARS, ЗПК Patriot, танків Abrams та далекобійних ракет ATACMS, значної кількості як звичайних, так і касетних артилерійських боєприпасів.

Важливою для стабілізації внутрішньої соціально-економічної ситуації в Україні в умовах війни з РФ виявилася пряма бюджетна підтримка офіційного Києва з боку США, яка за 2022 р. у формі безповоротних грантів становила 13 млрд дол.³⁰². Серед останніх надходжень, які озвучив 3 листопада 2023 р. Державний департамент США, варто згадати про новий пакет допомоги Україні, який передбачав виділення озброєння та обладнання на суму до 125 млн дол. США та замовлення зброї ще на 300 млн, тобто загальна вартість пакета військової допомоги становить

²⁹⁹ Брайлян Є. Дипломатія заради Перемоги: як посилюється військова підтримка України. *АрміяInform*. 2023. 24 серпня. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/08/24/dyplomatiya-zarady-peremogy-yak-posylyuyetsya-vijskova-pidtrymka-ukrayiny/> (дата звернення: 25.10.2023).

³⁰⁰ 92 % всієї військово-технічної допомоги, отриманої Україною з 2014 року, надійшло зі США, – посольство. *Цензор.НЕТ*. 2019. 14 серпня. URL: https://censor.net/ua/photo_news/3142764/92_vsiyeyi_viyiskovotekhnichnoyi_dopomogy_otrymanoyi_ukrayinoyu_z_2014_roku_nadiyishlo_zi_ssha_posolstvo (дата звернення: 25.10.2023).

³⁰¹ U.S. Security Cooperation with Ukraine. Fact sheet...

³⁰² США є безумовним лідером надання допомоги Україні – Маркарова назвала цифри. *УКРІНФОРМ*. 2023. 24 лютого. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3674680-ssa-e-bezumovnim-liderom-z-nadanna-dopomogi-ukraini-markarova-nazvalacifri.html> (дата звернення: 25.10.2023).

425 млн дол., що з-поміж іншого мало сприяти зміцненню ППО України³⁰³. Водночас залишається невідомою доля економічного та безпекового пакета США для України у розмірі 61 млрд дол. на 2024 р., схвалення якого було заморожене Конгресом США.

Другим, після США, найбільшим постачальником військової допомоги Україні у війні з Росією стала Велика Британія. Зокрема, з 2015 р. і до кінця грудня 2017 р. уряд передав Україні нелетального військового обладнання на суму 2,2 млн фунтів стерлінгів³⁰⁴. Після широкомасштабного вторгнення РФ Велика Британія виділила 4,6 млрд фунтів стерлінгів на військову допомогу Україні, з яких 2,3 млрд у 2022 р., а решту – у 2023 р.³⁰⁵. Зауважу, що Міністерство оборони Великобританії внесло 500 млн фунтів стерлінгів до Міжнародного фонду для України, з яких 250 млн надійшли у серпні 2022 р., а інші 250 млн – у червні 2023 р. Важливе значення для зміцнення ЗСУ мало надане Великою Британією летальне озброєння, яке включає протитанкові комплекси, артилерійські гармати, системи ППО, бойові броньовані машини, антиструктурні боєприпаси, РСЗВ великої дальності M270, бойові танки Challenger II, далекобійні крилаті ракети Storm Shadow та ударні безпілотики дальньої дії. Також було надано понад 200 тис. одиниць нелетальної допомоги, зокрема БПЛА, бронежилети, шоломи, обладнання нічного бачення, обладнання для виявлення мін, медичне обладнання та зимовий одяг. Загалом, від лютого 2022 р. і до жовтня 2023 р. Велика Британія виділила Україні 6,5 млрд фунтів стерлінгів військової, економічної та гуманітарної допомоги³⁰⁶.

Важливе значення для підготовки військовослужбовців ЗСУ мала започаткована у 2022 р. урядом Сполученого Королівства

³⁰³ Additional U. S. Military Assistance for Ukraine. Antony J. Blinken, Secretary of State. *U.S. Embassy in Ukraine*. 2023. November 3. URL: <https://ua.usembassy.gov/additional-u-s-military-assistance-for-ukraine-6/> (дата звернення: 25.10.2023).

³⁰⁴ Mills C. Military assistance to Ukraine, 2014–2021. Research Briefing. Number 7135. *The House of Commons Library*. 2022. March 4. P. 4. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN07135/SN07135.pdf> (дата звернення: 21.09.2023).

³⁰⁵ Ibid; Szczerba M. Towards the reconstruction of Ukraine. Draft Report. P. 8.

³⁰⁶ Mills C. Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. Research Briefing. P. 10.

Великої Британії та Північної Ірландії операція «Інтерфлекс», відповідно до умов якої до кінця 2023 р. навчання пройдуть 30 000 українських військових. До проведення занять залучені як інструктори Королівської армії, так і ЗС Данії, Канади, Нідерландів, Фінляндії, Австралії, Нової Зеландії³⁰⁷. Від серпня 2023 р. Велика Британія також розпочала навчання на швидкісних реактивних літаках F16 українських пілотів 2023 р. в., а у Швеції проходять підготовку українські льотчики 2016 р. в. із достатнім бойовим досвідом³⁰⁸.

Надзвичайно важливою, передусім у перші місяці повномасштабного вторгнення Росії в Україну, як для підтримки морального духу українців, прихистку українських біженців, так і для допомоги ЗСУ у відбитті першої хвилі атак, виявилася військова та комплексна гуманітарна допомога, яку надала Україні Польща (0,68 % власного ВВП, 6,21 млрд дол.). Адже Варшава була однією з перших країн, які почали масово передавати зброю Україні, навіть попри те, що низка європейських країн відмовлялася надавати Києву сучасне озброєння, з одного боку, побоюючись ескалації конфлікту, а з іншого – щоб не дратувати Росію. Наявність у Польської держави відносно великої кількості як старішої, так і сучаснішої важкої техніки, порівняно з Німеччиною, Францією чи Великобританією, дало змогу Польщі стати одним із найбільших постачальників військової техніки в Україну. Польська держава передала понад 240 основних бойових танків Т-72М1/Т-72М1Р, 14 танків Leopard 2А4 із власних запасів, самохідні гаубиці «АHS Krab» калібру 155-мм, БТР «Rosomak», орієнтовно 10 бойових вертольотів Мі-24, 10 винищувачів МіГ-29 та невизначену кількість іншої важкої техніки, включаючи БМП-1, танки РТ-91 «Тwardy», ЗРК S-125 «Newa SC» та 2S1, ЗРК «Оса», 122-мм самохідні артилерійські установки 2С1 «Гвоздика». До того ж в українську армію було поставлено велику кількість меншої зброї, як-от переносні ЗРК «Pіogun» та 5,56-мм автомати «Grot», а також величезні запаси різних бо-

³⁰⁷ Ibid. Р. 4.

³⁰⁸ Українські пілоти вже розпочали навчання на F16 у Великій Британії та Швеції – командувач ПС ЗСУ. *Інтерфакс-Україна*. 2023. 20 серпня. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/929811.html> (дата звернення: 11.11.2023).

єприпасів. Польща також заплатила за понад 11 700 (із загальної кількості 20 000) терміналів Starlink для супутникового доступу до інтернету, необхідного для забезпечення підключення до інтернету українських військових мереж³⁰⁹. Зауважу, що з ініціативи США на території Польщі було створено базу для ремонту західного артилерійського озброєння, яке постачається Україні. Так, зокрема, польські фахівці на підприємстві компанії Polish Armaments Group залучені до ремонту пошкодженої артилерії та важкої бронетехніки й повернення її на лінію фронту³¹⁰. Водночас Варшава також самостійно організувала ремонт пошкодженої військової техніки, до прикладу, у м. Глівіце Сілезького воєводства з липня 2023 р. розпочав роботу сервісний центр із обслуговування танків Leopard 2, які ЗСУ використовували на передовій. Загалом, за даними Міністерства оборони Польщі, станом на листопад 2023 р. військова допомога Україні становила понад 3 млрд євро. І хоча динаміка польської військової допомоги останнім часом дещо сповільнилася, проте Варшава залишається важливим центром матеріально-технічного забезпечення та логістичним центром, а польські військові залучені до підготовки військових ЗСУ³¹¹. Згідно з даними Управління ООН у справах біженців, у вересні 2023 р. Польща зайняла друге місце після Німеччини за кількістю прийнятих українських біженців (майже 960 тис.). Приблизно 78 % прямої підтримки України Польщею йде на витрати українських біженців – 17 млрд дол. із майже 22 млрд³¹².

³⁰⁹ Bil I. More than a neighbour in need: Polish and EU support to Ukraine. *Europe and the War in Ukraine. From Russian aggression to a new Eastern policy* / eds. by L. Andor, U. Optenhögel. London: London Publishing Partnership, 2023. P. 131. URL: <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/06/Europe-and-the-war-in-Ukraine.pdf> (дата звернення: 11.11.2023).

³¹⁰ Jeznach K., Parkinson J. The covert Polish repair shop patching up Ukrainian arms. *The Wall Street Journal*. 2023. January 28. URL: <https://www.wsj.com/articles/the-covert-polish-repair-shop-patching-up-ukrainian-arms-11674920742> (дата звернення: 11.11.2023).

³¹¹ Palowski J. Wiemy, ile Polska przeznaczyła na pomoc wojskową dla Ukrainy. *Defence24*. 2023. 24 lipca. URL: <https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/wiemy-ile-polska-przeznaczyła-na-pomoc-wojskowa-dla-ukrainy-defence24-news> (дата звернення: 11.11.2023).

³¹² Wilson R., Robinson L., Pettersson H. Ukraine aid: Where the money is coming from, in 4 charts...

До найбільших донорів України належить також Німеччина, обсяг військової допомоги якої становить 19,58 млрд дол. (0,27 % ВВП країни), із них Берлін виділив військової допомоги Києву на суму 17 млрд євро³¹³. Однак варто пригадати, що ще у січні 2022 р. Берлін був однією з країн, які всіляко блокували постачання летальної зброї Україні. Зокрема, під час офіційної поїздки до Києва 17 січня 2022 р. міністр закордонних справ Німеччини Анналена Бербок заявила, що позиція уряду Німеччини щодо постачань зброї та надання дозволів на експорт зброї німецького виробництва іншим державам залишається незмінною, і її країна підтримуватиме Україну лише шляхом дипломатії, а не зброї³¹⁴. Зауважу, що після початку збройної агресії РФ проти України у 2014 р. Німеччина разом із Нідерландами всіляко блокували постачання Україні зброї через механізми НАТО, зокрема, це питання лобювала особисто колишня Канцлер А. Меркель³¹⁵. Однак після повномасштабного вторгнення Росії в Україну Берлін змінив свою позицію, про що 26 лютого 2022 р. повідомив Канцлер Німеччини Олаф Шольц, і того ж дня Федеральний уряд Німеччини схвалив постачання Україні 400 одиниць протитанкового озброєння свого виробництва, що перебували у Нідерландах³¹⁶. Загалом, Берлін постачає Києву обладнання та озброєння, які надходять із поставок Федеральних ЗС, німецької промисловості, а також спільної допомоги з партнерами, що, зокрема, фінансуються з фондів Федерального уряду Німеччини для т. зв. розвитку потенціалу безпеки. Фі-

³¹³ Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України. *Слово і Діло*. 2023. 17 липня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny> (дата звернення: 25.10.2023).

³¹⁴ Баркар Д. Військова допомога Україні. Які країни надають зброю і хто блокує постачання? *Радіо Свобода*. 2022. 22 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyskova-dopomoha-ukrayini-yaki-krayiny-nadayut-zbroyu-i-khto-blokuje-postachannya/31665534.html> (дата звернення: 10.10.2023).

³¹⁵ Gordon M. R., Pancevski B. Germany Blocks NATO Ally From Transferring Weapons to Ukraine. *The Wall Street Journal*. 2022. January 21. URL: https://www.wsj.com/articles/germany-blocks-nato-ally-from-transferring-weapons-to-ukraine-11642790772?mod=Searchresults_pos1&page=1 (дата звернення: 15.11.2023).

³¹⁶ Павлюк О. Німеччина вперше дозволила експорт свого озброєння Україні. *Суспільне. Новини*. 2022. 26 лютого. URL: <https://susplne.media/620793-protesti-na-polskomu-kordoni-dla-ukrainskih-vodiiv-stvorili-stab-dopomogi-susplne-videonovini/> (дата звернення: 15.11.2023).

нансування ініціативи з розбудови потенціалу безпеки становить 5,4 млрд євро на 2023 р. (порівняно з 2 млрд євро на 2022 р.), а додаткові дозволи для прийняття зобов'язань у наступні роки становлять 10,5 млрд євро. Ці кошти насамперед будуть спрямовані на військову допомогу Україні, але також використані для поповнення запасів Федеральних ЗС обладнанням, що постачаються в Україну, та для фінансування збільшених внесків Берліна до Європейського фонду миру, кошти з якого йдуть на відшкодування витрат, понесених державами-членами ЄС від надання військової допомоги Україні. Серед військової підтримки, переданої Берліном Києву та озвученої в ЗМІ, варто виокремити 30 основних бойових танків LEOPARD 1A5 та 18 LEOPARD 2A6, 60 гусеничних всюдиходів Bandvagn 206, 5 гусеничних автомобілів швидкої допомоги Carrier Warthog, 16 БТР, 60 БМП MARDER із боєприпасами, а також такі засоби ППО, як 6 РЛС повітряного огляду ТРМЛІ-4Д, 3 ЗПК IRIS-T SLM й ракети, 2 пускові установки IRIS-T SLS та ракети, 49 самохідних зенітних установок GEPARD й боєприпаси до них, 2 пускові установки PATRIOT та ракети до них, 500 переносних ЗПК STINGER тощо. Спільно з Данією та Норвегією Німеччина передала 2 колісні самохідні гаубиці Zuzana 2, а разом із США та Великою Британією – 5 РСЗВ MARS II з боєкомплектom, а з Нідерландами – 14 самохідних гаубиць Panzerhaubitze 2000 із запасними частинами. Німеччина також передала 19 530 патронів калібру 155 мм, 20 872 патрони калібру 155 мм димові/освітлювальні, радарну систему контрбатареї COBRA тощо. Важливе значення для ЗСУ мали військово-інженерні засоби й установки, захисні та спеціальні засоби, а також транспортні засоби, що вкрай необхідні в логістичному ланцюзі, які передав Берлін³¹⁷. Зауважу, що, за даними Кільського інституту світової економіки, Німеччина займає перше місце за кількістю прийнятих українських біженців (1,1 млн). Орієнтовно 40 % прямої підтримки Києва Берліном йде на витрати українських біженців – 15 млрд дол. із майже 38 млрд³¹⁸.

³¹⁷ Military support for Ukraine. *The Federal Government*. 2023. November 13. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/military-support-ukraine-2054992> (дата звернення: 15.11.2023).

³¹⁸ Wilson R., Robinson L., Pettersson H. Ukraine aid: Where the money is coming from, in 4 charts.

Лідерами, з огляду на частку військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні, у власному ВВП залишаються країни Балтії та Норвегія. Зокрема, Естонія витратила на допомогу Україні 1,26 % ВВП (0,54 млрд дол.), Латвія – 1,09 % ВВП (0,51 млрд дол.), Литва – 0,95 % ВВП (0,76 млрд дол.)³¹⁹. Зауважу, що надана Естонією Україні військова допомога на суму майже 540 млн євро включала протитанкові ракети Javelin, гаубиці, артилерійські боєприпаси, протитанкові міни, протитанкові гранатомети, міномети, автомобілі, засоби зв'язку, польові шпиталі, медикаменти, засоби індивідуального захисту, сухі пайки тощо³²⁰. Щодо Латвії, то 6 червня 2023 р. Кабінет Міністрів Латвії прийняв рішення про виділення Україні коштів до КПД НАТО у розмірі 2 млн євро у 2023 р. та затвердив відповідні внески на наступні 2 роки. Це рішення передбачає, що Латвія робитиме щорічні національні грантові внески до Трастового фонду КПД у розмірі 2 млн євро протягом трирічного періоду від 2023 до 2025 рр. Поряд із наданням військової допомоги, до якої з-поміж іншого належить переносний ЗПК Stinger, Латвія активно навчає українських військових через «EUMAM Ukraine», на двосторонній основі, а також через програму підготовки молодших офіцерів ЗСУ в Латвії у співпраці з Канадою. Очікується, що до кінця року Латвія підготує орієнтовно 3 000 військово-службовців ЗСУ³²¹.

Однією з перших держав, які після початку агресії Росії у 2014 р. надавали Україні елементи озброєння, була Литва. Військова допомога Вільнюса Києву почала надходити з 2015 р., а у 2016 р. країна передала ЗСУ 150 т набоїв калібру 5,45 мм, що використовуються для автоматів «Калашникова»³²². Із початком

³¹⁹ Wilson R., Robinson L., Pettersson H. Ukraine aid...

³²⁰ Естонія надішле Україні партію ручної вогнепальної зброї. *Слово і Діло*. 2023. 10 серпня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/10/novyna/suspilstvo/estoniya-nadishle-ukrayini-partiyu-ruchnoyi-vohnepalnoyi-zbroyi> (дата звернення: 22.10.2023).

³²¹ Cabinet of Ministers supports the funding of the NATO Comprehensive Assistance Package for Ukraine. *Ministry of Foreign Affairs Republic of Latvia*. 2023. Jun 6. URL: https://www.mfa.gov.lv/en/article/cabinet-ministers-supports-funding-nato-comprehensive-assistance-package-ukraine?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (дата звернення: 10.10.2023).

³²² Баркар Д. Військова допомога Україні...

повномасштабного вторгнення Росії в Україну Литва активно почала надавати Києву військову, фінансову та гуманітарну допомогу. Перша частина військової допомоги для ЗСУ, яка прибула до України у травні 2022 р., – 10 військових вантажних автомобілів і 10 армійських позашляховиків, а у другій частині допомоги були 20 БТР М113. Загалом, станом на грудень 2022 р. військова підтримка України Литвою становила 280 млн євро, про що повідомляв міністр оборони Литви Арвідас Анушаускас³²³. Натомість станом на листопад 2023 р. загальний обсяг військової підтримки України з боку Литви сягнув 760 млн євро. У пакетах військової допомоги, які надала Литва, були пускові установки NASAMS, БТР М113, антидронове обладнання, генератори, боеприпаси, сухі пайки та інші види допомоги³²⁴.

Від початку повномасштабної війни Норвегія також всіляко підтримує Україну, виділяючи значні кошти (майже 1,7 % ВВП) насамперед на гуманітарну допомогу та на підтримку економіки. Так, у березні 2023 р. Норвезька рада у справах біженців в Україні розпочала реєстрацію внутрішньо переміщених осіб та тих, хто проживає у районах, що постраждали внаслідок бойових дій та потребують термінової фінансової підтримки, на отримання багаточільової грошової допомоги³²⁵. Також у березні 2023 р. стало відомо, що Норвегія, додатково до раніше виділених 235 млн євро на надання необхідної гуманітарної допомоги українцям, надала ще 143 млн євро на цивільну підтримку української урядової адміністрації. Кошти, виділені у межах Програми підтримки Нансена в Україні, були спрямовані на ремонт та обслуговування цивільної інфраструктури. Раніше цього року за

³²³ Литва вже надала Україні військову підтримку на 280 млн євро. *Слово і Діло*. 2022. 11 грудня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/11/novyna/polityka/lytva-vzhe-nadala-ukrayini-vijskovu-pidtrymku-280-mln-yevro> (дата звернення: 10.10.2023).

³²⁴ Чотири країни Європи передали Україні нову військову допомогу. *Слово і Діло*. 2023. 10 листопада. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/10/novyna/bezpeka/chotyry-krayiny-yevrovy-peredaly-ukrayini-novu-vijskovu-dopomohu> (дата звернення: 14.11.2023).

³²⁵ Від Норвезької ради у справах біженців. Хто з українців може отримати допомогу у розмірі 6 600 грн. *NV БІЗНЕС*. 2023. 8 березня. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/dopomoga-vpo-vid-norvezkoji-radi-yak-otrimati-6600-grn-novini-ukrayini-50309207.html> (дата звернення: 22.10. 2023).

вказаною програмою уже надійшло 168 млн євро на підтримку зусиль місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення роботи шкіл і лікарень. Також Норвегія взяла на себе зобов'язання щорічно надавати Україні 1,2 млрд євро протягом наступних 5 років на загальну суму 6,3 млрд євро у період 2023–2027 рр. У 2023 р. половина коштів, наданих за програмою підтримки, буде у формі військової допомоги, інша половина – гуманітарної допомоги та підтримки цивільного населення. Програма розроблена як гнучка, і уряд Норвегії оцінюватиме, як розподіляти фінансування на постійній основі відповідно до потреб на місцях³²⁶. Водночас наприкінці вересня 2023 р. стало відомо, що Норвегія передасть додатково Україні 92,5 млн дол. на надання необхідної допомоги цивільному населенню, про що повідомила міністр закордонних справ Норвегії Аннікен Гуйтфельдт³²⁷. Вагомою є не лише гуманітарна та фінансова допомога Норвегії, але й військова. Прем'єр-міністр Норвегії Йонас Гар Стьоре заявив, що скандинавські країни разом надали Україні 4,4 млрд євро військової підтримки, яка включає танки, бронетехніку, зенітні системи, артилерію, а також кошти на підготовку українських військових³²⁸.

Від початку 2022 р. і до липня 2023 р. Канада надала Україні понад 5,73 млрд дол. різнобічної військової, гуманітарної допомоги та фінансової підтримки, що дорівнює 0,29 % ВВП країни. Щодо військової допомоги Україні, то з лютого 2022 р. вона становила понад 2,4 млрд дол.³²⁹. Серед поставок зброї, які уже надала Канада, чи тих, які перебувають у процесі доставлення, спрямованих на зміцнення обороноздатності України, варто згадати ракети ППО класу «повітря-повітря» середньої дальності.

³²⁶ Norway to provide NOK 4.5 billion (EUR 378 million) to Ukraine. *Government.no*. 2023. May 3. URL: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/norway-to-provide-nok-4.5-billion-eur-378-million-to-ukraine/id2975238/> (дата звернення: 22.10.2023).

³²⁷ Норвегія виділила Україні фінансову допомогу напередодні зими. *Радіо Свобода*. 2023. 26 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-norvehiya-dopomoha-ukrayina-viyna/32610203.html> (дата звернення: 22.10.2023).

³²⁸ Norway to provide NOK 4.5 billion (EUR 378 million) to Ukraine...

³²⁹ Canadian donations and military support to Ukraine. *Government of Canada*. 2023. November 20. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/campaigns/canadian-military-support-to-ukraine.html> (дата звернення: 22.11.2023).

сті (AMRAAM) AIM-120, ракети AIM-9, ракети AIM-7, зенітно-ракетну систему NASAMS і боеприпаси до неї, 8 основних бойових танків Leopard 2A4, враховуючи запасні частини, боеприпаси та навчальні засоби до них, 208 бронемашин, 50 бронетехніки, включаючи броньовані машини для медичної евакуації, 39 броньованих машин бойової підтримки та запчастини до них, 4 гаубиці M777 та 40 тис. патронів калібру 155 мм до них, 76 спеціалізованих камер для дронів, орієнтовно 4 200 реактивних протитанкових гранатометів M72, стрілецьку зброю та боеприпаси тощо. Важливою також виявилася нелетальна військова допомога, яку надала Канада, зокрема, понад 500 тис. одиниць зимового одягу для ЗСУ, понад 10 тис. 800 одиниць засобів індивідуального захисту, таких як балістичні шоломи, засоби нічного бачення, протигazi та бронежилети, а також генератори, накопичувачі енергії, спальні мішки, термоковдри, понад 640 тис. індивідуальних пакетів харчування тощо³³⁰.

Із червня 2023 р. Канада долучилася до програми з підготовки українських пілотів, а також технічного обслуговування та підтримки F-16, а з 17 вересня цього ж року Канада зобов'язалася внести 33 млн дол. у спілку ППО під керівництвом Великої Британії, яка постачає в Україну високопріоритетне обладнання ППО. Зауважу, що з 2015 р. Канада також залучена до операції «UNIFIER», започаткованої у 2015 р. на запит українського уряду і яка у 2023 р. була розширена та продовжена до березня 2026 р. За окреслений період навчання тактики бою та передових військових навиків пройшли понад 38 тис. українських військових і співробітників СБУ³³¹.

Важливу військову та гуманітарну підтримку Україні, яка на липень 2023 р. становила орієнтовно 8,11 млрд дол. США, надає Франція. Офіційний Париж також долучився до 10 пакетів європейських санкцій щодо Росії, зробив вагомий внесок як у суму з 30 млрд євро, залучених країнами Заходу на підтримку економіки України, так і у суму з 3,6 млрд євро військової підтримки з Європейського фонду миру (European Peace Facility), у якому Париж є другим за значущістю донором. Водночас, як зазначає Міністерство закордонних справ Франції, до зазначених

³³⁰ Ibid.

³³¹ Ibid.

3,6 млрд не належить військова допомога, яку надала Україні саме Франція³³². Вагомою також є допомога українським біженцям, яких, згідно з даними Управління ООН у справах біженців, на вересень 2023 р. у Франції налічувалося майже 118 994 особи. На їхнє утримання йде приблизно 64 % прямої підтримки України Францією, тобто 3,4 млрд дол. із майже 5,2 млрд³³³.

Варто зауважити, що на початку повномасштабної війни Росії проти України Франція, хоча й засуджувала російську агресію, однак високопосадовці неодноразово наголошували, що обмежуються постачанням ЗСУ винятково оборонного обладнання та палива, намагаючись у такий спосіб зберегти канал зв'язку з Президентом Росії В. Путіним. Яскравим свідченням такої позиції вищого керівництва держави була риторика Президента Франції Еммануеля Макрона, який неодноразово заявляв, що Росію не можна принижувати, а в грудні 2022 р. говорив про необхідність надання гарантій безпеки РФ³³⁴. Він неодноразово спілкувався з Президентом Росії, закликаючи завершити конфлікт, та наполягав на необхідності продовження ведення переговорів із РФ, за що його критикували представники європейської та світової громадськості³³⁵. Зауважу, що зміна риторики Президента Франції щодо діалогу з РФ, зумовлена насамперед воєнними злочинами російської армії та атаками на цивільну інфраструктуру України, яскраво простежується у його виступі на Мюнхенській конференції 17 лютого 2023 р. Там він уперше заявив, що «година діалогу ще не настала, оскільки Росія обрала війну», тому РФ не повинна виграти війну, натомість потрібно посилити військову підтримку Києва та ЗСУ, щоб «допомогти їм розпочати контрнаступ, який єдиний

³³² Шкіль А. Підтримка України Францією: результати останнього року. *Центр політичного консалтингу*. 2023. 1 березня. URL: <https://cpc.com.ua/articles/pidtrimka-ukraini-francieyu-rezultati-ostannogo-roku> (дата звернення: 22.10.2023).

³³³ Wilson R., Robinson L., Pettersson H. Ukraine aid: Where the money is coming from, in 4 charts...

³³⁴ Шкіль А. Підтримка України Францією: результати останнього року...

³³⁵ Макрон заявив, що продовжить діалог із Путіним, незважаючи на критику. *Дзеркало Тижня*. 2023. 28 січня. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/makron-zajaviv-shcho-prodovzhit-dialoh-iz-putinim-nezvazhajuchi-na-kritiku.html> (дата звернення: 22.10.2023).

може забезпечити надійні переговори, визначені Україною, її владою та її народом»³³⁶.

Військова допомога Франції Україні, зокрема протитанкові ракетні комплекси Milan та засоби воєнного захисту, почали надходити одразу після повномасштабного вторгнення Росії, а вже 22 квітня 2022 р. Президент Е. Макрон офіційно оголосив, що Франція надала ЗСУ Milan та 12 CAESAR. Згодом було передано ще 6 установок, а 1 лютого 2023 р., за підсумками зустрічі міністра оборони України О. Рєзнікова з міністром збройних сил Франції Себастьяном Лекорню, сторони домовилися про постачання ще 12 CAESAR³³⁷. За даними Міністерства оборони Франції, у 2022 р. для потреб ЗСУ було передано озброєння на суму 640 млн євро³³⁸. А у липні 2023 р. міністри оборони України та Франції у Вільнюсі підписали угоду про збільшення французької військової допомоги Києву на 170 млн євро³³⁹.

Згідно зі звітом французького парламенту, станом на листопад 2023 р. військова допомога Україні становить 3,2 млрд євро. Військового обладнання було надано на 1,7 млрд євро і ще 300 млн євро витрачено на підготовку українських військових у таборах Франції та Польщі. Нещодавно, на прохання депутатів, уряд Франції зобов'язався рефінансувати спеціальний фонд для України на 200 млн євро, після того, як початкові 200 млн євро будуть витрачені, також було виділено 1 млрд євро французького внеску до Європейського фонду миру³⁴⁰.

³³⁶ Russia – Ukraine war: Zelenskiy says it is ‘obvious’ Putin will not stop with Ukraine; Macron calls for more military support – as it happened. *The Guardian*. 2023. February 17. URL: <https://www.theguardian.com/world/live/2023/feb/17/russia-ukraine-war-live-world-leaders-meet-in-munich-for-security-conference?filterKeyEvents=false&page=with:block-63ef8f9b8f0892f0cefe6ff1#block-63ef8f9b8f0892f0cefe6ff1> (дата звернення: 22.10.2023).

³³⁷ Шкіль А. Підтримка України Францією: результати останнього року...

³³⁸ Cabirol M. La France a livré à l’Ukraine pour 640 millions d’euros de matériels militaires en 2022. *La Tribune*. 2023. Juill 26. URL: <https://www.latribune.fr/entreprises-finance/industrie/aeronautique-defense/la-france-a-livre-a-l-ukraine-pour-640-millions-d-euros-de-materiels-militaires-en-2022-970994.html> (дата звернення: 22.10.2023).

³³⁹ Абрамова А. Франція збільшить військову допомогу Україні на €170 млн. *Hromadske*. 2023. 11 липня. URL: <https://hromadske.ua/posts/franciya-zbilshit-vijskovu-dopomogu-ukrayini-na-euro170-mln> (дата звернення: 22.10.2023).

³⁴⁰ Kayali L. Don’t trust the data: France insists it’s pulling its weight on arms to Ukraine. *Politico*. 2023. November 8. URL: <https://www.politico.eu/article/dont-trust-data-france-military-aid-ukraine/> (дата звернення: 22.11.2023).

Серед озброєння та військової техніки, які надав Париж, варто виокремити далекобійні ракети SCALP-EG, протитанкові ракетні комплекси Milan, CAESAR, 155-мм самохідні гаубиці TRF1, радіолокаційні системи GM-200, РСЗВ LRU M270, ЗПК «Crotales NG», системи ППО SAMP/T-Mamba, колісні танки AMX-10 RC, ПЗПК Mistral, снаряди Bonus 155-мм, а також БТР VAB, транспортні засоби, індивідуальне спорядження (шоломи, бронежилети, окуляри нічного бачення, пайки, захисний одяг), медичне обладнання, боеприпаси різних калібрів, паливо тощо.

З-поміж країн-членів НАТО також варто згадати про військову допомогу Данії, надану Україні, яка становить 3,01 млрд доларів США (0,51 % ВВП країни). Зауважу, що серед країн ЄС, які на липень 2023 р. спільно виділили 38 млрд дол. прямої військової підтримки Києву, саме Данія, поряд із Німеччиною та Польщею, зробила найбільший внесок³⁴¹. Водночас за період 2018–2021 рр. Данія виділила Києву 16,1 млн євро різноманітної підтримки, а у січні 2022 р. уряд Данії вирішив виділити 22 млн євро на нову КПД України, із яких Міністерство закордонних справ внесло 10,75 млн євро, а Міністерство оборони – 11,3 млн. Ця підтримка є новим етапом Данської програми миру та стабілізації для України на період 2022–2025 рр., яка, з одного боку, спрямована на посилення безпеки та згуртованості східних регіонів України, а з іншого – на підтримку оборонної реформи України та розбудову потенціалу ЗСУ³⁴². Восени цього року Данія виділила новий пакет допомоги Україні на суму 40,2 млн євро, який, серед іншого, передбачав 20 мобільних опалювальних котелень для м. Миколаїв та фінансування ремонту наявної системи центрального опалення Миколаєва³⁴³.

Важливою є також військова, гуманітарна та фінансова допомога, надана іншими членами Північноатлантичного альянсу.

³⁴¹ Wilson R., Robinson L., Pettersson H. Ukraine aid: Where the money is coming from, in 4 charts...

³⁴² Denmark announces comprehensive support program to Ukraine. *ReliefWeb*. 2022. January 16. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/denmark-announces-comprehensive-support-program-ukraine> (дата звернення: 11.11.2023).

³⁴³ New reconstruction package ensuring heat for Ukrainians. *Via Ritzau*. 2023. November 6. URL: <https://via.ritzau.dk/pressemeddelelse/13742898/new-reconstruction-package-ensuring-heat-for-ukrainians?publisherId=13560888%E2%8C%A9%3D> (дата звернення: 10.11.2023).

Зокрема, Нідерланди виділили 7,24 млрд дол., Італія – 6,28 млрд, Іспанія – 5,21 млрд, Фінляндія – 1,97 млрд, Чехія – 1,57 млрд, Словаччина – 1,06 млрд тощо³⁴⁴. Загалом, станом на 3 листопада 2023 р. майже 50 країн світу, серед яких члени НАТО та партнери, надали Україні або військову допомогу, або запропонували навчання чи іншу непрямую військову допомогу, а 33 із них надали Україні зброю та військову техніку³⁴⁵.

Однак, попри наданий Україні обсяг зброї, слушним залишається твердження колишнього посла США у НАТО та спеціального представника Держдепартаменту США з питань України у 2017–2019 рр. К. Волкера про те, що західної допомоги ЗСУ вистачає рівно настільки, щоб РФ не просувалася ще глибше на територію України. За словами К. Волкера, країни-союзники мають надати офіційному Києву таку зброю, щоб Україна рішуче та якомога швидше перемогла, тобто боєприпаси найбільшої дальності ураження, винищувачі F-16, більше систем ППО, зміцнити флот, задля ефективного захисту водних транспортних шляхів тощо. Натомість, на його думку, Захід надає мінімальну необхідну кількість зброї, якої недостатньо³⁴⁶. Подібної думки дотримується експосол США в Україні (2003–2006 рр.), старший директор Євразійського центру Atlantic Council Джон Гербст, який головний недолік у військовій допомозі, яку надають Україні країни Заходу, вбачає у тому, що українці не були озброєні США та їхніми союзниками так, щоб був можливий великий успіх у контрнаступі. На його думку, загальна політика як адміністрації Дж. Байдена, так і провідних країн-членів НАТО хоч і була адекватною, однак недостатньою для того, щоб гарантувати перемогу України на полі бою³⁴⁷. За недостатню рішучість у наданні військової допомоги Києву країни Заходу, зокрема США, критикував колишній командувач армією США

³⁴⁴ Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України...

³⁴⁵ U. S. Security Cooperation with Ukraine. Fact sheet...

³⁴⁶ Павлушенко Т. «США і Німеччина до кінця не прийняли факт, що російська війна в Україні – це загроза всій Європі»...

³⁴⁷ Coblentz B. Expert panel: How will Russia's invasion of Ukraine develop in 2024? *Atlantic Council*. 2023. November 25. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/expert-panel-how-will-russias-invasion-of-ukraine-develop-in-2024/> (дата звернення: 26.11.2023).

в Європі генерал у відставці Бен Ходжес, який заявляв, що американці досі не змогли повною мірою докластися до перемоги України у війні проти Росії, а допомоги, яку надав Вашингтон, було достатньо лише для того, щоб утримати Київ у боротьбі. За словами дипломата та політика Дебри Кейган, у колі союзників й досі «існує величезне вагання щодо того, щоб дати Україні далекобійну зброю, яка зможе фактично досягти будь-яких місць у Криму, щоб придушити російську протиповітряну оборону, російське командування та контроль»³⁴⁸. На думку колишнього заступника Генерального секретаря НАТО та експосла США в Росії Александра Вершбоу, єдиним виходом зі ситуації, що склалася, а також «найнадійнішим і найефективнішим засобом стримування будь-якої майбутньої російської агресії є залучення України до НАТО». Він вважає, що «це завершить інтеграцію Європи, яку так грубо перервав пан Путін своїм повномасштабним вторгненням»³⁴⁹.

Залишається сподіватися, що ситуація зі своєчасним постачанням необхідних для ЗСУ видів озброєння з часом покращиться насамперед завдяки побудові потужної оборонно-промислової бази, яка стала важливим напрямком військового співробітництва Києва з країнами НАТО та зміцнення партнерства в оборонній сфері. Про перспективи цього партнерства свідчать, зокрема, досягнуті домовленості з іноземними компаніями. Так, на початку лютого 2022 р. Україна і Туреччина підписали угоду, яка передбачала заснування заводу з виготовлення бойових безпілотників Bayraktar в Україні. Уже в липні 2022 р. міністр із питань стратегічних галузей промисловості Олександр Камишін повідомив про початок будівництва цього заводу турецької компанії Baykar Makina³⁵⁰. Тоді ж у липні Міноборони та згадана турецька компанія уклали договір про будівництво в Україні сервісного

³⁴⁸ Rohemäe M.-A. Retired general: So far US has not fully committed to Ukrainian victory. *ERR*. 2023. November 28. URL: <https://news.err.ee/1609178242/retired-general-so-far-us-has-not-fully-committed-to-ukrainian-victory> (дата звернення: 30.11.2023).

³⁴⁹ Ibid.

³⁵⁰ Тарасовський Ю. В Україні почали будувати завод із виробництва Bayraktar. *Forbes*. 2023. 10 липня. URL: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-pochali-buduvati-zavod-z-virobnitstva-bayraktar-10072023-14696> (дата звернення: 25.10.2023).

центру з ремонту та обслуговування БПЛА³⁵¹. Також варто згадати, що 6 лютого 2023 р. між Укроборонпромом (тепер – Українська оборонна промисловість) і чеською компанією VOP CZ були досягнуті домовленості у сфері бронетехніки та підписано двосторонні документи про співпрацю, що передбачало виробництво військової техніки, збільшення обсягів виробництва боєприпасів різних калібрів як на наявних потужностях, так і на новостворених безпечних місцях, розбудову сервісних хабів із обслуговування та ремонту озброєння і військової техніки, а також співпрацю у сфері високих технологій, зокрема створення спільних науково-дослідних центрів³⁵². На основі досягнутих домовленостей у червні 2023 р. було укладено контракт між Укроборонпромом та чеською компанією VOP CZ про спільний ремонт танків Т-64 на заводі в м. Новий Їчин (Чехія)³⁵³. Раніше, у квітні 2023 р., зазначалося, що у межах угоди між польським збройовим концерном Polska Grupa Zbrojeniowa та Укроборонпромом на польському бронетанковому заводі Bumar-Labedy було створено технологічний центр із ремонту танків Т-64, їх обслуговування, підтримки боєздатності та відновлення до повного робочого стану³⁵⁴. А 6 квітня 2023 р. стало відомо, що одне з підприємств Концерну Укроборонпрому та польська компанія Polska Grupa Zbrojeniowa уклали угоду про взаємодію у сфері виробництва танкових снарядів калібру 125 мм. Згідно з угодою, на території Польщі передбачено розгортання нових виробничих ліній, розрахованих на виготовлення великої кількості боєприпасів

³⁵¹ Тарасовський Ю. Міноборони і виробник Bayraktar домовилися про будівництво в Україні сервісного центру для обслуговування БпЛА. *Forbes*. 2023. 31 липня. URL: <https://forbes.ua/news/minoboroni-i-virobnik-bayraktar-domovilisya-pro-budivnitstvo-v-ukraini-servisnogo-tsentru-dlya-obslugovuvannya-bpla-31072023-15146> (дата звернення: 25.10.2023).

³⁵² «Укроборонпром» домовився з чеським партнером про ремонт і спільні розробки бронетехніки. *Європейська правда*. 2023. 8 лютого. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/8/7155743/> (дата звернення: 23.10.2023).

³⁵³ Україна і Чехія домовились про спільний ремонт Т-64. *Європейська правда*. 2023. 6 червня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/6/7163148/> (дата звернення: 23.10.2023).

³⁵⁴ У Польщі відкрився центр ремонту Т-64 для України. *Європейська правда*. 2023. 7 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/04/7/7159415/> (дата звернення: 23.10.2023).

для 125-мм танкових гармат, натомість Україна надаватиме свої технології та висококваліфікованих фахівців із відповідними компетенціями та досвідом³⁵⁵. Як зауважив прем'єр-міністр Д. Шмигаль, Німецький оборонний концерн Rheinmetall та Українська оборонна промисловість утворили спільне підприємство Rheinmetall Ukrainian Defence Industry GmbH, зареєстроване 18 жовтня 2023 р. Також прем'єр-міністр наголосив на створенні глобального Альянсу оборонної промисловості, у якому беруть участь 60 іноземних фірм³⁵⁶.

Важливою подією для України став Перший Міжнародний форум оборонних індустрій, який відбувся 29 вересня 2023 р. у Києві. Цей захід об'єднав 252 компанії із понад 30 країн, які виробляють повний спектр озброєння, військової техніки та оборонних систем. Неабияке значення для України мало створення на цьому форумі Альянсу оборонних індустрій, до якого одразу ж долучилося 38 компаній із 19 країн. Водночас у межах форуму українська сторона підписала 20 документів з іноземними партнерами, зокрема угоди та меморандуми щодо виготовлення дронів, ремонту і виробництва бронетехніки та боєприпасів³⁵⁷. Прикладом активізації двостороннього військово-технічного співробітництва за результатами аналізованого форуму стало підписання 15 контрактів між французькими виробниками та Києвом³⁵⁸. Насамперед варто згадати підписану на форумі Угоду про співпрацю між Генеральним директором озброєнь Фран-

³⁵⁵ Укроборонпром вироблятиме снаряди для танків спільно з польськими партнерами за кордоном. *Укроборонпром*. 2023. 6 квітня. URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/ukroboronprom-viroblyatime-snaryadi-dlya-tankiv-spilno-z-polskimi-partnerami-za-kordonom> (дата звернення: 23.10.2023).

³⁵⁶ Жолквер М. Бізнес-форум у Берліні. Німецькі фірми пішли в Україну. *DW*. 2023. 24 жовтня. URL: <https://www.dw.com/uk/biznesforum-u-berlini-nimeckii-firmi-pisli-v-ukrainu/a-67205182> (дата звернення: 24.10.2023).

³⁵⁷ Арсенал вільного світу: підсумки Першого Міжнародного Форуму Оборонних Індустрій. *Міністерство закордонних справ України*. 2023. 30 вересня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/arsenal-vilnogo-svitu-pidsumki-pershogo-mizhnarodnogo-forumu-oboronnih-industrij> (дата звернення: 27.10.2023).

³⁵⁸ Barcelonne P. Vente d'armes à l'Ukraine: «Ce sont des opportunités pour l'industrie française, il faut assumer», selon Sébastien Lecornu. *Franceinfo*: 2023. Septembre 29. URL: https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/manifestations-en-ukraine/grand-entretien-vente-d-armes-a-l-ukraine-il-faut-assumer-selon-sebastien-lecornu_6089385.html (дата звернення: 11.11.2023).

ції та його українським партнером. Кілька французьких промисловців 2 жовтня 2023 р. уклали контракти на постачання зброї в Україну. Так, за повідомленням Міністерства оборони Франції, Nexter, французька філія франко-німецької групи KNDS, поставить до Києва шість додаткових самохідних артилерійських установок CAESAR. Також було підписано кілька контрактів на іншу техніку, зокрема CEFA, ельзаське МСП поставить 8 важких роботів для розмінування SDZ та 8 транспортних засобів-амфібій. Thales і Turgis & Gaillard підписали угоди з українськими компаніями про спільну розробку дронів, а компанія Vistory встановить в Україні центр 3D-друку для виробництва запчастин. Компанія Delair, яка влітку 2023 р. уклала контракт на поставку 150 безпілотників-спостережників, розмістила замовлення в Міноборони на поставку невизначеної кількості додаткових безпілотників³⁵⁹. Дочірня компанія Verney-Carron французької групи Cybergun 6 листопада 2023 р. підписала рамкову угоду з Укрспецекспортом на суму 36 млн євро щодо постачання озброєння, яке з-поміж іншого включає 10 000 штурмових гвинтівок, 2 000 снайперських гвинтівок та 400 гранатометів³⁶⁰.

Досягнуті домовленості з іноземними оборонними підприємствами про постачання Україні озброєння, а також заплановане державами Північноатлантичного альянсу нарощування виробництва зброї в Україні мають важливе значення для держави, як з огляду на те, що локалізація виробництва сприятиме економічному розвитку України, так і з огляду на заяви лідерів іноземних країн, які відмовляються надалі постачати Києву нові партії зброї та боєприпасів із власних складів. Зокрема, 20 вересня 2023 р. Прем'єр-міністр Польщі Матеуш Моравецький повідомив, що його країна більше не передаватиме зброю для України, однак 25 вересня Президент Польщі Анджей Дуда, коментуючи

³⁵⁹ Ukraine: ces nouveaux contrats d'armement signés entre industriels français et Kiev. *LEXPRESS*. 2023. Octobre 2. URL: <https://www.lexpress.fr/monde/europe/ukraine-ces-nouveaux-contrats-darmement-signes-entre-industriels-francais-et-kiev-NVGQ2VFAFRFYHFEUOYYBATPMME/> (дата звернення: 20.10.2023).

³⁶⁰ VERNEY-CARRON, filiale du Groupe CYBERGUN, signe un contrat-cadre historique de 36 MEUR pour la fourniture d'armement à l'Ukraine. 2023. Novembre 6. 2 p. URL: https://www.cybergun.com/wp-content/uploads/2023/11/CYB_CP_VC-UKRAINE_vDEF.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

висловлювання Прем'єр-міністра, наголосив, що йшлося лише про нову техніку, яка зараз закуповується, оскільки вона має послужити зміцненню польської армії, натомість Україні буде передаватися уживана військова техніка, заміщена шляхом закупівлі нових видів озброєнь³⁶¹. У жовтні цього року міністр оборони Словаччини Роберт Каліняк заявив, що його країна відмовляється надавати Україні військову допомогу із власних складів та планує змінити умови оборонної угоди зі США³⁶². Подібну заяву про припинення постачання Україні озброєнь зі своїх арсеналів у листопаді зробив міністр оборони Франції С. Лекорню, наголосивши, що надалі Україні доведеться самостійно закуповувати зброю у французьких виробників спеціально виділеним на це коштом³⁶³. За таких умов надважливим для України залишається укладення нових контрактів на постачання або спільне виробництво зброї, військового спорядження чи матеріалів.

Отже, після подій на Майдані 2013–2014 рр. і початку російської агресії в Криму й на Сході України відносини між офіційним Києвом та НАТО отримали новий імпульс, спрямований насамперед на зміцнення обороноздатності України, реформування її військових структур відповідно до стандартів НАТО, задля досягнення оперативної та технічної сумісності зі збройними силами країн-членів Північноатлантичного альянсу, підвищення професійної підготовки українських військових, а також на підтримку та розвиток безпеки й стабільності в ЦСЄ. Критика країнами-членами НАТО збройної агресії РФ проти України, заклики до російських високопосадовців припинити ескалацію

³⁶¹ Zasepa G. Andrzej Duda mówi o prezydencie Ukrainy: «Zelenski jest pod ogromną presją. On wysyła ludzi na front, a w czasie wojny opozycja nie znika». *SUPER EXPRESS*. 2023. 25 września. URL: <https://polityka.se.pl/wiadomosci/andrzej-duda-mowi-oprezydencie-ukrainy-zelenski-jest-pod-ogromna-presja-on-wysyla-ludzi-na-front-a-w-czasie-wojny-opozycja-nie-znika-wywiad-se-aa-A7Zn-g1RV-56AM.html> (дата звернення: 12.11.2023).

³⁶² Словаччина більше не відправлятиме Україні зброю та боєприпаси, – міністр. *Високий Замок*. 2023. 28 жовтня. URL: <https://wz.lviv.ua/news/500200-slovachchyna-bilshe-ne-vidpravlyatyme-ukraini-zbroiu-ta-boieprypasy> (дата звернення: 12.11.2023).

³⁶³ Михайлов Д. Франція припинить постачання зброї Україні з власних арсеналів – міністр оборони країни. *Суспільне*. 2023. 13 листопада. URL: <https://suspilne.media/616027-francia-pripinit-postacanna-zbroi-ukraini-z-vlasnih-arsenaliv-ministr-oboroni-kraini/> (дата звернення: 22.11.2023).

конфлікту, невизнання незаконної анексії Криму, надання політичної, фінансово-економічної, матеріально-технічної допомоги Україні тощо мали вагомий вплив на інтенсифікацію політичного діалогу та практичного співробітництва між Україною та Північноатлантичним альянсом.

До початку широкомасштабного вторгнення російських військ на територію України ця співпраця переважно відбувалася у таких важливих сферах, як реформування структур безпеки й оборони України, вдосконалення управління та стандартів військової діяльності, енергетична безпека, політична та інформаційна підтримка, обмін досвідом та технічна підтримка щодо планування на випадок надзвичайних станів цивільного спрямування, у військовій сфері (зокрема з питань військового вишколу, модернізації українських військових сил, миротворчих операцій, військових навчань тощо), сфері науки та ін. В окреслений період НАТО та Україна продовжували співпрацювати у межах Річних національних програм, Дорожньої карти оборонно-технічного співробітництва, Дорожньої карти партнерства у сфері стратегічних комунікацій, спільних проєктів, військових навчань тощо.

В умовах «гібридної» збройної агресії РФ проти України для держави вкрай важливою виявилася не лише воєнно-технічна, гуманітарна, фінансова, експертна допомога з боку країн-членів НАТО, а й політична підтримка суверенітету та територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаних кордонів, яку послідовно висловлювали держави-члени Північноатлантичного альянсу. Важливими майданчиками, на яких звучали сигнали підтримки та приймалися ключові рішення щодо надання офіційному Києву непрямої військової допомоги, що мала особливе значення як для розвитку України, так і для протистояння російській воєнній загрозі, були, зокрема, саміти Північноатлантичного альянсу, засідання Комісії Україна–НАТО та Парламентської асамблеї НАТО.

Початок широкомасштабної війни певною мірою стимулював процеси євроатлантичної інтеграції України та значно активізував контакти офіційного Києва з керівництвом Північноатлантичного альянсу та лідерами країн-членів НАТО. З 2022 р. і донині у заявах керівництва Північноатлантичного альянсу,

рішеннях та деклараціях інституцій НАТО чітко простежуються політична солідарність і практична підтримка України, спроби посилення міжнародного тиску на РФ та притягнення її до відповідальності за воєнні злочини, зростання підтримки інтеграції України до НАТО, а також усвідомлення ролі України в системі європейської й світової безпеки серед громадян і політичного істеблішменту країн Північноатлантичного альянсу.

Загалом, в умовах широкомасштабної російсько-української війни критично важливою для України виявилася політико-дипломатична, воєнно-технічна, матеріальна, фінансова, експертна допомога з боку Альянсу, а також зміцнення інституційного партнерства, навіть попри те, що позиціонування НАТО щодо війни в Україні зводиться до формули: «підтримка України, але не втручання». Поряд із наданням НАТО фінансової та нелетальної допомоги, забезпеченням гуманітарної підтримки, зокрема, приймаючи мільйони українських біженців, країни-члени суттєво збільшили двосторонню підтримку України у постачанні зброї, військової техніки, навчанні особового складу ЗСУ, поглибленні військово-технічного співробітництва, задля зміцнення обороноздатності України. Військова допомога, яку надали країни Заходу, суттєво вплинула на ситуацію на фронті, підвищила військову готовність України та покращила спроможність держави відбивати російську агресію, однак, на жаль, значне зволікання щодо постачання певних видів сучасного озброєння, зокрема далекобійних ракет, засобів ППО, бойової авіації тощо, істотно вплинуло на перебіг воєнних дій, призвівши, з одного боку, до значних людських і матеріальних втрат України, з іншого — ускладнивши контрнаступ ЗСУ. Проблема регулярного та своєчасного постачання новітнього озброєння у необхідній кількості та за потрібною номенклатурою залишається актуальною й донині. Також, попри позитивні зрушення у співробітництві України та НАТО, донині невирішеною є проблема відсутності консенсусу в НАТО щодо членства України в Північноатлантичному альянсі. Вирішення цих складних питань залишається актуальним завданням для подальшого розвитку співпраці.

Оксана РУДА

Розділ 4. ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Широкомасштабна російська агресія щодо України 24 лютого 2022 р., а також незаконна анексія Криму та розпалювання конфлікту і вторгнення РФ на Сході України, що розпочалися ще з 2014 р., значно вплинули на усю теперішню систему міжнародних відносин, а розвиток подальших подій вірогідно позначиться у майбутньому і на формуванні нового світового геополітичного устрою. Події сьогодення підтверджують тезу авторів статті «Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики», які ще у 2016 р. наголосили на тому, що «у разі повернення в умовах глобалізації до “права сили” в міжнародних відносинах (як це намагається зробити Росія за допомогою своєї реваншистської політики) виникає ризик колапсу міжнародної системи, процес розпаду якої викликатиме подальше неконтрольоване примноження загроз»¹. У світлі подій останніх років безперечно йдеться про запуск сценарію руйнування міжнародно-правових засад світового порядку, що посилюють дію негативних чинників у сфері безпеки та руйнують багато напрацьованих механізмів міжнародного співробітництва. Російська агресія проти України від початку вийшла за межі локального конфлікту, як його намагалися представити у Росії, адже стала одним із важливих питань порядку денного міжнародних відносин не лише у сфері безпеки, а й спричинила низку соціально-економічних, гуманітарних, екологічних та інших проблем глобального рівня. З огляду на це та через надзвичайну складність вирішення посталих перед світовою спільнотою проблем, пов'язаних із російською агресією, у процес пошуку можливих рішень та допомоги Україні залучено, крім окремих держав, також такі інституції, як ООН, НАТО і ЄС, а останнім часом все активніше до них долучаються організації, які представляють країни Глобального Півдня (БРІКС, Африканський союз) тощо.

¹ Горбулін В. П., Власюк О. С., Лібанова Е. М., Ляшенко О. М. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 3. С. 62.

Один із головних політичних і фінансових партнерів України у контексті протидії та подолання наслідків російської агресії – ЄС. Зокрема, політика ЄС від початку інвазії вказує на невизнання незаконних та загарбницьких дій Кремля, відповіддю на які стало впровадження санкційної політики проти РФ і програм підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні, а з початком широкомасштабної війни до цих пунктів додалися також: допомога українським біженцям, постачання гуманітарних вантажів та фінансова підтримка діяльності українського уряду тощо. Водночас сучасний поглиблений діалог і співпраця між Україною та ЄС стали результатом тривалого і доволі неоднозначного процесу євроінтеграції України, що відзначався як певними досягненнями, так і розчаруваннями. Офіційний Київ трактував євроінтеграцію як один із найперспективніших напрямів своєї зовнішньої політики, однак ці прагматичні цілі тривалий час наштовхувалися на проблему зовнішньополітичної невизначеності, яка полягала у неможливості політичних еліт всередині країни зробити радикальний геостратегічний вибір на користь Заходу.

Фактичним початком відносин між Києвом та Брюсселем стало визнання за результатами проведення всеукраїнського референдуму 2 грудня 1991 р. ЄС незалежності України. У вересні 1992 р. відбулася перша зустріч на найвищому рівні між Президентом України Леонідом Кравчуком та головою ЄК Жаком Делором, за результатами якої було розпочато переговори щодо укладання двосторонньої угоди, а вже у жовтні 1993 р. у Києві відкрито представництво ЄС в Україні². У Люксембурзі 14 червня 1994 р. відбулося підписання Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС, яка засвідчила формування правової основи взаємовідносин, а згодом, у вересні 1995 р., Україна стала членом РС.

Стратегічний вектор України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, яку затверджено та введено в дію Указом Президента України 11 червня 1998 р. У документі було зазначено, що набуття членства в ЄС – стратегічна мета України, яка сформувалась із цивілізаційного вибору та сповідування спільних європейських

² Sydun S. Ewolucja stosunków pomiędzy Ukrainą i UE. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. Poznań, 2010. Nr 3. S. 202.

демократичних цінностей³. Наступним кроком стала підготовка урядової Програми інтеграції України до ЄС, схваленої 14 вересня 2000 р., що визначала конкретні цілі й завдання з реформування всіх галузей економічного і суспільного життя, з огляду на проголошену довготермінову стратегічну мету – європейську інтеграцію України⁴.

Керівництво ЄС також приділяло належну увагу відносинам із Україною, стежило за її поступом на шляху євроінтеграції. Прийнята 11 грудня 1999 р. стратегія ЄР у відносинах із Україною акцентувала на значенні місця України у політиці ЄС. У ній з-поміж іншого було зазначено, що «ЄС визнає європейські прагнення та проєвропейський вибір України», а також що прийняття цієї стратегії спрямоване «на зміцнення стратегічного партнерства між ЄС і Україною»⁵. Головними напрямками стратегії було визначено: підтримку процесів демократичних і економічних перетворень в Україні; забезпечення стабільності і безпеки, а також протистояння викликам, що постають перед європейським континентом; підтримку зміцненню співпраці між ЄС і Україною у контексті розширення ЄС⁶. У політичному контексті схвалений документ мав важливе значення для Києва, адже визнавав Україну важливим партнером ЄС на Сході та надавав політичну й економічну підтримку її євроінтеграційним прагненням. Водночас він засвідчував неготовність Брюсселя обговорювати укладання т. зв. асоціативної двосторонньої угоди, яку обстоювала українська дипломатія, та наголошував, що виконання стратегічних планів «допоможе Україні підтвердити її європейську ідентичність»⁷.

³ Кудряченко А. І. Стратегічні засади входження України до європейського простору. *Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього* / за ред. А. І. Кудряченка. Київ, 2009. С. 315.

⁴ Програма інтеграції України до Європейського Союзу від 14.09.2000. *Верховна Рада України*. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00> (дата звернення: 10.09.2023).

⁵ Wspólna Strategia Rady Europejskiej z dnia 11 grudnia 1999 w sprawie Ukrainy (1999/877/WPZiB). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31999E0877&from=PL> (дата звернення: 14.08.2023).

⁶ Ibid.

⁷ Кудряченко А. І. Стратегічні засади входження України... С. 318.

Водночас, попри численні політичні заяви про вірність Українї європейському вибору й формальні кроки української влади у цьому напрямі, зовнішньополітичний курс офіційного Києва загалом не мав логічного продовження у практичній площині. Щобільше, характерною ознакою української дипломатії була політика балансування між Заходом і Росією відповідно до тогочасної внутрішньополітичної кон'юнктури. Все очевиднішим ставав крах панівної у попередній період доктрини багатовекторності, що полягала у балансуванні між євроатлантичною та євразійською системами цінностей. Тому перед Україною гостро актуалізувалося питання геостратегічного вибору, яке ускладнювалося тим, що у зовнішньополітичних орієнтирах українського суспільства євроінтеграційний напрямок не належав до пріоритетних⁸. Це також поєднувалося з поступовим розчаруванням Заходу в Україні, особливо ключових країн ЄС (Німеччини, Франції, Італії та ін.), які до надання Україні сигналу про можливість майбутнього членства ставилися здебільшого негативно і продовжували вважати її сферою впливу РФ.

Приєднання низки країн ЦСЄ у травні 2004 р. до ЄС мало потужний вплив на геополітичні реалії у регіоні, змінило основні критерії зовнішньополітичних стратегій як ЄС, так і України. ЄС розпочав пошук шляхів задля інституалізації відносин із новими східними сусідами. Було впроваджено загальну стратегію відносин ЄС із сусідніми країнами ЄПС, яку реалізовували з кожною країною на підставі УПС, а її – через План дій. Угода не передбачала надання країнам-учасникам будь-яких гарантій майбутнього членства, натомість мала сприяти належному проведенню прикордонними з ЄС державами політичних та економічних реформ, їхній частковій економічній інтеграції з ЄС, підтримці запровадження європейських стандартів у регіоні та належному розвитку політичних контактів на двосторонньому рівні⁹.

⁸ Наконечний В. І. Особливості політичного діалогу України та Європейського Союзу (1991–2004 роки). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. Київ, 2014. Вип. 122. Ч. 1. С. 55.

⁹ Близняк О. Східний напрям європейської політики сусідства: польські ініціативи. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 113; Dulak M. Partnerstwo Wschodnie jako priorytet polskiej prezydencji. *Wyzwania polskiej prezydencji 2011* / pod red. M. Brachowicza. Kraków, 2010. S. 50.

Після демократичної зміни влади в Україні на початку 2005 р. і обрання Президентом Віктора Ющенка українська дипломатія розпочала активну діяльність, спрямовану на те, щоб переконати західних партнерів України, що вона категорично пориває з попередньою політикою «багатовекторності», а головним її пріоритетом стає набуття членства в ЄС і НАТО. Україна декларувала повагу до європейських цінностей і стандартів у політиці, економіці, соціальній сфері, які мали стати запорукою сталого розвитку держави, а Президент України закликав надати Україні «сигнал щодо європейських перспектив». Незважаючи на запевнення ЄС у підтримці демократичних реформ в Україні після Майдану, його офіційні речники й надалі намагалися уникати заяв щодо можливої перспективи членства Києва. Підписаний 21 лютого 2005 р. План дій для України (на 2005–2007 рр.) містив заходи з розширення політичної співпраці та поглиблення економічної інтеграції України до ЄС і в майбутньому мав привести до поширення на неї принципу чотирьох свобод (вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили). Україна на основі схваленої «дорожньої карти» отримала також обіцянку щодо членства у СОТ і підтримку визнання країни з ринковою економікою¹⁰. Проблемою було те, що ЄС демонстрував однакове ставлення до країн, які своєю метою проголосили повноцінну європейську інтеграцію, і країн, які не мали перспективи вступу та не декларували відповідних намірів. Концепцію впровадження ЄПС від самого початку позиціонували як альтернативу процесу розширення ЄС. Попри те, що План дій був покликаний вивести на якісно вищий рівень відносини України та ЄС, порівняно з загальними рамками УПС, він відображав принципову розбіжність у поглядах підписантів щодо кінцевої мети співпраці. Запровадження ЄПС на практиці означало, що ЄС у відносинах із зазначеними в програмі країнами прагнув відійти від парадигми розширення і фактично встановлював межі своїх кордонів у найближчій видимій перспективі. Такий формат інтеграційної політики був для України серйозним викликом, адже

¹⁰ Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку: кол. моногр. / наук. ред. А. І. Кудряченко. Київ, 2010. С. 243.

ставив під сумнів її ціль – набуття повноправного членства¹¹. На думку української дослідниці Тетяни Сидорук, відповідно до принципу «зумовленості», ЄПС пропонувала дуже слабкі стимули, які не могли зацікавити партнерів і спонукати їх до впровадження справжніх змін, адже не було чіткого розуміння заходів, за виконання яких ЄС надає «винагороду». До того ж Плани дій не мали обов'язкової юридичної сили та передбачали лише формальний контроль над їхньою реалізацією¹². Не дивно, що офіційний Київ обережно висловлював своє невдоволення позицією Брюсселя, пропонуючи перехід до обговорення політичної асоціації та економічної інтеграції у межах « нової посиленої угоди »¹³.

З часом потреба в оновленні політики щодо країн пострадянського простору ставала все очевиднішою і в самому Брюсселі, адже збереження зацікавленості в політиці сусідства вимагало надання чіткіших і привабливіших пропозицій від ЄС. Йшлося не про відмову від ЄПС, а про вдосконалення її структури і доповнення дієвими інституційними компонентами¹⁴. Польща і Швеція 26 травня 2008 р. презентували програму СП, яка стала продовженням ЄПС і передбачала поглиблення та активізацію східного вектора зовнішньої політики ЄС щодо шести країн (Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови й України). Водночас Росія, на позицію якої в Європі традиційно звикли зважати, категорично відкинула ідею бути включеною «у пакет» СП із іншими країнами, адже намагалася самостійно вибудовувати особливі відносини з ЄС, а також розробляла альтернативні концепції інтеграції на пострадянському просторі. Європа, залежна від російських енергетичних сировинних ресурсів, зважа-

¹¹ Raik K., Blockmans S., Dandashly A., Noutcheva G., Osypchuk A., Suslov A. Tackling the Constraints on EU Foreign Policy towards Ukraine: From Strategic Denial to Geopolitical Awakening. *JOINT. Research Papers*. 2023. April. No. 20. P. 10.

¹² Сидорук Т. Європейська політика сусідства: концептуальні хибі конструкції. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С. 125–126.

¹³ Встановлення діалогу та укладання правової бази відносин між Україною і ЄС. *Концепт «Європа»*: навч. посіб. / А. В. Вашенко та ін. Чернівці, 2018. С. 212.

¹⁴ Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей. *International Review*. 2010. № 3. Р. 3.

ючи також на відносини ЄС–Росія, змушена була з обережністю формувати східний вектор.

Ідею нової стратегії 19–20 червня 2008 р. представив міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський на засіданні ЄР, яка і доручила ЄК розробити відповідну пропозицію до весни 2009 р.¹⁵ Запропонований проєкт мав небагато шансів для реалізації через наголос на перспективи вступу країн-учасників СП до ЄС у майбутньому. Ініціатори вважали: якщо на певному етапі якась із країн-учасниць СП достатньо наблизиться до європейських стандартів та демократичних цінностей ЄС, то політичні структури організації можуть дійти консенсусу щодо можливості індивідуального продовження розширення¹⁶. Водночас в остаточному варіанті документа на вимогу частини країн-членів ЄС було знято формулювання про європейську ідентичність та перспективи набуття повноправного членства.

Рационального підходу, який враховував би особливості зовнішньої політики і соціально-економічних умов країн-учасниць, об'єднуючи їх у єдину групу з нібито схожим баченням, потребами та інтересами, бракувало СП. Водночас таке рішення було своєрідним компромісом між державами ЄС, які прихильно ставилися до подальшого розширення, і його противниками, бо включення Азербайджану, Вірменії та Білорусі, які не виявляли значних євроінтеграційних прагнень, повинно було засвідчити, що ініціатива не передбачатиме членства в ЄС¹⁷.

Інструментами реалізації визначених завдань були двосторонні Угоди про асоціацію, які б замінили Угоди про партнерство та співробітництво. Іншим можливим позитивним чинником СП було те, що воно також передбачало у майбутньому інтеграцію

¹⁵ Дальський В. Східне партнерство у контексті Європейської політики сусідства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 97. Ч. 2. С. 165.

¹⁶ Dyplomaci UE akceptują polską propozycję Wschodniego Partnerstwa, 26 maja 2008 r. *Wprost*. 26 maja 2008. URL: <https://www.wprost.pl/swiat/130505/Dyplomaci-UE-akceptuja-polska-propozycje-Wschodniego-Partnerstwa.html> (дата звернення: 4.06.2023).

¹⁷ Нагорняк І. Ініціатива ЄС «Східне партнерство». Інституційні основи, завдання та перспективи змін. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*: зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 2. С. 352.

країн-партнерів до ринків ЄС через утворення всеосяжних ЗВТ та візову лібералізацію, співпрацю у сферах енергетики, довілля, транспорту та гуманітарних зв'язків¹⁸. З урахуванням інтеграційної заангажованості Україна стала першою, згідно з програмою СП, із ким ЄК ще 9 вересня 2008 р. на саміті у Парижі розпочала перемовини щодо Угоди про асоціацію. Остаточне підписання спільної декларації між шістьма країнами-учасниками і керівництвом ЄС відбулося 7 травня 2009 р. під час Празького саміту. Намагання української сторони новою угодою зафіксувати перспективу членства не увінчалися успіхом¹⁹.

Перемога на президентських виборах проросійського лідера Партії регіонів Віктора Януковича засвідчили початок наступного етапу у відносинах України та ЄС. У другій половині 2010 – першій половині 2011 рр. українська влада продовжувала вести діалог із ЄС, ставлячи на перше місце переговори щодо Угоди про асоціацію, що майже наближалися до свого завершення. У посланні до українського народу в червні 2010 р. В. Янукович укотре наголосив на важливості партнерства з ЄС (поряд із співпрацею зі США та Росією) для економічної і політичної стабільності в Україні²⁰. Водночас ВРУ у затвердженому 1 липня 2010 р. Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» одним зі зовнішньополітичних пріоритетів визначила «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі»²¹.

Для України в міру просування її переговорів із ЄС значним викликом стала позиція РФ. Москва виступала проти структу-

¹⁸ Соломенна Т. В. ЄС на початку XXI століття: основні виклики. Європейська політика сусідства. Концепт «Європа»: навч. посіб. / А. В. Ващенко та ін. Чернівці, 2018. С. 266.

¹⁹ Халаджи В. Польсько-шведська ініціатива «Східне партнерство» – засади формування, основні принципи та можливості, які вона відкриває для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 97. Ч. 2. С. 176.

²⁰ Божко С. Інтеграція в Європейський Союз як зовнішньополітичний пріоритет в українському політичному дискурсі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 108(1). С. 75.

²¹ Закон України від 1.07.2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701> (дата звернення: 18.09.2023).

рування політичних і економічних відносин ЄС на пострадянському просторі без узгодження з її власними зовнішньополітичними практиками, вбачаючи у цьому спробу трансформації геостратегічної ситуації у Східній Європі та позбавлення Росії статусу глобального гравця у міжнародній політиці²². Вона прагнула приєднання України до Митного союзу та наголошувала на неприйнятності Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, адже це суперечило її економічним та геополітичним інтересам. Спротив Москва виявляла через відверту торговельну війну з Україною та шантажистські заяви щодо європейських партнерів.

Фактичне узгодження основних пунктів Угоди за участю В. Януковича було задекларовано на саміті СП 29–30 вересня 2011 р. у Варшаві, а вже 19 грудня під час засідання Україна–ЄС у Києві оголошено про завершення діалогу, проте процеси над опозиційними лідерами в Україні змусили Брюссель відкласти її парафування до березня 2012 р.²³. Згортання демократії, яке ставило під загрозу процес євроінтеграції, показало, що для тодішньої влади важливими були переважно фінансові чинники та можливість запровадження ЗВТ, а не загальний євроінтеграційний контекст зазначеної вище угоди. Водночас внутрішньополітична криза в Україні спричинила погіршення відносин між Україною та ЄС. Це засвідчують слова міністра закордонних справ Франції Алена Жюппе про те, що ЄС «взяв до відома європейські прагнення України», проте відносини між Україною та ЄС у межах ЄПС та СП спрямовані на зміцнення стосунків і «не передбачають їхньої майбутньої еволюції». Вказана заява відрізнялася від попередніх тим, що європейський чиновник високого рангу відмовився від дипломатичної невизначеності та чітко заявив про відсутність «європейської перспективи» України як теми для дискусії²⁴.

²² Шаповалова О. Східне партнерство... Р. 6.

²³ Wasiuta S. Wpływ polityki partnerstwa wschodniego na geopolityczną przyszłość Ukrainy. *Przegląd Geopolityczny*. 2014. Nr 7. S. 176.

²⁴ Яворська Г., Снігир О. Щодо змін у європейській політиці сусідства: наслідки для України. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2011. 7 липня. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/schodo-zmin-u-evropeyskiy-politici-susidstva-naslidki-dlya> (дата звернення: 10.08.2023).

Водночас 25 лютого 2013 р., під час саміту Україна–ЄС, було узгоджено, що підписання Угоди про асоціацію відбудеться на саміті СП у Вільнюсі 28–29 листопада 2013 р. Однак напередодні саміту 21 листопада 2013 р. КМУ, який очолював Микола Азаров, оголосив про зупинення процесу укладання цієї угоди. Відмова під тиском Росії від підписання політичної асоціації та режиму вільної торгівлі була неочікуваною для українського суспільства, адже упродовж багатьох років влада наголошувала, що інтеграція з ЄС є стратегічною метою України. Наслідком відмови В. Януковича підписати у Вільнюсі Угоду про асоціацію України з ЄС став початок Євромайдану та Революції Гідності, унаслідок яких попереднє керівництво держави було відсторонене від своїх обов'язків. А уже за кілька днів РФ, скориставшись тимчасовою політичною і управлінською невизначеністю в Україні, розпочала процес окупації частини держави.

РФ 20 лютого 2014 р. увела в дію план щодо вторгнення на територію України та взяття під контроль АРК. Гібридна агресія, попри прагнення Кремля зобразити все як повстання місцевого населення проти «агресивної політики київського режиму», не могла нікого ввести в оману, адже від початку розгортання подій у Криму, безпосередню участь у них взяли з'єднання ЧФ РФ, підрозділи ССО, ПДВ та велика кількість різних груп розвідувальних служб Росії (ФСБ РФ, Головного управління Генерального штабу ВС РФ тощо). Підтвердженням цьому також було те, що 1 березня 2014 р. Рада Федерації РФ задовольнила звернення Президента Росії Володимира Путіна та прийняла рішення «надати згоду президенту РФ на використання Збройних сил Російської Федерації на території України до нормалізації суспільно-політичного становища у цій країні»²⁵. Військово-політична окупація території півострова відбувалася під прикриттям організованих російськими спецслужбами антиукраїнських виступів та захоплення стратегічних цивільних і військових об'єктів Криму, а юридичним обґрунтуванням був проведений 16 березня 2014 р. незаконний у контексті норм українського і

²⁵ Перепада О. Військова інтервенція РФ в Україні. *DW. Made for minds*. 1 березня 2014. URL: <https://www.dw.com/uk/a-17467178> (дата звернення: 20.08.2023).

міжнародного права «референдум щодо статусу Криму», яким кримський півострів у його адміністративних кордонах приєднано до складу Росії на правах суб'єкта РФ. Уже наступного дня Президент РФ видав Указ про визнання Республіки Крим як суверенної і незалежної держави, а 18 березня 2014 р. у Москві В. Путін та самопроголошена влада Криму підписали т. зв. Договір про прийняття Республіки Крим до складу Росії, яким намагалися завершити процес анексії українського півострова²⁶.

Одразу після початку окупації Криму Росією країни ЄС виявляли певну розгубленість, зайнявши очікувальну позицію, зокрема й щодо того, якою буде реакція США на вказані події. Країни Заходу, прагнучи особливо не загострювати ситуацію, закликали РФ повернутися до політичного вирішення проблеми. Здебільшого моральний осуд і політичний тиск виявилися не надто ефективними і не мали суттєвих наслідків для агресора. Підтвердженням цьому стали слова Прем'єр-міністра Польщі та майбутнього голови ЄР (2014–2019) Дональда Туска, який 25 березня 2014 р. відзначив: «Останні рішення України про виведення військ (з Криму) показали, що усі чи майже всі погодилися з силою фактів (щодо анексії), але не сприйняли їх з юридичної і міжнародно-правової точок зору. Можна визнавати факти, не визнаючи легальності подій, з чим маємо справу сьогодні»²⁷. Агресивна поведінка РФ виявила недостатню ефективність відповідних структур ЄС, насамперед тому, що його зовнішня політика базувалася передовсім на засобах «м'якої сили» і в умовах реальних воєнних загроз та масштабного порушення норм міжнародного права виявилася неготовою відповісти адекватно до ситуації. Водночас ЄС, який зберігав значні можливості використання свого політичного й економічного потенціалу, був частково готовий застосовувати правовий, фінансовий, гуманітарний і візовий інструментарій для стримування агресивної політики Кремля²⁸.

²⁶ Хронологія окупації і спроби анексії Криму. *Кримська платформа*. URL: <https://crimea-platform.org/occupation-chronology/> (дата звернення: 20.08.2023).

²⁷ Туск: міжнародна спільнота не сприймає від'єднання Криму від України. *Укрінформ*. 2014. 25 березня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/1637974-tusk_mignarodna_spilnota_ne_spriymae_vid_dnannya_krimu_vid_ukraini_1921823.html (дата звернення: 29.08.2023).

²⁸ Горбулін В. П., Власюк О. С., Лібанова Е. М., Ляшенко О. М. Збройний конфлікт в Україні... С.72.

Незважаючи на збройну агресію Росії та підготовку до анексії Криму, на початку березня 2014 р. уряд Арсенія Яценюка ухвалив рішення про відновлення переговорів щодо Угоди про асоціацію з ЄС. Її прийняття засвідчило б фундаментальний геополітичний вибір України на користь євроінтеграційного курсу, тому не дивно, що РФ намагалася перешкодити її укладенню, втручаючись у переговорний процес, зокрема спірним питанням унаслідок російської позиції стало укладання економічної частини Угоди та режиму вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом. На позачерговому саміті ЄС 6 березня 2014 р., який проходив уже в умовах повзучої окупації частини української території, вдалося узгодити пункт про розділення Угоди на політичну й економічну складові, хоча раніше керівництво ЄС заявляло про неможливість такого кроку через нібито складність процедури ратифікації у такому форматі. Також це мало б зняти занепокоєння Кремля, адже політична частина встановлювала рівні та формати діалогу між ЄС та Україною і до неї у Москви формальних претензій не було²⁹. До моменту узгодження економічних позицій Угоди про асоціацію Прем'єр-міністр України А. Яценюк 21 березня 2014 р. на позачерговому саміті Україна–ЄС у Брюсселі підписав політичну частину. З боку ЄС документ парафували Президент ЄК Жозе Мануел Баррозу та голова ЄР Герман ван Ромпей, а також голови держав та урядів членів ЄС.

Базовим принципом політики ЄС стало категоричне неприйняття на офіційному рівні дій Росії, спрямованих на порушення суверенітету та територіальної цілісності України шляхом анексії Криму. Уже 3 березня Рада Міністрів ЄС засудила дії РФ та зажадала виведення російських військ із українського півострова. Одностайність такого підходу було продемонстровано країнами ЄС також у резолюції ЄР від 21 березня 2014 р. Так, у документі в частині, присвяченій зовнішнім відносинам ЄС, в пунктах 25–33 йшлося про подальші відносини з Україною, реакцію на анексію Криму та відповідь на агресивні дії РФ. Зокрема, було вказано, що ЄР рішуче засуджує анексію Криму та Севастополя

²⁹ Головка В. Підписання політичної частини Угоди про асоціацію України та ЄС. *Цей день в історії*. 2018. 20 березня. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0321P/> (дата звернення: 12.09.2023).

та не визнає її, як і незаконний референдум у Криму, проведений із явними порушеннями Конституції України, з огляду на що просить ЄК оцінити правові наслідки анексії Криму та запропонувати економічні, торгові та фінансові обмеження. Також відзначено, що за відсутності будь-яких кроків до деескалації ЄР прийме рішення про продовження візової заборони та заморожування активів і скасує наступний саміт ЄС–Росія, виступить за призупинення переговорів про вступ Росії до ОЕСР і МЕА, а будь-які подальші кроки РФ із дестабілізації ситуації в Україні «призведуть до додаткових і далекосяжних наслідків для відносин у широкому спектрі економічних сфер між Європейським Союзом та його державами-членами, з одного боку, і Російською Федерацією, з іншого»³⁰. Після цього рішення ЄС почав поступово застосовувати санкції та обмежувальні заходи щодо РФ і її громадян.

Варто відзначити, що заходи ЄС щодо російсько-українського конфлікту були направлені на його врегулювання шляхом мирних переговорів, разом із вимогами до Кремля про припинення його агресивної політики щодо України, яка порушувала норми міжнародного права. У резолюції ЄР підтверджено, що ЄС несе особливу відповідальність за мир і стабільність у Європі, а тому він залишатиметься в авангарді зусиль, спрямованих на сприяння та залучення до змістовного діалогу України та Росії. Водночас ЄР висловила переконання, що у ХХІ ст. у Європі немає місця застосуванню сили та примусу для зміни кордонів і жаль із приводу того, що РФ досі не зробила кроків для деескалації кризи та переговорів з Україною. Зі свого боку ЄС був готовий взяти участь у виробленні багатостороннього механізму, з метою пошуку політичного вирішення проблеми. Одним із найважливіших пунктів для України було рішення ЄР рекомендувати прискорити підписання з нею політичних положень Угоди про асоціацію як першого кроку перед підготовкою ратифікації Угоди про асоціацію і поглиблену та всеосяжну ЗВТ, які разом із політичними положеннями становили єдиний

³⁰ EUCO 7/1/14, REV 1. *European Council*. Brussels. 2014. 21 March. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/141749.pdf (дата звернення: 14.09.2023).

інструмент. Декларовано також практичні кроки щодо макрофінансової підтримки, допомоги у розробці програми структурних реформ, включно з боротьбою з корупцією та закріпленням демократичних перетворень³¹.

Підтвердженням чіткої позиції країн ЄС у підтримці суверенітету і територіальної цілісності України стало голосування на засіданні ГА ООН 27 березня 2014 р. за Резолюцію «Територіальна цілісність України» (позитивно проголосували 100 держав, зокрема й усі країни ЄС), у якій підтверджено територіальну цілісність України у межах її визнаних на міжнародному рівні кордонів, наголошено на незаконності проведеного РФ «референдуму» і закликано всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-які зміни статусу АРК та м. Севастополь на основі вищезгаданого референдуму³².

У березні 2014 р. ЄС почав узгоджувати персональні санкції проти громадян Росії за дії, що підривали суверенітет і територіальну цілісність України (у початковому списку фігурувала 21 особа). Вони стосувалися насамперед представників російської військової та політичної еліти, а також кримських чиновників, які були задіяні у військовій агресії проти України. Щодо них застосовано механізм заморожування активів та заборону на отримання шенгенських віз³³. Подальше посилення обмежувальних заходів представники ЄС пов'язували з можливим продовженням російської агресії на інші українські терени. Проте таку санкційну відповідь ЄС на дії РФ щодо України, що повністю суперечили нормам міжнародного права, не можна було вважати достатньою. Процес розробки і впровадження консолідованої політики держав та інституцій європейської спільноти ускладнювався неоднорідністю позицій її суб'єктів. Давалися взнаки побоювання деяких країн ЄС, що одноразове введення потужних санкцій може ще більше роздратувати Росію і призвести до того, що вона відмовиться від мирних переговорів та збільшить вій-

³¹ EUCO 7/1/14...

³² Territorial Integrity of Ukraine. A/RES/68/261. *General Assembly of the United Nations. Resolutions*. 2014. 27 March. URL: <https://daccess-ods.un.org/tmp/8919528.12671661.html> (дата звернення: 16.09.2023).

³³ Санкції ЄС і США. *Кримська платформа*. URL: <https://crimea-platform.org/news/sankciyi-yes-i-ssha/> (дата звернення: 16.09.2023).

ськову агресію. Частина політичних еліт провідних держав ЄС (Німеччини, Франції, Італії тощо) розглядали відносини з РФ як елемент багатополярної системи міжнародних відносин, що збалансовує позиції США на європейському континенті. Окрім цього, чимало держав ЄС мали налагоджені торгово-економічні зв'язки з РФ у різних сферах, а отже, не були зацікавлені у їх припиненні чи обмеженні. Варто також враховувати важливість постачання російських енергоносіїв до ЄС, які на європейському ринку становили орієнтовно чверть обсягу імпортованого природного газу і третину нафти. Енергетичні важелі, доповнені фінансовим інтересом тамтешніх бізнес-структур, зробили Росію одним із ключових геоекономічних гравців на континенті³⁴.

Квола реакція Заходу та зволікання із жорсткішими санкціями ще більше розв'язали руки Росії. З квітня 2014 р. вона розпочала розхитування ситуації у південно-східних областях України задля захоплення влади у цих регіонах проросійськими силами. Після того, як проєкт «Новоросія» зазнав невдачі й українській владі за активної підтримки громадянського суспільства вдалося відстояти конституційний порядок у більшості з них, РФ сконцентрувала зусилля на дестабілізації Донецької і Луганської областей, де проросійськи орієнтовані елементи мали часткову підтримку населення, адміністративного апарату та владних еліт³⁵. Водночас, як зазначав у своєму дослідженні Ігор Тодоров, до 2014 р. Донбас не виявляв, на відміну від Криму, помітних ознак сепаратизму, оскільки проросійські настрої тут існували передовсім на емоційному рівні і не мали ознак політичного сепаратизму³⁶. Також наведені дані соціологічного дослідження, проведеного у березні 2014 р. у Донецьку, вказували, що 66 % його населення виступали за збереження унітарного устрою

³⁴ Грубінко А. В. Система євроатлантичної безпеки в умовах сучасного загострення військово-політичного протистояння на сході Європи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2014. Вип. 122. Ч. I. С. 7.

³⁵ Raik K., Blockmans S., Dandashly A., Noutcheva G., Osypchuk A., Suslov A. *Tackling the Constraints...* P. 11.

³⁶ Тодоров І. Російська інвазія в Україну: зовнішній і внутрішній виміри. *Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор: монографія* / відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. С. 191.

України, входження у склад РФ чи нового союзу – 27 %, і лише 5 % мешканців були прихильниками формування нового державного утворення на кшталт т. зв. ДНР³⁷. З огляду на це, РФ не могла повністю покладатися на місцевих сепаратистів, тому задля досягнення визначених завдань застосувала диверсійні загони ФСБ і ГУ ГШРФ, а також різні парамілітарні групи, які розпочали захоплювати адміністративні будівлі по всій території Донбасу, що зрештою змусило українське керівництво оголосити про проведення АТО.

Попри початок активних бойових дій на Донбасі, в ЄС продовжували наполягати на деескалації ситуації, зосередившись на заходах із підтримки економіки України та завершення узгодження пунктів економічної частини Угоди про асоціацію. Європейські політики повсякчас наголошували на тому, що ці кроки не мають на меті започаткувати геополітичне суперництво з РФ. Так, голова ЄР Герман ван Ромпей, коментуючи фіналізацію переговорного процесу щодо Угод про асоціацію з Україною, Грузією і Молдовою, стверджував: «Це жодним чином не спрямоване проти Росії ... Це має бути символ зближення, який вписується в нашу концепцію Східного партнерства ЄС. Але знову ж таки: мова не йде про геостратегічні заходи, спрямовані проти Москви»³⁸. Заяви європейських чиновників прозвучали у відповідь на постійні скарги Кремля щодо того, що українська євроінтеграція несе загрозу економічним і геополітичним інтересам РФ. Водночас, як влучно зазначив український дослідник Сергій Солодкий, навіть мінімальні кроки Києва у бік євроатлантичного простору в РФ розглядали ледве не як екзистенційну загрозу, оскільки побоювалися «розвитку України як моделі для внутрішньої трансформації та демократизаційних процесів у самій Росії»³⁹. Ще прагматичніше у цьому контексті у 2020 р.

³⁷ Тодоров І. Російська інвазія в Україну... С. 190.

³⁸ van Rompuy H. Europa hat zu Recht auf das ukrainische Volk gehört. *Frankfurter Allgemeine Zeitung. FAZ.NET*. 2014. 28 Mai. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/eu-ratspraesident-herman-van-rompuy-europa-hat-zu-recht-auf-das-ukrainische-volk-gehoert-12961568.html> (дата звернення: 17.09.2023).

³⁹ Солодкий С. Інтеграція України до ЄС: російський чинник. *Національна безпека і оборона*. 2020. № 1–2. С. 134.

висловився російський опозиційний діяч і вчений Владислав Іноземцев, який вказував на те, що усім потрібно чітко усвідомлювати, що Росія прагнула не «перешкодити європейському вибору України, а повністю зруйнувати українську державність, яка усвідомлена в Москві як основна перешкода на шляху реалізації російських імперських домагань»⁴⁰.

Вдаючись до протидії європейській інтеграції України, анексуючи Крим і окуповуючи частину Донбасу, РФ прагнула не лише зірвати український євроінтеграційний поступ, але й отримати важелі впливу на зовнішню політику держави. Всупереч цьому агресія стала каталізатором збільшення підтримки українців вступу не лише в ЄС, але й НАТО, які по суті стали безальтернативними варіантами зовнішньополітичного курсу. Навпаки, у цих умовах зменшилася електоральна підтримка тісних відносин із РФ та українських політичних сил, які пропагували цей вектор (як через економічні і політичні наслідки самої агресії, так і внаслідок радикального зменшення проросійського електорату, що опинився за межами українського правового поля), що зрештою знижувало й гостроту політичних дискусій щодо геополітичного вибору України⁴¹. Уже 27 червня 2014 р. у Брюсселі в ході засідання Ради ЄС новообраний Президент України Петро Порошенко, голова ЄР Герман ван Ромпей, президент ЄК Жозе Мануел Баррозу, а також представники 28 держав-членів ЄС поставили підписи під протоколом економічної частини аналізованої угоди (застосування розділу IV, який стосувався ЗВТ, було все ж відтерміновано до 1 січня 2016 р. для подальших узгоджень із Москвою)⁴². Як компенсацію, ЄС продовжив режим преференцій Україні до 31 грудня 2015 р., які дозволяли скасувати мита

⁴⁰ Іноземцев В. Украина, Европа, Россия: проблемы стратегии и выбор. *Національна безпека і оборона*. 2020. № 1–2. С. 128.

⁴¹ Солодкий С. Інтеграція України до ЄС... С. 135.

⁴² Тристоронні консультації України, ЄС та РФ щодо економічних наслідків згадуваної угоди, які б зняли російські претензії, розпочалися у липні 2014 р. і тривали до кінця 2015 р. Попри спроби узгодити тристоронній документ, офіційна Москва продовжила наполягати на тому, що ЗВТ України з ЄС несе загрози російським товаровиробникам (зокрема, В. Путін скаржився, що вона може загрожувати Росії втратою майже 3 млрд дол.). Остання спроба виробити консенсусне рішення відбулася у грудні 2015 р. та, зрештою, всі застереження РФ були відкинуті.

на українські товари в країнах ЄС, натомість для ЄС зберігалися попередні митні правила. Зрештою 16 вересня 2014 р. Угоди про асоціацію одночасно ратифікували ВРУ та Європейський парламент⁴³. Далі розпочалась процедура ратифікації Угоди державами-учасниками ЄС, яка (через особливу позицію Нідерландів) закінчилася лише у червні 2017 р. У стінах Європейського парламенту в Страсбурзі 17 травня 2017 р. відбулося підписання Угоди про безвізовий режим України з ЄС. Певною мірою історичним був 19-й саміт Україна–ЄС, що відбувся 12–13 липня 2017 р. у Києві, який українське МЗС назвало «самітом асоціації та безвізу, яким було завершено перший етап європейської інтеграції України»⁴⁴. На ньому підтвердили завершення процедури ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та набуття нею чинності з 1 вересня 2017 р., що започатковувало якісно новий етап політичної та економічної інтеграції України з ЄС⁴⁵. Таким чином, юридично Угода про асоціацію та ЗВТ України з ЄС у повному обсязі набрала чинності 1 вересня 2017 р.

Попри те, що Асоціація з ЄС була значним кроком на шляху української євроінтеграції, у підсумкових комюніке самітів СП у Ризі в травні 2015 р. і Брюсселі у листопаді 2017 р. було вкотре зафіксовано, що програму розробляли як частину ЄПС, а отже, вона не може передбачати автоматичної перспективи членства в ЄС. У документах опинилося компромісне формулювання про «європейські прагнення та європейський вибір партнерів, як зазначено в угодах про асоціацію України, Грузії, Молдови»⁴⁶, яке в Україні у багатьох викликало певне розчарування. Всередині ЄС щодо цього питання було значне розходження думок, адже частина держав «старої Європи», зайнятих пошуком відповідей на геополітичні виклики (Брекзит, нелегальна міграція, агресія Росії), не вважали ініціативу СП пріоритетною. Тому більшість європейських політиків надавали перевагу збереженню статус-кво, а це перешкоджало конструктивній дискусії щодо

⁴³ Соломенна Т. В. ЄС на початку XXI століття... С. 273.

⁴⁴ Саміти Україна – ЄС. 19-й Саміт Україна–ЄС. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/samiti-ukrayina-yes> (дата звернення: 24.09.2023).

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Соломенна Т. В. ЄС на початку XXI століття... С. 280.

оновлення програми СП та формуванню пошуку нових рішень і завдань. Повністю неприйнятним для України було й те, що на рівні керівних органів ЄС існували думки про потребу враховувати інтереси, передусім Росії, у проведенні політики СП, а також узгоджувати їх із цілями взаємовідносин ЄС–РФ⁴⁷.

Водночас більшість українців вважали, що слід продовжувати євроінтеграційні реформи, навіть якщо ЄС не гарантуватиме Україні перспективу членства. Так, під час опитування Центру «Нова Європа», здійсненого Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва та КМІС у серпні 2018 р., ствердно відповіли 40 % респондентів, зазначаючи, що ці реформи потрібні насамперед Україні; 21 % респондентів також вважали, що євроінтеграційні реформи важливі, бо в Україні немає іншого вибору, як рухатися у напрямі європейської інтеграції, незалежно від членства; і лише 7 % респондентів висловилися на користь розвороту в напрямі інтеграції до Євразійського союзу⁴⁸. Сам процес реформування був важливим кроком в інтеграційному поступі України (лише у 2017 р. Україна ухвалила понад 20 євроінтеграційних законів), з огляду на те, що передбачені угодами правові, економічні й організаційні засади для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів між Україною та ЄС, усунення бар'єрів для зовнішньої торгівлі, гармонізація регуляторних режимів і вдосконалення ринкових інститутів мали стати потужними драйверами зростання української економіки. Так, імплементація аналізованої угоди надала поштовх для розвитку торговельно-економічних контактів Києва з Брюсселем, зокрема, у 2016 р. ЄС став найбільшим торговельним партнером України: його частка в експорті українських товарів становила 37,1 %, а частка ЄС в українському імпорті зросла до 43,7 %⁴⁹. Вже у 2017 р. українських товарів на європейському ринку продано на 4 млрд дол.

⁴⁷ Богдан Т. Євроінтеграційний курс України: проблеми, протиріччя, перспективи. *Дзеркало тижня*. 2015. 29 травня. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/uevrointegratsiyniy-kurs-ukrayini-problemi-protirichchya-perspektivi_.html (дата звернення: 11.09.2023).

⁴⁸ Солодкий С. Інтеграція України до ЄС... С. 133.

⁴⁹ Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*: міжвід. зб. наук. праць. 2022. Вип. 31. С. 20. DOI: doi.org/10.15407/mzu2022.31.010

(або майже на 30 %) більше, ніж попереднього року, а всього експорт до ЄС товарів і послуг становив понад 20 млрд дол.⁵⁰.

Одночасно з політичною підтримкою Києва та узгодженням Угоди про асоціацію, Брюссель вимушений був реагувати на «подальшу дестабілізацію ситуації», яка з червня 2014 р. набирала обертів в Україні. Кремль намагався представити події на Донбасі як громадянську війну в Україні, маскуючи своє безпосереднє втручання, проте факти, зокрема постачання ним різних видів озброєння, ставали дедалі очевиднішими.

Відсутність результатів Нормандської зустрічі⁵¹ лідерів України, Німеччини, Франції та РФ 6 червня 2014 р. і активізація бойових зіткнень української армії з терористичними угрупованнями, які підтримувала Росія на Донбасі, стали приводом початку консультацій держав-членів ЄС щодо розширення санкцій проти РФ. Цей процес відбувався зі значними складнощами через побоювання деяких європейських країн щодо політичних наслідків у відносинах їхніх держав із Кремлем і можливих економічних втрат. Такі застереження неодноразово висловлювали в урядових колах Італії, Австрії, Кіпру, Чехії, Словаччини, Греції та Угорщини. Водночас Польща, держави Балтії, Румунія, Швеція та Британія виступали за поглиблення санкційного тиску на Москву⁵². Так, у другій половині червня 2014 р. країни ЄС дійшли згоди щодо розширення санкцій, однак обмежувальні заходи були спрямовані переважно на те, щоб завадити РФ здійснювати ефективне управління і контроль над анексованим Кримом. Було введено заборону на імпорту товарів із Криму та Севастополя до ЄС, інфраструктурні та фінансові інвестиції, надання туристичних послуг. Окрім того, під обмеження ЄС потрапив експорт певних видів товарів і технологій для кримських компаній, з метою використання у транспортній, телекомунікаційній чи енергетичній галузях, а також їх експорт із метою пошуку, розвідки та видо-

⁵⁰ Європейська інтеграція України: російський фактор. *Національна безпека і оборона*. 2020. № 1–2. С. 8.

⁵¹ Нормандським форматом називають зустрічі глав держав чи керівників МЗС України, Росії, Франції і Німеччини щодо вирішення питань, пов'язаних із конфліктом на Донбасі та агресією РФ.

⁵² Горбулін В. П., Власюк О. С., Лібанова Е. М., Ляшенко О. М. Збройний конфлікт в Україні... С. 72.

бутку нафти, газу і корисних копалин⁵³. Збільшено перелік осіб (на той момент орієнтовно 150)⁵⁴, внесених до санкційного списку за дії, що підривають територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України. Також заморожено рахунки і заборонено здійснення будь-яких платежів та фінансових операцій у межах юрисдикції ЄС низці російських організацій і компаній⁵⁵ та тим юридичним суб'єктам у Криму і Севастополі, які було конфісковано окупаційною владою всупереч українському законодавству. І, нарешті, мешканці тимчасово окупованого Криму, незалежно від наявності українського або російського паспорта, повинні були подавати документи на отримання шенгенських віз лише до консульських відділів посольств держав-членів ЄС, які розташовані в Україні⁵⁶. Окрім цього, Брюссель офіційно попередив російське керівництво, що двосторонні угоди, укладені раніше між ЄС і РФ, будуть чинними лише в межах міжнародно визнаної території Росії, до якої не належать Крим і Севастополь⁵⁷.

⁵³ Council Decision 2014/386/CFSP of 23 June 2014 concerning restrictive measures in response to the illegal annexation of Crimea and Sevastopol. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421313850387&uri=CELEX:02014D0386-20150621> (дата звернення: 28.08.2023).

⁵⁴ Важливо наголосити, що персональні списки у відповідь на незаконну анексію РФ Криму та м. Севастополь періодично розширювалися і на початок російського широкомасштабного вторгнення в Україну становили 177 осіб. Зокрема, додані до списку імена шести депутатів Держдуми Росії, обраних від «Республіки Крим та міста Севастополь» на виборах 18 вересня 2016 р.; 15 березня 2019 р. ЄС додав 8 росіян, причетних до дій, які призвели до затримання українських моряків та захоплення суден у Керченській протоці 25 листопада 2018 р.; 1 жовтня 2020 р. до санкційного списку додано 2 осіб та 4 компанії, залучених до спорудження Керченського мосту тощо.

⁵⁵ Обмеження застосовано переважно щодо тих загальноросійських суб'єктів підприємництва та державного управління, які всупереч міжнародному праву здійснювали незаконну діяльність на території Кримського півострова (санкції введено щодо 48 компаній або установ, із яких 11 знаходилися на території Криму).

⁵⁶ Політика невизнання ЄС щодо тимчасово окупованої АР Крим та м. Севастополь. *Представництво України при ЄС*. 2021. 15 квітня. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/politika-neviznannya-yes-shchodo-timchasovo-okupovanoi-ar-krim-ta-msevastopol> (дата звернення: 3.09.2023).

⁵⁷ Послідовна позиція ЄС: Анексія Криму і Севастополя – поза законом. *Укрінформ*. 2020. 12 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2894999-poslidovna-pozicia-es-aneksia-krimu-i-sevastopola-pozazakonom.html> (дата звернення: 3.09.2023).

Більшу рішучість застосування санкцій щодо РФ держави ЄС почали виявляти після збиття терористами самопроголошеної ДНР, контрольованими Росією, Боїнга-777 поблизу Донецька, унаслідок чого загинули 298 пасажирів та членів екіпажу, здебільшого європейських громадян. Ця подія поклала край коливанням всередині ЄС і призвела до активізації розробки управлінськими структурами його нового блоку санкцій, які на цей раз стосувалися не лише безпосередньо Криму, але й ВПК та бізнес-сектору РФ (т. зв. секторальні санкції)⁵⁸. Вони були спрямовані на обмеження доступу до первинного та вторинного ринків капіталу ЄС для певних російських банків і компаній, накладали заборону на експорт та імпорту торгівлі зброєю з РФ, встановлювали заборону на експорт товарів подвійного призначення для військового використання або військових кінцевих споживачів у Росії, а також обмежували доступ РФ до певних чутливих технологій і послуг, які могли бути використані для глибоководної розвідки та видобутку нафти, арктичної розвідки та видобутку нафти або проєктів зі сланцевої нафти⁵⁹.

Після початку безпосереднього військового втручання РФ в Україну, зважаючи на серйозність ситуації та відповідно до рішення ЄР від 8 вересня 2014 р., ЄС з 12 вересня 2014 р. запровадив нові уточнені та розширені санкції щодо РФ, які стосувалися енергетичного і фінансового секторів, продукції військового та подвійного призначення, а також персонального санкційного списку⁶⁰. Фінансові санкції передбачали обмеження для російських банків («Сбербанка», ВТБ, «Газпромбанка», ВЕБ і «Россельхозбанк» та ін.). Так, фінансовим установам ЄС було забо-

⁵⁸ Варто зазначити, що 16 липня, з огляду на дії з дестабілізації ситуації в Україні, обмежувальні заходи проти окремих секторів економіки РФ (ВПК, енергетика, фінанси) ввели США.

⁵⁹ Council Decision 2014/512/CFSP of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014D0512> (дата звернення: 28.08.2023).

⁶⁰ Council Regulation (EU) No. 960/2014 of 8 September 2014 amending Regulation (EU) No. 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0960> (дата звернення: 28.08.2023).

ронено видавати довгострокові кредити цим банкам та купувати їхні цінні папери. Також заборонено випуск держбанками РФ євробондів і акцій на користь європейських власників. Такі ж обмеження введено і щодо державних інститутів РФ, корпорацій та агентств із часткою державної власності понад 50 %. Було розширено санкції стосовно оборонних підприємств РФ, таких як «Оборонпром», концерн «Калашніков», НВО «Високоточні комплекси», НВО «Базальт» та інших. Окрім цього, ЄС увів обмеження для російських потужних енергетичних компаній, таких як «Роснефть», «Транснефть» та «Газпромнефть»⁶¹. У грудні ЄС доповнив санкції проти російської нафтовидобувної промисловості, зокрема щодо обладнання, яке використовується у спеціальних економічних зонах і під час видобутку ресурсів у морському шельфі та сланцевих пластах⁶².

Уведені США і ЄС обмежувальні заходи різного рівня вплинули на стан російської економіки, яка у 2014 р. показала лише 0,6 % зростання, а вже 2015 р. вона скоротилася на 3,7 %. До того ж рубль теж більше як удвічі знецінився відносно долара. Однак, користуючись із продажу енергоносіїв на зовнішніх ринках та наявності значних золотовалютних резервів, Кремлю вдалося уникнути глибокої економічної кризи і продовжувати свою агресивну політику.

Політико-дипломатичні зусилля щодо врегулювання гострої фази «російсько-українського конфлікту» у 2014 – на початку 2015 рр. було покладено на лідерів провідних держав ЄС – Німеччини та Франції. Ангела Меркель та Франсуа Олланд із початком агресії висловили своє занепокоєння діями влади РФ щодо України та запевнили, що ЄС спільно буде протидіяти Росії. Німецький канцлер, говорячи про дії Москви в Криму, назвала «їх неприйнятними, а також явним порушенням міжнародних

⁶¹ Рибачок Д. О., Феценко Б. О., Гнатюк М. М. Санкції в політиці ЄС: приклад Російської Федерації 2014–2015 рр. *Наукові записки кафедри політології НАУКМА*. Київ, 2018. Вип. 1. С. 76.

⁶² Council Decision 2014/872/CFSP of 4 December 2014 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine, and Decision 2014/659/CFSP amending Decision 2014/512/CFSP. *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014D0872&qid=1697553375999>

правових норм»⁶³. Вона особисто доклала чимало зусиль для координації дій держав ЄС щодо вироблення єдиної політики стосовно Росії, зокрема й узгодження санкційної політики після подій на Донбасі. Обґрунтовуючи перед рештою лідерів потребу її застосування, вона зазначала: «Останні повідомлення про просування російських солдатів по українській території підкреслюють драматичність ситуації, що склалася. Стає все зрозумілішим – із самого початку йшлося не про конфлікт усередині України, а про протистояння Росії та України»⁶⁴. Також А. Меркель найчастіше з-поміж лідерів західних країн вела як особисті, так і телефонні перемовини з Президентом РФ В. Путіним, прагнучи віднайти можливі шляхи політичного вирішення проблеми. Водночас за ініціативи Президента Франції Ф. Олланда було започатковано уже згаданий нами Нормандський формат переговорів, який мав вагоме значення у контексті перемовин сторін для підписання «Мінських протоколів» (т. зв. Мінськ-1 (Меморандум про виконання положень Протоколу, 19 вересня 2014 р.) та Мінськ-2 (Комплекс заходів щодо виконання Мінського протоколу, 12 лютого 2015 р.)), якими узгоджено припинення вогню, встановлення лінії розмежування і зони безпеки, відведення важкого озброєння.

Зменшення інтенсивності бойових дій не означало вирішення конфлікту. Москва, прагнучи приховати свою роль у подіях на Донбасі, наполягала, що надалі для узгодження зазначених у мінських протоколах пунктів, Україна мала б вести перемовини з т. зв. представниками окремих районів Луганської і Донецької областей, які насправді пропонував і контролював Кремль. Зрештою, Росія ніколи не приховувала бажання легітимізувати т. зв. ЛНР та ДНР в українському правовому полі і тепер вимагала від офіційного Києва широку автономію («особливий статус») для «республік» із можливістю впливати на зовнішню політику і конституційний устрій України, фінансувати їх із українського

⁶³ Неділько Н. Меркель попередила Росію про наслідки її дій в Україні. *DW. Made for minds*. 2014. 13 березня. URL: <https://www.dw.com/uk/a-17493866> (дата звернення: 20.09.2023).

⁶⁴ Меркель назвала ситуацію на сході України протистоянням з Росією. *LB.ua*. 2014. 1 вересня. URL: https://lb.ua/world/2014/09/01/277936_merkel_nazvala_situatsiyu_vostoke.html (дата звернення: 20.09.2023).

держаного бюджету, провести вибори на окупованих територіях (згідно з т. зв. формулою Штайнмаєра), без надання українській стороні доступу до неконтрольованих частин українсько-російського кордону, надати амністію та легалізувати формування бойовиків як місцеву міліцію тощо.

Введення на умовах РФ повністю контрольованих Кремлем квазі-утворень на Донбасі у загальноукраїнське конституційно-правове поле було неприйнятним для України, адже робило її внутрішню і зовнішню політику залежною від російських устремлінь. Не маючи змоги примусити Україну виконувати власний план, Росія формувала на Донбасі умови постійно тліючого конфлікту, а задля психологічного тиску на українську владу і суспільство підконтрольні РФ терористичні формування вели постійні артилерійські обстріли українських військ та населених пунктів поблизу лінії розмежування. Розмірковуючи над цією проблемою, згадуваний уже В. Іноземцев писав: «У Кремлі прагнуть зберегти конфліктну зону на Донбасі не для того, щоб запобігти членству України в ЄС та НАТО (яке зараз не стоїть на порядку денному), а для того, щоб зробити українську державу повністю недієздатною, викликати розчарування громадян країни у своїх політиках, спровокувати множинні розбіжності та розколи в українському суспільстві та у більш віддаленій перспективі взагалі позбавити Україну її суверенітету. Тому будь-які поступки Москві, якщо про них і замислюється нинішня київська влада, не зможуть змінити загального ставлення Росії до України, яке проявилось після 2014 р.⁶⁵».

Попри російське військове втручання на Донбасі, частина держав ЄС, уникаючи небажаної конфронтації чи не відчуваючи безпосередньої загрози з боку Кремля, на той момент була схильна не помічати відвертих порушень Росією досягнутих домовленостей. На думку українського дослідника Анатолія Круглашова, викликала сумніви сама спроможність інституцій ЄС передбачати та протидіяти геополітичному тиску з боку Росії. «ЄС має дефіцит стратегічного мислення, адекватного ризик-менеджменту, зумовленого певним нерозумінням того, що

⁶⁵ Іноземцев В. Украина, Европа, Россия... С. 128.

таке сьогодні глобальна система безпеки», – відзначав він⁶⁶. У Європі тривалий час існувало переконання, незважаючи на очевидні факти, які суперечили цьому, що інтеграція Росії в європейську систему, її політична й економічна зацікавленість у двосторонній співпраці з країнами ЄС, домінуватиме над експансіоністськими прагненнями РФ, а отже, сприятиме створенню спільного європейського простору безпеки. А коли цього не відбулося, європейська еліта так і не спромоглася виробити консolidовану позицію щодо російської неоімперської зовнішньої політики⁶⁷. Виступаючи за дипломатичне вирішення українсько-російського конфлікту, країни Євросоюзу поділилися щодо підходів його вирішення. Так, якщо для Німеччини, Франції, Австрії, Нідерландів, держав південної Європи тощо була важлива насамперед «деескалація», то бачення Польщі, Швеції, Румунії, Балтійських держав формувалось із необхідності повернення до «статус-кво», тобто не лише тривалого припинення збройного конфлікту, а й повернення всіх загарбаних територій. Найактивніше на цьому наполягало польське керівництво, яке виступало за унеможливлення перетворення конфлікту в заморожену стадію, а сепаратистських анклавів у невизнані республіки на кшталт Придністров'я чи Абхазії, що означало би появу «чорної діри» безпеки в сусідній країні⁶⁸. Президент Польщі Анджей Дуда під час зустрічі з Президентом України Петром Порошенком у 2016 р. заявив: «Я переконаний, що не тільки Польща, а й вся міжнародна громадськість ніколи з цим фактом не погодиться. І Польща стоїть поруч з Україною, і підтримує Україну в її боротьбі за повернення територій, а також за те, щоб збройний конфлікт скоріше закінчився, щоб не гинули люди. Сьогодні велике завдання Європи і світу – покласти край такій ситуації, але

⁶⁶ Kruglashov A. Turbulent Neighbourhood: Ukraine and the EU Relations under Ongoing Pressure. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/325734926_Turbulent_Neighbourhood_Ukraine_and_the_EU_Relations_under_Ongoing_Pressure (дата звернення: 18.10.2023).

⁶⁷ Krumm R. The legacy of Europe's Eastern policy: insufficient engagement or influence. *Europe and the War in Ukraine. From russian aggression to a new Eastern policy* / Eds. by László Andor and Uwe Optenhögel. Brussels, 2023. P. 28.

⁶⁸ Kowalczyk A. Polityka RP wobec konfliktu na Ukrainie – szanse i wyzwania. *FAE Policy Paper*. Warszawa, 2014. Nr 20. S. 3–4.

не шляхом заморожування цього конфлікту ... Ми повинні домогтися повернення статус-кво»⁶⁹.

У березні 2015 р. лідери ЄС вирішили узгодити чинний режим санкцій із повним виконанням Мінських протоколів, що було заплановано на кінець грудня 2015 р. Через невиконання РФ взятих на себе зобов'язань, зокрема п. 1 про припинення вогню на лінії розмежування, Рада ЄС послідовно продовжувала економічні санкції щодо Росії на шість місяців. Рішення про їх продовження приймалося кожного разу на основі оцінки виконання Мінських угод сторонами конфлікту⁷⁰. Також відбувалося поєднання санкцій, які додатково накладалися впродовж наступних років, переважно внаслідок розширення списків представників окупаційних адміністрацій, російських політичних діячів та військового командування, а також деяких підприємств, функціонально пов'язаних із діяльністю на окупованих територіях, однак кожен подібний крок вимагав складного процесу прийняття рішень і надання згоди країн-членів. Існувала небезпека, що деякі країни ЄС (їх умовно називали «ті, які розуміють Росію» («Russia's understanders»)) можуть накласти вето на нові обмежувальні заходи проти Росії або заблокувати їхнє продовження. Протягом 2014–2022 рр. чимало з-поміж цих держав продовжували проводити вибірково взаємодію з Росією, паралельно з санкціями⁷¹. Особливої уваги заслуговувала позиція Німеччини, яка протягом 2014–2021 рр. діяла як координатор усередині ЄС, вибудовуючи дипломатичний та економічний тиск на РФ, попри опір низки країн ЄС, та одночасно сприяла виробленню узгоджених позицій у трансатлантичному вимірі – між США та ЄС⁷². Для просування санкційної політики всередині ЄС Берлін часто опирався на підтримку Парижа, який також прагнув виступати провідником політико-дипломатичних зусиль щодо мирного врегулювання

⁶⁹ Дуда зробив жорстку заяву по Донбасу. *Сьогодні*. 2016. 2 грудня. URL: <http://ukr.segodaya.ua/politics/pnews/duda-sdelal-zhestkoe-zayavlenie-podonbassu-775850.html> (дата звернення: 26.10.2023).

⁷⁰ Кукарцев О. Санкційна політика ЄС як засіб протидії російському імперіалізму. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2023. Ч. 28. С. 258.

⁷¹ Raik K., Blockmans S., Dandashly A., Noutcheva G., Osypchuk A., Suslov A. Tackling the Constraints... P. 22.

⁷² Сидорук Т. В. Роль Німеччини у формуванні спільної позиції ЄС щодо російсько-українського конфлікту. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3. С. 34.

конфлікту, і до думки якого звикли прислухатися чимало держав Південної Європи⁷³. Водночас політика Німеччини продовжувала залишатися надзвичайно прагматичною: з одного боку, А. Меркель наголошувала, що санкції проти Росії можуть бути скасовані лише, якщо будуть усунуті причини, через які вони були запроваджені⁷⁴, а з іншого – німецький уряд та бізнес продовжували розвивати економічні відносини з Москвою. Найбільш суперечливим став проект будівництва газогону Північний потік-2, введення в експлуатацію якого збільшувало енергетичну залежність Європи від РФ та обмежувало український транзит.

З-поміж держав ЄС на посиленні своєї ролі у політичному врегулюванні постійно наполягала Польща. Офіційно польська влада підтримувала Нормандський формат переговорів, однак вимагала більшої своєї участі, зокрема польський міністр закордонних справ Гжегож Щетина наполягав, що до переговорів мали б бути залучені Польща і США. Особлива увага та необхідність польської підтримки України, через агресивну політику Росії, були визначені серед пріоритетів польської зовнішньої політики. Це підтвердив і візит президента Польщі, єдиного з західних лідерів, до Києва під час святкування 25 річниці Незалежності України. У спільній декларації польського і українського президентів із нагоди свята було ще раз чітко вказано, що незалежність і територіальна цілісність України мають принципове значення для безпеки та незалежності Польщі⁷⁵. Окрім цього, польський уряд, розглядаючи можливості комплексної допомоги Україні, вбачав своє завдання насамперед у лобіюванні позиції держави в європейських медіа, на зустрічах представників ЄС і НАТО. Польські європарламентарі працювали над розробкою і просуванням в Європейському парламенті резолюцій із засудженням російської агресії у різних її виявах та підтримкою

⁷³ Сидорук Т. В. Роль Німеччини... С. 36.

⁷⁴ Меркель: санкції проти Росії не скасують без усунення причин запровадження. *Крим. Реалії*. 2015. 22 січня. URL: <https://ua.krymr.com/a/26808256.html> (дата звернення: 20.10.2023).

⁷⁵ Спільна декларація Президента України та Президента Республіки Польща. 24 серпня 2016. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. URL: <http://www.president.gov.ua/news/spilnadeklaraciya-prezidenta-ukrayini-ta-prezidenta-respubl-37975> (дата звернення: 6.04.2019).

українських позицій. Також одним із ключових завдань польської дипломатії було просування питання ратифікації структури ЄС та країнами-членами Угоди про асоціацію з Україною в незмінній формі, попри шантаж і критику Кремля. Позиція Польщі була тим більш вагомим, що решта країн ЦСЄ виявляли прагматичніше ставлення. У Чехії, яка загалом підтримувала Україну і санкційну політику ЄС, звучали голоси окремих політиків про неефективність санкцій і відсутність потреби їх подальшого впровадження (особливо у цьому контексті відзначався Президент Чехії Мілош Земан, який полюбляв робити епатанжні заяви щодо російської політики в Україні⁷⁶). У Словаччині, яка прагнула дистанціюватися від російсько-української війни, позиція змінювалася, залежно від політичних сил, що були при владі. З одного боку, наявність потужного німецького капіталу робила країну схильною до підтримки німецьких ініціатив, а з іншого – Словаччина була одним із основних розподільчих хабів російського газу на території не лише Вишеградської групи, а й значної частини ЄС, що впливало і на окремі аспекти зовнішньополітичного курсу⁷⁷. Також тривалий час до перегляду санкцій щодо РФ закликала керівництво Угорщини, яке наголошувало, що вони негативно впливали на економіку країни. Свою проросійську політику уряд Віктора Орбана прикривав постійними спекулятивними звинуваченнями України у нібито ущемленні прав угорської меншини на Закарпатті (це питання було включено за запитом Угорщини до вимог, які висунуто Україні щодо вступу до ЄС під час надання статусу кандидата), тож не дивно, що угорські громадяни визначаються найменшим показником підтримки перспектив євроінтеграції України на рівні країн-учасниць ЄС (менше 50 %) ⁷⁸.

Проблему розширення переговорного формату обговорювали в березні 2017 р. під час зустрічі міністра МЗС Польщі Вітольда

⁷⁶ Близняк О. Позиції країн Вишеградської групи в політиці ЄС щодо України в умовах російсько-української війни. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: зб. наук. ст. Чернівці, 2020. Т. 42. С. 31. DOI: 10.31861/mhpi2020.42.27-35

⁷⁷ Там само. С. 32–33.

⁷⁸ України в ЄС: громадська думка країн Вишеградської групи. *Політикус. Наук. журнал*. 2022. Вип. 4–2. С. 131.

Вашиковського, глави МЗС Великобританії Бориса Джонсона з їхнім українським колегою Павлом Клімкіним. За результатами зустрічі, польський міністр відзначив: «Ми обговорили і намагалися дати оцінку нормандському формату й мінському формату. Ми дійшли до висновку, що обидва цих формати принесли трохи позитивних змін: зупинили повномасштабну війну і повномасштабний конфлікт між Україною і Росією, але обидва ці формати не вирішили проблеми, не принесли миру. Ми готові до того, що Європа повинна надати розширений формат, щоб допомогти Україні вибратися з проблем, створених російською агресією»⁷⁹. Зауважимо, що ймовірність залучення Польщі або якоїсь іншої держави ЄС у певному форматі до переговорного процесу завжди була достатньо низькою, оскільки Німеччина і Франція не були готові позбутися ролі головних посередників, адже для керівництва цих держав це б означало розписатися у власній неспроможності вирішити конфлікт. Україна, з огляду на незначну геополітичну вагу Польщі, також не бачила її за столом переговорів, очікуючи насамперед польської підтримки у Брюсселі, зокрема у питанні збереження санкцій. І, нарешті, проти цього радше виступила б Росія, яка, зважаючи на послідовну підтримку Варшавою позицій Києва, могла би вдатися до блокування таких переговорів, щоб не допустити послаблення своїх позицій. До того ж, виходячи з ідеї «концепту імперій», РФ прагнула вирішувати міжнародні проблеми у вузькому колі вибраних держав.

Попри численні зустрічі в Нормандському форматі (остання у грудні 2019 р. на найвищому рівні в Парижі уже за участі Володимира Зеленського) та усі спроби ЄС, пришвидшити мирне вирішення конфлікту так і не вдалося саме через позицію РФ, інтереси якої зводилися до політичного поглинання України, а не вирішення проблеми. Зважаючи на це, українське керівництво тривалий час закликала країни-члени ЄС продовжувати надавати Україні політичну та економічну допомогу, а також посилити

⁷⁹ МЗС Польщі: Європа повинна знайти альтернативу «мінському» і «нормандському» форматам. *Українські новини*. 2017. 1 березня. URL: <https://ukranews.com/ua/news/482529-yevropa-povynna-znayty-alternatyvu-minskomui-normandskomu-formatam-mzs-polshhi> (дата звернення: 16.10.2023).

тиск на РФ. Так, глава МЗС України Дмитро Кулеба у 2020 р. наголошував: «Немає жодних підстав для зміни політики ЄС щодо Росії, допоки Росія не змінила своєї агресивної політики щодо України. І навіть розмову про будь-яку нову політику щодо Росії можна починати лише тоді, коли Росія зробить реальні кроки для виконання Мінських домовленостей, припинення агресії, деокупації українських територій»⁸⁰. Водночас у багатьох європейських столицях до широкомасштабного вторгнення, на фоні постійних політичних і корупційних скандалів в Україні, повільного прогресу в сфері політичних та економічних реформ, серйозно заговорили про те, чи потрібно надалі продовжувати санкції. Ці сумніви загострювалися через економічні втрати європейського бізнесу⁸¹. З іншого боку, деякі експерти сумнівалися в ефективності економічних механізмів ЄС у контексті їх застосування до нинішнього російського режиму, адже економічні втрати не змусили його змінити свою політику. Росія показала спроможність функціонувати в умовах наростаючих обмежень (торгових, фінансових, економічних) з боку ЄС і, навіть більше, падіння рівня життя та фінансові втрати російських громадян слабо вплинули на стабільність режиму В. Путіна та підтримку влади з боку суспільства в РФ⁸². До того ж російська влада та бізнес навчилися обходити обмеження в різні способи, зокрема й щодо постачання в РФ високотехнологічних приладів і програмного забезпечення, компонентів для високоточної зброї, і, найголовніше, країни ЄС продовжували продавати до Росії різні види озброєнь. Так, за інформацією порталу «Ukrainer», розслідування «Investigate Europe», опубліковане 17 березня 2022 р., показало, що щонайменше 10 країн-членів ЄС упродовж 2015–2020 рр. експортували до Росії зброї на загальну суму 346 млн євро,

⁸⁰ Дмитро Кулеба: Розмова про нову політику ЄС щодо Росії можлива лише після припинення її агресії проти України. *Міністерство закордонних справ України*. 2020. 28 липня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rozmova-pro-novu-politiku-yes-shchodo-rosiyi-mozhliva-lishe-pislya-pripinennya-yiui-agresiyi-proti-ukrayini> (дата звернення: 25.10.2023).

⁸¹ Хімяк А., Гогоша О. Роль ФРН у врегулюванні російсько-українського конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Львів, 2017. Вип. 41. С. 176.

⁸² Рибачок Д. О., Фещенко Б. О., Гнатюк М. М. Санкції в політиці ЄС... С. 78.

зокрема Франція, Німеччина, Італія, Австрія, Болгарія, Чехія, Хорватія, Фінляндія, Словаччина та Іспанія продавали РФ різне «військове обладнання», яке могло включати ракети, бомби, торпеди, гармати, наземні транспортні засоби та кораблі. Це відбувалося попри ухвалу ЄР про заборону продажу зброї Росії та на тлі фактичного мораторію на постачання озброєння Україні. Остаточні країни-члени ЄС змогли погодити рішення, яке усувало лазівки щодо експорту зброї в Росію, лише 8 квітня 2022 р. у межах п'ятого пакета санкцій⁸³. Водночас європейські лідери були категорично проти постачання летальної зброї Україні через нібито «різне співвідношення сил». Так, канцлер ФРН А. Меркель зазначала: «Я не можу уявити жодної ситуації, в якій покращене озброєння української армії приведе до ситуації, коли Путін буде настільки вражений, що програє у військовому плані»⁸⁴. Довший час офіційний Берлін був головним противником експорту озброєнь в Україну. Із цього приводу експерт Європейської ради з міжнародних відносин та один із головних прибічників надання допомоги Україні в німецькому середовищі Густав Грессель відзначав: «Більшість німецького істеблішменту вважають пряму війну між Україною та Росією немислимою та загалом не розуміють серйозності небезпеки для України. Ті, хто усвідомлюють це, – в меншості»⁸⁵.

Попри коливання окремих держав-членів, ЄС на рівні керівних структур й надалі проводив спільну зовнішню політику щодо підтримки України. Важливими сигналами щодо того, що ЄС стоїть пліч-о-пліч із українським народом у його протистоянні російській агресії, були саміти Україна–ЄС (20-й саміт відбувся 9 липня 2018 р. у Брюсселі, 21-й – 8 липня 2019 р. у Києві, 22-й – 6 жовтня 2020 р. у Брюсселі і 23-й, останній саміт перед масштабним вторгненням пройшов 12 жовтня 2021 р. у Києві). Окрім обговорення стандартних проблем проведення

⁸³ Андрійчук Т. Країни ЄС після введення ембарго роками постачали зброю Росії. Ukrainer. URL: <https://ukrainer.net/es-zbroia/> (дата звернення: 18.10.2023).

⁸⁴ Цит. за: Горюнова Є. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Політикус*: наук. журнал. 2022. Спецвипуск. С. 47.

⁸⁵ Безп'ятчук Ж. Північний потік-2 проти України. Про що домовилися Зеленський і Меркель. *BBC News Україна*. 2021. 13 липня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57818738> (дата звернення: 16.10.2023).

євроінтеграційних реформ в Україні та перспектив подальшої співпраці, на кожному з них також порушувалися питання продовження Росією своєї агресивної політики. Увагу було прикуто до наслідків незаконної анексії Криму та Севастополя, зокрема серйозного погіршення ситуації з правами людини на півострові, мілітаризації його, а також Чорного та Азовського морів, будівництва мосту через Керченську протоку без згоди України. ЄС засудив здійснені Росією заходи зі спрощеного надання громадянам України російського громадянства на Донбасі як такі, що порушують суверенітет і територіальну цілісність України, а також суперечать Мінським домовленостям⁸⁶.

Верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель 16 червня 2021 р. представив спільне комюніке Парламенту ЄС, ЄР та Ради ЄС, де містився опис оновлених підходів ЄС щодо відносин із РФ, а саме: протидія, стримування і взаємодія. У документі наголошено на погіршенні відносин із Росією як суб'єктом, який діє із позиції сили, підриваючи міжнародне право, а також через позиціонування РФ себе посередником, а не стороною конфлікту. Тож важливим завданням ЄС була протидія деструктивним діям Росії (забезпечення кібербезпеки і оборони, протидія дезінформації та гібридним загрозам), стримування її від спроб дестабілізації ЄС і країн СП, але і продовження співробітництва у критично важливих сферах, оскільки вона лишалася силою, на яку потрібно було зважати в Європі й усьому світі. У цьому контексті Брюссель підтримував діяльність Нормандського формату, Тристоронньої контактної групи, а також роботу місії ОБСЄ в Україні та закликав Москву визнати власну відповідальність як сторони конфлікту та повністю виконати Мінські угоди і висловив готовність продовжувати та доповнювати санкції проти РФ задля стримування її агресивних дій в Україні⁸⁷. Російське МЗС

⁸⁶ Саміти Україна – ЄС...

⁸⁷ Давимука О., Ярмоленко В. Щодо документу Парламенту ЄС, Європейської Ради та Ради ЄС стосовно відносин між ЄС та Росією: «Протидія, стримування та взаємодія». *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2021. 25 червня. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/shchodo-dokumentu-parlamentu-yes-yevropeyskoyi-rady-ta-rady-yes> (дата звернення: 16.10.2023).

у відповідь на цю програму ЄС заявило, що принципи «проти-дія, стримування та взаємодія» сформульовані в дусі «холодної війни», а сам текст документа зосереджений на відірваному від реальності уявленні про Росію і створює міф про «загрозу зі Сходу»⁸⁸. Водночас прийняттю документа передувала дискусія щодо висунутої напередодні пропозиції Франції та Німеччини про відновлення проведення самітів між ЄС та Росією на вищому рівні (за прикладом зустрічі Байден–Путін у Женеві). Проти подібної практики гостро виступили як східноєвропейські лідери (держави Балтії, Польща, Румунія), так і прем'єр Нідерландів, які погрожу-вали накласти вето на підсумковий документ саміту⁸⁹.

Значну стурбованість держав-членів ЄС викликало наро-щування військового потенціалу РФ біля кордону з Україною, у Криму та в Чорному морі. Зокрема, застереження Росії щодо військового втручання в Україну прозвучали на засіданні Ради міністрів закордонних справ ЄС 13 грудня 2021 р. Так, Верхов-ний представник із питань закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель за наслідками зустрічі заявив, що «будь-яка агресія проти України матиме політичні наслідки та Росії доведеться за-платити за неї високу економічну ціну»⁹⁰.

Через напруженість політичної і безпекової ситуації довкола України Європейський парламент 16 грудня 2021 р. випустив резолюцію «Ситуація на кордоні України і на окупованих Росією територіях України», у якій, серед іншого: заявив про підтрим-ку суверенітету і територіальної цілісності України та засудив пряму і опосередковану участь РФ в агресії; вимагав припинити нарощування дислокованих уздовж кордону з Україною ЗС РФ і відкидав будь-які її виправдання з цього приводу; акцентував на тому, що нарощування російського військового потенціалу також становить загрозу загальному миру, стабільності та безпеці Єв-ропи, і закликав РФ дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань; вказав, що ЄС має бути готовим оголосити РФ дуже суворе

⁸⁸ Давимука О., Ярмоленко В. Щодо документу Парламенту ЄС...

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Боррель: ЄС готовий до економічних санкцій у випадку посилення агресії Росії. *Європейська правда*. 2021. 13 грудня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/12/13/7131520/> (дата звернення: 18.10.2023).

попередження, що воєнні дії будуть не лише неприйнятними, але й дорого коштуватимуть в економічному і політичному аспектах, а Рада ЄС має бути готовою швидко погодити подальші спільні дії, зокрема ухвалення суворих економічних і фінансових санкцій у тісній узгодженості зі США, НАТО та іншими партнерами (зокрема, у новий пакет санкцій слід включати вищий російський офіцерський склад і командувачів, які беруть участь у плануванні можливого вторгнення, а також найближче оточення й олігархів, наближених до президента Росії та членів їхніх сімей, замороження фінансових і фізичних активів у ЄС, заборону на поїздки та виключення Росії з платіжної системи SWIFT, тим самим виключаючи російські компанії з міжнародного фінансового ринку та унеможливаючи купівлю російського державного боргу на первинних і вторинних ринках, а також щоб ці санкції були націлені на важливі сектори російської економіки та зрив фінансування розвідувальних служб і ЗС); вимагав від ЄС вжити термінових і суттєвих кроків для зменшення залежності від імпорту російських енергоносіїв тощо⁹¹. Резолюція Європейського парламенту була рекомендаційною, однак сама постановка проблеми свідчила про радикалізацію настроїв європейських політиків щодо Росії, дії якої викликали все більше занепокоєння в ЄС.

Важливе значення для впливу на РФ мала координація санкційної політики ЄС із санкціями, запровадженими іншими союзниками і партнерами України, найперше США, які станом на 18 лютого 2021 р. також увели потужний пакет обмежувальних заходів: запроваджено санкції проти 258 фізичних осіб та 185 юридичних осіб та організацій, а також секторальні санкції проти 291 юридичної особи⁹².

Президент РФ В. Путін 21 лютого 2022 р. заявив про «визнання незалежності» незаконних утворень ЛНР і ДНР, а наступного дня Рада Федерації РФ прийняла рішення про застосування російських військ за кордоном. Через визнання Росією непідконтрольних уряду

⁹¹ European Parliament resolution of 16 December 2021 on the situation at the Ukrainian border and in Russian-occupied territories of Ukraine (2021/3010(RSP)). *EUR-lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021IP0515&qid=1698149577541> (дата звернення: 18.10.2023).

⁹² Санкції ЄС і США...

територій Донецької та Луганської областей України незалежними суб'єктами, ЄС 23 лютого екстрено ввів у дію пакет санкцій (1-й пакет), що був підготовлений раніше на випадок подальшої ескалації напруженості Москвою. Введено індивідуальні санкції проти 351 депутата Держдуми РФ, які проголосували за незалежність ЛНР і ДНР, та обмежено доступ Росії, зокрема Центробанку РФ, до капіталів, фінансових ринків і послуг ЄС. Окрім того ЄС закликав Росію скасувати визнання непідконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей, виконувати свої зобов'язання, дотримуватися міжнародного права та повернутися до обговорень у Нормандському форматі та Тристоронній контактній групі, а інші держави не підтримувати незаконне рішення керівництва Росії⁹³.

Наступний екстрений саміт ЄС став наслідком уже повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 р. За наслідками зустрічі Високий представник ЄС із закордонних справ і безпекової політики Ж. Боррель у своїй заяві від імені усіх держав-членів організації 25 лютого 2022 р. наголосив, що Росія знову порушила суверенітет та територіальну цілісність України, вдавшись до неспровокованої та невиправданої загарбницької війни проти України і, засуджуючи це, ЄС закликав Росію негайно припинити здійснювати невідбіркові удари по мирному населенню та цивільній інфраструктурі, а також негайно та беззастережно вивести всі свої війська та військову техніку з усієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів⁹⁴. Окрім цього, було оголошено про запровадження другого пакету санкційних обмежень, які були спрямовані проти вищого керівництва РФ, зокрема Володимира Путіна, Сергія Лаврова, Михайла Мішустіна, Сергія Шойгу та членів російської

⁹³ EU adopts package of sanctions in response to Russian recognition of the non-government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and sending of troops into the region. *Council of the EU*. 2022. 23 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/23/russian-recognition-of-the-non-government-controlled-areas-of-the-donetsk-and-luhansk-oblasts-of-ukraine-as-independent-entities-eu-adopts-package-of-sanctions/> (дата звернення: 18.10.2023).

⁹⁴ Незаконна анексія Росією Криму та міста Севастополь: ЄС продовжив санкції ще на рік. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. 2022. 21 червня. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232 (дата звернення: 21.10.2023).

Держдуми і Ради національної безпеки. Додатково призупинено положення договору між ЄС і РФ про спрощення візового режиму для російських дипломатів та інших російських чиновників і бізнесменів. З-поміж інших економічних санкцій пакет додатково розширював чинні фінансові обмеження, припиняючи доступ Росії до найважливіших ринків капіталу. Ці санкції стосувалися 70 % російського банківського ринку та ключових державних компаній, зокрема в сфері оборони. В енергетичній сфері ЄС заборонив продаж, постачання, передачу або експорт до Росії окремих товарів і технологій у нафтопереробці, а також увів обмеження на надання супутніх послуг. Значна увага була сконцентрована на транспортному секторі, де запроваджено заборону на експорт товарів і технологій в авіаційній та космічній промисловості (літаків, запасних частин і обладнання російським авіакомпаніям та їх страхування). Обмеження торкнулися також експорту в РФ напівпровідників й інших передових технологій⁹⁵. Таким чином, прийняті обмеження зачіпали інтереси практично всієї владної російської верхівки та багатьох секторів економіки РФ, однак всередині ЄС на той момент не було консенсусу щодо таких ключових позицій санкційного списку, як відключення російських банків від SWIFT та обмеження експорту нафти і газу.

Голова ЄР Шарль Мішель 27 лютого 2022 р. звернувся до українського народу, запевнивши, що ЄС готовий підтримати Україну не лише на словах, а й конкретними, негайними діями. У своєму виступі він висловив вдячність за мужність і рішучість українців у захисті права на вільний вибір свободи, демократії та верховенства права не лише в Україні, а й у всій Європі⁹⁶. Тоді ж міністри внутрішніх справ ЄС у відповідь на кризу в Україні обговорили можливість встановлення відповідного механізму

⁹⁵ Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions. *Council of the EU*. 2022. 25 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/> (дата звернення: 22.10.2023).

⁹⁶ Address to the Ukrainian people by European Council President Charles Michel. *European Council*. 2022. 27 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/27/address-to-the-ukrainian-people-by-european-council-president-charles-michel/> (дата звернення: 22.10.2023).

тимчасового захисту для прийняття українських громадян, а 28 лютого міністри оборони погодили пакет підтримки ЗСУ, що включав 450 млн євро для постачання оборонного летального обладнання та пакет підтримки у розмірі 50 млн євро для постачання нелетального обладнання⁹⁷.

В умовах екзистенційної загрози незалежності Української держави, коли війська агресора перебували неподалік Києва, 28 лютого 2022 р. керівництво України подало до Брюсселя офіційну заявку про вступ до ЄС. На той час це був радше символічний крок, який свідчив про те, що український народ навіть під тиском і загрозою з боку Росії не зламався й обирає західний вектор розвитку. Не зовсім готовими до такого розвитку подій були і в ЄС, адже до повномасштабного вторгнення для частини його держав саме формулювання питання про майбутнє членство України було неприйнятним, визнавалися лише її «європейські прагнення». Водночас обставини подачі заявки, стійкість і героїчний опір агресору українського народу та ЗС не залишали європейським чиновникам вибору щодо прийняття заявки від України⁹⁸. Польща, Естонія, Латвія, Литва, Болгарія, Чехія, Словаччина та Словенія 1 березня 2022 р. підтримали українську заявку та заявили про необхідність терміново надати перспективу членства в ЄС Україні та негайно розпочати переговори про членство за прискореною процедурою⁹⁹. Того ж дня статус кандидата Україні рекомендував надати Європарламент, а 11 березня на позачерговому засіданні ЄР лідери європейських країн погодилися запустити процес європейської інтеграції України¹⁰⁰.

Паралельно ЄС у координації з США, Великобританією, Канадою та низкою інших держав прийняв нові заходи у відповідь на російське вторгнення. Третій пакет (28 лютого та 2 березня 2022 р.) містив заборону на операції з російським Центробанком та часткове заморожування його активів за кордоном, від'єднання від

⁹⁷ Informal video conference of foreign affairs (defence) ministers, 28 February 2022. *Council of the EU*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2022/02/28/> (дата звернення: 22.10.2023).

⁹⁸ Raik K., Blockmans S., Dandashly A., Noutcheva G., Osypchuk A., Suslov A. *Tackling the Constraints...* P. 12.

⁹⁹ Віднянський С. Україна – Європейський Союз... С. 13.

¹⁰⁰ Горюнова Є. Зовнішня політика ЄС... С. 47.

системи SWIFT 7 російських банків, закриття повітряного простору ЄС і доступу до аеропортів ЄС для російських авіаперевізників, протидію російській пропаганді через призупинення мовлення в ЄС державних телеканалів Russia Today і Sputnik, індивідуальні санкції ще проти 26 осіб та 1 організації. Уперше було також затверджено виділення 500 млн євро на летальне озброєння для України. Згодом, у відповідь на участь Білорусі у військовому вторгненні Росії, сюди було додано санкції проти Білорусі й окремих білоруських високопосадовців¹⁰¹.

Важливими у гуманітарному аспекті були рішення інституцій ЄС щодо тимчасового захисту для людей, які тікали від війни в Україні. Узгодження нових правил дало змогу розширити права українських біженців щодо тимчасового захисту в країнах ЄС, зокрема, вони отримали право на тимчасове проживання з доступом до ринку праці, безкоштовне навчання дітей та медичну допомогу. Такий тимчасовий захист на загальноєвропейському рівні було введено на один рік із можливістю подовження щопівроку¹⁰².

¹⁰¹ EU adopts new set of measures to respond to Russia's military aggression against Ukraine. *Council of the EU*. 2022. 28 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/28/eu-adopts-new-set-of-measures-to-respond-to-russia-s-military-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 26.10.2023); Russia's military aggression against Ukraine: Council imposes sanctions on 26 persons and one entity. *Council of the EU*. 2022. 28 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/28/russia-s-military-aggression-against-ukraine-council-imposes-sanctions-on-26-persons-and-one-entity/> (дата звернення: 26.10.2023); Russia's military aggression against Ukraine: EU bans certain Russian banks from SWIFT system and introduces further restrictions. *Council of the EU*. 2022. 2 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-bans-certain-russian-banks-from-swift-system-and-introduces-further-restrictions/> (дата звернення: 26.10.2023); EU imposes sanctions on state-owned outlets RT/Russia Today and Sputnik's broadcasting in the EU. *Council of the EU*. 2022. 2 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/02/eu-imposes-sanctions-on-state-owned-outlets-rt-russia-today-and-sputnik-s-broadcasting-in-the-eu/>; Russia's military aggression against Ukraine: EU agrees new sectoral measures targeting Belarus and Russia. *Council of the EU*. 2022. 9 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/09/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-agrees-new-sectoral-measures-targeting-belarus-and-russia/> (дата звернення: 26.10.2023).

¹⁰² Ukraine: Council unanimously introduces temporary protection for persons fleeing the war. *Council of the EU*. 2022. 4 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/04/ukraine-council-introduces-temporary-protection-for-persons-fleeing-the-war/> (дата звернення: 26.10.2023).

У березні ЄС погодив четвертий пакет санкцій. Цього разу обмеження стосувалися заборони будь-яких операцій із окремими російськими державними підприємствами, нових інвестицій в енергетичний сектор Росії, експорту до РФ предметів розкоші, імпорту з Росії в ЄС чавуну і сталі та надання послуг кредитного рейтингу будь-яким російським фізичним чи юридичним особам. Індивідуальні санкції поповнилися ще 160 особами: 14 іменами олігархів і відомих підприємців, бізнес яких був задіяний у ключових секторах економіки, що забезпечували РФ значним джерелом доходу, і 146 членами РФ¹⁰³. Важливим було також те, що санкційна політика Заходу спонукала великий бізнес з Європи та інших країн масово залишати Росію, що зменшувало її внутрішні економічні ресурси і сприяло виключенню РФ із переваг глобалізації: доступу фінансових ринків, інвестицій, торгівлі та подорожей, розваг і технологій, що забезпечували оплату та інформацію¹⁰⁴.

ЄС 23 березня 2022 р. схвалив виділення додаткових 500 млн євро на підтримку ЗСУ. Окрім того, ЄР вирішила подвоїти фінансування у межах Європейського фонду миру з 500 млн до 1 млрд євро, що мало піти на фінансування постачання обладнання та матеріалів, таких як засоби індивідуального захисту, аптечки першої допомоги та пальне, а також на військову техніку і летальне озброєння для оборонних потреб української армії. Наступні транші у 500 млн євро для військових потреб України було погоджено 13 квітня і 23 травня¹⁰⁵. Президент ЄР Ш. Мі-

¹⁰³ EU imposes restrictive measures on 160 individuals as a consequence of Russia's military aggression against Ukraine. *Council of the EU*. 2022. 9 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/09/eu-imposes-restrictive-measures-on-160-individuals-as-a-consequence-of-russia-s-military-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 26.10.2023).

¹⁰⁴ Alcaro R. The EU and the Ukraine War: Making Sense of the Rise of a «Geopolitical» Union. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*. Rome, 2022. March. P. 3 (IAI Commentaries; 22/12).

¹⁰⁵ EU support to Ukraine: Council doubles funding under the European Peace Facility. *Council of the EU*. 2022. 23 March. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/23/eu-support-to-ukraine-council-doubles-funding-under-the-european-peace-facility/> (дата звернення: 28.10.2023); EU support to Ukraine: Council agrees on third tranche of support under the European Peace Facility for total €1.5 billion. *Council of the EU*. 2022. 13 April. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/13/eu-support-to-ukraine-council-agrees-on-third-tranche-of-support-under-the-european-peace-facility/>

шель, пояснюючи ЗМІ рішення керівних європейських органів посилити допомогу Україні, наголосив, що російське вторгнення – це не лише жорстокий напад на незалежну та суверенну державу, але також напад на європейські цінності, такі як свобода, демократія і права людини¹⁰⁶.

Після рішень щодо політичної, гуманітарної та економічної допомоги активізувався процес української євроінтеграції. Президент ЄК Урсула фон дер Ляєн 8 квітня 2022 р. під час візиту до Києва офіційно передала Володимирі Зеленському опитувальник (другу частину було передано 13 квітня), заповнення якого було необхідним кроком для надання Україні статусу кандидата в ЄС. Тоді ж було оголошено про п'ятий пакет санкцій ЄС щодо РФ, який містив новий перелік 217 фізичних та 18 юридичних осіб, а також передбачав заборону на експорт до Росії авіаційного палива та інших товарів, імпорт із Росії вугілля та інших видів твердого викопного палива, лісу, цементу, морепродуктів і лікєро-горілчанних напоїв, закриття в'їзду в ЄС для російських і білоруських автоперевізників та портів ЄС для всіх російських суден¹⁰⁷.

У квітні 2022 р. Київ відвідали Високий представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Ж. Боррель та президент ЄР Ш. Мішель, який, зокрема, під час зустрічі з Президентом В. Зеленським пообіцяв, що Єврокомісія висловить свою думку щодо можливості України набути статусу кандидата в члени ЄС до кінця червня і після цього ЄР зможе розпочати дискусію з цього питання. Водночас процес узгодження такого рішення викликав всередині ЄС гостру дискусію. Низка країн виступали проти застосування щодо України прискореної процедури вступу

peace-facility-for-total-1-5-billion/ 28.10.2023); EU support to Ukraine: Council agrees on further increase of support under the European Peace Facility. *Council of the EU*. 2022. 24 May. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/24/eu-support-to-ukraine-council-agrees-on-further-increase-of-support-under-the-european-peace-facility/> (дата звернення: 28.10.2023).

¹⁰⁶ Tripartite Social Summit video conference, 23 March 2022. *European Council*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/03/23/> (дата звернення: 28.10.2023).

¹⁰⁷ EU adopts fifth round of sanctions against Russia over its military aggression against Ukraine. Council of the EU. 2022. 8 April. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/08/eu-adopts-fifth-round-of-sanctions-against-russia-over-its-military-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 29.10.2023).

чи заперечували можливість її близької європейської перспективи. Еммануель Макрон пропонував поглиблені форми асоційованого членства для України замість прискореного членства, а міністр закордонних справ Австрії Александер Шалленберг вважав, що Україні не варто пропонувати членство в ЄС навіть згодом і висловлювався за «інший шлях» для України, ніж повне членство, закликаючи до більшої гнучкості у пошуку механізмів зближення України та ЄС¹⁰⁸. Дещо менш категоричними були Нідерланди, Швеція і Данія, які звернулися до Єврокомісії із закликом ретельно прописати умови для подальшого наближення України до членства у ЄС. На перспективу швидкого отримання статусу кандидата в ЄС Україною зі значною нервозністю відреагувало також і МЗС РФ, де заявили що Росія виступає категорично проти вступу України не лише в НАТО, але і в ЄС, а схвалення запуску процедури вступу свідчитиме про кінець ЄС, яке керується у своїй діяльності суто геополітикою¹⁰⁹. В українському МЗС вустами його очільника Д. Кулеби наголосили, що статус кандидата – це останній психологічний бар'єр в країнах-скептиках ЄС і Україна не сприймає жодних альтернатив наданню цьому статусу: «Ми не будемо сприймати жодні сурогатні версії або альтернативи замість статусу кандидата, якими б вони не були. Нам потрібен статус кандидата на членство в ЄС. Не кандидата в кандидати, не потенційного кандидата чи інший сурогат, нічого іншого»¹¹⁰.

Важливим елементом у відстоюванні української позиції щодо негайного надання Україні статусу кандидата на вступ у ЄС була дипломатична діяльність Президента В. Зеленського. У низці відеозвернень до представницьких органів влади європейських держав він акцентував увагу на жахливих наслідках російської агресії для України та європейської системи безпеки загалом. Президент наголошував, що захищаючи себе, Україна

¹⁰⁸ МЗС Австрії виступає проти членства України в ЄС. *Українська правда*. 2022. 24 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/24/7341707/> (дата звернення: 29.10.2023).

¹⁰⁹ Віднянський С. Україна – Європейський Союз... С. 23.

¹¹⁰ Кулеба: Україна не сприймає альтернативи статусу кандидата на вступ в ЄС, ніяких сурогатів. *Європейська правда*. 2022. 8 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/8/7351256/> (дата звернення: 01.11.2023).

захищає також фундаментальні демократичні цінності, які є основою європейської ідентичності, а тому закликав держави-члени ЄС підтримати євроінтеграційні прагнення України¹¹¹.

Ще одним свідченням всебічної підтримки України у протистоянні повномасштабному вторгненню став візит до Києва 16 червня 2022 р. лідерів трьох найбільших країн ЄС – Німеччини, Франції та Італії, а також Президента Румунії. Як зазначив після прибуття до Києва Канцлер Німеччини Олаф Шольц: «Ми хочемо не лише продемонструвати солідарність, а й запевнити, що допомога, яку ми організуємо – фінансова, гуманітарна, а також військова, буде продовжена. І ми продовжуватимемо її доти, доки це буде необхідно для боротьби України за свою незалежність»¹¹². Під час історичного візиту європейські лідери висловилися за те, щоб невідкладно надати Україні статус кандидата на вступ. «Це важливий момент, президент Зеленський отримає послання європейської єдності, підтримки, адресоване всім українцям», – заявив Президент Франції Е. Макрон¹¹³.

Зміна позиції Німеччини і Франції щодо надання Україні чітких європейських перспектив стала також вагомим сигналом для кількох інших держав, які вагалися щодо прийняття такого рішення. Наступного дня, 17 червня 2022 р., ЄК прийняла історичне рішення і рекомендувала надати статус кандидата Україні, визначивши декілька ключових умов: продовження реформи державного управління та державної служби, фінансово-фіскальної системи, децентралізації; реформування сектору юстиції, що передбачало приведення судової системи у відповідність із принципами верховенства права, зміцнення незалежності і підзвітності судів та підтримку належного функціонування незалежних антикорупційних органів (НАБУ, САП, НАЗК, АРМА та ВАКС); забезпечення основних демократичних прав і свобод, покращення умов функціонування активного та повноважного громадянського суспільства; посилення макроекономічної та фінансової

¹¹¹ Хорішко Л. Стратегічні комунікації України в контексті євроінтеграції. *Політикус*: наук. журнал. 2022. Вип. 4–2. С. 108.

¹¹² Богданьок О. Макрон, Драгі і Шольц прибули до Києва. *Суспільне*. 2022. 16 червня. URL: <https://suspihne.media/250645-makron-dragi-i-solc-virusili-do-kiyeva-zmi/> (дата звернення: 1.11.2023).

¹¹³ Там само.

стабільності, розвиток ринкової економіки тощо¹¹⁴. У ЄС під час ухвалення остаточного рішення щодо надання Україні офіційного статусу кандидата також враховували, що 71 % європейців на той момент вважали Україну частиною європейської родини і практично у всіх країнах-членах (окрім Угорщини, де згодні були лише 48 %) більшість населення підтримувала вступ України до ЄС (опитування показували, що 66 % мешканців ЄС згодні з тим, що вона повинна вступити до ЄС, коли буде готова)¹¹⁵.

Враховуючи рішення ЄК, 23 червня 2022 р. ЄР ухвалила історичне рішення про надання Україні статусу країни-кандидата на членство в ЄС відповідно до умов, визначених ЄК¹¹⁶. На засіданні ЄР, після позитивного рішення цього представницького органу, з особистою подякою до кожного лідера держав-членів та високопосадовців ЄС звернувся Президент України В. Зеленський, який наголосив: «Дякую! Дякую за те, що робите можливою нову історію України, нову історію Європи – ще сильнішої, ще вільнішої»¹¹⁷.

Варто відзначити, що сам по собі офіційний статус кандидата не гарантує остаточного приєднання до ЄС (наприклад, Туреччина з 1999 р. має такий статус). У процесі приєднання країні-кандидату потрібно наблизити своє законодавство відповідно до правових норм і стандартів ЄС, зокрема імплементувати економічні, політичні, соціальні, адміністративні реформи, досягнути високих показників у сфері верховенства права і боротьби з корупцією тощо. Однак визнання європейських прагнень України,

¹¹⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. *European Commission*. Brussels, 2022. 17 Juni. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407> (дата звернення: 1.11.2023).

¹¹⁵ Віднянський С. Україна – Європейський Союз... С. 26.

¹¹⁶ Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Урядовий портал*. 2022. 23 червня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 2.11.2023).

¹¹⁷ Це найбільший крок на посилення Європи, який можна було зробити зараз – звернення Президента Володимира Зеленського до учасників саміту ЄС після надання Україні статусу кандидата на членство. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 2022. 23 червня. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ce-najbilshij-krok-na-posilennya-yevropi-yakij-mozhnabulo-z-76025> (дата звернення: 2.11.2023).

особливо країнами старої Європи, переведення її зі статусу «вічного сусіда» в потенційного «повноправного гравця» свідчило про зміну стереотипного мислення європейців (все частіше серед європейських лідерів і єврочиновників чутно заяви, які важко було уявити ще зовсім недавно, про те, що приєднання України, Молдови, країн Південних Балкан буде корисним для ЄС і дасть змогу розкрити нові перспективи його функціонування)¹¹⁸.

Для України, яка в умовах війни втратила значний економічний потенціал, також одним із вагомих переваг кандидатства є можливість отримання від ЄС доступу до його фінансових інструментів, які допоможуть швидше проводити необхідні реформи і відновлювати промисловість. Європейські чиновники неодноразово наголошували на тому, що неспровокована військова агресія Росії проти України не заважатиме ЄС підтримувати програму реформ в Україні, але і їй самій доведеться докласти зусиль для виконання семи пунктів «домашнього завдання» (зокрема, стосовно реформи системи відбору суддів до Конституційного суду, призначення директорів САП та НАБУ, законодавства у сфері медіа та прав національних меншин)¹¹⁹.

Під головуванням Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала та Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки Жозепа Борреля 5 вересня 2022 р. відбулося 8-ме засідання Ради асоціації Україна–ЄС, на якому Україна перебувала вперше у новому статусі, як країна-кандидат на членство в ЄС. Учасники зустрічі обговорили двосторонні відносини, зокрема імплементацію Угоди про асоціацію та стан співпраці між Україною та ЄС, а також заявку України на членство в ЄС. Важливим наслідком зустрічі був наголос на тому, що ЄС продовжуватиме й надалі підтримувати Україну політично, фінансово, гуманітарно та військово, попри погрози та шантаж із боку Росії¹²⁰. Також на Раді асоціації було офіційно закріплено приєднання України з 1 жовтня до митних конвенцій про процедуру спільного транзиту

¹¹⁸ Хорішко Л. Стратегічні комунікації України... С. 109.

¹¹⁹ Віднянський С. Україна – Європейський Союз... С. 31.

¹²⁰ EU–Ukraine Association Council. *Council of the EU*. 2022. 5 September. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2022/09/05/> (дата звернення: 4.11.2023).

і спрощення торгівлі (необхідні для цього законодавчі акти напередодні саміту проголосувала ВРУ і підписав Президент¹²¹).

Протягом літа 2022 – зими 2023 рр. ЄС продовжував здійснювати економічний і політичний тиск на РФ шляхом впровадження обмежувальних заходів. За цей час країни ЄС узгодили 5 пакетів санкцій: 6-й пакет – 3 червня 2022 р., 7-й – 21 липня 2022 р., 8-й – 6 жовтня 2022 р., 9-й – 16 грудня 2022 р. і 10-й – 25 лютого 2023 р. Від початку широкомасштабного вторгнення найбільш дискусійним було питання накладення санкцій на енергетичний сектор РФ, із відповідною заборонаю транспортування енергоносіїв до ЄС, які були основою надприбутків держави-агресора. Давалася взнаки залежність низки країн Євросоюзу від постачання російських нафти та газу і неможливість швидко знайти їм заміну на інших ринках, а також в окремих випадках небажання втрачати заробітки від переробки нафти чи транспортування газу. Водночас відповідні обмеження у 6-му пакеті санкцій стали відповіддю ЄС на звірства російської армії у Бучі, Ірпені та Маріуполі. Серед іншого, було вирішено заборонити купівлю, імпорт або передачу сирової нафти та деяких нафтопродуктів із Росії у ЄС. Однак сам процес, щоб не спровокувати соціально-економічної кризи у європейських країнах, мав відбуватися поетапно і зайняти від 6 місяців для сирової нафти до 8 місяців для інших нафтопродуктів. Також було передбачено виняток для імпорту сирової нафти трубопровідним транспортом для тих держав-членів ЄС (Угорщина, Словаччина), які через своє географічне положення особливо залежні від російського постачання і не мали реальних альтернатив. Окрім цього, Болгарія, Кіпр та Хорватія отримали тимчасові відступи в обмеженнях щодо імпорту російської сирової нафти морським шляхом. Подальший розвиток отримали санкції щодо банківського сектору (заборона на надання послуг спеціалізованих фінансових повідомлень (SWIFT)) та обмеження мовлення в ЄС ще трьох державних телеканалів («Россія РТР»/«РТР Планета», «Росія 24» і «ТВ Центр Інтер-

¹²¹ Зеленський підписав закони для приєднання України до «митного безвізу» з ЄС. *Європейська правда*. 2022. 30 серпня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/08/30/7145874/> (дата звернення: 28.10.2023).

нешнл»), які використовував російський уряд як інструменти для маніпулювання інформацією та поширення дезінформації про вторгнення в Україну¹²².

Ключовими пунктами 7-го пакета санкцій стала заборона на імпорт золота і ювелірних виробів російського походження, посилення контролю за експортом товарів подвійного використання і розширення заборони доступу до портів ЄС для кораблів під російським прапором¹²³. У світлі ескалації агресивної війни Росії проти України та незаконної анексії Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України, внаслідок незаконних указів В. Путіна від 30 вересня 2022 р., ЄР 6 жовтня запровадила 8-й пакет економічних та індивідуальних санкцій проти Росії. Він включав обмеження цін на транспортування російської нафти морем для третіх країн і подальші обмеження на транспортування сирої нафти (з грудня 2022 р.) та нафтопродуктів (із лютого 2023 р.) морем до третіх країн; ЄС розширив заборону на імпорт металопродукції, яка або походить із Росії, або експортується із Росії. Подальші обмеження на імпорт також накладалися на деревообробку та папір, сигарети, пластмасу та косметику, а також елементи, які використовували в ювелірній промисловості, такі як коштовні каміння та дорогоцінні метали, що разом приносили значні доходи Росії¹²⁴. Продовженням посилення секторальних санкцій проти РФ стали 9-й і 10-й пакети, які включали заборону на інвестиції в гірничодобувний сектор, на надання потужностей газосховищ російським компаніям,

¹²² Russia's aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions. *Council of the EU*. 2022. 3 June. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions/> (дата звернення: 4.11.2023).

¹²³ Russia's aggression against Ukraine: EU adopts «maintenance and alignment» package. *Council of the EU*. 2022. 21 July. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/21/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-maintenance-and-alignment-package/> (дата звернення: 4.11.2023).

¹²⁴ EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions. *Council of the EU*. 2022. 6 October. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions/> (дата звернення: 4.11.2023).

експорт критичних технологій і окремих промислових товарів, імпорт асфальту та синтетичного каучуку, експорт двигунів безпilotників, обмеження на експорт товарів і технологій подвійного використання тощо¹²⁵. До кожного з наведених пакетів додавалися списки фізичних та юридичних осіб: винних у воєнних злочинах або які підтримували війну, чиновників Кремля, провідних бізнесменів і членів їх сімей, а також представників оборонних компаній і фінансових структур. Загалом, обмежувальні заходи ЄС щодо осіб і організацій, що підривали або загрожували територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України, на кінець першого року широкомасштабної війни поширювалися на 1 473 фізичних та 205 юридичних осіб¹²⁶.

Однією з ключових умов протидії російській агресії у межах санкційної політики було намагання позбавити бюджет РФ можливості отримувати надлишкові доходи через експорт енергоносіїв. У порозумінні з США і Великобританією ЄС 3 грудня 2022 р. встановив граничну ціну на сиру нафту, нафтопродукти та масла, що походять із Росії або які експортують із Росії, на рівні 60 дол. США за барель¹²⁷. Ці заходи, за оцінками експертів, справді мали серйозний вплив на економіку РФ, обваливши доходи її зведеного бюджету вже у січні 2023 р. на 46 %, порівня-

¹²⁵ Russia's war of aggression against Ukraine: EU adopts 9th package of economic and individual sanctions. *Council of the EU*. 2022. 16 December. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/16/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-9th-package-of-economic-and-individual-sanctions/> (дата звернення: 6.11.2023); One year of Russia's full-scale invasion and war of aggression against Ukraine, EU adopts its 10th package of economic and individual sanctions. *Council of the EU*. 2023. 25 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/25/one-year-of-russia-s-full-scale-invasion-and-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-its-10th-package-of-economic-and-individual-sanctions/> (дата звернення: 6.11.2023).

¹²⁶ 10th package of sanctions on Russia's war of aggression against Ukraine: the EU includes additional 87 individuals and 34 entities to the EU's sanctions list. *Council of the EU*. 2023. 25 February. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/25/10th-package-of-sanctions-on-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-the-eu-includes-additional-87-individuals-and-34-entities-to-the-eu-s-sanctions-list/> (дата звернення: 6.11.2023).

¹²⁷ Russian oil: EU agrees on level of price cap. *Council of the EU*. 2022. 3 December. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/03/russian-oil-eu-agrees-on-level-of-price-cap/> (дата звернення: 6.11.2023).

но з минулим роком, що призвело до пришвидшеного зростання його дефіциту¹²⁸.

У світлі продовження воєнних дій головним залишалося питання, наскільки російське керівництво і російська економіка були готові до жорстких санкційних заходів. Очевидно, що розпочинаючи широкомасштабну війну, в Кремлі передбачали, що ЄС та США відреагують на ескалацію потужнішими заходами, ніж ті, які були прийняті в 2014–2021 рр., однак розраховували на те, що, зіткнувшись із російською непоступливістю, між країнами ЄС поступово наростатимуть розбіжності, зумовлені соціально-економічною дестабілізацією (ріст цін на енергоносії, інфляція, розміщення біженців), і, зрештою, Європа повернеться до своєї політики дипломатичного умиротворення. На думку деяких західних дослідників, іронія полягала у тому, що якби В. Путін обмежився лише визнанням самопроголошених сепаратистських ЛНР і ДНР та воєнними діями у їх межах, то ЄС насилу досяг би згоди щодо значної кількості санкцій, але широкомасштабна війна, метою якої було знищення України як незалежної держави, нівелювала всі вагання, які, можливо, мали країни ЄС. До того ж, це змусило змінити підходи в зовнішній політиці ЄС і взяти на себе роль геополітичного гравця¹²⁹. Відзначу також, що хоча російський уряд постійно наголошує на неефективності західних санкцій, акцентуючи на тому, що економіка РФ адаптувалася до роботи в умовах санкційного режиму, окремі західні експерти малюють картину економічної ситуації у Росії, яка принципово відрізняється від офіційного нарративу Кремля, адже в РФ із початком війни публікуються переважно прикрашені та дуже вибірккові економічні дані. На їхню думку, санкції, навіть за умови залучення Росією «сірого» імпорту і переорієнтації російського експорту на інші світові ринки, за належної послідовності та систематичності, можуть мати значний

¹²⁸ Децик О., Алексеев В. Дірявий бюджет і сумні перспективи. Що очікує на економіку РФ після падіння нафтогазових доходів?. *LB.ua*. 2023. 20 лютого. URL: https://lb.ua/economics/2023/02/20/546423_diryaviy_byudzheth_i_sumni_perspektivi.html (дата звернення: 7.11.2023).

¹²⁹ Alcaro R. The EU and the Ukraine War: Making Sense of the Rise of a «Geopolitical» Union. *Istituto Affari Internazionali (IAI)*. Rome, 2022. March. P. 1–2 (IAI Commentaries; 22/12).

вплив на економіку РФ у середньостроковій і довгостроковій перспективах, особливо в контексті мілітаризації її економіки та зростання воєнних витрат¹³⁰.

Лідери ЄС, разом із США, Великобританією, Японією та іншими провідними демократичними державами світу, 30 вересня 2022 р. рішуче відкинули та однозначно засудили незаконну анексію Росією Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України. У заяві ЄР стверджувалося: «Ми не визнаємо і ніколи не визнаємо незаконних “референдумів”, сфабрикованих Росією як привід для подальшого порушення незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, чи їх сфальсифікованих і незаконних результатів. Ми ніколи не визнаємо цю незаконну анексію. Ці рішення є недійсними і не можуть мати будь-якої юридичної сили. Крим, Херсон, Запоріжжя, Донецьк та Луганськ – це Україна. Ми закликаємо всі держави та міжнародні організації беззастережно відмовитися від визнання цієї незаконної анексії»¹³¹. Наслідком агресивних дій РФ стало швидке впровадження ЄС згадуваного вище 8-го пакета секторальних й індивідуальних санкцій. Водночас ескалація з боку Росії змусила європейських лідерів розробляти та впроваджувати ширшу програму підтримки України. Серед пріоритетів було визначено надання їй надійної військової допомоги, зокрема розширення навчально-тренувальних місій українських військових у країнах ЄС. Таку можливість було обговорено під час неформального засідання ЄР у Празі 7 жовтня 2022 р., а вже 17 жовтня Верховний представник із закордонних справ і політики безпеки Ж. Боррель заявив, що у відповідь на лист від 30 вересня 2022 р. міністра закордонних справ України та міністра оборони України, які висловили прохання про військову підтримку і підтвердили, що Україна потребує індивідуальної та колективної підготовки військ і фахівців, ЄР погодила створи-

¹³⁰ Rácz A., Spillner O., Wolff G. Sanctions and the Russian war economy. *Europe and the War in Ukraine. From russian aggression to a new Eastern policy* / Eds. by László Andor and Uwe Optenhögel. Brussels, 2023. P. 71–72.

¹³¹ Statement by the Members of the European Council. *European Council*. 30 September 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/09/30/statement-by-the-members-of-the-european-council/> (дата звернення: 5.11.2023).

ти місію військової допомоги Україні (EUMAM Ukraine). Місія мала допомогти забезпечити ЗСУ, зокрема силам територіальної оборони, індивідуальну, колективну та спеціалізовану підготовку, а разом координувати та синхронізувати діяльність держав-членів, які підтримують навчання (початковий мандат місії було розраховано на два роки)¹³². Того ж дня було оголошено, що ЄС збільшила підтримку ЗСУ до 3,1 млрд євро¹³³.

Важливою та своєчасною стала підтримка ЄС енергетичного сектору України, що зазнав серйозних руйнувань унаслідок ракетних обстрілів із боку РФ. У ЄС зауважили, що масовані та систематичні ракетні обстріли цивільного населення, цивільних об'єктів, енергетичної інфраструктури та інших громадських місць в Україні, які здійснювала Росія з наміром завдати ще більших страждань українському народу, є злочином, який не може залишитися безкарним, і такі дії мають припинитися. Окрім того, ЄР закликала всіх міжнародних партнерів зробити подібні заклики та чинити тиск на РФ для припинення злочинної діяльності. Щоб допомогти Україні пережити зиму, ЄС мала намір збільшити гуманітарну допомогу українському населенню та підтримати відновлення критичної інфраструктури України (забезпечити систематичне постачання в Україну пріоритетного обладнання, такого як мобільні теплові станції, генератори, силові трансформатори, високовольтне та освітлювальне обладнання)¹³⁴. ЄС створив розгалужену мережу підтримки України у межах UCPM. Через UCPM в Україну було доставлено понад 84 000 т натуральної допомоги, зокрема понад 1 600 генераторів електроенергії та понад 1 400 трансформаторів. Також понад 157 млн євро було

¹³² Ukraine: EU sets up a military assistance mission to further support the Ukrainian Armed Forces. *Council of the EU*. 2022. 17 October. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/17/ukraine-eu-sets-up-a-military-assistance-mission-to-further-support-the-ukrainian-armed-forces/> (дата звернення: 8.11.2023).

¹³³ Ukraine: Council agrees on further support under the European Peace Facility. *Council of the EU*. 2022. 17 October. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/17/ukraine-council-agrees-on-further-support-under-the-european-peace-facility/> (дата звернення: 7.11.2023).

¹³⁴ European Council conclusions. *European Council*. 2022. 15 December. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/european-council-conclusions-15-december-2022/> (дата звернення: 8.11.2023).

виділено для покриття нагальних потреб в енергетичному секторі через Фонд енергетичної підтримки України.

Макрофінансова допомога також залишалася необхідним інструментом підтримки України. Всього за 2022 р. ЄС виділив 7,2 млрд євро макрофінансової допомоги і 620 млн євро бюджетної підтримки. Важливим кроком для економічної підтримки України було рішення Ради Міністрів ЄС від 4 червня 2022 р. про тимчасову лібералізацію торгівлі з Україною шляхом скасування на один рік мит на український експорт до країн ЄС¹³⁵ (25 травня 2023 р. постанову продовжено до червня 2024 р.). Окрім цього, 12 травня 2022 р. ЄС прийняв План дій щодо створення т. зв. Шляхів солідарності для сприяння українському сільськогосподарському експорту та двосторонній торгівлі з ЄС. Із початку війни це уможливило експорт орієнтовно 51 млн т товарів, включно з 25 млн т зерна та інших продуктів харчування, принісши українським фермерам і підприємствам майже 22 млрд євро доходу. Фактично, незважаючи на тенденцію швидкого падіння торгових потоків внаслідок війни, вказані рішення допомогли утримати торгівлю між ЄС та Україною на майже довоєнному рівні, до того ж частка ЄС в імпорті України зросла від 40 % до 49 %, а в експорті – від 39 % до 63 % за перші 10 місяців 2022 р., порівняно з довоєнним періодом. ЄС став найважливішим торговим партнером України¹³⁶. Згідно з рішенням ЄР від 10 грудня 2022 р., Київ також отримав кредитне фінансування на 2023 р. у розмірі 18 млрд євро з пільговим періодом на 10 років. Основну частину процентних витрат мали покривати держави ЄС коштом своїх зовнішніх цільових доходів¹³⁷.

Важливим етапом співпраці України і ЄС став 1-й від початку широкомасштабного вторгнення та 24-й за ліком двосторон-

¹³⁵ Європейський Союз та Україна. *EU Neighbourseast*. 2022. 20 грудня. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/yevropejskyj-soyuz-ta-ukrayina/> (дата звернення: 8.11.2023).

¹³⁶ Україна та ЄС. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. 2023. 21 вересня. URL: https://www.eeas.europa.eu/ukraine/ukrayina-ta-yes_uk?s=232 (дата звернення: 8.11.2023).

¹³⁷ Council adopts €18 billion assistance to Ukraine. *Council of the EU*. 2022. 10 December. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/> (дата звернення: 8.11.2023).

ній саміт, який проходив 3 лютого 2023 р. у Києві. Напередодні зустрічі на спільному засіданні КМУ та Колегії Єврокомісії, за участі Президента України В. Зеленського, її голова У. фон дер Ляєн заявила: «Лише рік тому ніхто не міг уявити, як швидко Україна може рухатися до Євросоюзу. Зараз ви є кандидатом на вступ до нашого Союзу ... Особисто я пам'ятаю і ніколи не забуду день, коли Україна стала країною-кандидатом. День, коли європейський прапор внесли до українського парламенту в урочистій церемонії, під бурхливі оплески. Це був новий початок для України. Але це також був новий початок для Європейського Союзу. Ваша мужність надихнула нас, ви дали нам нове відчуття того, яким є сенс ЄС. Європа буде йти поруч з вами стільки, скільки буде потрібно. До того дня, коли український прапор замайорить там, де йому належить: поруч із будівлею Берламон у Брюсселі, в самому серці Європейського Союзу. Слава Україні!»¹³⁸.

На саміт Україна–ЄС прибуло відразу 16 високопосадовців із ЄК, серед яких: голова – У. фон дер Ляєн, очільник європейської дипломатії – Ж. Боррель і голова ЄР – Ш. Мішель, що акцентувало на важливості події з боку ЄС. У Києві європейські посадовці обговорили з українськими колегами передусім подальшу військову та фінансову допомогу Україні з боку ЄС, мирний план Президента В. Зеленського з 10 пунктів, а також створення спеціального трибуналу для покарання РФ за злочини, здійснені під час агресії. У підсумковому комюніке було заявлено, що ЄК вітає реформаторські зусилля України у такі важкі часи, проте Київ має виконати усі сім критеріїв, які були визначені для початку перемовин про вступ до ЄС під час надання Україні статусу кандидата на вступ, щоб розпочати самі перемовини¹³⁹. Водночас Президент України В. Зеленський також озвучив очікування української влади щодо початку переговорів про членство:

¹³⁸ Урсула фон дер Ляєн: Україна буде членом ЄС. Рік тому ніхто не уявляв вашу швидкість. *Європейська правда*. 2023. 2 лютого. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/2/7155414/> (дата звернення: 10.11.2023).

¹³⁹ Намен А. Україна–ЄС: саміт в умовах війни. *DW*. 2023. 3 лютого. URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainaes-samit-v-umovah-vijni/a-64595349> (дата звернення: 7.11.2023).

«Розпочати переговори про членство у 2023 році – це наша мета. Навіть не мета, а ціль», – наголосив він¹⁴⁰.

У 2023 р. розширився спектр військової допомоги і підтримки України у межах європейських програм. Високий представник із питань закордонних справ і політики безпеки ЄС Ж. Боррель, який опікувався цими питаннями, у березні 2023 р. зазначав, що ЄС продовжить активно надавати допомогу Україні, зокрема для цього ухвалено рішення про виділення додатково 2 млрд євро для невідкладного постачання снарядів та нарощування їх виробництва європейською оборонною промисловістю, а в межах програми EUMAM у країнах ЄС пройдуть тренування 30 тис. українських військових¹⁴¹. Згодом під час засідання Ради закордонних справ ЄС 24 квітня 2023 р. Ж. Боррель, у контексті появи низки мирних ініціатив, наголошував: «Ми всі хочемо миру, особливо українці. Однак це має бути справедливий мир. До того часу ми будемо підтримувати оборону України»¹⁴². Варто відзначити також те, що багато держав-членів надавали військову допомогу Україні без компенсації з боку ЄС.

Серед актуальних питань санкційного режиму залишалася проблема узгодження нових пакетів економічних обмежень щодо РФ як з огляду на поступове вичерпання інструментарію ЄС, так і через спротив окремих країн, зокрема Угорщини. У цьому контексті Рада ЄС у закордонних справах, проводячи роботу над 11-м пакетом санкцій, зосередилася над завданням щодо звітності для забезпечення ефективності санкцій. І дійсно, російський режим навчився доволі ефективно знаходити лазівки в обході чинних обмежень, зокрема внаслідок «паралельного імпорту» через такі країни, як Вірменія, Киргизстан, Казахстан, Грузія, Туреччина та інші. Особливо гостро ця проблема прояв-

¹⁴⁰ ЄС погодився надати Україні оцінку, що пришвидшить переговори про вступ. *Європейська правда*. 2023. 3 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/3/7387823/> (дата звернення: 09.11.2023).

¹⁴¹ Реакція Євросоюзу на агресію РФ змінила його геополітичні позиції – Боррель. *Укрінформ*. 2023. 23 березня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3686162-reakcia-evrosouzu-na-agresiu-rf-zminila-jogo-geopolitichni-pozicii-borrel.html> (дата звернення: 10.11.2023).

¹⁴² Foreign Affairs Council. *Council of the EU*. 2023. 24 April. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2023/04/24/> (дата звернення: 6.11.2023).

лялася через постачання незаконними шляхами високотехнологічного обладнання і чипів для потреб оборонної промисловості РФ. Тому 11-й пакет, прийнятий 23 червня 2023 р., насамперед був спрямований на те, щоб утруднити обхід чинних санкцій. Серед його головних аспектів: заборона транзиту через територію Росії більшої кількості товарів і технологій, які можуть сприяти військовому та технологічному зміцненню Росії або розвитку сектору оборони чи безпеки, товарів і технологій; посилення двосторонньої та багатосторонньої співпраці з третіми країнами для запобігання обходу санкцій; заборона доступу до портів ЄС для будь-яких суден, які здійснювали перевалку з судна на судно підсанкційних товарів; розширення персональних санкцій щодо 71 фізичної й 33 юридичних осіб та список заборонених товарів, які можуть сприяти технологічному вдосконаленню російського сектору оборони та безпеки, включаючи: електронні компоненти, напівпровідникові матеріали, обладнання для виробництва та тестування електронних інтегральних схем і друкованих плат, прекурсори енергетичних матеріалів та прекурсори хімічної зброї, оптичні компоненти, навігаційні прилади, метали, що використовуються в оборонному секторі, та морське обладнання¹⁴³.

Влітку ЄК прозвітувала про попереднє виконання Україною умов щодо початку переговорів про членство. Доповідь ЄК щодо України загалом була позитивною, адже у ній зазначено, що на той момент офіційному Києву вдалося повністю виконати 2 з 7 пунктів, а в решті досягнути серйозного прогресу. У звіті наголошено, що в ЄС усе ще очікують на виконання Україною таких кроків, як «посилення системи боротьби з відмиванням грошей» та комплексного реформування правоохоронних органів, для посилення протидії корупції. Решта умов, що потребували, на думку єврочиновників, прискіпливої уваги української влади, стосувалися уточнення конкурсного відбору суддів Конституційного суду України, а також порад Венеційської комісії

¹⁴³ Russia's war of aggression against Ukraine: EU adopts 11th package of economic and individual sanctions. *Council of the EU*. 2023. 23 June. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/06/23/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-11th-package-of-economic-and-individual-sanctions/> (дата звернення: 4.11.2023).

щодо антиолігархічного законодавства та законодавства про національні меншини¹⁴⁴.

Окремим маркером стала економічна і гуманітарна допомога Україні й українцям з боку ЄС. Із початку агресії у 2014 р. ЄС та його держави-члени були найбільшим гуманітарним донором, що допомагав Україні долати гуманітарні, соціальні та економічні наслідки російської агресії на Донбасі та у Криму. Загалом, у 2014–2020 рр. на потреби українського населення у районах, що безпосередньо постраждали від конфлікту, внутрішньо переміщених осіб, які залишили свої домівки в зоні конфлікту, та інших категорій постраждалих було виділено понад 402 млн євро¹⁴⁵.

Після початку широкомасштабної фази агресії, 4 березня 2022 р. ЄС активував Директиву про тимчасовий захист для українців, які тікають від війни. Це дало українським біженцям право на проживання на території ЄС упродовж щонайменше одного року, доступ до ринку праці та житла, медичної допомоги й освіти для дітей. Від 24 лютого 2022 р. на території ЄС було зафіксовано понад 7,8 млн біженців із України, приблизно 4 млн із них отримали тимчасовий захист. Для цього лише на першому етапі європейські фонди спрямували понад 3,5 млрд євро країнам ЄС, які найактивніше приймали українських біженців¹⁴⁶.

У 2022 р. ЄС виділив 7,2 млрд євро макрофінансової допомоги і 620 млн євро бюджетної підтримки. Завдяки цьому Україна змогла частково покривати дефіцит бюджету, продовжуючи виплачувати зарплати й пенсії та надавати основні державні послуги,

¹⁴⁴ Бжозовські А., Сидоренко С. Два бали з семи, прогноз позитивний: що думає ЄС про початок переговорів про вступ України у 2023 році. *Європейська правда*. 2023. 21 червня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/06/21/7164104/> (дата звернення: 3.11.2023).

¹⁴⁵ Політика ЄС щодо тимчасово окупованих територій окремих районів Луганської та Донецької областей. *Представництво України при Європейському Союзі*. 2020. 30 жовтня. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/rosolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/politika-yes-shchodo-timchasovo-okupovanih-teritorij-okremih-rajoniv-luganskoyi-ta-doneckoyi-oblastej> (дата звернення: 12.09.2023).

¹⁴⁶ Ukraine: Council approves immediate disbursement of € 3.5 billion to EU countries welcoming refugees. *Council of the EU*. 2022. 6 April. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/06/ukraine-council-approves-immediate-disbursement-of-3-5-billion-to-eu-countries-welcoming-refugees/> (дата звернення: 21.10.2023).

зокрема підтримувати функціонування лікарень, шкіл й забезпечувати переселенців житлом. Це також забезпечило макроекономічну стабільність і допомагало відновлювати зруйновану критичну інфраструктуру. Так, на відновлення пошкоджених шкіл в Україні у 2022 р. ЄС виділив 100 млн євро, пакет у 330 млн євро був спрямований на потреби внутрішньо переміщених осіб, зокрема на соціальне житло та ремонт пошкодженої інфраструктури. Безпрецедентною за масштабами була також програма гуманітарної допомоги Україні, для чого ЄК у 2022–2023 рр. виділила 685 млн євро на гуманітарні проекти на місцях, а також понад 96 тис. т гуманітарних вантажів (на суму орієнтовно 796 млн євро) було доставлено в Україну від держав-членів ЄС та партнерів через UCPM¹⁴⁷.

У жовтні 2023 р. міністри і лідери ЄС обговорили російську агресію проти України, зосередившись на питаннях короткострокової та довгострокової підтримки. Президент ЄР Ш. Мішель зазначив, що Україна є та залишатиметься пріоритетом ЄС¹⁴⁸. На засіданнях європейських інституцій було вкотре наголошено про рішуче засудження російської агресії та про непохитну солідарність із Україною та її громадянами. Для цього, як було заявлено, ЄС та його країни-члени вже надали Україні понад 82 млрд євро і ця підтримка триватиме. У військовій сфері розглянуто можливості розвитку співпраці між європейським та українським оборонно-промисловим комплексом, щоб якнайкраще задовольнити найнагальніші потреби України, зокрема щодо забезпечення кращої ППО та збільшення постачання боеприпасів. Також було прийнято рішення про продовження схеми тимчасового захисту українських біженців до березня 2025 р.¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Допомога ЄС Україні. *Європейська комісія*. 2023. 3 листопада. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_uk (дата звернення: 8.11.2023).

¹⁴⁸ Європейська рада: Україна є та залишатиметься пріоритетом ЄС. *EU Neighbourseast*. 2023. 30 жовтня. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/yevropejska-rada-ukrayina-ye-ta-zalyshatymetsya-priorytetom-yes/> (дата звернення: 7.11.2023).

¹⁴⁹ Foreign Affairs Council. Main results. *Council of the EU*. 23 October 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2023/10/23/> (дата звернення: 07.11.2023); *European Council*. Main results. European Council. 2023. 26–27 October. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2023/10/26-27/> (дата звернення: 9.11.2023).

Водночас головним у відносинах ЄС–Україна залишалося питання про те, чи встигне Україна виконати своє євроінтеграційне «домашнє завдання» із семи пунктів і чи рекомендуватиме ЄК лідерам країн-членів ЄС затвердити рішення про початок переговорів щодо членства України в ЄС. Перші оптимістичні повідомлення, що ЄС, імовірно, не пізніше ніж у грудні 2023 р. оголосить про початок переговорів із Україною про її вступ до нього, з'явилися наприкінці жовтня 2023 р. Голова ЄК У. фон дер Ляєн 8 листопада 2023 р. повідомила, що вони рекомендують відкрити переговори щодо вступу України в ЄС, оскільки українське керівництво виконало понад 90 % рекомендацій¹⁵⁰. Щоправда, угорський лідер В. Орбан уже заявив, що Угорщина не підтримає початок переговорів ЄС з Україною, нібито через невирішеність питання функціонування угорської меншини в Україні. Деякий скептицизм щодо таких швидких темпів євроінтеграції України, зокрема з наголосом на питання корупції, спостерігається також серед інших європейських лідерів і залишається сподіватися, що українській владі вдасться досягти компромісного рішення й узгодити суперечливі питання. У цьому контексті хотілося б навести слова міністра закордонних справ ФРН, країни, яка ще донедавна була одним із найбільших скептиків стосовно євроінтеграційних прагнень України, Аннілени Бербок: «Ми хочемо бачити Україну членом нашого Євросоюзу. ЄС має бути розширений. Це геополітичний наслідок загарбницької війни Росії проти України ... Я переконана, що Європейська рада в грудні надішле такий сигнал», – заявила вона¹⁵¹.

Таким чином, російська агресія проти України стала серйозним викликом для спільної зовнішньої політики ЄС. Зорієнтована на використання принципу «м'якої сили», вона виявила неготовність і недостатню ефективність реакції ЄС в умовах реальних воєнних загроз та масштабного порушення норм між-

¹⁵⁰ Єврокомісія рекомендує відкрити переговори щодо вступу України в ЄС. *Українська правда*. 2023. 8 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/11/8/7427796/> (дата звернення: 10.11.2023).

¹⁵¹ Гірник К. Бербок однозначно висловила з приводу вступу України в ЄС. *Уніан*. 2023. 2 листопада. URL: <https://www.unian.ua/world/vstup-ukrajini-v-yes-berbok-zrobila-odnoznachnu-zayavu-12444087.html> (дата звернення: 10.11.2023).

народного права. У частині європейських столиць, попри анексію Криму та вторгнення російських військ на Донбас, прагнули уникати ескалації напруження у відносинах із РФ, акцентуючи на політико-дипломатичних кроках вирішення проблеми. Це відбувалось через нерозуміння цілей і завдань, які ставила Росія перед собою у регіоні, та тих загроз, що вони несли, а саме: відновлення повного геополітичного контролю над країнами пострадянського простору, встановлення домінації в басейні Чорного моря та розширення свого впливу у ЦСЄ, повернення РФ до геополітичного статусу наддержави з можливістю диктувати свої умови у світовій політиці. Звідси – відмінності у підходах держав-членів ЄС до російської агресії: ті країни (Балтійські держави, Польща, частково Румунія), які усвідомлювали загрозу поширення кризи, виступали за активніше протистояння агресії, а решта (держави Старої Європи, Угорщина, Словаччина, Болгарія та ін.), які попри санкції проти Росії і підтримку України продовжували розвивати політичні та економічні відносини з агресором, поводитись так, ніби нічого особливого не відбулося. Водночас широкомасштабне російське вторгнення в Україну не залишало простору для двояких рішень і змушувало європейських політиків зміцнити підтримку України та посилити санкційний режим щодо РФ. Серед інструментарію ЄС для підтримки України: макрофінансова та гуманітарна допомога, тимчасовий захист для українців, які тікали від війни, скасування мит для українського експорту до ЄС і створення «шляхів солідарності» для експорту зерна та іншої сільськогосподарської продукції, постачання країнами-членами військової техніки і обладнання та військова місія для навчання бійців ЗСУ, допомога у розслідуванні воєнних злочинів і формування фондів післявоєнної відбудови. Важливим чинником, що обмежив здатність РФ вести агресивну війну, було впровадження низки пакетів економічних санкцій, які є продуктом складних політичних рішень на різних рівнях і потребують серйозного внутрішньоєвропейського міждержавного консенсусу. Для більшої ефективності ЄС намагається застосовувати їх у порозумінні з США та іншими країнами світу, що підтримали Україну в боротьбі проти загарбницької політики Росії.

Від часу налагодження дипломатичних відносин між Україною і ЄС усе ще актуальним залишається питання закріплення перспективи членства у ньому як ефективного рушія внутрішнього розвитку. Пошуки форматів дієвого співробітництва (ЄПС, СП, Угода про асоціацію) сприяли поступовому поглибленню взаємин, однак свідчили, що європейська спільнота ментально не була готова визнати Україну частиною свого політичного і цивілізаційного простору. Саме російська агресія стала тим вирішальним чинником, який змусив більшість країн ЄС суттєво переглянути свою політику. Рішення органів ЄС про надання Україні статусу кандидата, а у перспективі затвердження рішення про початок переговорів щодо членства, стали наслідком еволюції європейської суспільної думки щодо підтримки Української держави. Водночас прихильність європейських громадян, лідерів держав та єврочиновників, виражена у наданні перспектив членства в ЄС, є потужним політичним сигналом у протистоянні російській агресії і шансом до радикального внутрішнього реформування, яким українська влада та суспільство не мають права знехтувати.

Олег ПІХ

Розділ 5. УКРАЇНА ТА РАДА ЄВРОПИ: НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ

Після відновлення незалежності України у 1991 р. відбулась низка трансформацій у політико-правовому полі держави, визначено курс на демократичний розвиток. У зовнішній політиці обрано напрям багатовекторності із курсом на інтеграцію у європейські структури. У червні 1992 р. Україна підписала Паризьку хартію (Паризька хартія для нової Європи – підсумковий документ Наради з безпеки і співробітництва в Європі), і фактично стала на шлях «процесу укріплення безпеки і співробітництва у Європі»¹.

Перші кроки до налагодження відносин між Україною та РЄ здійснив 2 лютого 1992 р. новий Голова ВРУ – Іван Плющ. Діяч узяв участь у роботі ПАРЕ у Стразбурзі².

Україна заявила про своє бажання вступити до РЄ 14 липня 1992 р. Основна умова до вступу – «визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов’язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією»³. У роботі ПАРЕ брали участь також і депутати ВРУ, а від 16 вересня 1992 р. членам українського Парламенту було надано статус «спеціального гостя в ПАРЕ»⁴.

У Києві 26 травня 1993 р. відбулося засідання Комітету РЄ у відносинах із європейськими країнами – не членами РЄ⁵. Під час засідання було обговорено питання національних меншин у

¹ Ляшенко О. Співробітництво України із структурами ОБСЄ та Ради Європи. *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 6. С. 81.

² Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. *Часопис історико-юридичного факультету*: зб. наук. праць. Ніжин, 2014. Вип. 5 / відп. ред. О. П. Кривобок. С. 129.

³ Участь України у діяльності Ради Європи. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi>

⁴ Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. С. 129.

⁵ Постанова Президії Верховної Ради України «Про звіт щодо участі в засіданні Комітету у стосунках з Європейськими країнами – не членами Ради Європи делегації Верховної Ради і Міністерства закордонних справ України та підготовку до проведення засідання цього Комітету в місті Києві 24–26 травня 1993 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3111-12#Text>

ЦСЄ. А 27 травня 1993 р. відбулася зустріч із представниками нацменшин в Україні, у підсумку Комісія РЄ зауважила, що хоча в державі існують проблеми з меншинами, однак є позитивна динаміка щодо їх вирішення⁶.

Задля покращення роботи щодо вступу України у члени РЄ КМУ прийняв Постанову «Про створення Державної міжвідомчої комісії з питань вступу України до Ради Європи» від 30 червня 1993 р. № 492. Її головою було затверджено заступника міністра закордонних справ України Бориса Тарасюка, заступником голови Комісії – Петра Шевчука, який обіймав посаду заступника міністра юстиції⁷.

Протягом 28 червня – 1 липня 1994 р. делегація представників ВРУ взяла участь у роботі сесії ПАРЕ у Страсбурзі. Серед низки проблем, які обговорювали під час засідання ПАРЕ, було питання 9 країн-кандидатів (включно із Україною), представники РЄ також наголошували на важливості прийняття України до лав цієї структури⁸.

КМУ та КМ РЄ прийняли Програму спільних дій України і РЄ, у її результаті 13 липня 1994 р. у Страсбурзі відбулись переговори щодо дій України з підготовки до вступу до РЄ з високопосадовцями КМ РЄ, ПАРЕ та Секретаріату РЄ⁹. Протягом 1994 р. до України з офіційними візитами приїжджали делегації із високопосадовцями із РЄ, авторитетними юристами, які прослідковували позитивні зміни у виконанні реформ, однак ще існує потреба у серйозніших перетвореннях, які можна втілити після вступу України до РЄ¹⁰.

ПАРЕ дала позитивну оцінку проведеним парламентським і президентським виборам 1994 р. У заключеннях ПАРЕ окреслила програму дій, які фактично були і зобов'язаннями для Украї-

⁶ Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. С. 129–130.

⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної міжвідомчої комісії з питань вступу України до Ради Європи» від 30 червня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-93-%D0%BF#Text>

⁸ Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. С. 130.

⁹ Там само. С. 130–131.

¹⁰ Вступ України до Ради Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/posolstvo/vstup-ukrayini-do-radi-yevropi>; Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. С. 131.

ни. Наголошувалось, що Україна протягом року з моменту вступу повинна прийняти нову Конституцію та рамкові документи щодо правової політики України у сфері захисту прав людини, правову реформу, зміни у судовій та виборчій системі, нові кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси. Також мало бути здійснено перетворення Генеральної прокуратури в орган, який відповідатиме європейським стандартам¹¹.

Під час підготовки до вступу у РЄ Україна підписала спільні угоди. Це, зокрема, Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями від 14 липня 1993 р. Держави-члени РЄ зобов'язувалися «підтримувати та заохочувати транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, які знаходяться під її юрисдикцією, та територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією інших Договірних Сторін»¹². Зважаючи на запрошення КМ РЄ про входження України до Європейської конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 р. та пропозицію Президента щодо участі у цій конвенції, ВРУ 14 липня 1993 р. погодила її прийняти. Сторони конвенції зобов'язалися «надавати одна одній, відповідно до положень цієї Конвенції, інформацію з питань свого цивільного та торгового законодавства і процесуального права в цих галузях, а також з питань їхнього судового устрою»¹³. Україна 24 лютого 1992 р. ратифікувала Європейську культурну конвенцію 1954 р., суть якої полягала у «заохоченні громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав, які можуть приєднатися

¹¹ Ляшенко О. Співробітництво України із структурами ОБСЄ та Ради Європи... С. 83–84.

¹² Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text; Постанова Верховної Ради України «Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» від 14 липня 1993 р. № 3384-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-12#Text>

¹³ Європейська конвенція про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text; Постанова Верховної Ради України «Про участь України в Європейській конвенції про інформацію щодо іноземного законодавства 1968 року» від 14 липня 1993 р. № 3385-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3385-12#Text>

до неї, до вивчення мов, історії та культури інших країн і загальної для них усіх культури»¹⁴. А 15 вересня 1995 р. Україна підписала у Страсбурзі Рамкову конвенцію РЄ про захист національних меншин, яку ратифікували у 1997 р.¹⁵. Окрім цих резолюцій, Україна прийняла законодавчі акти, які стосувалися функціонування кримінально-виконавчої служби (Європейську конвенцію про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 р., ратифіковану Законом України від 22 вересня 1995 р. № 336/95-ВР; Європейську конвенцію про передачу засуджених осіб 1983 р., ратифіковану Законом України від 22 вересня 1995 р. № 337/95-ВР; Європейську конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р., ратифіковану Законом України від 22 вересня 1995 р. № 339/95-ВР) та засвідчили демократичні прагнення України¹⁶.

Ще одним важливим кроком, передумовою до вступу до європейських структур, було приєднання України у 1994 р. до ДНЯЗ. А 5 грудня 1994 р. оприлюднено Меморандум про гарантії безпеки з боку Росії, США, Великої Британії у контексті приєднання України до ДНЯЗ¹⁷.

У квітні 1995 р. у межах співпраці міністр закордонних справ України відвідав із офіційним візитом Страсбург. Бюро асамблеї РЄ 6 квітня 1995 р. оприлюднило результати попередніх візитів високопосадовців РЄ до України (Генерального секретаря, голови КМРС і ПАРЕ) у 1994–1995 рр.¹⁸. Ці матеріали стали основою для наступного візиту до Києва та Криму офіційних представників ПАРЕ 10–14 квітня 1995 р. За підсум-

¹⁴ Європейська культурна конвенція 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text; Постанова Верховної Ради України «Про участь України в Європейській культурній конвенції 1954 р.» від 24 лютого 1994 р. № 4030-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4030-12#Text>

¹⁵ Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» від 9 грудня 1997 р. № 703/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80#Text>

¹⁶ Осауленко А. Законодавчі основи становлення та розвитку кримінально-виконавчої системи України (1990–2005): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. С. 164.

¹⁷ Ляшенко О. Співробітництво України із структурами ОБСЄ та Ради Європи... С. 82.

¹⁸ Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. С. 133.

ками візиту було підготовлено доповідь про готовність України до вступу в РЄ¹⁹.

Важливі законодавчі питання, зокрема ті, які стосуються розподілу влади, захисту прав людини та перспективи реформ у сфері економіки, чіткіше були сформульовані після підписання 8 червня 1995 р. Президентом та Парламентом України Конституційного договору про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, яка відповідатиме нормам РЄ. Також прийнято закони, які визначали особливий статус Криму, однак передбачалося, що точні межі автономії будуть визначені у Конституції України та Конституції Криму, які у цей період були в стані розробки Парламентом. Врегульовано питання відносин України та Росії – 9 червня 1995 р. Президенти України та Росії підписали Договір про поділ Чорноморсько-го флоту²⁰.

Вагомим рішенням української сторони також стало ухвалення 19 травня 1995 р. плану закриття Чорнобильської АЕС та підтримки ЄС, МАГАТЕ та країн G-7²¹.

Політичний комітет ПАРЕ у червні липні 1995 р. розглянув та ухвалив проміжну доповідь щодо заявки України на членство, підготував та вніс на розгляд вересневої сесії ПАРЕ рекомендації щодо вступу України до РЄ²². Обговорення питання членства України у РЄ відбулося 26 вересня 1995 р., у підсумку ПАРЕ схвалила заявку України на вступ до РЄ (Висновок ПАРЕ № 190 (1995))²³. У підсумкових статтях Висновку ПАРЕ щодо заявки України на вступ стверджено, «відповідно до статті 4 Статуту Ради Європи Україна здатна і бажає виконувати обов'язки члена

¹⁹ Діп І., Палінчак М., Стебляк Д. Поняття та еволюція «захисту громадянських прав людини в Україні у рамках Ради Європи». *Die wirtschaftliche entwicklung europäischer regionen in der ausbildungs und arbeitsmarktpolitik übergänge und strategien II*. Ужгород, 2018. С. 119.

²⁰ Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи. Страсбург, 26 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590#Text

²¹ Там само.

²² Кривобок О., Романюк І. Вхідження України до Ради Європи. С. 134.

²³ Діп І., Палінчак М., Стебляк Д. Поняття та еволюція... С. 119.

Ради Європи». У цьому ж документі визначено зобов'язання України щодо впровадження у законодавство України норм та стандартів РЄ²⁴.

КМ РЄ 19 жовтня 1995 р. ухвалив Резолюцію про запрошення України стати 37-м членом Парламентської Асамблеї Ради Європи. ВРУ 31 жовтня 1995 р. ухвалила Закон «Про приєднання до Статуту Ради Європи». Урочиста церемонія вступу України до РЄ із підняттям державного прапора відбулася 9 листопада 1995 р. у Страсбурзі²⁵. Для узгодження формальних питань Президія ВРУ 13 листопада 1995 р. прийняла Постанову «Про першочергові заходи у зв'язку з вступом України до Ради Європи» № 690/95, де було передбачено: сформувати склад Постійної делегації ВРУ у ПАРЕ (12 членів делегації та 12 їхніх заступників); відкрити Постійне представництво України у РЄ; подати пропозиції щодо матеріально-фінансового забезпечення його діяльності, штатного розкладу, персонального складу. Також визначити терміни внесення на розгляд ВРУ проєктів документів Конституції України: «... рамкового документу, що визначає правову політику в Україні щодо захисту прав людини; нового кримінального кодексу та кримінально-процесуального кодексу України, нового цивільного кодексу та цивільно-процесуального кодексу України; рамкових правових документів щодо реформування виборчої системи в Україні; закону про політичні партії в Україні»²⁶.

Згідно зі Статутом РЄ, Україна належить до головних органів структури. Міністр закордонних України відстоює інтереси держави у КМРЄ – керівному органі. У ПАРЕ Україна представлена Постійною делегацією ВРУ, у складі якої – 24 народних депутати (12 основних членів та 12 їхніх заступників). Україна має постійне представництво при РЄ, відтак бере участь у роботі КМРЄ, його робочих структурах. Також Україна належить до Конгресу

²⁴ Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи...; Дір І., Палінчак М., Стебляк Д. Поняття та еволюція... С. 119.

²⁵ Дір І., Палінчак М., Стебляк Д. Поняття та еволюція... С. 119–120.

²⁶ Постанова Президії Верховної Ради України «Про першочергові заходи у зв'язку з вступом України до Ради Європи» № 690/95 від 13 листопада 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690/95-%D0%BF%D0%B2#Text>

місцевих і регіональних влад РЄ, у складі якого – 24 представники України (12 основних членів та 12 їхніх заступників)²⁷.

Конгрес місцевих і регіональних влад РЄ – консультативний орган РЄ. Ця інституція співпрацює з Україною, головню в двох напрямках – «моніторинг виконання Європейської хартії місцевого самоврядування та спостереження за виборами». У 1999 р. згадуваний конгрес закликав українську владу реформувати систему місцевого самоврядування, такі ж вимоги були окреслені у Резолюції ПАРЕ № 1179 (1999) щодо стану виконання Україною зобов'язань як держави-члена РЄ²⁸.

Україна прийняла Конституцію 28 червня 1996 р. Цей крок є важливим, з огляду на демократичні перетворення у державі та виконання зобов'язань перед РЄ. В Основному законі України було закріплено громадянські права людини та систему їхнього захисту. Наступними кроками для впровадження інституту системи захисту громадянських прав людини стали впровадження інституту омбудсмена в Україні, відповідно до Конституції України та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. У лютому 2000 р. Україна прийняла Протокол № 6 до Європейської конвенції з прав людини щодо скасування смертної кари. Також 22 лютого 2000 р. було внесено зміни до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України, зокрема скасовувалась смертна кара, а натомість вводилось довічне позбавлення волі²⁹.

Україна 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Прийняття цього документа є зобов'язанням дотримуватися прав та основоположних свобод людини³⁰. Також європейські держави, члени РЄ, які ратифікували цей

²⁷ Участь України у діяльності Ради Європи. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi>

²⁸ Україна і Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-i-kongres-miscevih-i-regionalnih-vlad-radi-yevropi>

²⁹ Діп І., Палінчак М., Стебляк Д. Поняття та еволюція... С. 120–121.

³⁰ Яцишин М. Ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – важлива умова її входження в Європейський політико-правовий простір. *Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали 7 Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 14–15 жовтня 2010 р.)*. Луцьк, 2010. С. 117.

міжнародний договір, мають представників у ЄСПЛ. До складу цього суду належать 46 представників від кожної держави-учасниці, які беруть безпосередню участь у роботі. У 2022 р. до ЄСПЛ від України було обрано Миколу Гнатівського (термін повноважень – 9 років)³¹.

Україна набула членства у Венеціанській комісії 22 листопада 1996 р. – ВРУ прийняла Закон «Про приєднання України до Часткової угоди “За демократію через право”». Це актуалізувало відносини з Україною, відтак Венеціанська комісія здійснила перевірку низки законодавчих актів, які приймала у цей період Україна. Важливе значення має позитивний висновок Венеціанської комісії 1997 р. щодо нової Конституції України. Також схвалення Венеціанської комісії отримали Закони «Про Прокуратуру», «Про судоустрій», «Про Конституційний Суд України», «Про вибори народних депутатів», «Про політичні партії»³².

Із часу вступу до РЄ Україна взяла на себе низку зобов’язань. Комітет ПАРЕ із правових питань і прав людини, згідно із Розпорядженням ПАРЕ № 508 (1995), провадив перевірку виконання Україною обов’язків і зобов’язань перед РЄ відповідно до ст. 3 Статуту РЄ та Висновку № 190 (1995)³³. У 1999 р. ПАРЕ видала Резолюцію № 1179(1999) «Дотримання Україною зобов’язань». У цьому звітному документі окреслено успіхи України та питання, які потребують особливої уваги і суттєвого доопрацювання. За окреслений період 1995–1999 рр. Україна прийняла майже усі головні Конвенції РЄ: Європейську конвенцію з прав людини, Протоколи до неї № 1, 2, 4, 7, 11; Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Рамкову конвенцію про захист національних меншин; Європейську хартію місцевого самоврядування. Також було прийнято Закон «Про вибори Президента України», Конституцію АРК³⁴.

³¹ Про Європейський Суд з прав людини. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/pro-radu-yevropi/european-court-human-rights>

³² Дір І., Палінчак М., Стебляк Д. Поняття та еволюція... С. 120–121.

³³ Моніторинг ПАРЕ Виконання Україною обов’язків та зобов’язань перед Радою Європи. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/monitoring-parye-vikonannya-ukrayinoyu-obovyazkiv-ta-zobovyazan-pered-radoyu-yevropi>

³⁴ Резолюція 1179 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Дотримання Україною зобов’язань». Страсбург, 27 січня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_595#Text

Водночас ПАРЕ була занепокоєна відсутністю «чіткого розподілу між судовою, законодавчою та виконавчою владами», повільним оновленням законодавчого процесу, законом про місцеве самоврядування, недостатнім рівнем розвитку незалежності ЗМІ³⁵.

У наступні роки Україна за підтримки РЄ досягла значного прогресу у вдосконаленні законодавства³⁶. Зокрема, у сфері прав людини були прийняті такі законодавчі акти: Закон «Про судоустрій», прийнятий ВРУ 7 лютого 2002 р. (набув чинності 1 червня 2002 р.); остаточно прийнятий Цивільний кодекс ВРУ 16 січня 2003 р. (затверджений Президентом 3 березня 2003 р., вступить у силу у 2004; 15 травня 2003 р. ВР України ухвалила закон «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та меншин»; у першому читанні розглянуто Цивільно процесуальний кодекс. Позитивними були й кроки України у реформуванні судової системи. В рамках системи судів загальної юрисдикції створено Апеляційний суд України, Вищий адміністративний суд України, Державну судову адміністрацію. Також Україна приєдналась до Протоколу № 13 Європейської конвенції з прав людини стосовно заборони смертної кари без жодних застережень (ратифіковано Законом № 318-IV (318-15) від 28 листопада 2002 р.); Протоколів № 1, 2 до Європейської конвенції про запобігання тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ратифіковано Законом № 2689-III (2689-14) від 13 вересня 2001 р.; набув чинності для України: 1 березня 2002 р.)^{37, 38, 39}.

Однак питання вдосконалення національного законодавства та здійснення реформ, згідно з висновком ПАРЕ, потребують суттєвого доопрацювання, насамперед необхідно швидше прийняти «головні закони, що ще залишаються важливими елементами зобов'язань України у сфері права, зокрема Цивільного

³⁵ Там само.

³⁶ Мелех Б. Співробітництво України з Радою Європи у сфері захисту прав людини на шляху до європейської інтеграції. *Демократичне врядування*. 2009. Вип. 3. С. 1.

³⁷ Резолюція 1346 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Виконання обов'язків та зобов'язань Україною». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_608#Text

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

процесуального кодексу та Кримінального процесуального кодексу; щодо Кримінального процесуального кодексу, то слід запровадити його відповідно до рекомендацій, які попередньо підготували експерти РЄ». Також РЄ наполягала на повному реформуванні Генеральної прокуратури у співпраці із відповідними органами РЄ. Водночас ПАРЕ наполягала, що «під час внесення змін до Конституції України мають бути сумлінно дотримані всі положення діючої Конституції». Отож, у підсумку РЄ ухвалила рішення «продовжити процедуру моніторингу щодо України у тісній співпраці з українською делегацією»⁴⁰.

Із 2005 р. РЄ готує стратегічний програмний документ – План дій РЄ для України задля підтримки України у виконанні зобов'язань як держави-члена РЄ. Ці програми спрямовані на реалізацію «невідкладних і середньострокових потреб» у галузі законодавства, його узгодження з європейськими стандартами тощо. За виконанням Планів здійснюється періодична перевірка з метою оцінки реалізації, звіт із виконання відбувається у Києві, на ньому присутні представники РЄ, різних гілок влади України. Періодично ці програмні документи та стан їх упровадження оцінює Група доповідачів із питань демократії КМРЕ у Страсбурзі⁴¹.

Перший такий План дій РЄ для України було затверджено у січні 2006 р. Його кінцевою метою було завершення виконання обов'язків та зобов'язань України перед РЄ, «досягнення відповідності політичній складовій Копенгагенських критеріїв щодо набуття членства в Європейському Союзі» та впровадження у життя положень Резолюцій РЄ за останні роки. Протягом наступних років Україна виконала понад половину завдань, які окреслені Планом заходів⁴². Важливим кроком для поглиблення співпраці також стало відкриття Офісу Представника Генерального секретаря РЄ із координації програм співробітництва⁴³.

⁴⁰ Мелех Б. Співробітництво України з Радою Європи... С. 2.

⁴¹ Плани дій Ради Європи для України. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/plani-dij-radi-yevropi-dlya-ukrayini>

⁴² Яковенко О. Виконання плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи. *Міністерство юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9443

⁴³ План дій Ради Європи для України 2008–2011. 25 червня 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_929#Text

Партнерський діалог продовжувався, зокрема надалі головним напрямком роботи було поглиблення співробітництва з РЄ щодо виконання міжнародних зобов'язань Україною, імплементація Плану дій РЄ для України на 2008–2011 рр. Також протягом 2008 р. відбулись візити Генерального секретаря, Голови Конгресу місцевих і регіональних влад РЄ⁴⁴. КМРЄ 6 липня 2011 р. прийняв наступний План дій РЄ для України на 2011–2014 рр. Ключовими напрямками співпраці надалі залишалася допомога в адаптації українського законодавства, інституцій до європейських стандартів прав людини, верховенства демократії. Ці завдання мали бути втілені шляхом проведення вільних виборів, реформування судової влади у боротьбі з корупцією, посиленні свободи слова, соціальних гарантій⁴⁵. Також із метою покращення національного законодавства Україна підтримує сталу співпрацю з Європейською комісією «За демократію через право» (Венеціанська комісія). З часу приєднання України до Часткової Угоди про Європейську комісію у 1996 р. було ухвалено низку висновків щодо державного реформування, зокрема конституційного процесу України. Загалом, станом на 2014 р. Венеціанська комісія прийняла 150 висновків та експертних оцінок щодо законодавства України⁴⁶.

Політична криза 2013 р., спровокована рішенням влади призупинити підписання Угоди про асоціацію з ЄС, призвела до протестів Євромайдану, який переріс у Революцію Гідності. ПАРЄ 30 січня 2014 р. ухвалила Резолюцію № 1974 (2014), у якій висловила занепокоєння щодо кризи в Україні, особливо щодо спалахів насильства у грудні 2013 р. та січні 2014 р., прийняття ВРУ пакету т. зв. «антипротестних законів» 16 січня 2013 р. Адже «ці закони порушують принципи свободи висловлення думок, свободи зборів і проведення маніфестацій, а також свободи ЗМІ та свободи інформації, і посягають на право мати справедливий

⁴⁴ Співробітництво України з Радою Європи. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/arhiv/integratsiya-ukraini-do-es/spivrobitnytstvo-z-radou-es/chlenstvo-v-radi-evropy/spivrobitnytstvo/>

⁴⁵ Богачова Л. Вплив права Ради Європи на національну правову систему України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. праць / за ред. Ю. Барабаша. Харків: Право, 2014. Вип. 28. С. 62.

⁴⁶ Там само. С. 62–63.

судовий розгляд. У сукупності ці закони є недемократичними і репресивними і йдуть врозріз із зобов'язаннями України в рамках Європейської конвенції з прав людини і як держави-члена Ради Європи. Тому Асамблея вітає рішення Верховної Ради від 28 січня 2014 року скасувати антипротестні закони». Тому подальше скасування цих законів та відставка уряду, як наголошувала ПАРЄ, є головними кроками до вирішення політичної кризи в Україні⁴⁷.

Конгрес місцевих і регіональних рад РЄ здійснював нагляд за виконанням Україною зобов'язань відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування. У цьому контексті відбулися моніторингові візити в Україну. Наприклад, за результатами візитів у 2012–2013 рр. ухвалено Доповідь і Рекомендацію «Місцева та регіональна демократія в Україні». Документ вміщує аналіз стану та проблем місцевої та регіональної демократії в Україні, а також пропозиції щодо їх вирішення⁴⁸.

Збройна агресія РФ проти України у першій половині 2014 р. (окупація Кримського півострова, проросійські виступи на південному сході держави) викликала резонанс у світі та європейських партнерських організаціях зокрема. ПАРЄ 9 квітня 2014 р. прийняла Резолюцію № 1988 (2014) «Останні події в Україні: виклики функціонуванню демократичних інститутів» та висловила повну підтримку щодо легітимності нової влади в Україні. Водночас наголосила, що драматичні події у лютому 2014 р. та «безпрецедентна ескалація насилля була переважно результатом зростаючого за жорстокістю підходу влади, зокрема так званих антитерористичних заходів для придушення протестів Євромайдану силою, не зважаючи на всі поради, надані національними та міжнародними контакторами, зокрема Асамблеєю у її Резолюції 1974 (2014)»⁴⁹.

⁴⁷ Резолюція 1974 (2014) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інститутів в Україні». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1884_rez_1974.htm

⁴⁸ Україна і Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи...

⁴⁹ Резолюція 1988 (2014) Парламентської асамблеї Ради Європи «Останній розвиток подій в Україні: загроза функціонуванню демократичних інститутів». URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1925_rez_1988_\(2014\).htm](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1925_rez_1988_(2014).htm)

ПАРЄ ознайомилася із висновками консультативного комітету Рамкової конвенції про захист національних меншин, який відвідав Україну 21–26 березня 2014 р. Тому стверджує, що «немає безпосередньої загрози для реалізації прав меншин в нинішній ситуації в Україні». Однак вона закликала владу проявити більше ініціативи у затвердженні заходів, «які могли б зміцнити єдність країни і утримуватися від будь-яких висловлювань або дій, які можуть розділити чи зруйнувати або стати інструментом підриву національної єдності країни. У цьому контексті Асамблея шкодує з приводу рішення Верховної Ради України про скасування Закону про засади державної мовної політики, навіть якщо це рішення ніколи не було прийнято або реалізовано».

Також у резолюції рішуче засуджено дії РФ, які порушують суверенітет та територіальну цілісність України, та т. зв. референдум 16 березня 2014 р. у Криму. ПАРЄ також «засуджує дозвіл парламенту Російської Федерації на використання військової сили в Україні, російську військову агресію і подальшу анексію Криму», які по-суті є порушенням міжнародного права, включно із Статутом ООН, Гельсінського заключного акту ОБСЄ та Статуту і базових принципів РЄ. Тому, зважаючи на погіршення безпеки у регіоні, з огляду на подальшу російську військову агресію проти України, ПАРЄ рекомендує, щоб країни-підписанти Будапештського меморандуму (США і Великобританія) та інші європейські держави «вивчили можливість реальних безпекових угод для забезпечення незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України»⁵⁰.

Наступним важливим заходом ПАРЄ, який засвідчив подальшу підтримку України, стала ухвалена 10 квітня 2014 р. Резолюція № 1990 (2014) «Перегляд по суті попередньо затверджених повноважень російської делегації». Оскарження повноважень російської сторони було здійснено через дії «Російської Федерації, які призвели до анексії Криму, і зокрема збройна окупація української території і загроза використання військової сили, визнання результатів незаконного, так званого референдуму і подальша анексія Російською Федерацією Криму, безумовно, є

⁵⁰ Там само.

серйозним порушенням міжнародного права». У підсумку делегація РФ до кінця сесії у 2014 р. була позбавлена права голосу в ПАРЕ та бути представленою в керівних органах, а також брати участь у місіях зі спостереження за виборами. Водночас ПАРЕ залишила за собою можливість «позбавити повноважень російську делегацію», якщо надалі відбуватиметься деескалація ситуації, буде продовжена анексія Криму і вона не буде скасована до січня 2015 р.⁵¹.

Конгрес місцевих і регіональних рад РЄ також виступав із підтримкою України та її територіальної цілісності. Тому 25 березня 2014 р. ухвалено Декларацію Конгресу із засудженням 16 березня 2014 р. т. зв. референдуму в Криму, використання Росією озброєної сили для зміни кордонів.

Під час чергової сесії цього конгресу у жовтні 2014 р. тривали дебати «Сепаратистська напруга в Україні та сусідніх країнах». У підсумку більшістю голосів прийнято Декларацію із засудженням військового вторгнення Росії⁵².

КМРЕ 21 січня 2015 р. ухвалив новий План дій РЄ для України на 2015–2017 рр., також призначено спеціального представника для надання допомоги Голові ВРУ задля підтримки конституційної реформи. Також Уряду України надавалась консультативна допомога щодо проведення конституційної реформи, змін виборчого законодавства, децентралізації, протидії та запобіганню корупції, відмивання грошей⁵³.

ПАРЕ 27 січня 2015 р. ухвалила Резолюцію № 2028 (2015) «Гуманітарна ситуація: українські біженці і переміщені особи». У документі висловлено занепокоєння щодо нестабільної ситуації в частині Донецької та Луганської областей тривалим порушенням Мінської угоди про припинення вогню, підписаної 5 вересня 2014 р. А також, вивчивши доповідь Комісара РЄ з прав людини після візиту до Криму у вересні 2014 р., ПАРЕ вислов-

⁵¹ Резолюція 1990 (2014) Парламентської асамблеї Ради Європи «Перегляд по суті попередньо затверджених повноважень російської делегації». URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1924_rez_1990_\(2014\).htm](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1924_rez_1990_(2014).htm)

⁵² Україна і Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи...

⁵³ Українська призма: зовнішня політика 2015 / за ред. Г. Максак, Г. Шелест, Н. Коваль, М. Коваль. Київ, 2016. С. 83.

лювала жаль «з приводу погіршення стану з правами людини в Криму, зокрема, через залякування населення, переслідування та дискримінацію етнічного українського та кримськотатарського населення»⁵⁴.

ПАРЄ схвалює дії ВРУ, зокрема ухвалення 20 жовтня 2014 р. Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та пов'язаного з ним законодавства, яке здійснене у співпраці з Венеціанською комісією.

У зазначеній вище резолюції наголошено, що лише політичне рішення з повагою до «незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України та дотримання прав громадян України може призвести до поліпшення гуманітарної ситуації. Діалог є основною передумовою для мирного майбутнього України». Тому поряд із рекомендаціями, що стосуються забезпечення прав та свобод громадян, які змушені були покинути свій дім, ПАРЄ закликала усі сторони конфлікту виконувати положення щодо припинення вогню, передбачені Мінськими угодами, та утриматись від застосування сили щодо цивільних осіб та інфраструктури⁵⁵.

ПАРЄ ухвалила Резолюцію № 2034 від 28 січня 2015 р. «Оскарження незатверджених повноважень делегації Російської Федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи по суті». У ній продовжено санкції проти РФ і додано нові обмеження, зокрема позбавлено права голосу в ПАРЄ, та заборонено мати представників в інших органах РЄ, брати участь у спостережливих місіях ПАРЄ за виборами⁵⁶. У наступній Резолюції № 2063 ПАРЄ чітко засуджувала дії російської сторони. Водночас у першому ж пункті задля «підтримки відкритого і конструктивного діалогу» ухвалила ратифікувати повноваження російської делегації із застереженням, що у разі, якщо не буде досягнуто прогресу щодо впровадження Мінських угод та раніше ухвалених ПАРЄ вимог, зокрема «виведення російських військових частин

⁵⁴ Резолюція 2028 (2015) Парламентської асамблеї Ради Європи «Гуманітарна ситуація: українські біженці і переміщені особи». URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2004_rez_2028\(2015\).htm](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2004_rez_2028(2015).htm)

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-v-parye>

з Східної України», то їх знову анулюють. ПАРЕ знову звернулася із закликом до керівництва РФ «повною мірою впроваджувати Мінські угоди і пакет заходів щодо імплементації цієї угоди, в якій вона є стороною, і використовувати свій вплив на нелегальні військові проросійські угруповання, щоб вони зробили те ж саме»; «негайно скасувати рішення про незаконну анексію Криму; вивести всі війська з української території»; звільнити всіх полонених, зокрема цивільних осіб, насамперед полонених, що утримуються у РФ⁵⁷.

Проте в останньому пункті документа ПАРЕ наголосила, що «на знак своєї прихильності до відкритого і конструктивного діалогу з російською делегацією, Асамблея, зазначаючи при цьому існування діючих санкцій, вирішує не анулювати, на цей час, вже затверджені повноваження російської делегації»⁵⁸.

Наступна резолюція ПАРЕ № 2067 (2015) та Рекомендація № 2076 (2015) знову констатували факт збройної агресії РФ проти України. Сформульовані звернення до російської влади із вимогою звільнення ув'язнених, яких незаконно захоплено на території України, надання їхнім сім'ям інформації щодо їх подальшої долі, місця перебування. Також у документі є вимога про негайний доступ до території окупованого Криму місцям з прав людини, щоб провести ефективне розслідування щодо «осіб, винних у випадках викрадення, насильницьких зникнень, тортур і політично мотивованих вбивств українських активістів та членів кримськотатарської громади»⁵⁹.

Питання дотримання прав людини, зокрема в зоні проведення бойових дій, вивчав комісар РЄ з прав людини Ніл Муйжнієкс протягом 29 червня – 3 липня 2015 р. Також упродовж 2015 р. МЗС України брало участь у засіданнях РЄ. Під час засідання КМРЕ 8 жовтня 2015 р. українська сторона порушила питання незаконної анексії АРК, систематичного нехтування окупацій-

⁵⁷ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

⁵⁸ Резолюція 2063 (2015) Парламентської асамблеї Ради Європи «Розгляд скасування раніше затверджених повноважень делегації Російської Федерації (відповідно пункту 16 Резолюції 2034 (2015))». URL: [https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2127_rez_2063_\(2015\).htm](https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2127_rez_2063_(2015).htm)

⁵⁹ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

ною владою правами людини. Українське представництво закликала посилити дипломатичний тиск на Росію як державу-окупанта⁶⁰.

Політичний інтерес до двостороннього діалогу України та РЄ простежувався у представників усіх парламентських фракцій. Важливою також була однастайна позиція української делегації на вересневій сесії ПАРЕ 2016 р. щодо можливості відмови в роботі структури, якщо до її складу увійде делегація РФ⁶¹.

Важливим кроком ПАРЕ стало ухвалення Резолюції № 2112 (2016) та Рекомендації № 2090 (2016) «Стурбованість гуманітарною ситуацією стосовно осіб, полонених під час війни в Україні» 21 квітня 2016 р. У документі РЄ висловила глибоке занепокоєння долею громадян України, які потрапили в полон внаслідок анексії Криму та російської агресії на Донбасі, особливо після повідомлень про нелюдське поводження із затриманими, їх вбивства проросійськими бойовиками та окупаційною владою Криму. Окрім того, в документі наголошено, що проросійські бойовики на Сході України та окупаційна влада Криму застосовують російське законодавство про боротьбу з екстремізмом та тероризмом, щоб переслідувати українських і кримськотатарських діячів. Також ПАРЕ засудила спробу ліквідувати представницький орган кримських татар – Меджліс (окупаційна адміністрація засудила його діяльність як екстремістську).

ПАРЕ 12 жовтня 2016 р. ухвалила дві важливі Резолюції – № 2132 (2016) «Політичні наслідки російської агресії в Україні» та № 2133 (2016) «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі». У першій ухвалі окреслено наслідки російської агресії, зокрема «порушення суверенітету та територіальної цілісності», як наслідок «з середини квітня 2014 року, більше 9 300 людей було вбито, більше 21 500 людей отримало поранення та майже півтора мільйони людей покинули свої

⁶⁰ Українська призма: зовнішня політика 2015. С. 83–84.

⁶¹ Українська призма: зовнішня політика 2016. Аналітичне дослідження / редкол.: Г. Максак, Г. Шелест, Н. Бурейко, М. Коваль, Н. Коваль. Київ, 2017. С. 168.

домівки внаслідок конфлікту»⁶². ПАРЄ засудила незаконні вибори до Думи 18 вересня 2016 р. на території окупованого Криму, тому включення цієї суверенної території України до виборчих російських округів та створення 4 одномандатних округів – «порушення норм міжнародного права та статуту Ради Європи (ET8 N0. 1)». У заключних параграфах ПАРЄ знову закликала владу Росії вивести війська з української території та припинити підтримувати сепаратистів, а також «всі сторони виконати, відповідально та сумлінно, зобов'язання взяті на себе в рамках Мінських угод та Комплексу заходів з їх виконання, почавши з дотримання режиму повного припинення вогню»⁶³.

Постанова ПАРЄ № 2 133 (2016) містила формулювання, що «Російська Федерація, яка де факто здійснює контроль над цими територіями, несе відповідальність за захист їхнього населення. Росія, таким чином, повинна гарантувати дотримання прав людини всім жителям Криму та “ДНР” і “ЛНР”. Стосовно Криму, російська військова присутність та ефективний контроль були офіційно визнані російською владою»⁶⁴. Ця ухвала стала першим міжнародним документом, який по-суті визнав РФ стороною конфлікту, яка отримала окреслення «ефективний контроль» (над окупованими територіями)⁶⁵.

В аналізованій резолюції також схвалено діяльність Спільної групи з розслідування та її доповідь від 28 вересня 2016 р. щодо кримінального дослідження стосовно збитого над територією України у 2014 р. літака МН 17 (Malaysia Airlines). ПАРЄ взяла до уваги висновки експертної групи, які вказували на те, що літак МН 17 був збитий ракетною системою «Бук» (завезена з РФ та опісля повернута назад) з «території, яка контролюється проросійськими бойовиками»⁶⁶.

⁶² Резолюція 2132 (2016) Парламентської асамблеї Ради Європи «Політичні наслідки російської агресії в Україні». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/2343_rez_2132.htm

⁶³ Там само.

⁶⁴ Резолюція 2133 (2016) Парламентської асамблеї Ради Європи «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях...

⁶⁵ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

⁶⁶ Резолюція 2133 (2016) Парламентської асамблеї Ради Європи «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях...

У 2017 р. Співробітництво України з РЄ надалі продовжувалось, як і в попередні роки, українське представництво консолідовано виступало щодо захисту інтересів на сесіях ПАРЕ. Перелік інституцій (Міністерство юстиції, Комітет ВРУ з прав людини, нацменшин та міжнаціональних відносин, Генеральна прокуратура України, регіональні органи місцевого самоврядування), залучених до роботи з РЄ, залишився на рівні 2016 р. Однак у контексті впровадження Закону України «Про освіту» Міністерство освіти та науки України розпочало співпрацювати у 2017 р. із РЄ, водночас МЗС України надалі було головним органом, який широко залучений до розробки відповідних проєктів резолюцій української сторони в ПАРЕ⁶⁷.

ПАРЕ 25 січня 2017 р. ухвалила Резолюцію № 2145 (2017) «Функціонування демократичних інститутів в Україні». Окрім того, сформулювала позитивну оцінку Україні в контексті процесу впровадження програми реформ, які були сформульовані українцями під час Революції Гідності⁶⁸. У зазначеній вище резолюції висловлено розуміння, що «ці реформи проводяться в складних умовах з огляду на російську агресію на сході України та незаконну анексію Криму». Водночас зауважено позитивний прогрес у проведенні цих демократичних змін та надано високу оцінку співпраці з Венеціанською комісією та Конгресом місцевих і регіональних влад «щодо підготовки проєкту у частині децентралізації на основі Європейської хартії місцевого самоврядування та інших відповідних стандартів Ради Європи». Водночас ПАРЕ у документі наголосила на необхідності продовження боротьби з корупцією та реформування виборчої системи, завершення підготовки до запровадження ВРУ Стамбульської конвенції⁶⁹.

⁶⁷ Українська призма: зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження / редкол.: Г. Максак, Г. Шелест, Н. Бурейко, М. Коваль, Н. Коваль. Київ, 2018. С. 179.

⁶⁸ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

⁶⁹ Коментар МЗС України щодо резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інститутів в Україні». *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/54051-komentar-mzs-ukrajini-shhodo-rezolyuciji-parlamentsykoji-asambleji-radi-jevropi-funkcionuvannya-demokraticnih-institutiv-v-ukrajini>

Активність української делегації на весняній сесії ПАРЕ 2017 р. дала змогу порушити питання відставки Президента ПАРЕ через невідповідність його дій етичним стандартам інституції. Хоча роль українського представництва не була головною у питанні відставки Президента ПАРЕ Педро Аграмунта, однак саме винесення на розгляд цієї інституції порушення ним етики дотримання прав людини через візит до Сирії з російською делегацією слугував поштовхом до серйозніших процесів реформування ПАРЕ, а також відставки Педро Аграмунта⁷⁰.

Венеціанська комісія РЄ 8 грудня 2017 р. підготувала експертний висновок щодо Закону України «Про освіту». Головним підсумком документу є те, що цей закон «не містить однозначно негативного тлумачення положень ст. 7», проте у висновках були вміщені рекомендації «щодо використання повною мірою гнучкості, передбаченої п. 4 ст. 7, при ухваленні імплементаційного законодавства з метою забезпечення достатнього рівня викладання різними мовами ЄС для відповідних меншин»⁷¹.

Наступного 2018 р. взаємодія із РЄ була на стало високому рівні. Надалі відбувалася співпраця з РЄ згідно з Планом дій РЄ в Україні на 2018–2021 рр. Найбільш тісно взаємодіяли з РЄ Мінрегіонбуд та Нацрада з питань телебачення і радіомовлення; а також Вища кваліфікаційна комісія суддів та нового Верховного суду, зокрема в справі судової реформи. Не менш ефективною була співпраця між Постійним представництвом України при РЄ, яке очолював Дмитро Кулеба, та Постійною делегацією ВРУ в ПАРЕ⁷².

Доцільно відзначити, що, за наполяганням України, вперше у Плані дій на 2018–2021 рр. було зазначено, що цей документ має сприяти підписанню Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Також РЄ у зазначеному документі продовжила надавати підтримку у «реформуванні системи судоустрою, правоохоронних органів, виконання рішень судів, а також у сфері децентралізації

⁷⁰ Українська призма: зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження... С. 179.

⁷¹ Там само.

⁷² Українська призма: зовнішня політика 2018. Аналітичне дослідження / редкол.: Н. Бурейко, Г. Максак, Г. Шелест. Київ, 2019. С. 197.

та боротьби з корупцією, захисту прав внутрішньо переміщених осіб та питання безпеки журналістів»⁷³.

У січні 2018 р. ПАРЕ ухвалила Резолюцію № 2198 (2018) та Рекомендацію № 2119 (2018) «Гуманітарні наслідки війни в Україні». У цих ухвалях звернено увагу на складну гуманітарну ситуацію в країні, зокрема «4 мільйони людей потребують гуманітарної допомоги. Більше ніж 10 тисяч осіб загинуло під час збройного конфлікту. Кількість поранених під час війни осіб перевищує 24 тисячі. Окрім того, понад 1,6 мільйона осіб є внутрішньо переміщеними особами». Тому ПАРЕ вкотре закликала всіх держав-членів інституції налагодити політичну співпрацю, щоб вирішити конфлікт⁷⁴.

Одним із найважливіших частин документу є пункт, у якому зауважено, що політика Росії є прямим порушенням ст. 49 Женевської конвенції про заборону «здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні». Документ містить заклик до російської влади, що їй слід дотримуватися зобов'язань та норм міжнародного права, водночас потрібно забезпечити дотримання прав людини та безпеки всіх осіб, що проживають у Криму. Із посиланням на заперечення Міжнародного суду у своїх тимчасових заходах у справі «Україна проти Росії» (від 19 квітня 2017 р.) також міститься звернення щодо заборони Меджлісу кримських татар⁷⁵.

ПАРЕ 28 червня 2018 р. ухвалила Резолюцію № 2231 (2018) «Українські громадяни, утримувані Російською Федерацією як політичні в'язні», у якій висловила занепокоєння щодо незаконного утримання українських громадян.

Росія провадила фінансовий шантаж РС, тому Україна 4 вересня 2018 р. зробила добровільний внесок у розмірі 400 тис. дол.

⁷³ Українська призма: зовнішня політика 2018... С. 197.

⁷⁴ Резолюція 2198 (2018) Парламентської асамблеї Ради Європи «Гуманітарні наслідки війни в Україні». URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajrcgclefindmkaj/https://tm.coe.int/-2198-2018-/1680785d74>

⁷⁵ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

Також слід відзначити, що в кінці листопада 2018 р. КМРЕ висловив підтримку Україні опісля акту російської агресії в Керченській протоці⁷⁶.

У 2019 р. зберігся комплексний підхід до взаємин із РЄ. Надалі з української сторони найбільше зацікавлення взаємодії проявляють місцеві та центральні органи влади, неурядові організації. Також слід зауважити, що План дій частково був узгодженим із досягненням умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Варто зауважити, що хоча співпраця між Україною та ПАРЄ продовжувалася, але відносини були напруженими через повернення російської делегації до роботи в РЄ⁷⁷.

На початку року ПАРЄ ухвалила Резолюцію № 2 259 (2019) «Ескалація напруженості довкола Азовського моря і Керченської протоки та загрози європейській безпеці». В ухвалі сформульовано вимоги про негайне звільнення українських військових моряків, забезпечення вільного проходу через Азовське море та Керченську протоку (згідно з україно-російським договором про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки 2003 р.), а також наполягання на використанні міжнародних дипломатичних можливостей задля вирішення конфлікту. Цей документ є важливим у контексті оцінки європейськими політичними діячами агресії Росії проти України, адже в аналізованій резолюції є покликання на Женевську конвенцію⁷⁸.

ПАРЄ 10 квітня 2019 р. прийняла Резолюцію про виклики перед ПАРЄ із низкою правок, які не дозволяли повернутися Росії без виконання попередніх зобов'язань⁷⁹. Однак 24 червня 2019 р. ухвалено нову Постанову № 2287 (2019) «Посилення процесу прийняття рішень Парламентською асамблеєю щодо повноважень та голосування». У пункті 7 ухвали прописані винятки, які дозволяють «відступити» від Статуту РЄ і Правил Процедури ПАРЄ та надати дозвіл «державам, що наразі не представлені делегаціями в Асамблеї» (фактично лише РФ) подати на затвер-

⁷⁶ Українська призма: зовнішня політика 2018... С. 199.

⁷⁷ Українська призма: зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження / редкол.: Н. Бурейко, Г. Максак, Г. Шелест. Київ, 2020. С. 300.

⁷⁸ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

⁷⁹ Українська призма: зовнішня політика 2019... С. 301.

дження повноваження на червневій частині сесії 2019 р., хоча до цього делегації готували подання напередодні початку сесійного року в січні. У 10-му пункті зауважено, що залишається «можливість оскаржувати повноваження національних делегацій, вивід з-під дії процедури оскарження ключових прав – право членів голосувати, виступати та бути представленими в Асамблеї та її органах». По-суті Резолюція № 2287 (2019) головно ослабила механізм санкцій раніше прийнятих у ПАРЕ та задовільнила вимоги РФ, створивши умови для поновлення діяльності російської делегації у ПАРЕ. Наступна Резолюція № 2292 (2019) «Оскарження за субстантивними підставами ще нератифікованих повноважень парламентської делегації Російської Федерації» лише підтвердила повноваження росіян у ПАРЕ⁸⁰.

У відповідь на повернення Росії до ПАРЕ створено неформальну групу із національних делегацій Литви, Латвії, Естонії, Грузії та України – «Балтік плюс». У листопаді 2019 р. відбулася зустріч групи «Балтік плюс» у Києві, де обговорено спільний план дій щодо повернення довіри до РЕ та ПАРЕ, а також передбачалось кількісне розширення членів групи, подальше обговорення правових механізмів впливу на ПАРЕ⁸¹.

У 2020 р. взаємодія України та РЕ продовжувалася, однак помітним було суттєве політичне напруження у відносинах, з огляду на повноцінне повернення Росії до роботи у ПАРЕ. На фоні цього у Києві тривала навіть дискусія щодо подальшої участі української делегації у засіданнях ПАРЕ. Однак Україна продовжила брати участь у засіданнях та зміцнила партнерські відносини у межах неформальної групи-партнерів «Балтік плюс».

Співпраця з РЕ, як і у попередні роки, головно відбувалася на рівні профільних підрозділів міністерств та інституцій: МЗС, Мін'юст, Верховний Суд, Генеральна прокуратура, Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ, Мінреінтеграції, Мінрегіону. Покращилася взаємодія із Мінсоцполітики, МОН, Уповноваженим ВРУ з прав людини, Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики щодо впровадження проєктів, пов'язаних із

⁸⁰ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

⁸¹ Українська призма: зовнішня політика 2019... С. 301.

соціальними правами людини. Також співпраця продовжувалася із напрямом загальноєвропейської боротьби з відмиванням коштів (Держфінмоніторинг) та боротьби з кіберзлочинністю (СБУ, МВС)⁸².

Варто також зауважити, що стратегічне партнерство України та РЄ базувалось насамперед на Плані дій РЄ для України у 2018–2021 рр. Цей документ неодноразово демонстрував свою ефективність, тому у липні 2020 р. КМРЕ прийняв рішення продовжити термін його дії до кінця 2022 р. «зادля забезпечення досягнення усіх визначених у цьому документі цілей»⁸³.

У кінці січня 2020 р. ПАРЕ у відповідь на оскарження повноважень Росії прийняла Резолюцію № 2320 (2020) «Оскарження незатверджених повноважень делегації Російської Федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи по суті». Після голосування повноваження російської сторони для діяльності у ПАРЕ були знову затверджені в повному обсязі. Однак невеликими поступками для України стали прийняті правки, а саме: «№ 13 (щодо виконання РФ рекомендацій, що містяться в резолюціях 1990 (2014), 2034 (2015) та 2063 (2015) та № 19 (із зазначенням незмінної позиції ПАРЕ щодо Криму, як території, незаконно анексованої РФ)». Ухвала також містила заклики до Росії щодо виконання Мінських домовленостей, наголошено, що РФ – сторона цих домовленостей. Цей параграф викликав чималі дебати, однак, не зважаючи на супротив російської делегації, його було додано до основної частини документа⁸⁴.

Завдяки позиції української сторони вдалось уникнути блокування на рівні Бюро і постійного комітету ПАРЕ ініціативи України «щодо підготовки звіту щодо ситуації збройної агресії та шкоди для навколишнього середовища». Також Єлизавета Ясько (голова постійної делегації ВРУ у ПАРЕ) ініціювала декларацію щодо подій у Білорусі (після узгодження з групою

⁸² Українська призма: зовнішня політика 2020. Аналітичне дослідження / редкол.: Н. Бурейко, Г. Максак, Г. Шелест. Київ, 2021. С. 255–256.

⁸³ Там само. С. 256.

⁸⁴ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

«Балтік плюс»), яку також підтримали і підписали голови делегацій Естонії, Латвії, Литви та Великої Британії⁸⁵.

У другій половині 2020 р. активізувалася співпраця із Венеціанською комісією, яка допомагала у підготовці змін до законодавства «про судоустрій, законопроекту про референдум, а також кризи навколо Конституційного Суду України»⁸⁶.

У 2021 р. динаміка взаємовідносин України з РЄ дещо покращилася у контексті налагодження діалогу. Також, як і в попередні роки, сталою була співпраця Мін'юсту, Верховного Суду, Генеральної прокуратури, Урядового уповноваженого у справах ЄСПЛ, МЗС, Мінреінтеграції та Мінрегіону, головню щодо питання реформи судової системи, правового захисту внутрішньо переміщених осіб, порушення прав громадян на тимчасово окупованих територіях, протидії корупції, зміцнення демократії⁸⁷.

У квітні 2021 р. Україна разом із групою «Балтік плюс» підписала політичну Заяву щодо засудження військової ескалації і провокацій з боку Росії біля кордонів України. Надалі українська сторона ініціювала оскарження повноваження Росії в ПАРЕ (з огляду на порушення РФ прав людини в окупованому Криму та арешт Олексія Навального), однак ці спроби були безрезультатними. Також відбулася зустріч українського представництва в ПАРЕ з Комісаром РЄ – Дунею Міятович щодо питання дотримання прав людини в окупованому Росією Криму⁸⁸.

ПАРЕ 23 червня 2021 р. ухвалила Резолюцію № 2387 (2021) «Порушення прав людини, вчинені проти кримських татар у Криму». Згадувана інституція засудила окупацію АРК та вкотре підтвердила своє невизнання анексії Кримського півострова. У тексті постанови ПАРЕ засудила спроби РФ узаконити анексію Криму, висловила занепокоєння щодо порушення прав людини, найперше кримських татар⁸⁹.

⁸⁵ Українська призма: зовнішня політика 2020... С. 257.

⁸⁶ Там само. С. 259.

⁸⁷ Українська призма: Зовнішня політика 2021. Аналітичне дослідження / редкол.: Н. Бурейко, Г. Максак, Г. Шелест. Київ, 2022. С. 257.

⁸⁸ Українська призма: Зовнішня політика 2021. Аналітичне дослідження... С. 259.

⁸⁹ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

Генеральна секретар РЄ Марія Пейчинович-Бурич у серпні 2021 р. відвідала Київ задля участі у саміті Кримської платформи. У липні вона взяла участь у Конференції з питань реформ в Україні у Вільнюсі, де також провела зустріч із міністром закордонних справ Д. Кулебою. Наступний візит М. Пейчинович-Бурич до України у листопаді 2021 р. та численні зустрічі із вищими посадовими особами засвідчили зростання взаємного політичного інтересу України та РЄ⁹⁰.

Із початком збройної агресії РФ та окупації Кримського півострова Україна подає міждержавні скарги на Росію⁹¹. Станом на 2023 р. у провадженні ЄСПЛ у Страсбурзі було 6 міждержавних скарг проти РФ⁹². Від кінця лютого 2014 р. Україна на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 33) подала до ЄСПЛ Першу міждержавну заяву проти РФ «Україна проти Росії (щодо Криму)» за заявою № 20958/14 (щодо порушень прав людини на тимчасово окупованій території АРК). Головною метою звернення було доведення того факту, що РФ здійснює ефективний контроль над частиною української території, намагання захистити порушені права людини на тимчасово окупованій території Криму⁹³. Зважаючи на подальшу збройну агресію РФ, у червні 2014 р. Україна доповнила звернення міждержавної справи за № 20958/14, додавши заяву про порушення РФ прав людини на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, починаючи від квітня 2014 р. Зокрема, справа № 43800/14, у якій йдеться про «викрадення 12 червня, 26 липня та 08 серпня 2014 року представниками так званих “ДНР” та “ЛНР” дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дорослих осіб, які їх супроводжували, та спроб їх незаконного переміщення або фактичного пере-

⁹⁰ Українська призма: Зовнішня політика 2021. Аналітичне дослідження... С. 259–260.

⁹¹ Україна та Європейський суд з прав людини. *Постійне представництво України при Раді Європи*. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinata-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini>

⁹² Повний список судових інстанцій. Справи. Юридичне протистояння з Російською Федерацією. URL: <https://lawfare.gov.ua/cases>

⁹³ Україна проти Росії (щодо Криму). Заява № 20958/14. URL: <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-vs-russia-crimea>

міщення на територію Росії»⁹⁴. Чергове доповнення до цієї заяви українська сторона зробила у листопаді 2014 р.⁹⁵

У 2016 р. Україна подала ще одну міждержавну справу у ЄСПЛ (№ 8019/16). Подання «стосується звинувачень України в системності (“адміністративна практика”) триваючих порушень Росією статей Конвенції про захист прав людини та основних свобод (Конвенція) в контексті конфлікту на сході України, починаючи з весни 2014 року»⁹⁶. У 2017 р. надано коментарі щодо справи України «Україна проти Росії» № 8019/16 щодо порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Україна надала велику кількість матеріалів, щоб довести свою позицію, зокрема: детальну хронологічну реконструкцію російської агресії з відповідними доказами у східних регіонах України; матеріали, які демонструють ключову роль Росії в організації проросійських мітингів у східних областях країни; докази, які засвідчують нарощування військової сили та перекидання їх на територію України; свідчення очевидців про російську агресію, дані про забезпечення та підтримку РФ діяльності незаконних збройних формувань ДНР/ЛНР⁹⁷. Дозвіл на усні слухання цієї справи ЄСПЛ надав у 2018 р. Тому наступного року Україна підготувала письмову позицію у цьому зверненні за № 8019/16. Головними постулатами української сторони були такі пункти: «РФ несе відповідальність за порушення прав людини, вчинені військовими підрозділами РФ та підконтрольних їй “ДНР/ЛНР”, оскільки такі порушення підпадають під екстра-територіальну юрисдикцію Росії». Водночас Росія «здійснює ефективний контроль над тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей безпосередньо та через підпорядковані їй “ДНР/ЛНР”». Останні існу-

⁹⁴ Україна проти Росії (II). Заява № 43800/14. URL: <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-v-russia-ii>

⁹⁵ Україна проти Росії (щодо Криму). Заява № 20958/14...

⁹⁶ «Україна та Нідерланди проти Росії»: огляд рішення від юристів УГСПЛ. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ukraina-ta-niderlandy-proty-rosii-ohliad-rishennia-vid-iurystiv-uhspl/>

⁹⁷ Україна та Нідерланди проти Росії (Заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20). 2017. URL: <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-and-netherlands-v-russia>

ють винятково «завдяки політичній, військовій та фінансовій підтримці» Росії⁹⁸.

У січні 2019 р. Україна підготувала проти РФ заяву № 55855/18 щодо порушення прав захоплених українських військовослужбовців ВМС ЗСУ. А 25 листопада 2018 р. на 24 українських військовослужбовців ВМС ЗСУ був здійснений напад на кораблях «Нікополь», «Бердянськ», «Яни Капу» у районі Керченської протоки; їх незаконно затримали та притягали до кримінальної відповідальності. Лише 7 вересня 2019 р. у межах обміну «утримуваними особами з РФ в Україну повернулися 24 військовополонених моряка»⁹⁹.

Велика палата ЄСПЛ 27 листопада 2020 р. об'єднала справи: «Україна проти Росії (щодо Східної України)», «Україна проти Росії (II)» та «Нідерланди проти Росії». Відтепер об'єднана справа буде називатися «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20)¹⁰⁰. ЄСПЛ 25 листопада 2021 р. повідомив, що усні слухання щодо цієї заяви, які мали відбутися 24 листопада 2021 р., будуть перенесені на 26 січня 2022 р.¹⁰¹.

У 2022 р. рівень співпраці України з РЄ залишався на високому рівні, однак, з огляду на повномасштабне вторгнення РФ, спільна діяльність базувалася здебільшого на рівні народних депутатів. Адже Київ був зацікавлений насамперед у залученні більшої підтримки у боротьбі з російським агресором¹⁰². РЄ 26 січня 2022 р. ухвалила Резолюцію № 2422 (2022) «Оскарження незатверджених повноважень делегації Російської Федерації у Парламентській асамблеї Ради Європи по суті». Доцільно зауважити, що хоча повноваження Росії були затверджені в повному обсязі для роботи на сесії ПАРЕ 2022 р., однак у документі є положення щодо виконання РФ рекомендацій, які містяться в

⁹⁸ Україна та Нідерланди проти Росії...

⁹⁹ Україна проти Росії (VIII) (Заява № 55855/18). URL: <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-v-russia-viii>

¹⁰⁰ Україна та Нідерланди проти Росії (Заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20). 2020. URL: <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-and-netherlands-v-russia>

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження / редкол.: Н. Бурейко, Г. Максак, Г. Шелест. Київ, 2023 С. 245.

«Резолюціях 1633 (2008), 1647 (2009), 1683 (2009), 1990 (2014), 2034 (2015), 2063 (2015), 2132 (2016), 2292 (2019), 2320 (2020), 2363 (2021), 2375 (2021), 2423 (2022) та 2297 (2019), а також заклик негайно відвести свої війська з українських кордонів та зупинити військову ескалацію»¹⁰³.

У практичній площині відбулася низка заходів на рівні українських міністерств різного профілю задля промоції українських інтересів у напрямку взаємодії з РЄ. Зокрема, «зустріч заступника Міністра молоді та спорту з питань європейської інтеграції А. Чеснокова з керівником департаменту спорту РЄ С. Квасни (12.05), візит Першого віцепікера ВРУ О. Корнієнка до Франції для участі у засіданнях Комітету міністрів РЄ та зустрічі з Генеральним секретарем Ради Європи М. Пейчинович-Бурич (7.11)»¹⁰⁴.

Підтримку та солідарність із Україною висловлює також Конгрес місцевих і регіональних рад, ухвалюючи низку заяв із засудженням російської агресії проти України. Щодо практичних кроків, то під час 42-ї сесії цього конгресу ухвалено Декларацію «Війна російської федерації проти України», у якій засуджується ця війна та висловлюється підтримка України. Під патронатом вказаного конгресу також створено онлайн-платформу «Cities4Cities» для кращої координації необхідної допомоги, зокрема гуманітарної¹⁰⁵.

Українська делегація докладала чимало зусиль, щоб актуалізувати процес притягнення Росії до відповідальності за вчинені воєнні злочини та злочини геноциду в Україні, а також посилити антиросійські позиції в ПАРЕ. У підсумку українська делегація зуміла внести на розгляд ПАРЕ важливі рішення.

ПАРЕ 15 березня 2022 р. ухвалила Висновок 300 (2022) «Наслідки агресії російської федерації проти України». У документі згадувана інституція підтримала продовження процедури виключення РФ із РЄ згідно зі ст. 8 Статуту РЄ. Враховуючи дії Росії, які суперечать Статуту члена РЄ, та невиконання своїх

¹⁰³ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹⁰⁴ Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження... С. 246.

¹⁰⁵ Україна і Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи...

обов'язків перед РЄ, ПАРЕ пропонувала КМРЕ «закликати Росію негайно вийти з Ради Європи, а у разі її не виходу, прийняти рішення про припинення членства РФ в Організації»¹⁰⁶.

Упродовж 27–28 квітня 2022 р. тривала друга частина сесії ПАРЕ, під час якої ухвалено дві Резолюції (2433 (2022) та 2436 (2022)) і Рекомендації (2228 (2022) та 2231 (2022)): «Наслідки продовження агресії російської федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи» та «Агресія російської федерації проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини». У документах задекларовано збільшення підтримки України з боку членів РЄ, припинення поставок зброї та комплектуючих до них для російської військової промисловості. Також висловлено підтримку «людям, які тікають з України через триваючу агресію РФ, шляхом, зокрема, використання ресурсів, наданих через Інструмент технічної підтримки Європейського Союзу, для створення програм допомоги». Водночас задокументовано було й надання підтримки прокурору МКС для розслідування злочинів РФ (військових, проти людяності та можливо геноциду) і створення посади Спеціального представника КМРЕ з питань наслідків агресії РФ проти України. Також було прийнято рішення про утворення «міжнародного кримінального трибуналу зі штаб-квартирою у Страсбурзі, шляхом укладення багатостороннього міждержавного договору під егідою ООН, за підтримки РЄ, ЄС та інших міжнародних організацій, для розслідування та покарання за злочин агресії, скоєний політичним і військовим керівництвом РФ». Передбачалося, що згідно з прийнятими документами, активи громадян Росії, на яких накладено санкції після їх остаточної конфіскації, будуть використані для «відшкодування будь-якої шкоди Україні та її громадянам внаслідок агресії»¹⁰⁷.

ПАРЕ 22 червня 2022 р. прийняла Резолюцію № 2448 (2022) «Гуманітарні наслідки та внутрішня і зовнішня міграція у зв'язку з агресією російської федерації проти України», у якій закликала держави-члени РЄ посилити процес надання гуманітарної

¹⁰⁶ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹⁰⁷ Там само.

допомоги Україні, зауважила про необхідність напрацювання мережі неурядових організацій (із спеціалістів архітекторів та інженерів), які могли б надати підтримку своїм українським колегам. Також у документі наголошено на необхідності підтримки та забезпечення державами-членами РЄ прав і потреб осіб із України, які перебувають на території їхніх країн¹⁰⁸.

З огляду на повномасштабну війну Росії проти України, КМУ підготував звернення до ЄСПЛ, розгляд якого відбувся на початку березня 2022 р. Клопотання Уряду України від 23 червня 2022 р. «Україна проти Росії (X)» за заявою № 11055/22 стосувалося порядку Правила 39 Регламенту ЄСПЛ. Відтак останній надав РФ спершу тимчасові вказівки утриматись від військових атак на цивільне населення й цивільні об'єкти¹⁰⁹.

У квітні 2022 р. перелік цих вказівок було розширено, зокрема вміщено вказівку до уряду РФ надати можливість евакуюватися цивільному населенню, отримати доступ до медичної допомоги та речей першої необхідності. Нову міждержавну заяву проти Росії та вчинення низки найважчих порушень Конвенції прав людини Україна ухвалила у травні 2022 р.

Доповненням до згадуваної заяви стала велика кількість термінових вимог, поданих українською стороною 22 серпня 2022 р. «у порядку Правила 39 Регламенту ЄСПЛ щодо забезпечення права на життя та заборону катування, гарантованих статтями 2 та 3 Конвенції, стосовно українських захисників “Азовсталі”, які ... потрапили до полону російських окупантів». ЄСПЛ 23 серпня 2023 р. у терміновому порядку розглянув звернення України та зауважив, що у справі «Олійниченко проти Росії та України» Суд надав Росії «термінові вказівки щодо негайного забезпечення закріплених Конвенцією прав, включаючи право на медичну допомогу, що охоплює будь-які запити від імені українських військовополонених, у яких надано достатньо дока-

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Маргарита Сокоренко: Десятий міждержавний позов проти росії в ЄСПЛ – справа про правду та справедливість. 500 днів повномасштабної війни. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/marharyta-sokorenko-desiatiy-mizhderzhavnyi-pozov-proti-rosii-v-iespl-sprava-pro-pravduta-spravedlyvist-500-dniv-povnomashtabnoi-viiny>

зів щодо серйозного і неминучого ризику завдання непоправної шкоди їхній фізичній цілісності».

Також Україна подала доповнення до міждержавної заяви «Україна проти Росії (X)» про порушення Росією прав людини в ході повномасштабної агресії. Водночас, зважаючи на ситуацію із російським вторгненням, продовжила збір доказів щодо порушення прав людини¹¹⁰. Задля підтримки верховенства права Мін'юст порушував питання щодо підтримки іншими державами-членами РЄ міждержавної заяви України № 11055/22 проти РФ, зокрема залучення до неї третіх сторін. Варто зауважити, що станом на 21.02.2023 р. до вищезазначеної міждержавної справи України проти Росії виявили намір приєднатися 26 країн та 1 неурядова організація¹¹¹.

ПАРЄ 23 червня 2022 р. прийняла Резолюцію № 2452 (2022) «Забезпечення відповідальності за збиття літака рейсу МН 17». У тексті стверджено, що «найпереконливішим сценарієм збиття літака рейсу МН 17» є той, за яким літак збила російська ракета «Бук», надана військовим підрозділам, контрольованим РФ. ПАРЄ також закликала ЄСПЛ розглянути питання про «надання пріоритету заявам найближчих родичів жертв аварії»¹¹².

Наступним важливим ухваленим документом ПАРЄ стала Резолюція № 2463 (2022) «Подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України», яка закликала пришвидшити створення Спеціального міжнародного трибуналу для покарання за злочин агресії проти України та всеохоплюючого міжнародного компенсаційного механізму з відшкодування збитків, включно із реєстром завданої шкоди. Також ПАРЄ закликала країни-члени РЄ провести наступний саміт, із включенням до пріоритетного розгляду питання відповідальності РФ, надання Україні необхідних засобів ППО. А також закликала визнати сучасний «російський режим терористичним»¹¹³.

¹¹⁰ Україна vs Росія: юридична боротьба в ЄСПЛ за притягнення країни-агресорки до відповідальності за порушення прав людини. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-vs-rosiya-yuridichna-borotba-v-espl-za-prityagnennya-kraiini-agresorki-do-vidpovidalnosti-za-porushennya-prav-lyudini>

¹¹¹ Там само.

¹¹² Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹¹³ Там само.

Варто наголосити, що після повномасштабної агресії Росії РЄ невідкладно внесла зміни щодо підтримки України, зважаючи на запити та потреби національних партнерів. КМРЄ у Турині 20 травня 2022 р. прийняв «Пріоритетні поправки до Плану дій Ради Європи для України на 2018–2022 рр.», які продовжили діяти до кінця 2022 р., а 14 грудня 2022 р. затвердив План дій РЄ для України на 2023–2026 рр. «Стійкість, відновлення та відбудова». Цей документ було створено у тісній взаємодії з українською владою, його головною метою є посилення процесу відбудови та економічного відновлення України, щоб підсилити стійкість українських держустанов, демократичного управління. В аналізованому документі задекларовано підтримку реформ в Україні, залучення до європейської перспективи, згідно з рішенням ЄР від 23 червня 2022 р., надання Україні статусу кандидата в ЄС, а також зобов'язання, взяті на Міжнародній конференції з питань відновлення України в Лугано (Швейцарія) 4–5 липня 2022 р.¹¹⁴.

Варто відзначити, що у певних випадках затверджений документ передбачатиме підвищення ефективності роботи Парламенту. Підтримка України надаватиметься паралельно з вагомими діями Банку розвитку РЄ (Council of Europe Development Bank), який може надати часткове фінансування інвестиційних соціальнозначущих проєктів, які допомагатимуть покращити якість життя вразливих груп населення.

Програма передбачає 4-річну співпрацю на гнучких позиціях, необхідних для реагування на потреби, які швидко змінюються у нестабільному середовищі «високого ризику». Цей документ буде оновлюватися відповідно до ситуації у країні, щоб змінювати пріоритети у роботі до нових вимог. Сумарний бюджет становитиме орієнтовно 50 млн євро¹¹⁵.

Також в аналізованому плані передбачено заходи, які допомагатимуть документувати грубі порушення прав людини та сприятимуть ефективнішому захисту прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, будинки яких були зруйновані або

¹¹⁴ План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». С. 2. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclefindmkaj/https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>

¹¹⁵ Там само.

пошкоджені війною. Окремі постулати стосуються захисту прав дитини у контексті війни та опісля неї; підтримки гендерної рівності, боротьби з насильством (особливо переміщених осіб та тих, хто повернувся в Україну)¹¹⁶.

ПАРЄ 24 січня 2023 р. прийняла нову Рекомендацію № 2245 (2023) «Саміт Ради Європи у Рейк'явіку: об'єднані навколо цінностей в умовах надзвичайних викликів». У документі висловлено підтримку у проведенні саміту РЄ в Рейк'явіку 16–17 травня 2023 р., рекомендовано КМРЕ підготувати Політичну декларацію та План дій для схвалення главами держав і урядів під час саміту. Учасникам пропонувалося: підтвердити підтримку «суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України в її міжнародно-визнаних кордонах»; засудити агресію РФ; підтримати створення «спеціального міжнародного кримінального трибуналу для розслідування і притягнення до відповідальності за злочин агресії»; розробити «міжнародний компенсаційний механізм, включаючи реєстр збитків, завданих агресором»¹¹⁷.

У наступній Ухвалі № 476 (2023) «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом», прийнятій також 24 січня 2023 р., наголошено на потребі створення «міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України, оскільки сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є наслідком злочину військової агресії»¹¹⁸.

Окрім того, 26 січня 2023 р. прийнято Резолюцію РЄ № 2482 (2023) «Правові та правозахисні аспекти агресії Російської Федерації проти України». У ній ПАРЄ вкотре підтримала створення «спеціального міжнародного кримінального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України», водночас поширюючи юрисдикцію цього трибуналу на російську агресію у 2014 р., а також на «роль і співучасть лідерів Білорусі в агресивній війні проти України». У період, поки такий суд не буде створений, наполягала, щоб держави-члени та РЄ підтри-

¹¹⁶ Рада Європи ухвалила новий план дій для України з рекордним бюджетом на €50 мільйонів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3634467-rada-evropi-uhvalila-novij-plan-dij-dla-ukraini-z-rekordnim-budzetom-u-50-miljoniv.html>

¹¹⁷ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹¹⁸ Там само.

мали створення Тимчасової міжнародної прокуратури для розслідування злочину агресії, яка б співпрацювала з Генеральною прокуратурою України. Також ПАРЕ наголошувала на тому, що необхідно розробити «міжнародний механізм компенсації» (включно з міжнародним реєстром збитків).

У прийнятому документі ПАРЕ закликала членів РБ ООН розглянути можливість винести на голосування та не перешкоджати прийняттю резолюції «щодо передачі ситуації в Україні на розгляд Прокурора МКС відповідно до Глави VII Статуту ООН»¹¹⁹.

ЄСПЛ прийняв рішення від 25 січня 2023 р. визнати «частково прийнятною» міждержавну справу «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20, перейшовши до розгляду справи по суті¹²⁰. Власне цей суд визнав, що має юрисдикцію щодо розгляду скарг проти Росії з порушення прав людини на територіях східних областей України, які перебували під фактичним контролем РФ. Судді мали вирішити, чи мала Росія де-факто контроль над окресленими українськими територіями, з яких був здійснений пуск ракети. Адже Росія під час розгляду цієї справи заперечувала можливість розгляду, адже згідно з їхньою позицією – це територія України, де «керували сепаратисти». Натомість Україна наполягала на зворотному, що це були фактично окуповані Росією терени (в термінології ЄСПЛ – територія «під ефективним контролем»)¹²¹.

Наступним важливим кроком щодо цієї справи стало об'єднання двох міждержавних справ «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 (щодо Донбасу) та «Україна проти Росії (Х)» за заявою № 11055/22 (щодо повномасштабного вторгнення РФ) в одне провадження «Україна та Нідерланди проти Росії» за заявами №№ 8019/16, 43800/14, 28525/20 та 11055/22 у лютому 2023 р.

ПАРЕ засудила насильницьке переміщення українських дітей та інших цивільних осіб на тимчасово окупованих

¹¹⁹ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹²⁰ Україна vs Росія: юридична боротьба в ЄСПЛ...

¹²¹ Європейський суд прийняв справу проти Росії щодо MH17. Що це значить. *BBC Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64398735>

територіях України у прийнятій Резолюції № 2495 (2022). У тексті документу наголошено, що переміщення «однієї групи в іншу з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу вважається злочином геноциду відповідно до пункту (е) статті 2 Конвенції про геноцид 1948 року». Із таким формулюванням збігаються випадки депортації та насильницького переміщення українських дітей до РФ і тимчасово окупованих нею територій. Тому ПАРЕ рекомендує, щоб процес репатріації дітей, їх подальшої реабілітації із збереженням «української ідентичності» став одним із пріоритетних напрямків роботи держав-членів РЄ¹²².

За підсумками Саміту РЄ у Рейк'явіку 16–17 травня 2023 р. було оголошено про створення Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України, за розширеною частковою угодою. До цього реєстру увійшли або виявили намір приєднатись 43 країни ЄС. Передбачалося, що згадуваний реєстр буде розташовуватись у Гаазі, а допоміжний офіс – в Україні. Суттєву фінансову підтримку у його заснуванні зробив ЄС. Задекларовано, що початково цей реєстр діятиме протягом трьох років. Метою діяльності інституту із відшкодування збитків визначено «документування інформації про заяви та докази щодо збитків, втрат чи пошкоджень, спричинених російською агресією проти України. Це відкриває шлях до майбутнього міжнародного комплексного Компенсаційного механізму для жертв російської агресії»¹²³.

Резолюція ПАРЕ № 2506 (2023) «Політичні наслідки агресії російської федерації проти України», прийнята у червні 2023 р., стала наступним кроком у забезпеченні сталої підтримки України. Документ містив важливі формулювання, зокрема заклики до: приєднання держав-членів до Реєстру збитків та тих, які є чле-

¹²² Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹²³ Саміт Ради Європи створив Реєстр збитків для України як перший крок до міжнародного Компенсаційного механізму жертвам російської агресії. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-summit-creates-register-of-damage-for-ukraine-as-first-step-towards-an-international-compensation-mechanism-for-victims-of-russian-aggression>

нами НАТО, підтримання членства України в НАТО; засудження та визнання винними російських «приватних військових угруповань», «“Групу Вагнера” та “Гвардію Кадирова” терористичними організаціями»; прохання підтримки Плану дій для України «Стійкість, відновлення та реконструкція» на 2023–2026 рр., водночас із спробами збільшення фінансування «Банку розвитку Ради Європи для забезпечення сталої підтримки України та держав, що приймають українців». ПАРЕ виступила також за посилення санкцій проти Росії та тих держав, які підтримують її агресію¹²⁴.

Ліндерт Вербеєк, Президент Конгресу місцевих і регіональних влад РЄ, 6 вересня 2023 р. засудив рішення Центральної виборчої комісії РФ організувати місцеві вибори на незаконно анексованих українських територіях Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Також у заяві згадуваного вище конгресу вкотре підтвердив «відданість суверенітету, незалежності та територіальній цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів»¹²⁵.

Міністри юстиції РЄ 11 вересня 2023 р. зустрілись у Ризі (Латвія) на неформальній конференції «На шляху до справедливості для України: підвищення підзвітності, підтримка стійкості її системи правосуддя та возз'єднання дітей зі своїми родинами», за ініціативи Латвії, яка головує в КМРЕ.

Міністри юстиції держав-учасниць РЄ та держав-спостерігачів прийняли декларацію, т. зв. «Ризькі принципи». Засудивши агресію РФ проти України та задекларувавши «відданість відновленню справедливості та поваги до міжнародного права», підтримали створення Реєстру збитків, заподіяних агресією РФ проти України, та наполягли на досягненні відповідальності РФ. У декларації акцентовано, що Реєстр збитків в Україні повинен мати підхід, орієнтований на потерпілого, щоб забезпечити «надання засобів правового захисту та відшкодування

¹²⁴ Україна і Парламентська асамблея Ради Європи...

¹²⁵ Конгрес Ради Європи засуджує місцеві вибори на окупованих територіях України. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-congress-condemns-local-elections-in-occupied-ukrainian-territories>

жертвам, зокрема найбільш уразливим групам, таким як жінки та діти»¹²⁶.

У вересні 2023 р. Банк розвитку РЄ спільно з Католицькою службою допомоги (Catholic Relief Services) підписали угоду для фінансування допомоги з ремонту та відновлення житла постраждалих від війни територій в Україні¹²⁷. Іншим важливим кроком для підтримки відбудови України став добровільний транш у жовтні 2023 р. від Естонії у розмірі 50 тис. євро на підтримку Плану дій РЄ для України на 2023–2026 рр. «Стійкість, відновлення та відбудова», Республіки Молдова на 2021–2024 рр. і для Платформи безпеки журналістів¹²⁸.

ПАРЄ 12 жовтня 2023 р. прийняла Резолюцію № 2516 (2023) на основі доповіді Юліана Булаї (Румунія, ALDE), у якій знову виступила із засудженням «триваючої жорстокої агресивної війни Російської Федерації проти України», наголосивши, що досягнення миру в Україні можливе лише за двосторонньої підтримки на різних рівнях, зокрема військовому, фінансовому, політичному та дипломатичному¹²⁹. Для досягнення миру потрібно визнати «характер, масштаби і тяжкість злочинів, скоєних Російською Федерацією. Насильство, яке здійснюється, та жахливий характер деяких злочинів, зокрема депортація українських дітей, сексуальне насильство, а також риторика влади вказують,

¹²⁶ Міністри юстиції Ради Європи зустрілися в Ризі, щоб підтримати справедливості для України. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/council-of-europe-ministers-of-justice-met-in-riga-to-support-justice-for-ukraine>; Declaration of the informal conference of Ministers of justice. On the occasion of the Conference: «On the Path to Justice for Ukraine: Advancing Accountability, Reuniting Children with Their Families, and Supporting the Resilience of its Justice System». (11 September 2023, Riga, Latvia). URL: <https://rm.coe.int/moj-declaration-riga-principles-final-en/1680ac8728>

¹²⁷ Україна: перша операція БРРЄ для підтримки відновлення житла у домогосподарствах, які постраждали від війни. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraine-first-ceb-operation-to-support-housing-repairs-for-households-affected-by-war>

¹²⁸ Естонія робить добровільний внесок. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/estonia-makes-a-voluntary-contribution>

¹²⁹ Resolution 2516 (2023) Parliamentary Assembly «Ensuring a just peace in Ukraine and lasting security in Europe». URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglefindmkaj/https://pace.coe.int/pdf/15da46b7a092d3e8deed5fb4e14b80f1f7d46edefcf1f8ca9beb57f177f699533/res.%202516.pdf>

що Російська Федерація пробує знищити українську націю, здійснюючи геноцидну війну»¹³⁰.

Зважаючи на зазначені вище тези, ПАРЕ постановила визнати Великий Голод – Голодомор актом геноциду, «покликаним зламати основу української нації, мови та культури» та заохочувала парламенти держав-членів РЄ прийняти постанови про вшанування пам'яті жертв. Висловила підтримку Розширеній частковій угоді РЄ про Реєстр збитків та запропонувала приєднатись якомога більшій кількості держав, інтенсифікувати роботу Реєстру збитків, щоб він швидше запрацював. Також закликала міжнародне співтовариство підтримати «Міжнародний кримінальний суд (ІСС) і Спільну слідчу групу (ІІТ), включно з Міжнародним центром з переслідування злочинів агресії проти України (ІСРА), для розслідування та судового переслідування численних військових злочинів та злочинів проти людяності», які здійснювались РФ від 2014 р.¹³¹.

ПАРЕ висловила прохання підтримати «формулу миру президента Зеленського» та Україну загалом у «боротьбі за захист своєї незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, надання політичної, фінансової, правової, гуманітарної та військової допомоги, а також шляхом мобілізації ресурсів, які будуть необхідні для фінансування відбудови України»¹³².

ПАРЕ у жовтні 2023 р. виступила із закликом до держав-членів РЄ «визнати Володимира Путіна нелегітимним після закінчення його поточного президентського терміну та припинити будь-які контакти з ним, за винятком гуманітарних контактів і в прагненні до миру». Резолюцію № 2519 (2023) із цього приводу було прийнято одноголосно, водночас ПАРЕ наголосила, що відповідно до висновків Венеційської комісії РЄ «відмова від обмеження терміну повноважень для чинного президента порушує як конституцію Росії, так і міжнародні правові принципи»¹³³.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ ПАРЕ закликає міжнародну спільноту не визнавати легітимність Путіна як президента у 2024 році. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/pace-urges-the-international-community-no-longer-to-recognise-putin-s-legitimacy-as-president-beyond-2024>

Отож, РЄ – важлива міжнародна організація, яка сприяє впровадженню демократії на різних рівнях, захисту прав людини. Україна з часу приєднання до неї у 1995 р. належить до всіх структурних підрозділів цієї міжнародної організації.

Українська держава налагодила сталу та системну співпрацю з РЄ. Відбувається цілеспрямована робота з узгодження українського законодавства із інституціями та європейськими стандартами у сфері захисту прав людини, демократії загалом. РЄ підтримує Україну на шляху демократичних перетворень, зокрема з 2005 р. втілюються стратегічні програмні документи – Плани дій із певним визначим періодом дії. На сучасному етапі реалізовується План дій РЄ для України на 2023–2026 рр. «Стійкість, відновлення та відбудова». Варто відзначити, що з часу незаконної анексії Кримського півострова та збройної агресії у східних областях 2014 р. РЄ та її структурні організації системно підтримують територіальну цілісність та суверенітет України.

Юлія АРТИМИШИН

Розділ 6. ПОТЕНЦІАЛ ОБСЄ ЯК ОДИН З ІНСТРУМЕНТІВ КОЛЕКТИВНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Створення організації, основні напрями діяльності. На початку російсько-української війни (2014) ОБСЄ була найбільшою у світі регіональною міжнародною організацією у сфері безпеки, що об'єднувала 57 держав-членів, розташованих у Північній Америці, Європі та Центральній Азії, із загальною чисельністю населення понад 1 млрд осіб¹.

В еволюції ОБСЄ вирізняють три основних періоди:

1. Діалог між Сходом і Заходом та політика розрядки під час «холодної війни».
2. Перехідний період до постбіполярного світу.
3. Діяльність організації у сучасних умовах².

ОБСЄ виникла як результат складного і тривалого політичного процесу, що відбувався в умовах розрядки міжнародної напруги – періоду тимчасового пом'якшення конфронтації між капіталістичним Заходом і комуністичним Сходом у 1960–1970-х роках³. Цей період характеризувався прагненням двох основних блоків – НАТО і Організації Варшавського договору – зменшити ризики прямого військового зіткнення та створити основу для стабільного співіснування⁴. Саме у цьому контексті виникла ідея проведення загальноєвропейської конференції з безпеки, що мала б стати платформою для обговорення питань миру, стабільності, економічного співробітництва та прав людини⁵.

Першими ініціативу висунули країни Варшавського блоку, насамперед СРСР, який ще з кінця 1950-х років активно просував ідею створення європейської системи безпеки без участі

¹ ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку. Аналітична доповідь / Єрмолаєв А. В. та ін. *Національний інститут стратегічних досліджень. (НІСД)*. 2013. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf

² Там само.

³ Booth K., Wheeler N. *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. London: Palgrave Macmillan, 2008. P. 223–231.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

США. Радянське керівництво переслідувало декілька стратегічних цілей:

- де-факто, визнати післявоєнні кордони в Європі, зокрема інкорпорацію Балтійських держав і зміну кордонів у ЦСЄ;
- легітимізувати поділ Європи, зафіксований «залізною завісою»;
- послабити вплив НАТО, залучивши до багатостороннього формату держави Західної Європи без військово-політичної участі США⁶.

Західноєвропейські держави, насамперед Франція та Західна Німеччина, побачили у цьому потенційну можливість для впливу на Східний блок, зокрема через порушення питань прав людини, свободи пересування і свободи інформації⁷. Після тривалих попередніх консультацій, у 1973 р. у Гельсінкі відбулося офіційне відкриття НБСЄ, у якій взяли участь 35 держав: усі європейські країни (окрім Албанії), а також США та Канада. Структура була не організацією в класичному значенні, а форумом для політичного діалогу, що передбачав поступове узгодження позицій щодо трьох ключових напрямів, які згодом отримали назву «три кошики» (baskets):

- політико-військові питання (нерозповсюдження зброї, територіальна цілісність, невтручання у внутрішні справи);
- економічне і технічне співробітництво;
- гуманітарні питання (права людини, обміни в галузі культури, науки, освіти)⁸.

Результатом трирічних переговорів став Гельсінський заключний акт, підписаний 1 серпня 1975 р., який закріпив принципи взаємодії між державами-учасниками⁹. Він не мав юридично обов'язкової сили, проте мав важливе політичне значення, оскільки уперше на міждержавному рівні було проголошено права людини як компонент міжнародної безпеки¹⁰. Згодом, на-

⁶ Bourantonis D. The History and Politics of UN Security Council Reform. London; New York: Routledge, 2005. P. 71–83.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Romano A. From Détente in Europe to European Détente. How the West Shaped the Helsinki CSCE. Bruselas: Pie Peter Lang, 2009. P. 213–226.

¹⁰ Ibid.

прикінці 1980-х років, на тлі процесів перебудови, гласності, демократизації в СРСР створено нові передумови для інституціоналізації структури. У Парижі 21 листопада 1990 р. на саміті країн-учасниць НБСЄ підписано Паризьку хартію. Уперше від 1945 р. лідери 34 держав зібралися разом, щоб задекларувати нову систему політичних і безпекових координат для постбіполярної Європи¹¹.

Зазначена вище хартія закріпила визнання спільної відданості демократії, повазі до прав людини, верховенству права та політичному плюралізму як основоположних принципів нового міжнародного порядку¹². Її преамбула проголосила «епоху демократії, миру та єдності», яка мала змінити ідеологічне протистояння XX ст. Документ був декларативним, але далекосяжним, переносючи акцент із військово-блокового мислення на концепцію неподільної та взаємозалежної безпеки¹³.

Важливим кроком стало започаткування інституціонального оформлення НБСЄ, що раніше функціонувала як форум, а не як організація¹⁴. Документ передбачав створення Секретаріату у Празі, Центру запобігання конфліктам у Відні та Офісу вільних виборів, що згодом перетворився на БДПЛ. Було погоджено регулярне проведення зустрічей на найвищому рівні, що перетворювало НБСЄ на постійний політичний механізм¹⁵. Паризька хартія підтвердила три основні виміри Гельсінського процесу – політико-військовий, економіко-екологічний та гуманітарний із чітким наголосом на «людський вимір», що охоплював демократичне врядування, права національних меншин і свободи особистості¹⁶.

Особливого значення набули зобов'язання держав утримуватися від порушення територіальної цілісності, застосування

¹¹ Ibid.

¹² Snyder S. *Human Rights Activism and the End of the Cold War: A Transnational History of the Helsinki Network*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. P. 61–72.

¹³ Ibid.

¹⁴ Kirchner E., James S. *The Security Architectures of Europe*. Manchester: Manchester University Press, 1997. P. 75–88.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

сили та втручання у внутрішні справи інших держав¹⁷. Хартія стала засобом легітимації нових режимів у посткомуністичних державах, посилюючи зовнішній тиск на ті країни, де демократичні трансформації відбувалися повільно. Вона створила підґрунтя для майбутніх миротворчих і моніторингових місій НБСЄ у постсоціалістичних конфліктах¹⁸.

Паризький саміт став символічним актом подолання Ялтинського порядку і створення нової моделі пан'європейської безпеки. Утвердження принципу консенсусного прийняття рішень дало змогу уникнути блокового диктату, але ускладнило оперативне реагування в майбутньому¹⁹. Документ підтвердив зобов'язання держав співпрацювати на багатосторонній основі у сфері роззброєння, врегулювання конфліктів та демократичного розвитку. Його ухвалення означало, що безпека більше не розглядається лише крізь призму міждержавних військових балансів²⁰.

Паризька хартія стала передумовою подальшої трансформації НБСЄ в ОБСЄ, яка відбулася у 1994 р., – організація стала постійно діючим інституційним механізмом із власною структурою: головуючою країною, Постійною радою, Польовими місіями, Верховним комісаром у справах національних меншин тощо. Упродовж 1994–2013 рр. ОБСЄ функціонувала як форум політичного діалогу, насамперед у сфері м'якої безпеки, та зберігала унікальний мандат на операції «польового типу». Загалом, діяльність ОБСЄ вибудовувалася у трьох вимірах:

- 1) політико-військовому;
- 2) економіко-екологічному;
- 3) гуманітарному²¹.

¹⁷ Cottey A. The Visegrad Group and Beyond: Security Cooperation in Central Europe. *Subregional Cooperation in the New Europe. Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea* / red. A. Cottey. London: Palgrave Macmillan, 1999. P. 69–89.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Schimmelfennig F. The EU, NATO and the Integration of Europe. Rules and Rhetoric. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 38–42.

²⁰ Ibid.

²¹ Sakwa R. Russia and the West: The Evolution of Russian Foreign Policy. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 122–130.

У 1990-х роках основна увага ОБСЄ зосереджувалася на врегулюванні збройних конфліктів на пострадянському просторі, зокрема у Грузії (Південна Осетія, Абхазія), Молдові (Придністров'я), Таджикистані та Нагірному Карабасі. Було розгорнуто десятки польових місій, спостережних центрів та офісів, діяльність яких базувалася на мандатах, ухвалених консенсусом усіх держав-учасниць. У 1995 р. організація створила Посаду Верховного комісара у справах національних меншин, а також зміцнила роль БДПЛ, яке активно займалося моніторингом виборів у нових демократіях²².

Важлива подія для організації – ухвалення Стамбульського документа (1999) (The Istanbul Document), який актуалізував проблематику «заморожених конфліктів», а також зобов'язав Росію до виведення військ із Молдови та Грузії – зобов'язання, які залишилися нереалізованими²³. Особливу увагу у документі було приділено військово-політичній ситуації в Придністров'ї (Молдова), Абхазії та Південній Осетії (Грузія), а також Нагірному Карабасі (Вірменія та Азербайджан)²⁴. Країни-учасниці ОБСЄ висловили рішучу підтримку мирному врегулюванню цих конфліктів шляхом діалогу, зміцнення довіри та залучення міжнародних посередників. У документі наголошено на важливості дотримання принципів суверенітету, територіальної цілісності держав і невтручання у внутрішні справи²⁵.

Стамбульський документ передбачав активізацію роботи польових місій ОБСЄ, посилення моніторингу ситуації на місцях і підвищення ролі організації як посередника у переговорах²⁶. Також містилися положення щодо боротьби з тероризмом, роззброєння, а також захисту прав людини, що розширювало

²² Ibid.

²³ Ghebali V.-Y. The OSCE in Crisis: A Failed Reform of the Security System in Europe. Geneva, 2005. P. 7–25.

²⁴ Williams P., Scharf M. Peace with Justice? War Crimes and Accountability in the Former Yugoslavia. Lanham, Md: Rowman & Littlefield, 2002. P. 119–138.

²⁵ Managing and Settling Ethnic Conflicts: Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa and Asia / Eds.: R. Fawn, O. Östensson. London: Palgrave Macmillan, 2004. P. 120–138.

²⁶ Racz A., Wolff S. Frozen Conflicts in the OSCE Region: The Role of the OSCE in Conflict Prevention and Resolution. Flensburg, 2002. P. 22–35.

комплексність мандату ОБСЄ. Саміт у Стамбулі посилив політичний статус ОБСЄ як ключового форуму для багатостороннього діалогу між Заходом і Росією. Проте подальші події, зокрема російсько-грузинська війна 2008 р., засвідчили складність імплементації Стамбульського документа²⁷.

У 2005–2007 рр. ОБСЄ опинилася у центрі гострих дискусій щодо необхідності її реформи. Ініціатива з оновлення структури та функціонування організації виникла на тлі зростаючих викликів, із якими стикалася ОБСЄ, зокрема з огляду на її обмежену здатність оперативно реагувати на збройні конфлікти та політичні кризи, а також через посилення суперечностей між західними країнами і Росією²⁸. Переговори проводилися в рамках Постійної ради ОБСЄ та спеціальних форматів міждержавного діалогу, у яких брали участь усі 56 держав-учасниць²⁹.

Основні напрями обговорення – реформування механізмів прийняття рішень (зокрема, питання консенсусу, яке часто блокувало оперативність), посилення політичної спроможності організації, удосконалення системи моніторингових місій і розширення повноважень офісу Верховного комісара у справах національних меншин³⁰. Особливо гостро постала проблема конфліктів на пострадянському просторі, зокрема в Грузії, де ОБСЄ мала обмежені можливості через вето Росії щодо продовження місії спостерігачів³¹.

У наступні роки організація концентрувалася на менш резонансних, але не менш важливих напрямках: захисті національних меншин, свободі ЗМІ, протидії кіберзагрозам. У 2010 р. в Астані відбувся перший за 11 років саміт ОБСЄ, який підтвердив прихильність країн-учасниць принципам Гельсінського акта та Паризької хартії. Проте суттєвих проривів не було досягнуто через зростання конфронтації між Росією та західними державами. У цей період неодноразово порушувалося питання

²⁷ Racz A., Wolff S. Frozen Conflicts in the OSCE Region...

²⁸ Kefferpütz R. The OSCE and Its Reform: Moving Beyond the Status Quo? *European Foreign Affairs Review*. 2008. Vol. 13. Issue 1. P. 55–72.

²⁹ Ibid.

³⁰ Toje A. The European Union as a Small Power: After the Post-Cold War. London: Palgrave Macmillan, 2010. S. 98–112.

³¹ Ibid.

про створення ефективнішого механізму превентивного реагування на кризові ситуації, а також про кращу координацію між ОБСЄ, НАТО та ЄС³². Проте суперечності між учасниками щодо пріоритетів діяльності, насамперед між Росією, яка виступала за збереження статус-кво, і західними країнами, які вимагали рішучіших реформ, блокували досягнення консенсусу. Росія продовжувала виступати проти послаблення права вето та розширення політичних повноважень ОБСЄ, побоюючись втрати впливу у регіоні. Як наслідок, переговори так і не призвели до прийняття узгодженого плану реформ, що поставило під сумнів ефективність ОБСЄ як ключового майданчика багатостороннього діалогу.

Структура, керівні органи. Формування структури ОБСЄ було зумовлене необхідністю інституційного забезпечення принципів, зафіксованих у Заключному акті НБСЄ 1975 р. Упродовж 1970–1980-х років процеси, започатковані в Гельсінкі, поступово трансформувалися з політичного діалогу у багатосторонній механізм, який стабільно функціонував. Від кінця «холодної війни» виникла нагальна потреба у створенні структури для превенції конфліктів і розбудови безпеки у постбіполярній Європі, яка б діяла на постійній основі. У 1990 р. Паризька хартія для нової Європи започаткувала інституціоналізацію ОБСЄ та перетворення її на повноцінну міжнародну організацію³³.

Значні повноваження в ОБСЄ надані голові організації (Chairperson-in-Office) – ключовій посадовій особі, яка здійснює політичне керівництво всією її діяльністю упродовж одного календарного року. Посаду за традицією обіймає міністр закордонних справ держави, що головує в ОБСЄ, і його повноваження регламентовані рішеннями Ради міністрів та інституційною практикою. Головування передбачає як представницькі функції на міжнародному рівні, так і координаційну роль у внутрішньо-організаційних процесах³⁴.

³² Ibid.

³³ Charter of Paris for a New Europe. *Organization for Security and Co-operation in Europe's (OSCE)*. 1990. 21 November. URL: <https://www.osce.org/mc/39516>

³⁴ ОБСЄ. *LB.ua*. 2024. URL: https://lb.ua/file/company/3452_obsie.html

Основним обов'язком голови є організація та ведення засідань Постійної ради у Відні, Ради міністрів, а також інших високорівневих зустрічей, зокрема надзвичайних. У межах свого мандата голова має право здійснювати превентивну дипломатію, посередництво та візити до зон конфліктів задля деескалації напруження. Голова представляє ОБСЄ серед інших міжнародних організацій, виступає з офіційними заявами щодо подій, які стосуються принципів Гельсінського акта³⁵.

Голова ОБСЄ тісно взаємодіє з Генеральним секретарем, координуючи роботу структурних підрозділів, зокрема БДПІЛ, Високого комісара у справах національних меншин та Представника з питань свободи ЗМІ. Окрім цього, голова відіграє вирішальну роль у формуванні річного порядку денного, визначенні пріоритетів діяльності організації та ініціюванні стратегічних дискусій. Він звітує про результати своєї роботи перед Радою міністрів, а також забезпечує тяглість політики через координацію з попереднім і майбутнім головуванням (т. зв. трійкове головування)³⁶.

Водночас діяльність голови ОБСЄ значною мірою залежить від політичної волі держав-учасниць та обмежена консенсусним принципом ухвалення рішень³⁷. Голова не має виконавчих повноважень у класичному розумінні та не може самостійно приймати рішення, які суперечать позиціям хоча б однієї країни-учасниці. Однак навіть за цих умов він може проявляти значну ініціативу, насамперед у кризових ситуаціях. Наприклад, голови ОБСЄ у 2014–2022 рр. активно реагували на російсько-український конфлікт, організовували візити до Києва, Москви та східних регіонів України, координували місії спостереження.

У кризових ситуаціях голова може залучати спеціальних представників для окремих напрямів, наприклад, щодо мирного врегулювання конфліктів або контролю за виборами. Він також

³⁵ ОБСЄ...

³⁶ Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi>

³⁷ Decision No 8/99: Role of the OSCE Chairmanship-in-Office. *Organization for Security and Co-operation in Europe's (OSCE)*. URL: <https://www.osce.org/mc/39574>

має право пропонувати зміни до структури місій ОБСЄ та ініціювати підготовку звітів щодо дотримання мандатів³⁸. Діяльність голови підкріплена адміністративною підтримкою Постійного представництва держави-господаря у Відні, що забезпечує щоденну комунікацію з іншими країнами. Хоча повноваження голови є здебільшого політичними, їхня реалізація має безпосередній вплив на ефективність ОБСЄ в контексті реагування на виклики безпеки³⁹.

Важливу роль відіграє Секретаріат ОБСЄ, який здійснює адміністративну й організаційну підтримку діяльності інституцій⁴⁰. Власне керівник Секретаріату у Відні – головна адміністративна особа ОБСЄ. Його призначають шляхом консенсусу всіх держав-учасниць за поданням Ради міністрів. Тривалість мандата – 3 роки (з можливістю продовження)⁴¹. Функції Генерального секретаря ОБСЄ:

- адміністративне управління всіма структурами ОБСЄ;
- координація роботи Секретаріату, польових операцій, підтримка головування;
- забезпечення виконання рішень Постійної ради;
- підготовка бюджету ОБСЄ;
- інституційна пам'ять і стабільність⁴².

Вищий керівний орган ОБСЄ – Рада міністрів ОБСЄ, до складу якої належать міністри закордонних справ усіх держав-учасниць. Вона виконує функцію формулювання стратегічного курсу діяльності ОБСЄ та ухвалює основні політичні рішення, які визначають розвиток організації. Основне завдання Ради полягає в оцінці безпекової ситуації в регіоні, формуванні політичних

³⁸ Зварич Р. Організація з безпеки і співробітництва в Європі: структура та функції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2007. Вип. 73. С. 53–61.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). *Міністерство закордонних справ України*. 2022. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi>

⁴¹ Там само.

⁴² ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку / Єрмолаєв А. та ін. *Стратегічне дослідження Національного інституту стратегічних досліджень*. 2013. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf

пріоритетів та забезпеченні координації між основними інституційними органами організації⁴³.

Рада міністрів, як правило, збирається щорічно на регулярне засідання, яке зазвичай відбувається у грудні в країні, що головує в ОБСЄ. За необхідності можуть скликати позачергові засідання. Кожне засідання Ради завершується ухваленням підсумкового політичного документа – декларації, яка відображає консенсус держав-учасниць щодо ключових питань безпеки, прав людини, конфліктів тощо⁴⁴. Проте через принцип консенсусу ухвалення таких документів часто блокується унаслідок позиції окремих країн⁴⁵.

Ключові повноваження Ради міністрів ОБСЄ:

- визначення пріоритетів і завдань на наступний період;
- політичне схвалення рішень щодо розгортання польових операцій ОБСЄ;
- ухвалення нормативно-правових документів, що стосуються мандатів інституцій (наприклад, БДПЛ, Високого комісара у справах національних меншин, Представника з питань свободи ЗМІ);
- затвердження бюджету і програм ОБСЄ;
- призначення Генерального секретаря ОБСЄ та голів автономних інституцій за погодженням усіх учасників;
- розгляд ініціатив держав-учасниць щодо реформування структури ОБСЄ або вдосконалення її процедур⁴⁶.

Рада міністрів ОБСЄ також є майданчиком для обговорення «гарячих» тем міжнародної політики – збройних конфліктів, прав людини, гібридних загроз, енергетичної безпеки. Під час засідань держави-учасниці обмінюються позиціями щодо актуальних проблем, а також схвалюють резолюції чи заяви з поточних питань⁴⁷. У межах Ради можуть відбуватися двосторонні та багатосторонні переговори, які часто відіграють важливу роль у

⁴³ Ministerial Council. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. 2017. 7–8 Desember. URL: <https://www.osce.org/ministerial-council>

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). 2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/690_OSCE.htm

⁴⁷ Там само.

врегулюванні криз (зокрема, Балкани у 1990-х роках, пострадянські конфлікти, ситуація в Україні після 2014 р.)⁴⁸.

Рада міністрів не є виконавчим органом у класичному сенсі: її рішення не мають юридично обов'язкової сили, однак є політично зобов'язальними. З огляду на консенсусний принцип прийняття рішень, будь-яка країна може заблокувати ініціативу, що ускладнює ефективність роботи Ради. Водночас наявність відкритого політичного форуму на міністерському рівні забезпечує механізм діалогу, навіть у періоди напруженості⁴⁹.

Ще один постійний орган ОБСЄ, створений у 1992 р., – ФСББ ОБСЄ, який забезпечує реалізацію військово-політичного виміру загальної системи європейської безпеки. Його діяльність спрямована на формування та підтримку довіри, зміцнення транспарентності у військовій сфері та запобігання збройним конфліктам між державами-учасницями. ФСББ відіграє ключову роль у реалізації документів ОБСЄ з контролю над озброєннями, таких як Віденський документ, Кодекс поведінки у військово-політичних питаннях і керівні принципи з нерозповсюдження.

Базові завдання ФСББ:

- обговорення військових доктрин;
- інформування про національні збройні сили;
- розвиток механізмів обміну військовою інформацією;
- спільне оцінювання безпекових загроз;
- координація заходів із розмінування, роззброєння та боротьби з незаконним обігом стрілецької зброї⁵⁰.

ФСББ організовував щотижневі засідання у Відні, у яких брали участь делегації всіх держав-учасниць ОБСЄ, а також партнери зі співробітництва. Його рішення приймаються на основі консенсусу, що забезпечує загальну згоду, але водночас ускладнює оперативне реагування⁵¹.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Дубовик В. Інституційна структура Організації з безпеки і співробітництва в Європі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2(31). URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2020/40.pdf

⁵⁰ Forum for Security Co-operation. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. 2011. URL: <https://www.osce.org/fsc>

⁵¹ Ibid.

Одним із ключових інструментів ФСББ був Віденський документ, який передбачав щорічний обмін військовою інформацією, інспекції та заходи з оцінки, що дає змогу запобігати непередбачуваній ескалації конфліктів. ФСББ сприяє формуванню норм поведінки збройних сил щодо дотримання прав людини, підзвітності армії суспільству та участі парламенту у військово-му контролі. Він також виконує функцію платформи для діалогу між країнами з протилежними військово-політичними інтересами, зокрема в контексті конфліктів на пострадянському просторі. Особлива увага приділяється питанням контролю за експортом озброєнь, боротьбі з незаконним поширенням стрілецької та легкої зброї, посиленню безпеки на національному рівні⁵².

ФСББ здійснює експертні обговорення щодо нових викликів, включно з кібербезпекою, безпекою критичної інфраструктури та тероризмом. У його межах розвиваються ініціативи, спрямовані на зміцнення довіри між країнами, зменшення військової напруги та запобігання мілітаризації конфліктних регіонів⁵³. ФСББ є каналом для превентивної дипломатії, де держави можуть висловлювати занепокоєння щодо безпекової ситуації та шукати спільні рішення. Він також виконує функцію координації з іншими міжнародними структурами у сфері контролю над озброєннями, зокрема з ООН, ЄС і НАТО⁵⁴.

У контексті російсько-української війни доцільно звернути увагу на спеціальні моніторингові місії ОБСЄ, які є важливим інструментом превентивної дипломатії, призначеним для сприяння деескалації конфліктів шляхом неозброєного цивільного моніторингу ситуацій у сфері безпеки, прав людини та гуманітарного стану на місцях. Головна мета таких місій – забезпечення об'єктивної, неупередженої та оперативної інформації для країн-учасниць ОБСЄ і міжнародної спільноти задля запобігання подальшому загостренню конфліктів.

Завдання моніторингових місій охоплюють щоденне патрулювання, фіксацію порушень режиму припинення вогню, мо-

⁵² Forum for Security Co-operation...

⁵³ The Future of Conventional Arms Control in Europe: FSC's Mandate and Tools / W. Zellner (ed.). URL: https://ifsh.de/file/publication/documents/CORE_Working_Paper_26.pdf

⁵⁴ Ibid.

ніторинг пересування військової техніки, оцінку стану цивільної інфраструктури та забезпечення каналів для діалогу між сторонами конфлікту. Найвідоміший приклад – спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (2014–2022), яка працювала в рамках виконання Мінських домовленостей⁵⁵. Учасники місії документували бойові дії та порушення прав людини в зоні збройного конфлікту на Донбасі, надаючи регулярні публічні звіти про ситуацію на обох сторонах лінії розмежування. Подібні місії діяли також у Грузії, Косово, Боснії і Герцеговині та інших країнах, демонструючи різний ступінь ефективності, залежно від політичної волі сторін, доступу до територій та погодженого мандату⁵⁶.

Унікальність цих місій полягає у нейтральному статусі, широкому географічному охопленні та можливості фіксувати факти в умовах, де інші міжнародні структури не мають доступу. Однак ефективність їхньої діяльності часто обмежується вето окремих країн або відсутністю механізмів примусу, що зумовлює необхідність подальшого реформування інструментів безпекової політики ОБСЄ⁵⁷.

Завершуючи огляд структури ОБСЄ, варто згадати також про БДПЛ, яке було засноване у 1991 р. Основні завдання цієї інституції:

- моніторинг дотримання прав людини в країнах ОБСЄ;
- спостереження за виборами (одна з найавторитетніших структур у цій сфері у світі);
- підтримка верховенства права, боротьба з дискримінацією;
- навчальні програми з прав людини, верховенства права, свободи релігії, прав меншин;
- звітування про порушення прав людини (зокрема під час конфліктів)⁵⁸.

⁵⁵ Mandate of the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm/116879>

⁵⁶ Hug A. Die OSZE Beobachtermission in der Ukraine. *Lehren aus dem Ukraine Konflikt: Krisen vorbeugen, Gewalt verhindern*. 2022. P. 89–114.

⁵⁷ Freedman R. The OSCE and the Crisis in Ukraine: A Failed Response? *European Security*. 2015. Vol. 24. Issue 3. P. 452–469.

⁵⁸ Galbreath D., Gebhard C. *The Organization for Security and Co-operation in Europe*. Routledge, 2015. P. 55–76.

Широкі повноваження ОБСЄ надані також Верховному комісару ОБСЄ у справах національних меншин, до компетенції якого належить: запобігання міжетнічним конфліктам; моніторинг становища національних меншин (мовна, освітня, культурна політика держав); вироблення рекомендацій для урядів щодо забезпечення прав меншин⁵⁹. Подібними функціями наділений Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ (реагування на випадки утиску журналістів; захист свободи слова й медіа; публікація оглядів ситуації зі ЗМІ в країнах-учасниках)⁶⁰.

Між спостереженням і бездіяльністю. У роки російсько-української війни ОБСЄ відігравала важливу та суперечливу роль у врегулюванні збройного конфлікту. Діяльність цієї міжнародної організації була зосереджена на декількох напрямках, базовими із яких стали: 1) створення Спеціальної моніторингової місії; 2) робота у ТКГ, у межах якої проводилися консультації між представниками України, Росії та ОБСЄ.

У березні 2014 р. Постійна рада ОБСЄ ухвалила рішення № 1117 про створення СММ в Україні, що стало головним інструментом ОБСЄ у спробі вплинути на перебіг російсько-української війни (бюджет СММ постійно зростає; наприклад: 5 млн євро – 2014 р.⁶¹, майже 110 млн євро – 2021 р.⁶²) (табл.). СММ мала мандат на беззбройне, неупереджене спостереження за ситуацією у сфері безпеки, а також сприяння налагодженню діалогу. Відповідно до початкового мандату СММ, який до початку 2021 р. залишався без змін, мета її полягала у «сприянні ... зниження напруженості і забезпечення миру, стабільності та безпеки, а також моніторингу та підтримці здійснення всіх прийнятих в рамках ОБСЄ принципів і зобов'язань»⁶³.

⁵⁹ Kranz B. Freedom of Expression and the OSCE Representative on Freedom of the Media. *Human Rights Law Journal*. 2011. Vol. 31. P. 89–106.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Мандат місії ОБСЄ в Україні продовжили на рік. *Ib.ua*. 2017. URL: https://lb.ua/news/2017/03/16/361383_mandat_missii_obse_ukraine_prodlili.html

⁶² Навіщо Україні моніторингова місія ОБСЄ. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3044312-naviso-ukraini-monitoringova-misia-obse.html>

⁶³ Писаренко А., Умланд А., Хертель А. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. *UIF*. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/speczialna-monitoringova-misiya-obsye-v-ukrayini/>

Бюджет СММ ОБСЄ в Україні
(складено авторами на основі відкритих джерел)

Рік	Бюджет, євро
2014	5 млн
2015	57 млн
2016	97 млн
2018	110 млн
2020	майже 110 млн
2022	місія завершена

Згодом було укладено Меморандум між Урядом України та ОБСЄ про розміщення СММ, який був ратифікований Законом № 1282-VII від 29 травня 2014 р. Відповідно до документа, уряд надавав усім членам СММ свободу пересування та подорожі всією територією України без попереднього повідомлення, сприяв установленню та підтриманню контактів СММ і її членів із центральними та місцевими органами влади і не перешкоджав її контактам із політичними партіями та неурядовими організаціями, а також окремими особами і групами громадян⁶⁴.

У 2014–2022 рр. СММ ОБСЄ в Україні очолювали два високопоставлені турецькі дипломати. Від квітня 2014 р. до травня 2019 р. головою СММ був Ертугрул Апакан – колишній постійний представник Туреччини при ООН. Його наступником у травні 2019 р. став Яшар Халіт Чевік – дипломат, який працював послом Туреччини у Сирії та при ООН. Він очолював СММ до припинення її мандата у березні 2022 р.⁶⁵

СММ розгорнула діяльність на усій території, контролюваній українською владою, проте мала обмежений доступ до

⁶⁴ Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) про розміщення спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. *Верховна Рада України. 2014.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975_026#Text

⁶⁵ У спостережній місії ОБСЄ в Україні новий очільник. *Слово і Діло. 2019.* URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/05/31/novyna/bezpeka/sposterezhnij-misiyi-obsye-ukrayini-novyj-hlava>

непідконтрольних районів, особливо в районах, окупованих російсько-сепаратистськими військами⁶⁶. Її завдання:

- збирати інформацію і доповідати про ситуацію у межах дії в контексті безпеки;

- встановлювати та доповідати факти, реагуючи на конкретні інциденти і повідомлення про інциденти, зокрема пов'язані з імовірними порушеннями основних принципів та зобов'язань, прийнятих у межах ОБСЄ;

- здійснювати моніторинг дотримання прав людини й основних свобод, зокрема права осіб, що належать до національних меншин, і надавати підтримку для їх дотримання;

- з метою виконання своїх завдань, налагоджувати контакти з місцевими, регіональними та центральними органами влади, громадянським суспільством, етнічними і релігійними групами, а також із місцевими жителями;

- сприяти діалогу на місцях із метою зниження напруженості та сприяння нормалізації обстановки;

- доповідати про будь-які обмеження свободи пересування СММ або інших обставин, що перешкоджають виконанню її мандата;

- координувати свої дії з виконавчими структурами ОБСЄ, зокрема Верховного комісара у справах національних меншин, Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини та Представника ОБСЄ з питань ЗМІ, та надавати їм підтримку в їхній роботі з повною повагою до їхніх мандатів, а також співпрацювати з ООН, РЄ та іншими суб'єктами міжнародного співтовариства⁶⁷ (рис. 1).

Створення СММ відповідало ідеології ОБСЄ. У резолюції ПА ОБСЄ «Осуд дій Російської Федерації щодо України» від 1 липня 2014 р., зокрема, відзначено, що організація засуджує «чіткі, грубі й не виправлені порушення Гельсінських принци-

⁶⁶ Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) про розміщення спеціальної моніторингової місії ОБСЄ. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975_026#Text

⁶⁷ Рішення № 17. Розміщення Спеціальної моніторингової місії в Україні. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. 2014. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/225036.pdf>

Рис. 1. Присутність СММ в Україні (2014–2022)
(складено авторами на основі відкритих джерел)

пів» Росією, включно з анексією Криму та військовим втручанням на Донбасі⁶⁸. Учасники щорічного засідання ПА ОБСЄ 8 липня 2015 р. ухвалили резолюцію, у якій засудили «одностороннє та не виправдане зазіхання на суверенітет та територіальну цілісність України». Резолюція закликала Росію припинити підтримку і поставки важкого озброєння, боєприпасів та одиниць російських збройних сил, а також найманців до Східної України⁶⁹. Також ПА ОБСЄ закликала Росію припинити надавати військову, фінансову та логістичну підтримку незаконним збройним формуванням у Донецькій і Луганській областях. Від Росії також очікували виконання зобов'язань, які накладають на неї Мінські угоди 2014 р. та пакет заходів із втілення цих угод, узгоджений у 2015 р. Це ж стосувалося й проросійських сепаратистів на Донбасі – від Росії вимагали реалізації свого впливу на них із метою виконання Мінських угод⁷⁰.

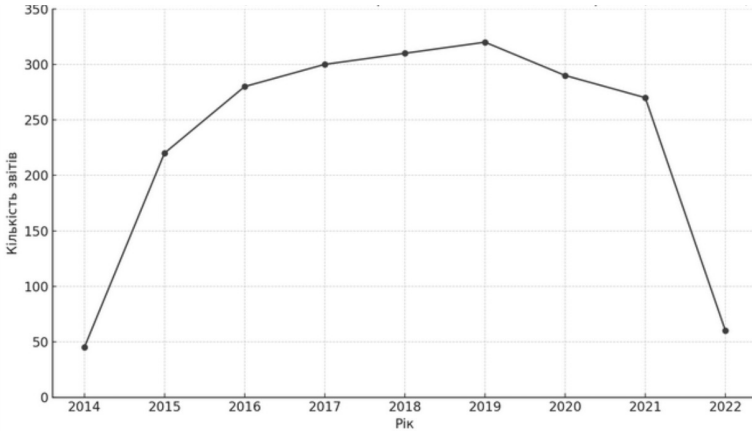
Щодо СММ, у 2014–2022 рр. її члени підготували тисячі звітів, що стали важливим джерелом інформації про безпекову та гуманітарну ситуацію в Україні. Головними форматами були щоденні (Daily Reports), тижневі (Spot Reports) та тематичні (Thematic Reports) звіти. У звітах регулярно фіксувалися обмеження

⁶⁸ ОБСЄ визнала окупацію частини України, – резолюція. *Lb.ua*. 2014. URL: https://lb.ua/news/2014/07/01/271536_obse_prinyala_antirossiyskuyu.html

⁶⁹ Парламентська асамблея ОБСЄ визнала агресію Росії проти України. *International security and partnership centre (ISPC)*. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/1927>

⁷⁰ Там само.

свободи пересування спостерігачів на тимчасово окупованих територіях. СММ подавала численні повідомлення про перешкоди в роботі технічних засобів, зокрема глушіння БПЛА (рис. 2).

*Рис. 2. Кількість звітів СММ ОБСЄ (2014–2022)
(складено авторами на основі відкритих джерел)*

Незважаючи на перешкоди з боку російсько-сепаратистських військ, СММ ОБСЄ вдалося зафіксувати у звітах грубі порушення Росією та сепаратистами норм міжнародного права, зокрема у звітах вказано на: цілеспрямовані обстріли цивільної інфраструктури Росією та сепаратистами у Донецькій і Луганській областях; артилерійські удари по житлових кварталах та школах; руйнування медичних закладів, насамперед під час облоги Маріуполя; використання важкого озброєння (РСЗВ «Град», танків, мінометів) у житлових зонах; використання протипіхотних та інших мін, які становили загрозу цивільному населенню; систематичне блокування руху патрулів СММ ОБСЄ в Україні російськими збройними формуваннями; глушіння та обстріл БПЛА СММ ОБСЄ в Україні; використання цивільної символіки росіянами та сепаратистами (білі прапорці, емблеми Червоного Хреста та ін.) як прикриття для бойових дій; знищення росіянами мостів, водо- та електромереж, що мали гуманітарне спрямування; арешти і викрадення цивільних, зокрема журналістів та правозахисників; тортури і знущання над цивільними, окремі — зі смертельними наслідками; примусове вивезення (депортація)

українців до Росії; порушення права на справедливий суд, особливо у такої категорії, як військовополонені; відведення Росією військ та техніки з порушенням Мінських домовленостей; розгортання нелегальних фільтраційних таборів, зокрема т. зв. фільтраційних центрів – катування й депортації; використання касетних боєприпасів у густонаселених районах; використання вибухових пристроїв на дорогах та поблизу контрольних пунктів в'їзду-виїзду в зоні проведення АТО/ООС, що загрожувало мирним жителям; цілеспрямовані атаки на гуманітарні коридори, що заважало евакуації населення; застосування психологічного насильства – примус співати російський гімн, патріотичні пісні, приниження тощо⁷¹.

Однак під час проведення СММ ОБСЄ потрапляла у постійні скандали, які дискредитували організацію. Для прикладу, у 2015 р. журналісти української Телевізійної служби новин повідомляли, що у складі СММ був офіцер Головного розвідуправління Росії Максим Удовиченко, який, перебуваючи у нетверезому стані, агітував місцевих жителів за «русский мир», називаючи Україну «сранью»⁷². У 2016 р. в інтернеті з'явилося фото представників СММ на весіллі дочки луганського сепаратиста – представника терористичної т. зв. ЛНР Володимира Тимофєєва, відомого як «Бабай»⁷³. У 2018 р. німецький телеканал ARD з'ясував, що внутрішні документи СММ, дані про комунікації її тодішнього першого заступника голови Александра Хуга передано до ФСБ РФ⁷⁴. У серпні 2019 р. СММ була змушена звільнити російського спостерігача Миколу Алексєєва, який у публікаціях у Facebook

⁷¹ Детальніше див.: Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. URL: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine-closed>

⁷² Спостерігач ОБСЄ від РФ визнав, що він ГПУшник. *Укрінформ*. 2015. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/1904847-sposterigach-obse-vid-rf-viznav-scho-vin-grushnik.html>

⁷³ ОБСЄ звільнила спостерігачів, які були помічені на весіллі дочки бойовика ЛНР Бабая. *New voice*. 2016. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/obsje-zvilnila-sposterigachiv-jaki-buli-pomicheni-na-vesilli-dochki-bojovika-lnr-babaja-108554.html>

⁷⁴ Конфіденційна інформація СММ ОБСЄ потрапила в руки російських спецслужб, – ЗМІ. *Ib.ua*. 2018. URL: https://lb.ua/news/2018/07/17/403057_konfidentsialnaya_informatsiya_smm.html

серед інших проросійських постів бажав смерті «поганим» українцям і прославляв «шахтарів ЛНР і ДНР»⁷⁵.

Із наближенням повномасштабного вторгнення Росії на територію України, у суспільно-політичному просторі нашої держави лунало все більше закидів до ОБСЄ у «підіграванні Росії». За оцінкою експредставника України в політичній підгрупі Тристоронньої контактної групи в Мінську Романа Безсмертного, ОБСЄ певною мірою контролювала Росія. «Кремль завдяки корупційним діям фактично “зашпигував” апарат ОБСЄ своїми резидентами, а місії – своїми представниками. Саме тому ці місії, м’яко кажучи, дуже кволі. У багатьох випадках вони імітують виконання доручень. А тих місіонерів ОБСЄ, хто намагається діяти активно, просто прибирають», – констатував дипломат⁷⁶. Колишній глава українського МЗС Павло Клімкін висловлював упевненість у тому, що всі росіяни у СММ працюють на спецслужби. «Тільки єдине, чого я не знаю, так це те, чи працюють вони на одну спецслужбу, чи на всі разом», – зазначав він у липні 2018 р.⁷⁷.

Після повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 р. держава-агресор не дозволила продовжити дію мандату СММ. Голова ОБСЄ й міністр закордонних справ Польщі Збігнєв Рау і Генеральний секретар ОБСЄ Хельга Шмід оголосили, що ОБСЄ буде вживати негайних заходів для закриття СММ в Україні. «Ми розглянули всі можливі варіанти шляхом політичного діалогу з державами-учасниками для досягнення поновлення мандату Спеціальної моніторингової місії, але позиція російської федерації не залишала нам іншого вибору, крім як вжити заходів для закриття Місії», – відзначав З. Рау⁷⁸.

⁷⁵ ОБСЄ «вжила заходів» щодо члена місії, який бажав смерті «укропам». *Ib.ua*. 2019. URL: https://lb.ua/news/2019/08/12/434562_obse_prinyala_meri_otnoshenii_chlena.html

⁷⁶ Російський слід: чому місією ОБСЄ незадоволені в Україні. *РБК – Україна*. 2020. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rossiyskiy-sled-pochemu-missiey-obse-nedovolny-1578754011.html>

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ ОБСЄ закриває Спеціальну моніторингову місію в Україні. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3470368-obse-zakrivaє-specialnu-monitoringovu-misiu-v-ukraini.html>

Розпочалася також хаотична евакуація співробітників СММ. Хаос перших днів повномасштабної війни призвів до того, що були покинуті 43 куленепробивні автомобілі організації на непідконтрольній Україні території, а конфіденційні дані СММ ОБСЄ були скомпрометовані і потрапили до розвідувальних органів країни-агресора⁷⁹. Голова відділу комунікацій ОБСЄ Гуннар Вранг визнав, що «масштаби та жорстокість російського вторгнення в Україну заскочили багатьох зненацька»⁸⁰. За його словами, завдання про «переміщення» місцевих працівників ускладнювалося навколишніми умовами, заборонаю виїзду чоловікам із країни, а також готовністю самих людей до переїзду через родинні зв'язки. Також частина працівників із непідконтрольних територій Донбасу виїхала з колоною ОБСЄ на територію Росії⁸¹.

ОБСЄ 31 березня 2022 р. ухвалила офіційне рішення про припинення мандата СММ через блокування Росією – вона призупинила патрулювання та евакуювала більшість міжнародного персоналу. У травні завершено процес остаточного згортання СММ в Україні, а 1 липня 2022 р. ОБСЄ припинила роботу своїх проєктів в Україні. Надалі організація зосередилася на: політичному засудженні дій Росії, демонстрації підтримки України; публікації звітів щодо злочинів, які вчиняє Росія в Україні; допомозі у документуванні злочинів Росії в Україні; розвитку програми підтримки України, зокрема на шляху до ЄС; сприянні у поверненні незаконно депортованих українських дітей Росією⁸².

Отже, СММ ОБСЄ в Україні американські та європейські дипломати називали «вухами й очами» міжнародної спільноти на Донбасі⁸³. «При цьому в громадянському суспільстві України панує неоднозначне ставлення до цього “слухозорового апарату”

⁷⁹ Сітнікова І. Місія ОБСЄ в Україні провалила евакуацію українських співробітників – ЗМІ. *Hromadske*. 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/misiya-obsye-v-ukrayini-provalila-evakuaciyu-ukrayinskih-spivrobitnikiv-zmi>

⁸⁰ Там само.

⁸¹ Там само.

⁸² ОБСЄ припинила роботу своїх проєктів в Україні через вето РФ. 2022. URL: <https://mind.ua/news/20243876-obse-privinila-robotu-svoyih-proektiv-v-ukrayini-cherez-veto-rf>

⁸³ Навіщо Україні моніторингова місія ОБСЄ. *Укрінформ*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3044312-naviso-ukraini-monitoringova-misia-obse.html>

світового співтовариства, а подекуди можна почути й не найкращі відгуки, – писали українські журналісти. – Багатьом українцям хотілося б, щоб СММ більше бачила та говорила саме про агресію Росії проти України, про недотримання Москвою взятих на себе зобов'язань з мирного врегулювання. З підозрою ставляться і до присутності Росії та деяких країн-симпатиків РФ у складі СММ, що впливає на роботу місії»⁸⁴.

За влучним визначенням українських науковців, фактично можна констатувати, що організація, яка була створена для дотримання безпеки на європейському континенті, була вимушена «вийти з гри», як тільки ця безпека була серйозно порушена, і цей вихід, на жаль, відбувся завдяки легальній юридичній процедурі, за якої держава-агресор блокує дії цілої міжнародної організації в своїх злочинних інтересах⁸⁵.

Інший, не менш важливий напрям роботи ОБСЄ у контексті російсько-української війни – участь у роботі ТКГ. Ідея її створення виникла як оперативна відповідь міжнародної спільноти на ескалацію збройного конфлікту у східних областях України навесні–влітку 2014 р., коли стало очевидно, що Росія, попри фактичне втручання, продовжувала заперечувати свою участь. У травні–червні 2014 р. розпочалися консультації між Україною, РФ та ОБСЄ щодо створення платформи для діалогу. Зокрема, на прохання президента України Петра Порошенка на початку травня 2014 р. швейцарський Голова ОБСЄ призначив посла Хайді Тальявіні, досвідченого швейцарського дипломата, представником головуючої країни ОБСЄ в ТКГ⁸⁶.

Перші неформальні зустрічі за участі представників трьох сторін (зокрема, експрезидента України Леоніда Кучми як представника України, російського дипломата Михаїла Зурабова та швейцарського дипломата Хайді Тальявіні від ОБСЄ) відбулися

⁸⁴ Навіщо Україні моніторингова місія ОБСЄ...

⁸⁵ Маруховський О. Порівняльний аналіз ефективності заходів міжнародних організацій на вторгнення Росії в Україну 2022 р. *КРОК. Електронна бібліотека*. 2022. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/marukhovskyi_0001.pdf

⁸⁶ Реакція ОБСЄ на кризу в Україні і навколо неї. *Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)*. 2014. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/b/125576.pdf>

у червні 2014 р. Саме тоді постала концепція постійного переговорного механізму, який би діяв поза межами прямих політичних декларацій, але давав змогу виробляти практичні домовленості. ОБСЄ запропонувала формат тристороннього посередництва, прийнятний як для України, так і для Росії, а також передбачав нейтральну платформу для діалогу.

Президент України П. Порошенко 20 червня 2014 р. оголосив про одностороннє припинення вогню, що стало основою для подальших переговорів. «Українська армія припиняє вогонь! Але це не означає, що ми не дамо відсіч у випадку агресії щодо наших військових, ми робитимемо все для захисту території нашої держави», – заявляв головнокомандувач ЗСУ⁸⁷.

Зрештою, перша офіційна зустріч ТКГ у тристоронньому форматі за участю представників т. зв. ДНР і ЛНР (як «осіб, запрошених для консультацій») відбулася 23 червня 2014 р. у Донецьку, що стало неформальним початком її практичної діяльності. У переговорах брали участь також глава громадської організації «Український вибір» Віктор Медведчук та лідер проросійського руху «Юго-Восток» Олег Царьов⁸⁸. На цій зустрічі обговорювали умови припинення вогню, амністію, обмін полоненими та гуманітарні коридори.

Одна з ключових зустрічей ТКГ, під час якої було підписано Мінський протокол про припинення вогню і перемир'я (Мінськ-1) – перший реальний результат діяльності ТКГ⁸⁹, відбулася у Мінську 5 вересня 2014 р. У цей час Україна перебувала у слабкій переговорній позиції: напередодні російські війська завдали кілька значних поразок ЗСУ на Донбасі, найбільша із

⁸⁷ Президент Порошенко оголосив на Сході перемир'я. *BBC. News. Україна*. 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140620_poroshenko_donbass_it

⁸⁸ На переговори з Кучмою і ОБСЄ приїхав Царьов, Медведчук та Бородай. *Українська правда*. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/06/23/7029895/>

⁸⁹ Пивоваров С., Гусев Г. Рівно десять років тому представник України підписав перші Мінські угоди (а потім і другі – ще більш вигідні Кремлю). Ось як це було (і, сподіваємось, більше не повториться). *Бабель*. 2014. URL: <https://babel.ua/texts/110567-rivno-desyat-rokiv-tomu-predstavnik-ukrajini-pidpisav-pershi-minski-ugodi-a-potim-i-drugi-shche-bilsh-vigidni-kremlyu-os-yak-ce-bulo-i-spodivayemos-bilsh-ne-povtoritsya>

яких – під Іловайськом⁹⁰, що суттєво впливало на підсумковий результат переговорів. Сторони погодили додатковий протокол про лінію розмежування між українськими силами та проросійськими бойовиками 19 вересня. Домовилися також відвести важке озброєння від лінії розмежування і не застосовувати авіацію. Росія також мала закрити кордон для перетину бойовиків і техніки.

Загалом, у 2014 р. ТКГ зуміла закласти інституційні, політичні та дипломатичні засади мирного врегулювання, які, попри обмежену реалізацію, стали основою подальших переговорів у 2015–2021 рр. Діяльність контактної групи дала змогу хоча б частково стримати ескалацію і запобігти перетворенню конфлікту на повномасштабну війну.

У 2015 р. ТКГ продовжила роботу, розпочату у другій половині 2014 р., однак саме того року відбувся ключовий етап її активності – розробка й ухвалення другого комплексу мирних домовленостей (Мінськ-2): 15 лютого, завдяки роботі ТКГ і за участі лідерів України, Німеччини, Франції та Росії у «нормандському форматі», було погоджено Комплекс заходів із виконання Мінських угод (Agreed on the Package of Measures for the Implementation of the Minsk Agreements). Цей документ продовжив традицію Протоколу від 5 вересня 2014 р., проте був деталізованішим і передбачав чітку послідовність дій: припинення вогню, відведення важкого озброєння, відновлення контролю над кордоном, проведення місцевих виборів на окупованих територіях за українським законодавством тощо⁹¹.

ТКГ із мирного врегулювання ситуації на Сході України почала діяти як платформа з реалізації рішень Нормандського формату та перейшла у системнішу фазу – сформовано чотири робочі підгрупи: з безпеки, політичних, гуманітарних і соціально-економічних питань (працювали постійно під координацією ОБСЄ)⁹². У межах гуманітарної підгрупи активно вели переговори про звільнення заручників і полонених; обговорювали умови

⁹⁰ Пивоваров С., Гусев Г. Рівно десять років тому представник...

⁹¹ Мінська угода. Детальний аналіз. *Волинські новини*. 2015. URL: <https://www.volynnews.com/news/policy/minska-uhoda-detalnyy-analiz/>

⁹² Якубович Т. Україна, Росія та ОБСЄ вирішуватимуть, як формувати «консультативну раду» з ОРДЛО, але після рішення «Нормандії» – Резніков. *Радіо Свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30523938.html>

доступу гуманітарних місій (зокрема Міжнародного комітету Червоного Хреста) до окупованих територій. Підгрупа з безпеки працювала над режимом припинення вогню, однак порушення з боку терористичних збройних формувань Росії тривали постійно. Політична група сприяла напрацюванню пропозицій щодо проведення місцевих виборів в ОРДЛО за українським законодавством. У соціально-економічній площині підгрупа підтримувала обговорення щодо відновлення інфраструктури та забезпечення доступу до пенсій і соціальних виплат⁹³.

Передбачалося, що реалізація Мінська-2 завершиться до кінця 2015 р., проте жоден із 13 пунктів домовленостей повністю так і не був виконаний – навіть припинення вогню та відведення зброї відбулось тільки частково⁹⁴. Наголосимо, що порушення режиму припинення вогню стало звичним явищем у зоні проведення АТО. Перемир'я, яке погодили у вересні 2014 р. за посередництва ОБСЄ, а згодом у лютому 2015 р. за участі лідерів України, Росії, Франції та Німеччини, так, де факто, й не вступило в силу. Загалом, за час боїв періоду АТО зафіксовано 11 спроб встановити більш-менш стійкий режим припинення вогню, про що сторони домовлялись у рамках ТКГ: від 18:00 05.09.2014 р.; від 00:00 15.02.2015 р.; від 00:00 01.10.2015 р.; від 00:00 30.04.2016 р. (Великоднє перемир'я); від 00:00 01.09.2016 р. (шкільне перемир'я); від 00:00 24.12.2016 р. (Новорічне перемир'я); від 00:00 24.06.2017 р. (хлібне перемир'я); від 00:00 25.08.2017 р. (шкільне перемир'я); від 00:00 23.12.2017 р. (Новорічне перемир'я); від 00:00 05.03.2018 р.; від 00:00 30.03.2018 р. (Великоднє перемир'я). «Під час проведення операції Об'єднаних сил Україна ще кілька разів домовлялася про двостороннє припинення вогню. Утім, їхні результати були аналогічними попереднім», – відзначали аналітики⁹⁵.

Загалом, упродовж 2014–2022 рр. ТКГ із мирного врегулювання ситуації на Сході України відігравала одну з ключових

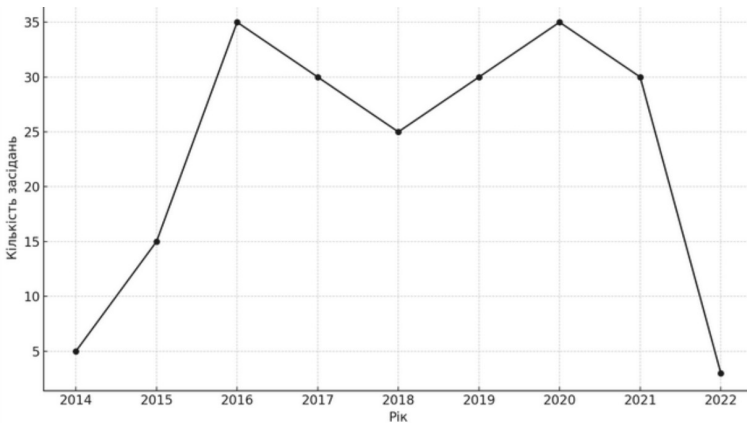
⁹³ Там само.

⁹⁴ Рік Мінська-2: перемир'я і глухий кут. *BBC News Україна*. 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/02/160212_minsk_year_vc

⁹⁵ Історія угод про припинення вогню на Донбасі в цифрах і фактах. *АрміяInform*. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/02/istoriya-ugod-pro-prypynennya-vognyu-na-donbasi-v-czyfrah-i-faktah/>

ролей у зусиллях щодо деескалації російсько-українського конфлікту (рис. 3). Найважливішим здобутком, звичайно, стало укладення Мінських домовленостей (вересень 2014 р., лютий 2015 р.), які заклали базові принципи політико-дипломатичного врегулювання збройного конфлікту. Саме в межах ТКГ узгоджувалися положення про припинення вогню, відведення важкого озброєння та обмін утримуваними військовими і цивільними.

Попри критику щодо обмеженої результативності, ТКГ виконувала роль стримуючого чинника у періоди потенційної ескалації. Важливим було також міжнародне визнання ТКГ як ключового елементу зусиль з імплементації мирного процесу. Формат дозволяв Україні постійно фіксувати порушення з боку Росії і підконтрольних їй терористичних формувань, що посилювало позиції офіційного Києва на міжнародній арені.

*Рис. 3. Приблизна кількість засідань ТКГ (2014–2022)
(складено авторами на основі відкритих джерел)*

Водночас у межах діяльності ТКГ у 2014–2022 рр. можна констатувати численні порушення зі сторони РФ, що суттєво ускладнювало переговорний процес і підривало механізми врегулювання конфлікту. Зокрема, регулярно фіксували обстріли українських позицій, незважаючи на досягнуті домовленості про режим припинення вогню. Російська сторона неодноразово ігнорувала зобов'язання щодо відведення важкого озброєння,

використовуючи артилерію та системи залпового вогню в безпосередній близькості до лінії розмежування⁹⁶.

Декларуючи роль посередника, Росія під час засідань ТКГ постійно виявляла відкриту підтримку позицій ОРДЛО, блокувала просування ініціатив України щодо гарантій безпеки і міжнародного контролю, не полишала спроб використання переговорного процесу як засобу легітимізації псевдоутворень. Також Росія блокувала доступ до неконтрольованої ділянки українсько-російського кордону, порушуючи ключове положення Мінських домовленостей. На переговорах зафіксовано тенденцію до нав'язування політичних умов, які суперечили суверенітету України, зокрема вимога прямих перемовин Києва з «республіками».

Напередодні повномасштабного вторгнення Росії постійний представник США при ОБСЄ Майкл Карпентер під час засідання Постійної ради ОБСЄ відзначив: «Росія ще не виконала повністю жодне зобов'язання за Мінським пакетом заходів. Вона не втілила негайне та всеосяжне припинення вогню, не відвела важке озброєння і не забезпечила доступ для ефективного моніторингу та верифікації цих кроків. Найголовніше, що вона не розбрóла незаконні збройні формування та не повернула Україні контроль над українською стороною міжнародного кордону»⁹⁷.

Водночас діяльність представників ОБСЄ в рамках ТКГ також викликає чимало запитань. Найбільш проблемним аспектом стала надмірна «нейтральність позиції», що часто межувала з бездіяльністю щодо очевидних порушень із боку Росії та підтримуваних нею збройних терористичних формувань. ОБСЄ уникала прямого називання агресора, що, звичайно, підривало довіру української сторони, а також неодноразово ігнорувала або применшувала факти порушення режиму тиші російською стороною. Формат участі ОБСЄ в ТКГ фактично перетворював її на пасивного модератора, а не активного посередника з чітким мандатом.

Представники ОБСЄ не ініціювали санкцій або ж політичного тиску на сторони, що саботували виконання Мінських домовле-

⁹⁶ Росія не виконала жодне зобов'язання за Мінськими угодами – США в ОБСЄ. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3406454-rosia-ne-vikonala-zodne-zobovazanna-za-minskimi-ugodami-ssa-v-obse.html>

⁹⁷ Там само.

ностей. Відсутність правових механізмів впливу на сторони конфлікту зробила ОБСЄ заручницею політичних маніпуляцій. Модератори від ОБСЄ допускали участь у переговорах нелегітимних представників ОРДЛО, що посилювало легітимізацію псевдореспублік. Зокрема, на відеоконференції 17 березня 2021 р. українська сторона в ТКГ відмовилася від роботи через присутність на переговорах т. зв. експертки від ОРДЛО Майї Пирогової, засудженої в Україні за тероризм⁹⁸. «Ми спочатку попередили, що якщо засуджена за тероризм Майя Пирогова братиме участь у роботі ТКГ, українська делегація виходить з кімнати (віртуальної) переговорів ... Але ... Почався звіт політичної підгрупи, громадянка Пирогова поряд із Никаноровою, запрошеною РФ з ОРДЛО. Українська делегація покинула кімнату», – відзначав представник Донецької області в ТКГ від України Сергій Гармаш⁹⁹.

Модератор від ОБСЄ 30 березня 2021 р. порушив тристоронній формат переговорів у ТКГ, надавши статус учасників запрошеним особам від т. зв. ДНР/ЛНР. «Важливий момент: і у двосторонніх консультаціях з модератором, і в неофіційній нараді представників делегацій брали участь так звані представники ОРДЛО з російськими паспортами. Тобто ОБСЄ самовільно, всупереч Мінським угодам, порушила тристоронній формат переговорів, надавши статус делегацій/сторін переговорів запрошеним (до речі, досі незрозуміло, ким) з ОРДЛО російським громадянам», – зазначав представник Донецької області в ТКГ від України С. Гармаш¹⁰⁰.

Відзначимо також, що окремі представники ОБСЄ не мали достатнього досвіду та політичної волі, що знижувало якість фасилітації. Організація не вимагала конкретних строків виконання рішень, що давало змогу Росії та ОРДЛО відтягувати будь-який переговорний прогрес. Її представники також не виступали проти вимог Росії щодо прямих переговорів України з ОРДЛО, чим посилювали кремлівські наративи.

⁹⁸ Засуджена за тероризм «експертка» ОРДЛО Пирогова заблокувала переговори в політгрупі ТКГ, – Гармаш. *Новинарня*. 2021. URL: <https://novynarnia.com/2021/03/17/pyrohova-teroryzm-tkh/>

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ ОБСЄ порушила тристоронній формат ТКГ і надала статус учасників представникам ОРДЛО, – Гармаш. *Новинарня*. 2021. URL: <https://novynarnia.com/2021/03/30/tkg-garmash/>

Отже, упродовж 2014–2022 рр. ОБСЄ відігравала одну з ключових ролей у міжнародному реагуванні на збройний конфлікт в Україні, поєднуючи функції нейтрального посередника, спостерігача та координатора дипломатичних зусиль. Незважаючи на обмеженість її мандата, організація зуміла оперативно мобілізувати ресурси для створення СММ, яка стала однією з найбільших і найтриваліших цивільних місій у сучасній історії ОБСЄ. Постійна присутність СММ у східних областях України дала змогу здійснювати систематичний моніторинг безпекової, гуманітарної та соціально-економічної ситуації в умовах активного конфлікту.

Важливим внеском ОБСЄ стало створення платформи для ТКГ, яка функціонувала під її егідою як засіб політико-дипломатичного врегулювання збройного конфлікту. Саме завдяки посередництву ОБСЄ вдалося забезпечити мінімальний діалог між Україною та РФ в умовах військової конфронтації. У дипломатичному вимірі організація була платформою для міжнародного тиску на Росію з метою дотримання нею зобов'язань, узятих у межах Мінських домовленостей.

Уроки російсько-української війни мають стати поштовхом для перегляду базових принципів діяльності ОБСЄ, зокрема перегляд моделі консенсусу, підвищення відповідальності за порушення основоположних актів та розширення спроможностей цивільних місій. Сьогодні ж доводиться констатувати неспроможність ОБСЄ вирішувати масштабні військові конфлікти. Як з прикрістю зазначав колишній голова Луганської військово-цивільної адміністрації Геннадій Москаль: «ОБСЄ знаю по Донбасу. Крім конфліктних ситуацій нічого з ними не було. До роботи – лодирі ... Де їхні досягнення?»¹⁰¹. Репліка хоча й емоційна, проте відображає глибоку кризу довіри до ОБСЄ як до реально дієвого гаранта безпеки, що підкріплюється не тільки регіональними спостереженнями, а й провалом організації у запобіганні, стримуванні та врегулюванні наймасштабнішого воєнного конфлікту в Європі після Другої світової війни.

Ігор СОЛЯР
Олег МУРАВСЬКИЙ

¹⁰¹ Москаль назвав ОБСЄ бездарною організацією, а її співробітників – п'яницями. Дзеркало тижня. 2018. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/moskal-nazvav-obsye-bezdamoyu-organizaciyeu-ya-yiyi-spivrobitnikiv-p-yanicyami-273212_.html

Розділ 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК – ГУАМ: РЕАКЦІЯ НА РОСІЙСЬКУ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ, СТРАТЕГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Створення організації, пріоритети діяльності. ГУАМ – регіональне об'єднання чотирьох держав (Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова), створене з метою поглиблення політико-економічних зв'язків, консолідації зусиль у сфері європейської інтеграції та зміцнення відносин із ЄС та НАТО.

Початок безпосередньої співпраці України, Азербайджану, Грузії та Молдови у межах ГУАМ покладено на зустрічі президентів відповідних країн 10 жовтня 1997 р. у Страсбурзі під час саміту РЄ. Тоді ж ухвалено офіційне комюніке про визнання спілки ГУАМ зі статусом «консультативний форум»¹. Серед задекларованих цілей зазначали «внесок у підтримання миру, стабільності та безпеки на основі норм і принципів міжнародного права»².

Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв згодом писав: «ГУАМ було створено як колективну відповідь на безпекові виклики, з якими зіткнулася кожна з країн-засновниць після відновлення незалежності внаслідок розпаду СРСР 1991 року. Всі наші держави успадкували безліч проблем, властивих імперській політиці “розділяй і володаруй”. Ми стали свідками багатьох інспірованих зовні етнічних конфліктів, сепаратистських рухів, локальних і регіональних війн, які призвели до окупації й анексії. Усе це становило серйозні загрози територіальній цілісності та суверенітету держав, які тільки-но відновили незалежність, гальмувало їхній розвиток та інтегрування в міжнародну спільноту. Хоча ці конфлікти різняться за багатьма ознаками та проявами, вони мають спільний знаменник: їхнє джерело – Кремль»³.

¹ Азербайджан – ГУАМ. *Независимый Азербайджан*. URL: https://republic.preslib.az/ru_a7-7.html

² Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/11/23-2022.pdf>

³ Там само.

Одним із чинників створення ГУАМ А. Ефендієв небезпідставно вважав російський імперіалізм. З цього приводу він зауважував: «Російська Федерація була серед ініціаторів розпаду Радянського Союзу та визнала всі його геополітичні наслідки, зокрема появу ННД. Однак із розпадом СРСР імперія не впала. Імперіалізм був глибоко вкорінений у політичних елітах РФ, які чекали моменту для відродження та відновлення імперії. На початку 2000-х років вони недвозначно дали світові зрозуміти, що сприймають розвал СРСР як «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття». Тож виправлення цієї «історичної помилки» вважали своєю «священною місією»⁴.

У подальшому керівництво держав неодноразово робило заяви про необхідність поглиблення співпраці у межах цієї структури⁵. Міністр закордонних справ України Борис Тарасюк, зокрема, відзначав, що «ГУАМ із часу його утворення в 1996 році пережив чимало трансформацій, і головне, що з перемогою Помаранчевої революції в Україні, з обранням нової демократичної влади ГУАМ отримав нове дихання. Це виявилось під час Кишинівського саміту, в підготовці якого активну участь брала Україна та особисто президент Ющенко. Саме там, на саміті в Кишиневі, було прийнято рішення за українською ініціативою про перетворення цієї інституції в повноцінну регіональну організацію. Саміт 22–23 травня [2006 р. – *Н. Дж.*] в Києві якраз і покликаний реалізувати цю мету»⁶.

На саміт до Києва 22 травня 2006 р. прибули учасники дводенної зустрічі керівників країн ГУАМ. Окрім керівників країн-членів регіонального об'єднання, на зустріч як гості були запрошені президенти Литви, Болгарії, Польщі і Румунії. Президент Азербайджану Ільхам Алієв по прибутті до Києва сказав про важливість для учасників енергетичної теми. «Всі можливі подальші моменти взаємовигідної співпраці будуть

⁴ Там само.

⁵ Из беседы Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева в ходе встречи один на один с Президентом Украины Леонидом Кучмой – Президентский дворец, 16 марта 2000 года. *Бакинский рабочий*. 2000. 18 марта. С. 1.

⁶ Сокіл О. Борис Тарасюк – про ГУАМ, грузинські вина та Європу. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/2006/05/printable/060519_tarasuik_ie_strasbourg_sp

обговорюватися. Зараз ми не ведемо мову про якісь конкретні енергетичні проекти; наразі ми на стадії вивчення та обговорення. Я вважаю, що енергетична складова переважатиме у співпраці країн ГУАМ», – наголосив він⁷. Напередодні Президент України Віктор Ющенко зауважив, що ГУАМ на саміті отримує статус міжнародної організації. Водночас він констатував, що не вважає розвиток співпраці у межах ГУАМ реакцією на неефективність СНД⁸.

Учасники саміту ГУАМ 23 травня 2006 р. підписали документи про створення нової міжнародної організації, що має назву «Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ» (зі штаб-квартирою у Києві). Президенти України, Молдови, Грузії та Азербайджану підтвердили курс своїх країн на поглиблення європейської інтеграції та зміцнення відносин із ЄС і НАТО. На цьому наголосив під час пресконференції Президент України В. Ющенко: «Сама назва організації декларує те, що нашими ключовими цілями є – формування регіонального простору демократії, безпеки, стабільного економічного, гуманітарного та соціального розвитку, євро інтеграція та євроатлантична інтеграція. Нас об'єднують спільні цінності, спільні цілі та устремління посісти поважне місце в об'єднаній Європі»⁹. У декларації також наголошено, що ГУАМ відкрита для вступу інших держав, які поділяють її цілі та принципи.

Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв констатував: «Однією з пріоритетних цілей [організації – *Н. Дж.*] було визначено налагодження співпраці в основних галузях: транспортній, енергетичній та торговельній – засадах діяльності організації. Безперечно, спектр роботи охопив і багато інших сфер, як-от туризм, освіту, охорону здоров'я, надзвичайні ситуації, боротьбу з організованою злочинністю тощо. Однак головною метою було зблизити країни ГУАМ, зміцнити їхні торговельно-економічні зв'язки, щоб у цьому географічному просторі перепліталися

⁷ Учасники саміту ГУАМ прибули до Києва. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2006/05/060522_guam_arrive_sp

⁸ Там само.

⁹ ГУАМ став міжнародною організацією. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2006/05/060523_guam_international_oh

нові альтернативні транспортні шляхи і дороги й енергетичні трубопроводи, що тісно пов'язані з розвитком вільної торгівлі та залученням прямих іноземних інвестицій. Ми прагнули не тільки спроектувати нашу географію як новий альтернативний міст, що з'єднає дві економічні потуги – Європу й Азію, а й просувати та формувати цей регіон як зону вільного транзиту, торгівлі й інвестицій»¹⁰.

На саміті Польща ініціювала залучення об'єднання країн-учасниць ГУАМ до будови нафтопроводу «Одеса–Броди» до польського Гданська. Про цей намір на нараді міністрів економіки, енергетики та транспорту країн-членів ГУАМ повідомив міністр економіки Польщі Петро Борзняк. За його словами, Європа була зацікавлена в участі ГУАМ як міжнародної організації у реалізації проєкту нафтопроводу «Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ». Міністр палива та енергетики Іван Плачков зауважив, що Україна веде переговори з Казахстаном та Азербайджаном щодо участі у проєкті. «Ми працюємо з Казахстаном та Азербайджаном, провели презентації у Варшаві та Брюсселі, триває активна робота над створенням бізнес-плану та щодо залучення потенційних учасників: як власників ресурсів, так і потенційних його споживачів», – зазначав І. Плачков¹¹.

Президенти України Віктор Ющенко, Грузії Михайло Саакашвілі, Азербайджану Ільхам Алієв і Молдови Володимир Воронін 23 травня 2006 р. затвердили Статут ГУАМ¹². Український та азербайджанський сегмент ЗМІ схвально оцінили заходи президентів-учасників заходу. «Піар-акція цього разу була доволі гучною, але все одно виглядала лише як дуля Росії, яка почала після помаранчевої та трояндової революцій “пресувати” гуамівців газовими, винними, мінеральноводними, молочними, м'ясними та цукровими війнами. Та й то обережний тон Ільхама

¹⁰ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

¹¹ Польща иницирует привлечение ГУАМ к достройке нефтепровода «Одесса-Броды». URL: <https://podrobnosti.ua/314977-polsha-initsiiuruet-privlechenie-guam-k-dostrojke-nefteprovoda-odessa-brody.html>

¹² ОБСЕ очікує поліпшення ефективності об'єднання ГУАМ від його перетворення в міжнародну організацію. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/945396.html>

Алієва геть вибивався з антиесендівських філіппік його колег», – зазначав журналіст УНІАН¹³.

Учасники саміту додали до аббревіатури ГУАМ ще одну – ОДЕР. Ключовими цілями ОДЕР названо організацію простору розвитку демократії, економічного розвитку і європейську інтеграцію. Також створено ЗВТ між Україною, Грузією, Молдовою й Азербайджаном. Наступний етап, за словами Президента України В. Ющенка, – створення уніфікованої митної служби¹⁴.

Відповідно до Статуту ГУАМ, основними його цілями діяльності стали:

- утвердження демократичних цінностей, забезпечення верховенства права та поваги прав людини;
- забезпечення сталого розвитку;
- зміцнення міжнародної та регіональної безпеки й стабільності;
- поглиблення європейської інтеграції для створення загального простору безпеки, а також розширення економічного та гуманітарного співробітництва;
- розвиток соціально-економічного, транспортного, енергетичного, науково-технічного й гуманітарного потенціалу Сторін;
- активізація політичної взаємодії та практичного співробітництва у сферах, що становлять взаємний інтерес¹⁵.

У структурі ГУАМ були РГД та Секретаріат. РГД – основний орган організації, що проводить свою роботу на рівні глав держав (саміт), міністрів закордонних справ, національних координаторів та постійних представників. РГД визначала пріоритети й виробляла основні напрями діяльності ГУАМ; вирішувала принципові питання її внутрішнього устрою й функціонування, взаємодії з іншими державами та міжнародними організаціями; приймала рішення про членство в ГУАМ і надання статусу спостерігача або партнера; розглядала найактуальніші міжнародні проблеми й приймала відповідні рішення та рекомендації¹⁶.

¹³ Писарчук М. ГУАМ як чергова дуля Росії. URL: <https://www.unian.ua/world/5906-guam-yak-cherгова-dulya-rosiji.html>

¹⁴ Там само.

¹⁵ Статут Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/886_002#Text

¹⁶ Там само.

Секретаріат здійснював організаційно-технічне забезпечення діяльності ГУАМ, керуючись Статутом і рішеннями РГД. Виконуючи свої обов'язки, Генеральний секретар і персонал Секретаріату представляли ГУАМ. Вони не могли запитувати або приймати вказівки від якої-небудь Сторони або органу за межами ГУАМ, що могли перешкодити виконанню їхньої міжнародної місії. Секретаріат готував й представляв РГД щорічні звіти про свою діяльність, а також про діяльність ГУАМ для затвердження РМЗС¹⁷.

Важливі функції було покладено на РМЗС, яка забезпечувала виконання рішень і рекомендацій, прийнятих РГД; проводила консультації у галузі зовнішньої політики з питань, що становлять взаємний інтерес; створювала й визначала функції та порядок роботи робочих і допоміжних органів ГУАМ для виконання конкретних завдань; розглядала та приймала рішення з поточних питань діяльності ГУАМ; затверджувала бюджет ГУАМ на наступний рік; розглядала проєкт порядку денного РГД; розглядала та вирішувала інші питання, передбачені Статутом¹⁸.

РНК забезпечувала взаємодію у межах ГУАМ, підготовку засідань РГД і РМЗС. Національні координатори призначаються міністрами закордонних справ Сторін. РПП на постійній основі проводила роботу із забезпечення діяльності ГУАМ, зокрема:

- розглядала хід виконання рішень вищих органів;
- розглядала й погоджувала проєкти порядку денного засідань, рішень та інших документів, що прийматимуться на засіданнях вищих органів;
- брала участь у підготовці й проведенні засідань вищих органів;
- приймала рішення у межах своїх повноважень із питань, пов'язаних із діяльністю ГУАМ¹⁹.

Таким чином, 23 травня 2006 р. було ухвалено рішення про реформування організації²⁰. Учасники саміту наголосили, що пріоритетами майбутньої організації будуть «зміцнення цінностей

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Там само.

²⁰ Азербайджан – ГУАМ...

демократії, верховенства закону, права і свободи людини, стабільності та безпеки, протидія міжнародному тероризму, агресивному сепаратизму, екстремізму та транснаціональної організованої злочинності, поглиблення європейської інтеграції, досягнення сталого розвитку та підвищення добробуту їхніх народів»²¹.

На думку Генерального секретаря організації А. Ефендієва, «Російське керівництво сприйняло це [створення ГУАМ – Н. Дж.] як страшний сценарій для своїх відтермінованих планів. Від самого початку створення ГУАМ Кремль розглядав організацію як загрозу своїм національним інтересам, тож діяв відповідно. Він регулярно проводив інформаційні кампанії з дискредитації ГУАМ і використовував усі можливі канали, зокрема вплив на політичні еліти в державах-членах організації, для перешкодження співпраці між ними та їхніми партнерами»²².

Президент України В. Ющенко 7–8 вересня 2006 р. здійснив офіційний візит до Азербайджанської Республіки, під час якого провів зустріч із Президентом І. Алієвим, відвідав парламент Азербайджану, зустрівся з урядовцями²³. Він також відзначив «величезні» перспективи ГУАМ, до якої належать Україна та Азербайджан. «Нам необхідно адаптувати позитивний досвід інших міжнародних структур, у тому числі СОТ. І якщо нам вдасться досягти поставлений цілей, то я упевнений – ГУАМ чекає прекрасне майбутнє», – зазначав В. Ющенко²⁴.

«Тенденції розвитку світового співтовариства свідчать про прагнення економік різних країн до більш вільного переміщення фінансів, товарів, послуг і т. д. Саме тому значна увага в минулому і поточному роках була приділена реалізації Угоди про створення зони вільної торгівлі між країнами-учасниками “Організації за демократію й економічний розвиток – ГУАМ”», – зауважував Президент²⁵. «Сьогодні можна говорити про те, що

²¹ History of the GUAM organization. *Diplomatiya Aləmi*. 2007. Vol. 16. S. 6.

²² Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

²³ В. Ющенко відвідає Азербайджан 7–8 вересня. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/_v_yushchenko_posetit_azerbaydzhan_7_8_sentyabrya__1157546627

²⁴ Ющенко хоче нафту в обмін на харчі і пігулки. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2006/09/7/3153057/>

²⁵ Там само.

підписання відповідного протоколу країнами-учасницями вищевказаної організації формально свідчить про початок роботи режиму зони вільної торгівлі в рамках чотирьох територій – Азербайджану, Грузії, Молдови й України», – додав він²⁶.

Президент України В. Ющенко 18–19 червня 2007 р. перебував із робочим візитом в Азербайджані, де взяв участь у другому саміті ГУАМ, що проходив у Баку. За підсумками обговорення запланованих питань ухвалено низку документів (Бакинська декларація, Комюніке другого саміту ГУАМ, Угода про привілеї та імунітети ГУАМ, Меморандум про співробітництво і взаємодопомогу з питань ядерної та радіаційної безпеки)²⁷.

В інтерв'ю провідним азербайджанським телеканалам «Lider TV», «ANS» та «AzTV» Президент України зазначав, що вважає актуальним питанням «розширення Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ». Головними темами з мас-медіа також стали: перспективи та пріоритети ГУАМ, двосторонні відносини України й Азербайджану. Також Президент відповів на запитання щодо внутрішньополітичної ситуації в Україні, євроатлантичних прагнень держави, українсько-російських відносин²⁸.

Говорячи про ГУАМ, В. Ющенко відзначив: «Регіональні ініціативи дуже важливі для просування національних інтересів» країн-учасниць об'єднання. У цьому контексті пріоритетними у діяльності ГУАМ він назвав низку економічних та транспортних проєктів. Йдеться, зокрема, про будівництво нафтопроводу «Одеса–Броди–Плоцьк–Гданськ» та залізниці «Баку–Тбілісі–Поті–поромна переправа “Керч”». Він також відзначив перспективність співпраці в авіабудуванні та запровадження між чотирма країнами режиму ЗВТ.

У роботі саміту, окрім керівників країн ГУАМ, взяли участь президенти Польщі, Румунії, Литви, віце-президент Болгарії, віце-спікер Естонії, а також представники Латвії, Естонії,

²⁶ Там само.

²⁷ Ющенко їде організовувати демократію та економічний розвиток на рівні ГУАМ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2007/06/18/3247926/>

²⁸ Ющенко вважає актуальним розширення ГУАМ. URL: <https://www.unian.ua/world/49577-yuschenko-vvajaе-aktualnim-rozshirennya-guam.html>

Казахстану, Туреччини, ЄК та інших держав і міжнародних організацій²⁹.

Напередодні проведення третього саміту ГУАМ, що мав розпочатися 1 липня 2008 р. у Батумі (Грузія), Президент України В. Ющенко відвідав Баку, де зустрівся з Президентом Азербайджану І. Алієвим³⁰. Програмою робочого візиту були заплановані зустрічі Президента України В. Ющенка та Президента Азербайджану І. Алієва у форматі «віч-на-віч», а також зустріч президентів у розширеному складі³¹. За повідомленням прес-служби Президента України, особливої уваги під час переговорів передбачалося надати «спільним проектам в енергетичній та транспортній галузях»³².

Президент України Віктор Ющенко та Президент Азербайджанської Республіки Ільхам Алієв узяли участь у церемонії урочистого відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в Баку³³. У своєму виступі В. Ющенко подякував своєму азербайджанському колезі за втілення домовленості про спорудження цього пам'ятника, яка була досягнута рік тому, місцевій владі, що сприяла його встановленню, та авторам цього проєкту. Після завершення церемонії відкриття пам'ятника глави держав також поспілкувалися із українською громадою, присутньою на цій події³⁴.

Під час саміту ГУАМ у Батумі 1 липня 2008 р. президенти України, Азербайджану і Грузії (Президент Молдови В. Воронін був відсутнім на заході) обговорили дві важливі проблеми:

²⁹ 18–19 червня Віктор Ющенко здійснить робочий візит до Азербайджану для участі у другому саміті Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/965341.html>

³⁰ Віктор Ющенко відбув із робочим візитом до Азербайджану. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1146129.html>

³¹ Ющенко поїхав в Азербайджан на субботник. URL: <https://www.obozrevatel.com/news/2008/6/30/245703.htm>

³² Ющенко відвідує Азербайджан. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1146148.html>

³³ Ющенко відправився в Азербайджан. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/508347-yushchenko-vidpravivsy-a-v-azerbajdzhan>

³⁴ В. Ющенко та І. Алієв в Баку взяли участь у церемонії відкриття пам'ятника Т. Шевченку. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/v_yushchenko_i_i_aliev_v_baku_prinyali_uchastie_v_tseremonii_otkrytiya_pamyatnika_t_shevchenko_300620080

– створення миротворчих сил у межах ГУАМ для заміни ними російських миротворців у регіонах заморожених конфліктів – на Кавказі і Придністров'ї;

– перспективи початку роботи трубопроводу «Одеса–Броди» на каспійській нафті (президенти України та Азербайджану оголосили про домовленість найближчим часом прокачати першу каспійську нафту трубопроводом, заявивши, що «залишилося вирішити технічні питання», проте не назвали конкретних дат³⁵.

На саміті ухвалено декларацію «ГУАМ – інтегруючи схід Європи», Комюніке Батумського саміту, а також Декларацію про використання транспортного і транзитного потенціалу³⁶.

Як стверджував Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв, позитивну динаміку розвитку ГУАМ зруйнувала російська агресія проти Грузії у серпні 2008 р. – лише через місяць після останнього саміту організації, що проходив у Батумі за головування Грузії. «Цією жорстокою п'ятиденною війною, вторгненням та окупацією Абхазії і Цхінвальського регіону Росія грубо порушила територіальну цілісність Грузії, – зазначав він. – Відлуння цієї агресії відчули в усьому регіоні та далеко за його межами. Це був перший зухвалий, відвертий, демонстративний і певною мірою провокативний акт РФ перед очима світової спільноти на перевірку її реакції, ефективності та стійкості міжнародної системи. Відповідь світового співтовариства, яка викликала розчарування, та її нікчемні наслідки добре відомі»³⁷.

Під час президентської виборчої кампанії 2010 р. тема перспектив розвитку ГУАМ набула особливої актуальності. Якщо чинний тоді Президент Віктор Ющенко агітував за посилення діалогу в межах організації, то кандидат на пост Президента України лідер Партії регіонів Віктор Янукович вважав неактуальною діяльність міжнародного об'єднання ГУАМ. Про це він, зокрема, заявив 3 лютого 2010 р. журналістам у ході поїздки до Луганської області. «На мій погляд, певною мірою втрачено

³⁵ У Батумі «ГУАМ об'єднує схід Європи». URL: https://www.bbc.com/ukrainian/domestic/story/2008/07/080701_yusch_guam_oh

³⁶ Третій саміт ГУАМ проходить в Батумі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1146316.html>

³⁷ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

актуальність цієї спілки чи практичний розвиток цього політичного проекту, тому що я за ці п'ять років чув лише розмови навколо нього, але не бачив конкретних дій», – зазначав В. Янукович. При цьому він пообіцяв, що у разі обрання Президентом України готовий обговорити ці та інші питання із Президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим³⁸.

Із часу заснування ГУАМ – основного діалогового майданчика між Азербайджаном та Україною – 10 жовтня 2012 р. виповнювалося 15 років. Обидві держави високо оцінили ефективність цієї організації та рівень міждержавних відносин. Зокрема, на думку міністра закордонних справ Азербайджану Ельмара Маммадьярова, за час існування організація стала важливим гравцем у сфері регіональної безпеки, про що свідчать, серед іншого, головування національних делегацій країн ГУАМ на відповідних сесіях ООН і ОБСЄ та участь експертів організації в антитерористичних програмах США і Євросоюзу³⁹.

«На сьогодні діяльність ГУАМ набула прагматичного характеру, вона спрямована на співпрацю учасниць у напрямку Європа–Азія. Це, перш за все, забезпечення вільної торгівлі на основі багатосторонньої угоди, формування транспортного коридору, взаємодія правоохоронних органів із метою боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків», – зазначав глава МЗС Азербайджану. Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко зауважував, що державу передусім цікавлять питання транспортування енергоносіїв каспійського та кавказького походження, проблеми безпеки і стабільності в регіоні⁴⁰. На жаль, російсько-українська війна перервала консолідаційні зусилля держав-членів ГУАМ.

ГУАМ і російсько-українська війна. Революція гідності (2014) відкрила нову сторінку в історії ГУАМ. Подія, на думку Генерального секретаря організації А. Ефендієва, «проклала шлях до влади в Україні новій політичній еліті з чітким курсом

³⁸ Янукович считает, что ГУАМ потеряла свою актуальность. URL: https://lb.ua/news/2010/02/03/23940_yanukovich_schitaet_chno_guam_poter.html

³⁹ Костюк Б. Міждержавному об'єднанню ГУАМ – 15 років. Що ж далі? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24735596.html>

⁴⁰ Там само.

на незалежність і євроатлантичну інтеграцію», а становище в регіоні підвищило роль ГУАМ у протидії новим економічним викликам⁴¹.

Збройна агресія Росії проти України у лютому 2014 р. сприяла консолідації держав-членів ГУАМ. «Як і раніше, це був черговий відчайдушний акт агресії з метою зупинити рух України в Європу, подалі від Росії. Очевидно, що цей напад став логічним продовженням безкарності за попередні випадки і завершився окупацією східних частин Донецької і Луганської областей та анексією Криму», – констатував Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв⁴².

Оцінюючи реакцію колективного Заходу на початок російської збройної агресії, він зауважував: «Реакція міжнародної спільноти була більш дійовою, зріс масштаб утягнення світових лідерів, було створено нову основу та механізми для медіації. Та за яких умов? Безперечно, цього разу проти РФ запровадили серйозніші санкції, її виключили з G7 і Росія зазнала певних репутаційних збитків. Та чи були ці заходи достатньо жорсткими, щоби змусити Кремль змінити свою поведінку? Ні»⁴³.

В умовах російсько-української війни керівництво Української держави приділяло значну увагу проблемі розвитку ГУАМ. У 2014 р., коли Росія блокувала транзит українських товарів у східному напрямку, співпраця у межах ГУАМ отримала новий імпульс⁴⁴. Проте діяльність організації, на жаль, залишалася малоефективною.

У Кишиневі (Республіка Молдова) 10–11 листопада 2014 р. відбулося сьоме засідання ПА ГУАМ (у роботі взяли участь керівники та члени парламентських делегацій держав-членів ГУАМ, зокрема Глава делегації у ПА від Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки Ельтон Мамедов та заступник голови делегації ПА від ВРУ Рустам Раупов). ПА ГУАМ у комюніке зазначила, що в поточних обставинах, коли відбувається спроба зламу

⁴¹ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Магда Є. Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв: Нам потрібно триматися разом. URL: <https://glavcom.ua/interviews/generalnyi-sekretar-guam-altay-efendijev-nam-potribno-trimatisya-razom-494396.html>

міжнародного порядку, що встановився у «великій Європі», зокрема і внаслідок Гельсінського процесу, розвиток міжпарламентської співпраці набуває особливо важливого значення. Зміцнення солідарності держав-членів ГУАМ, їхня готовність принципово та послідовно відстоювати спільні інтереси, а також підтримка один одного на міжнародній арені є першочерговим завданням⁴⁵.

ПА ГУАМ і надалі планувала активно забезпечувати свій внесок у цей процес. Організація «висловила глибоке занепокоєння у зв'язку з ситуацією, що склалася внаслідок агресивних дій, спрямованих проти суверенітету та територіальної цілісності України» та «підтвердила свою відданість загальновизнаним нормам та принципам міжнародного права, завданням та цілям, закріпленим у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Статуті ГУАМ та положенням основоположних документів Організації з безпеки та співробітництва в Європі»⁴⁶. Як реакцію на російську збройну агресію, ГУАМ ініціювало в ООН резолюцію «щодо конфліктів на територіях ... держав та їхній вплив на міжнародний мир, безпеку й стабільність»⁴⁷.

У 2015 р. головування в ГУАМ перейняла Україна. Розмірковуючи над напрямками її роботи, міністр закордонних справ України 5 грудня 2014 р. відзначав: «Треба наповнити її [організацію – *Н. Дж.*] новим змістом»⁴⁸. Програма головування України передбачала суттєве посилення політичної взаємодії країн-членів, проведення скоординованих заходів із метою захисту їх територіальної цілісності та суверенітету⁴⁹. Журналісти акцентували на тому, що організація спробує зменшити роль Росії у Чорноморсько-Каспійському регіоні⁵⁰.

⁴⁵ Коммюніке 7-го засідання Парламентської Ассамблеї ГУАМ (11 ноября 2014 г.). URL: <https://guam-organization.org/kommyunike-7-go-zasedaniya-parlamentskoj-assamblei-guam/>

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁴⁸ ГУАМ перейде з російської мови на англійську. URL: https://lb.ua/world/2014/12/05/288307_guam_pereydet_russkogo_yazika.html

⁴⁹ Співробітництво в рамках ГУАМ. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2876009b-0dd2-4834-8ad5-9b874278e9b9&title=SpivrobittstvoVRamkakhOrganizatsiiZaDemokratiiuTaEkonomichniiRozvitokGuam>

⁵⁰ ГУАМ и защита суверенитета: 20 лет без успеха. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-39411167>

За словами віцепрем'єр-міністра Азербайджану Ісмета Дурсун огли Абасова, загроза безпеці підриває стабільний розвиток держав-членів ГУАМ. Проте заяви про роль ГУАМ у подоланні заморожених конфліктів експерти називають лише декларативними. «На сьогодні ГУАМ, незважаючи на свій потенціал, не має середньострокової перспективи. Влада трьох із чотирьох країн-учасниць – Молдови, Грузії та Азербайджану – досить лояльна до Кремля. По-друге, у Молдові та Азербайджані керівництво не сприймає втрату території як наслідок політики Росії, тому їх бачення розвитку ГУАМ значно відрізняється від первісного завдання організації, що проголошується під час її створення – протидія політиці Москви», – зазначав директор аналітичної групи Da Vinci AG Анатолій Баронін⁵¹.

Проблеми національної безпеки порушувалися й 15 травня 2015 р. на засіданні РМЗС ГУАМ. Також були розглянуті питання політичної взаємодії у межах міжнародних організацій, передусім ООН, ОБСЄ та РС, просування програм секторального співробітництва, спрямованих на повномасштабну реалізацію Угоди про ЗВТ ГУАМ та її подальший розвиток у частині лібералізації регіонального ринку послуг, а також формування регіонального транспортного коридору як складової Балто-Чорноморського транзитного простору, співпраці правоохоронних органів із використанням системи захисту інформації МІАС ГУАМ тощо⁵².

У ВРУ 11 листопада 2015 р. відбулося дев'яте засідання Бюро ПА ГУАМ під головуванням України. Бюро ПА ГУАМ схвалило документи восьмого засідання ПА ГУАМ – Комюніке, Спільну Заяву ПА ГУАМ та Балтійської Асамблеї й Резолюцію про політико-правові аспекти врегулювання конфліктів на просторах ГУАМ та міжпарламентську взаємодію і подальшу консолідацію позицій держав-членів ГУАМ⁵³. Також Бюро ПА ГУАМ відзначило важливість роботи місії спостерігачів ПА ГУАМ на

⁵¹ Там само.

⁵² Міністр закордонних справ взяв участь у засіданні Ради Міністрів закордонних справ ГУАМ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/248160959>

⁵³ У Верховній Раді відбулося дев'яте засідання Бюро Парламентської Асамблеї ГУАМ під головуванням України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/121510.html>

парламентських і президентських виборах у державах-членах ГУАМ, схвалило Заяву місії спостерігачів на парламентських виборах в Азербайджанській Республіці.

Керівництво Української держави наголошувало, що ГУАМ може допомогти у боротьбі з російським агресором. «Міжнародні парламентські організації, передусім європейські, представники яких беруть участь у нашому сьогоднішньому засіданні, можуть зіграти важливу роль у постійній протидії агресорові», – відзначав, зокрема, перший заступник Голови ВРУ Андрій Парубій⁵⁴. Він також наголосив, що спільними зусиллями необхідно «негайно припинити постачання зброї, терористів і російських військових, яких перекидають на територію України» та «треба бути готовим для ухвалення спільних масштабних рішень, які мали би на меті припинити агресію Путіна».

Згодом, 3 грудня 2015 р. на полях 22-ої Міністерської зустрічі ОБСЄ (м. Белград, Сербія) відбулося засідання РМЗС ГУАМ за участі глав зовнішньополітичних відомств: України – Павла Клімкіна, Азербайджанської Республіки – Ельмара Мамедьярова, Грузії – Георгія Квірікашвілі, Молдови – Наталії Герман⁵⁵.

Учасники засідання позитивно оцінили виконання Програми головування України у 2015 р., відзначивши помітну активізацію діяльності ГУАМ та підвищення рівня координації дій держав-членів у усіх сферах співробітництва. Було констатовано досягнення реального поступу в реалізації проєктів співпраці, зокрема оформлення ЗВТ ГУАМ, імплементації концепції транспортно-коридору ГУАМ, сприяння торгівлі та транспортуванню, зміцнення парламентської складової співробітництва, посилення взаємодії держав-членів у межах ООН⁵⁶. Передбачено посилити взаємодію з міжнародними партнерами у форматі

⁵⁴ ГУАМ може допомогти Україні у боротьбі з російською агресією – Парубій. URL: <https://www.5.ua/polityka/huam-mozhe-dopomohty-ukraini-u-borotbi-z-rosiiskoiu-ahresiieiu-parubii-85291.html>

⁵⁵ На засіданні Ради міністрів закордонних справ ГУАМ позитивно оцінено головування України в Організації у 2015 році. URL: <https://mfa.gov.ua/news/42877-the-guam-council-of-ministers-of-foreign-affairs-positively-assessed-ukrainian-chairmanship-in-the-organization-in-2015>

⁵⁶ Там само.

ГУАМ+, а саме у контексті продовження співпраці з «Великою четвіркою» та підготовки програми двостороннього співробітництва у Другому діалозі ГУАМ–Японія⁵⁷.

Зауважу, що на тлі російсько-української війни у квітні 2015 р. ГА ООН консенсусом схвалила резолюцію про співпрацю між ООН і ГУАМ⁵⁸.

Військово-політичні та економічні питання залишалися у пріоритеті цієї організації й надалі. Відповідаючи на запитання журналістів: «Чи на міжнародній арені четвірка ГУАМ веде узгоджену політику?», Генеральний секретар ГУАМ, азербайджанський дипломат А. Ефендієв констатував: «Однозначно – так. У рамках ООН ми щорічно виносимо на засідання Генеральної Асамблеї резолюцію про тривалі конфлікти на просторі ГУАМ, прагнемо мобілізувати максимальну підтримку для її ухвалення ... Ми беззастережно підтримуємо територіальну цілісність одна одної. Ми прагнемо використовувати накопичений досвід вироблення узгодженої позиції щодо болючих для наших країн питань. На жаль, деякі європейські держави сприймають позицію ГУАМ як “проамерикансько-деструктивну”, і ми намагаємося ламати лід недовіри в цьому випадку»⁵⁹.

Відзначу також, що 5 липня 2016 р. Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман провів зустріч із делегацією голів урядів країн-учасниць ГУАМ, на якій йшлося про створення ЗВТ у межах ГУАМ⁶⁰. Додам, що під час головування України в РБ ООН 2017 р. за ініціативи держав-членів ГУАМ до порядку денного засідання РБ за участю Генерального секретаря ГУАМ внесли питання регіональних конфліктів, а також ризиків і загроз, які вони становлять для міжнародного миру, безпеки та стабільності⁶¹.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Генасамблея ООН прийняла резолюцію про співпрацю з ГУАМ. URL: <https://www.unian.ua/politics/1063051-genasambleya-onn-priynyala-rezolyutsiyu-pro-spivpratsyu-z-guam.html>

⁵⁹ Магда Є. Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв: Нам потрібно триматися разом...

⁶⁰ У рамках ГУАМ може бути створена зона вільної торгівлі. URL: https://lb.ua/economics/2016/07/05/339463_ramkah_guam_sozdana_zona.html

⁶¹ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

На лютий 2017 р. була запланована зустріч голів урядів ГУАМ у Києві⁶². Проте зустріч голів урядів ГУАМ відбулася тільки 27 березня у межах саміту організації. «Ми торкнулися сьогодні питань поглиблення економічної співпраці. Безумовно, обговорили питання політичної взаємодії. Важливо, що ми підписали низку документів, які дозволять нам уже в 2017 році повноцінно запровадити зону вільної торгівлі в рамках наших держав. Це сприятливо вплине на розвиток наших національних економік, поглибить нашу співпрацю», – зазначав В. Гройсман. Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова мали намір до кінця року створити ЗВТ на принципах і правилах СОТ⁶³.

Саміт ГУАМ викликав неоднозначні реакції в українських та азербайджанських експертів. «Чи є сенс реанімувати ГУАМ?», – риторично запитував народний депутат (фракція «Блок Петра Порошенка») Руслан Сольвар. «Якщо говорити про Україну, навіть значущих символічних дивідендів вона з цієї зустрічі не отримала, – відзначав він. – Саміт ГУАМ продемонстрував, що існування самої організації не є достатньо доцільним та обґрунтованим, оскільки деякі питання, винесені на порядок денний, вже обговорювалися раніше. Тобто, об'єднання як таке не еволюціонує й залишається звичайним механічним і штучним утворенням. Насправді навіть спільних інтересів чи проблем у країн-учасниць доволі мало. Це зумовлюється як відсутністю спільних кордонів (розірваність Чорним море та значною територією Російської Федерації, яка до того ж поглиблюється контролем останньої над Кримом), так і відмінностями в політичних системах, зовнішньополітичних орієнтаціях та різницею в економічному розвитку»⁶⁴.

Прем'єр-міністр Грузії Георгій Квірікашвілі у Києві заявив, що проблема територіальної цілісності є спільним викликом для країн-учасниць ГУАМ. За його словами, неврегульовані кон-

⁶² Голови урядів країн ГУАМ зустрінуться в Києві. URL: https://lb.ua/news/2017/01/27/356999_glavi_pravitelstv_stran_guam.html

⁶³ Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова мають намір до кінця року створити зону вільної торгівлі. URL: https://lb.ua/economics/2017/03/27/362284_gruziya_ukraina_azerbaydzhan.html

⁶⁴ Сольвар Р. Чи є сенс реанімувати ГУАМ? URL: https://lb.ua/blog/ruslan_solvar/362605_chi_ie_sens_reanimuvati_guam.html

флікти і далі перешкоджають політичному, економічному та соціальному розвитку країн. «У цьому зв'язку голос ГУАМ має лунати якомога гучніше. Для всіх нас важливо активніше використовувати потенціал ГУАМ з метою досягнення широкої міжнародної підтримки і адекватної реакції у зв'язку з фактами зазіхання на територіальну цілісність та суверенітет держав-членів організації», – наголосив Г. Квірікашвілі, перебуваючи у Києві. Прем'єр-міністр Молдови Павло Філіп також заявив, що ГУАМ має зосередитися на спільній протидії загрозам безпеки цих країн, що зазнали порушення суверенітету⁶⁵.

Засідання голів зовнішньополітичних відомств ГУАМ відбулося у Нью-Йорку 22 вересня 2017 р. у межах ГА ООН. «Під час засідання сторони розглянули питання посилення політичної та економічної взаємодії в форматі ГУАМ, враховуючи ключове географічне розташування і стратегічну важливість держав-членів організації, території яких є природним коридором, що з'єднує Європу та Азію», – йшлося у повідомленні МЗС України⁶⁶.

В Одесі 7 вересня 2017 р. відбулося установче засідання Асоціації ділового співробітництва ГУАМ, у якому взяли участь представники ділових кіл держав-членів ГУАМ, міністерств та відомств України, посольств країн-членів ГУАМ і гості з інших країн. Головував на засіданні Президент Національного комітету України Міжнародної торгової палати Володимир Щелкунов. На відкритті з вітальною промовою виступили також Директор економічного департаменту МЗС України, Голова Ради експортерів при МЗС України Олександр Данилейко, а також Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв. Під час засідання учасники розглянули та обмінялися пропозиціями щодо проєктів установчих документів Асоціації ділового співробітництва ГУАМ, які будуть поширені учасникам після внесення запропонованих правок. Учасники засідання, наголосивши на важливості та своєчасності ініціативи, прийняли рішення про започаткування

⁶⁵ Дорош С. ГУАМ і захист суверенітету: 20 років без успіху. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-39378230>

⁶⁶ У Нью-Йорку пройшло засідання Ради міністрів закордонних справ ГУАМ. URL: https://lb.ua/world/2017/09/22/377273_nyuyorke_proshlo_zasedanie_soveta.html

Асоціації ділового співробітництва ГУАМ із правом прийняття нових членів, тому всі зацікавлені сторони були запрошені до співпраці⁶⁷.

Експерти зауважували, що об'єднання ГУАМ, утворене 20 років тому, лише зараз підійшло до якихось конкретних дій. Колишній пресаташе посольства Грузії в Україні Бачо Корчилава зауважував, що «ГУАМ, хоч і не стане військовим союзом, може бути додатковим імпульсом у вирішенні конфліктів та побудові зв'язків між країнами. Крім того, якщо раніше зовнішній вектор розвитку України багато в чому залежав від Росії, тепер російський вплив знизився до мінімуму, що надає ГУАМ нового сенсу»⁶⁸.

Політолог Дмитро Левусь зауважував, що де-юре ГУАМ був цілком суб'єктом утворенням, адже відповідав вимогам міжнародного права. Однак для того, щоб відбутись фактично, цього замало. «Якщо зараз відбудеться конкретне наповнення роботою, то тоді можна буде говорити і про відповідне ставлення до цієї організації і її сприйняття на міжнародній арені», – відзначав він. Політолог також наголошує, що ГУАМ – не оборонний союз, але цілком може бути майданчиком для гуманітарного співробітництва⁶⁹.

У 2018 р. за ініціативи Грузії, яка тоді головувала в ГУАМ, було організовано спеціальне засідання Постійної ради ОБСЄ. Після змістовної доповіді Генерального секретаря ГУАМ про ситуацію в регіоні та діяльність організації було проведено ґрунтовну сесію запитань і відповідей із учасниками засідання. Аналогічну ініціативу втілили в РЄ під час очільництва Молдови в ГУАМ⁷⁰.

Відповідаючи у 2018 р. на запитання журналістів: «Які цілі організації?», Генеральний секретар ГУАМ, азербайджанський дипломат А. Ефендієв зазначав, що передусім – це економічні. «У нас є угода про зону вільної торгівлі, що набула чинності в

⁶⁷ Учредительное заседание Ассоциации делового сотрудничества ГУАМ. URL: <https://guam-organization.org/uchreditelnoe-zasedanie-associacii-delovogo-sotrudnichestva-guam/>

⁶⁸ ГУАМ активізувався «завдяки» російській агресії – експерт із Молдови. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28784209.html>

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

2006 році, сьогодні ми працюємо над її поширенням на простір ГУАМ, – констатував він. – Три держави-члени ГУАМ підписали угоду про вільну торгівлю з ЄС, Азербайджан продовжує вести переговори з Брюсселем з цього питання. Не варто забувати про транспортний коридор ГУАМ, концепцію якого було затверджено ще у 2013 році»⁷¹.

У 2019 р. головування в ГУАМ перейшло до України. У січні керівництво держави озвучило пріоритети головування. Під час зустрічі заступника міністра закордонних справ, національного координатора України в ГУАМ Василя Боднара з Генеральним секретарем ГУАМ Алтайм Ефендієвим було обговорено стан справ із розвитку багатостороннього співробітництва у межах цієї організації та визначено основні завдання поточного року, протягом якого головуватиме Україна⁷².

Визнано необхідним зосередити зусилля країн-членів на реалізації ключових економічних проєктів ГУАМ – створення зони ЗВТ та транспортного коридору, розвитку державно-приватного партнерства у реалізації проєктів та програм співпраці, зокрема проєкту сприяння торгівлі і транспортуванню, посиленні взаємодії з міжнародними партнерами – США, Японією, а також встановленні партнерських відносин із Канадою і реформуванні робочих механізмів ГУАМ та осучасненні міжнародно-правової і нормативної бази співпраці⁷³.

Учасники зустрічі вазначили можливість завершення роботи з підготовки концепції розвитку організації та реалізації стратегії комунікацій ГУАМ. Наголошено на значенні політичної співпраці країн-членів ГУАМ, спрямованої на досягнення взаємної підтримки з питань захисту суверенітету та територіальної цілісності у міжнародно визнаних кордонах, протидії агресії та припинення незаконної окупації і спроб анексії⁷⁴.

Відкриваючи 12-ту сесію ПА ГУАМ у Києві 27 листопада 2019 р., Голова ВРУ Дмитро Разумков відзначив, що сподівається,

⁷¹ Магда Є. Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв: Нам потрібно триматися разом...

⁷² Україна визначила пріоритети головування в ГУАМ. URL: <https://mfa.gov.ua/news/70200-ukrajina-viznachila-prioriteti-golovuvannya-v-guam>

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само.

що міжпарламентська співпраця у межах ГУАМ поглиблюватися. «Я сподіваюся, що в подальшому ми зможемо поглибити нашу міжпарламентську співпрацю. Я упевнений, що організація загалом розвиватиметься, і ми готові докласти максимум зусиль для цього», – зазначав він⁷⁵.

Країни-члени ГУАМ домовилися тісніше співпрацювати щодо ЗВТ і створення транспортного коридору. «Ми домовилися, що будемо фокусуватися на поглибленні економічної співпраці. Є два пріоритетних напрямки. Перше – це зона вільної торгівлі; ми солідарні в тому, що між нашими країнами не повинно бути торговельних кордонів і бар'єрів, компанії країн повинні торгувати вільно», – констатував прем'єр-міністр України Олексій Гончарук на брифінгу за підсумками пленарного засідання⁷⁶. Віцепрем'єр Азербайджану Алі Ахмедов нагадав, що 2020 р. головування в ГУАМ переходить до Азербайджану. «Азербайджанська сторона приділятиме увагу розвитку взаємовигідного співробітництва та поглибленню політичного діалогу між країнами», – відзначав він⁷⁷.

Водночас Президент України Володимир Зеленський запропонував Президентові Азербайджану Ільхаму Алієву «вдихнути нове життя» в ГУАМ. Він, зокрема, наголосив, що «ГУАМ можна зробити серйозним союзом і об'єднанням для обговорення важливих торгово-економічних питань»⁷⁸. Він висловив переконання, що з очікуваним завершенням карантину в Україні та Азербайджані буде відновлено традиційну високу динаміку двостороннього політичного діалогу і торговельно-економічної співпраці. Президент України також висловив вдячність за надання Україні медичних матеріалів та обладнання у вигляді гуманітарної допомоги від Азербайджана.

⁷⁵ Разумков сподівається на поглиблення міжпарламентської співпраці у рамках ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/627006.html>

⁷⁶ Країни ГУАМ домовилися про створення транспортного коридору і про співпрацю щодо ЗВТ. URL: https://lb.ua/news/2019/12/12/444722_strani_guam_dogovorilis_sozdanni.html

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Зеленський запропонував президентові Азербайджану «вдихнути нове життя» в ГУАМ. URL: https://lb.ua/news/2020/05/27/458498_zelenskiy_predlozhih_prezidentu.html

ну загальною вагою понад 23 т, яку було доставлено в Київ 21 травня 2020 р.⁷⁹.

Водночас 12 грудня 2019 р. побачила світ спільна заява голів урядів держав-членів ГУАМ, у якій йшлося про необхідність «продовжувати спільні та скоординовані зусилля, спрямовані на те, щоб невирішені конфлікти займали важливе місце у міжнародному порядку денному, включаючи мобілізацію міжнародної підтримки політики невизнання щодо незаконних режимів у районах, порушених конфліктом, а також для довгострокового врегулювання військових конфліктів на території держав-членів ГУАМ на основі норм та принципів міжнародного права, а саме суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності міжнародно визнаних кордонів держав»⁸⁰.

На тлі світових економічних проблем, спричинених пандемією COVID-19, співпраця України та держав-членів ГУАМ поглиблювалася. Зокрема, 28 липня 2020 р. заступник міністра закордонних справ України Василь Боднар та посол Азербайджанської Республіки в Україні Ельміра Ахундова під час зустрічі обговорили розвиток українсько-азербайджанського стратегічного партнерства. «Відбувся також обмін думками щодо активізації взаємодії в рамках ГУАМ, де головує Азербайджанська Республіка», – йшлося у повідомленні МЗС України⁸¹.

Упродовж 2020 р., коли в організації головував Азербайджан, МЗС України та іншим міністерствам вдалося провести понад 30 заходів на рівні експертів і 2 заходи на високому рівні, а саме засідання міністрів транспорту і міністрів закордонних справ країн ГУАМ⁸². Зауважу, що важливе значення у протидії російському імперіалізму мала друга Карабаська війна (2020).

⁷⁹ Зеленський у розмові з Алієвим запропонував вдихнути нове життя в ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/665059.html>

⁸⁰ Совместное заявление Глав Правительств государств – членов ГУАМ (2019). URL: <https://guam-organization.org/sovместное-zajavlenie-glav-pravitelstv-gosudarstv-chlenov-guam-2019/>

⁸¹ Заступник глави МЗС Боднар обговорив із послом Азербайджану питання безпеки на Південному Кавказі. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/677432.html>

⁸² МЗС України сподівається на завершення в 2021 переговорів, що дадуть змогу підписати ЗВТ між країнами ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/715795.html>

«Переможна 44-денна війна [для Азербайджанської Республіки – *Н. Дж.*] започаткувала нову динаміку в усьому регіоні з багатонадійними перспективами врегулювання конфлікту та відновлення територіальної цілісності держав-членів ГУАМ. Звичайно, це потенційно був ще один страшний сценарій для Кремля, який намагався утримати регіон під контролем»⁸³.

За підсумками 13-ї сесії ПА ГУАМ, що відбувалася у режимі відеоконференції (2021), було ухвалено рішення акцентувати увагу на вирішенні проблем територіальних конфліктів. «Платформа ГУАМ може стати майданчиком для просування проблеми територіальних конфліктів на міжнародному порядку денному. Потрібне перезавантаження, новий, конструктивний підхід до висвітлення та озвучення цієї нагальної проблеми. Це, на думку парламентаріїв, допоможе попередити ескалацію вже наявних конфліктів, зосередити зусилля на їх вирішенні та не допустити розгортання нових війн», – йшлося у повідомленні пресслужби апарату ВРУ⁸⁴.

На думку Генерального секретаря ГУАМ, азербайджанського дипломата А. Ефендієва, 13-та сесія ПА ГУАМ була перехідною, оскільки повноваження головування передавалися від Азербайджану до Грузії. Він наголосив, що одна з головних цілей подальшої роботи ГУАМ – створення вільної економічної зони між членами організації та розвиток транспортного співробітництва – створення транспортного коридору у межах регіону. Під час засідання учасники 13-ї сесії ПА ГУАМ розглянули також питання співпраці держав-членів ГУАМ в умовах нових глобальних викликів:

- протидія пандемії COVID-19, її соціальних і економічних наслідків;
- стан і перспективи вирішення конфліктів на території держав-членів ГУАМ;
- співробітництво ПА ГУАМ із Балтійською Асамблеєю;
- просування ключових економічних проєктів ГУАМ⁸⁵.

Водночас 21 грудня 2021 р. розпочала роботу 14-а сесія ПА ГУАМ. Під час роботи ГУАМ обговорено питання: співпраці

⁸³ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁸⁴ У ГУАМ відзначили необхідність нового підходу до проблеми територіальних конфліктів. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/722790.html>

⁸⁵ Там само.

держав-членів цієї організації у контексті нових глобальних викликів; протидії пандемії COVID-19, її соціально-економічним наслідкам; стан та перспективи вирішення конфліктів на території держав-членів ГУАМ; просування ключових економічних проєктів аналізованої організації; сучасного стану врегулювання територіальних конфліктів на території ГУАМ; розвитку торгово-економічних відносин між державами-членами зазначеної вище організації; СП та ГУАМ (перспективи та можливості)⁸⁶.

Напередодні повномасштабного вторгнення Росії на територію України, 14 січня 2022 р. на спільній пресконференції з Президентом Азербайджану І. Алієвим у Києві Президент України В. Зеленський зазначив, що Україна та Азербайджан працюватимуть над створенням транспортного коридору, можливо, у межах ГУАМ. «Ми і надалі працюватимемо над низкою перспектив, зокрема, це створення транспортного коридору, можливо, в рамках ГУАМ, який об'єднує Україну, Азербайджан, Грузію, Молдову», – відзначав він⁸⁷.

«24 лютого 2022 року РФ розв'язала неспровоковану та нічим не обґрунтовану повномасштабну війну проти України, нечувану за своїми масштабами та жорстокістю, яка має ознаки геноциду та потенційно може перерости в глобальну і навіть ядерну, – відзначав Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв. – Ця війна в центрі Європи у ХХІ столітті – безпрецедентна та немислима. Так РФ знову кинула виклик світовому порядку і системі міжнародних відносин, щоби довести їх до паралічу і повного краху»⁸⁸.

Генеральний секретар ГУАМ зазначав, що західні лідери виявилися непослідовними і незлагодженими у своїх реакціях і діях. «Дехто навіть ставив під сумнів рішення чинити опір і пророкував швидку поразку України, – писав він. – На жаль, на початках узяла гору інерція попередніх поглядів і поведінки. Як наслідок, ми почули риторику умиротворення, заклики

⁸⁶ 14-а сесія Парламентської Асамблеї ГУАМ (у форматі відеоконференції). URL: https://www.rada.gov.ua/preview/anonsy_podij/217923.html

⁸⁷ Зеленський: Київ та Баку працюватимуть над створенням транспортного коридору, можливо, в рамках ГУАМ. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/791574.html>

⁸⁸ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

до капітуляції та пропозиції владі допомогти покинути країну. Міжнародна спільнота готувалася заплющити очі навіть на таке грубе порушення, аби заспокоїти РФ і залишитися у своїй зоні комфорту. Захід був готовий пожертвувати Україною, серйозно підрвавши засади системи міжнародних відносин, довіру до права, інститутів, здекларованих цінностей і принципів»⁸⁹.

У нових реаліях, як показали подальші події, пріоритетним завданням для держав-членів ГУАМ стали проблеми невизнаних територій. У 2022 р. під час візиту до Нью-Йорка міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба взяв участь у міністерському засіданні ГУАМ. За підсумками засідання міністри закордонних справ підписали Консульську конвенцію, яка передбачає взаємне надання консульської допомоги громадянам⁹⁰. Окрім того, глава української дипломатії детально поінформував азербайджанського колегу про ситуацію в зонах бойових дій, зусилля України та партнерів зі звільнення тимчасово окупованих українських територій⁹¹.

Також Д. Кулеба порушив питання посилення міжнародних санкцій проти Росії за її злочини проти України, зокрема в контексті намірів Москви провести псевдореферендуми на тимчасово окупованих українських територіях. Міністр наголосив на важливості закриття лазівок, які Росія може використовувати для обходу санкцій⁹².

Генеральний секретар ГУАМ А. Ефендієв зазначав, що конфлікти та війни в регіоні ГУАМ викрили всі проблеми існуючої системи міжнародних відносин і глобального безпекового порядку. Міжнародна спільнота, на його думку, мала б урахувати засвоєні уроки, формуючи майбутню архітектуру безпеки:

– початкова безкарність винних за порушення норм і принципів міжнародного права призвела до подальших грубих порушень;

⁸⁹ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁹⁰ У ГУАМ знову говорять про створення зони вільної торгівлі. URL: https://lb.ua/economics/2022/09/21/530052_guam_znovu_govoryat_pro_stvorennya.html

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

– незважаючи на те, що міжнародні організації засудили ці порушення у своїх резолюціях і рішеннях, вони майже або взагалі не вплинули на поведінку порушників;

– спроби міжнародних медіаторів сприяти мирному врегулюванню кожного з конфліктів у досвіді країн ГУАМ більше нагадували імітування процесу (по суті, їхні зусилля були спрямовані не на досягнення справедливого і стійкого розв'язання конфліктів, а на затягування процесу і спонукання жертв до визнання і прийняття нав'язаних рішень, узгоджених у кулуарах без їхньої участі);

– попри те, що закон і справедливість, а також резолюції головних міжнародних органів були, безсумнівно, на боці держав-членів ГУАМ, нескінченні та безрезультатні міжнародні посередницькі зусилля поступово призвели до встановлення нової норми, де право сильного переважає над верховенством права;

– абсолютна безкарність винних і всездозволеність у поєднанні з конформізмом та поступками міжнародної системи розпалили апетити агресорів та їхніх ставлеників. Фактично ми стали свідками надання мовчазної індульгенції від міжнародної системи та заохочення злочинців до подальшої агресії⁹³.

Попри повномасштабну агресію Росії, у 2023 р. головування в ГУАМ перейняла Українська держава, яка, за словами міністра закордонних справ України Д. Кулеби, була налаштована на «продуктивне та рішуче лідерство»⁹⁴. «Я вдячний Молдовському головуванню цього річ та розраховую на підтримку Українського головування у 2023 році», – зазначав він. Глава української дипломатії запропонував Азербайджану та іншим членам цієї організації посилити безпекове, а не лише економічне партнерство у межах ГУАМ і закликав спільно працювати над втіленням Формули миру, яку представив Президент України В. Зеленський⁹⁵.

«Всі наші країни екзистенційно зацікавлені у перемозі України. Решта сценаріїв нестимуть загрозу. Апетити росії не обмежуються

⁹³ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

⁹⁴ Кулеба назвав п'ять пріоритетів головування України в ГУАМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3637931-kuleba-nazvav-pat-prioritetiv-golovuvanna-ukraini-v-guam.html>

⁹⁵ Там само.

Україною, і вони пішли би далі, якби могли. Але так само ніхто не зацікавлений у новому замороженому конфлікті. Наші країни надто добре знають, що це означає. Час покласти край російському імперіалізму. Ми маємо усунути цю загрозу не лише для України, але і для всього регіону та світу. Україна здатна це зробити за стійкої підтримки наших партнерів», – підсумував він⁹⁶.

У травні 2023 р. у Києві відбувся круглий стіл «Україна–Азербайджан: стратегічне партнерство в умовах викликів глобальному світовому порядку», де було обговорено перспективи співпраці двох держав у межах ГУАМ⁹⁷. Зокрема, директор Центру близькосхідних досліджень Ігор Семиволос відзначав, що організацію варто розглядати у контексті переорієнтації України та Азербайджану на європейські ринки. На його думку, зважаючи на спільні геополітичні виклики, що постають перед Україною та Азербайджаном, ГУАМ була і залишається важливим майданчиком для взаємодії між нашими країнами. Водночас, перекоаний він, також необхідно розглядати цю організацію у ширшому контексті, зокрема говорити про переорієнтацію України та Азербайджану на європейські ринки, розвиток європейського вектора, і ГУАМ відкриває перед нашими країнами у цьому великі можливості. «Ми розуміємо також, що перед країнами спільні виклики – це, зокрема, Іран та росія. А наші країни зацікавлені у встановленні миру та стабільності у регіоні», – зазначав І. Семиволос.

Знаковою подією для ГУАМ у 2023 р. стало 41-е засідання РМЗС держав-членів ГУАМ (2023) у Брюсселі, у якому взяли участь міністри закордонних справ: Азербайджанської Республіки – Джейхун Байрамов, Грузії – Ілія Дарчіашвілі та Республіки Молдова – Ніку Попеску, а також Генеральний секретар ГУАМ Алтай Ефендієв, глава МЗС України Дмитро Кулеба.

Під час засідання Д. Кулеба розповів своїм колегам про актуальну ситуацію на фронті російсько-української війни. Він також

⁹⁶ Кулеба назвав п'ять пріоритетів головування України в ГУАМ...

⁹⁷ Семиволос: ГУАМ варто розглядати в контексті переорієнтації України та Азербайджану на європейські ринки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3709817-semivolos-guam-varto-rozgladati-v-konteksti-pereorientacii-ukraini-ta-azerbajdzanu-na-evropejski-rinki.html>

окреслив вплив російської агресії на регіон. «Агресія Росії проти України підриває безпекову ситуацію в регіоні ГУАМ. Перемога України має вирішальне значення задля відновлення безпеки і стабільності в наших країнах та розвитку міжрегіональних інфраструктурних і торговельних проектів»⁹⁸, – наголосив Д. Кулеба.

Водночас Д. Кулеба поінформував міністрів про просування Формули миру Президента В. Зеленського як єдиної можливої «дорожньої карти» відновлення справедливого та довготривалого миру в Україні. Глава МЗС України окремо наголосив на необхідності посилення координації позицій та взаємної підтримки держав-членів ГУАМ у межах міжнародних організацій, зокрема ООН⁹⁹.

Учасники заходу були переконані, що перемога України у війні забезпечить подальший поступ ГУАМ, а також, як відзначав Генеральний секретар ГУАМ А. Ефіндієв, «створить усі необхідні передумови для того, щоб ОДЕР–ГУАМ повноцінно скористалася своїм потенціалом важливої багатосторонньої платформи, а зовнішнє середовище буде сприятливим і сприятиме втіленню її амбітних ініціатив і проєктів»¹⁰⁰. На його думку, «географія ГУАМ набуває дедалі більшого значення для світової економіки та безпеки – і її слід інтегрувати в європейську та міжнародну мережу зв'язків та архітектуру безпеки. Такий сценарій розвитку співпадатиме з інтересами всього міжнародного співтовариства. Проте головними учасниками та рушіями цього процесу повинні стати держави-члени ГУАМ»¹⁰¹.

«Наша мета, – зазначав він, – перетворити регіон на зону вільної торгівлі, інвестицій і транзиту, тож нам потрібно запустити цей процес у непохитний хід. Ми сподіваємося й очікуємо, що до нього буде залучено й наших партнерів, а також ЄС та його держави-

⁹⁸ Перемога України має вирішальне значення для відновлення безпеки в регіоні ГУАМ – Кулеба. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3799015-peremoga-ukraini-mae-virishalne-znacenna-dla-vidnovlenna-bezpeki-v-regioni-guam-kuleba.html>

⁹⁹ Дмитро Кулеба: Перемога України має вирішальне значення задля відновлення безпеки в регіоні ГУАМ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dmytro-kuleba-peremoha-ukrainy-maie-vyrishalne-znachennia-zadlia-vidnovlennia-bezpeky-v-rehioni-huam>

¹⁰⁰ Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

¹⁰¹ Там само.

члени. Втілення проєктів та ініціатив ГУАМ створюватиме нову динаміку в регіоні, сприятиме глибоким і незворотним трансформаціям і матиме потужний побічний вплив далеко за його межами»¹⁰².

Розмірковуючи над результатом російсько-української війни, Генеральний секретар ГУАМ А. Ефіндієв констатував: «Я глибоко переконаний, що війна, яку розпочала РФ проти України, закінчиться для України так само, як і війна з Вірменією для Азербайджану: перемогою та повним відновленням територіальної цілісності й суверенітету. Великою перевагою України є те, що весь світ об'єднався на її підтримку. Якщо ця підтримка буде стійкою та безперервною, шанси на швидку перемогу зростають. Безперечно, поразки на полі бою завдають серйозних ударів по російських імперіалістичних амбіціях»¹⁰³.

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. ГУАМ остаточно уконституювалася як міжнародна організація з власним баченням геополітичних процесів та архітекtonіки безпеки на європейському континенті. Справжнім викликом для організації стала російсько-грузинська та російсько-українські війни, які стимулювали держави-члени ГУАМ до консолідації зусиль із метою протидії агресору. Власне аналітики відзначали, що політичні цілі створення ГУАМ закладалися у контексті посилення впливу Росії у межах СНД. Не дивно, що появу організації підтримали НАТО та ЄС, яким був необхідний «хвилеріз на шляху російської експансії»¹⁰⁴. Держави-члени ГУАМ не тільки засуджували повномасштабне вторгнення Росії на територію України, але й у нових реаліях шукали ефективні способи налагодження діалогу.

Насімі ДЖАЛІЛОВ

¹⁰² Ефендієв Е. ГУАМ і сучасні реалії...

¹⁰³ Там само.

¹⁰⁴ Пархітько О. ГУАМ – організація країн, які мають «гарячі точки» завдяки росії: шлейф сподівань, що не справдились. URL: <https://intent.press/publications/world/2023/guam-organizaciya-krayin-yaki-mayut-garyachi-tochki-zavdyaki-rosiyi-shlejf-spodivan-sho-ne-spravdilis/>

Список аббревіатур та скорочень

АЕС – атомна електростанція

АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки

АРК – Автономна Республіка Крим

АРМА – Агентство з розшуку та менеджменту активів

АТО – Антитерористична операція на Сході України

БДПЛ – Бюро з демократичних інституцій та прав людини

БМП – бойова машина піхоти

БПЛА – безпілотний літальний апарат

БРИКС ((англ. *BRICS*), до 2010 р. *BRIC* (БРИК) (від англ. *Brazil, Russia, India, China, South Africa* – Бразилія, Росія, Індія, Китайська Народна Республіка, Південно-Африканська Республіка»)) – міжнародна організація найбільших за площею та населенням країн, що розвиваються

БТР – бронетранспортер

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВЕБ (рос. Внешэкономбанк до 2018 р.) – російська державна корпорація розвитку

ВМС – військово-морські сили

ВМС ЗСУ – Військово-морські сили Збройних сил України

ВПК – військово-промисловий комплекс

ВРУ – Верховна Рада України

ВТБ (рос. Внешторгбанк) – російський державний банк і однією з найбільших банків

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ГЕС – гідроелектростанція

ГУ ГШРФ – Головне управління Генерального штабу Російської Федерації

ГУАМ (регіональне об'єднання чотирьох держав: Грузії, України, Азербайджанської Республіки та Республіки Молдова) – Організація за демократію та економічний розвиток

ГШ ЗСУ – Генеральний штаб Збройних сил України

Держфінмоніторинг – Державна служба фінансового моніторингу України

ДНР – Донецька народна республіка
ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї
ЕК – Європейська Комісія
ЄПС – Європейська політика сусідства
ЄР – Європейська Рада
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗВТ – зона вільної торгівлі
ЗМІ – засоби масової інформації
ЗРК – зенітно-ракетний комплекс
ЗС – збройні сили
ЗС РФ – Збройні сили Російської Федерації
ЗСУ – Збройні сили України
КМІС – Київський міжнародний інститут соціології
КМРЄ – Комітет міністрів Ради Європи
КМУ – Кабінет Міністрів України
КНДР – Корейська Народно-Демократична Республіка
КНР – Китайська Народна Республіка
КПД – комплексний пакет допомоги
КУН – Комісія Україна–НАТО
КФОР (англ. *Kosovo Force*) – міжнародні сили під керівництвом НАТО, відповідальні за забезпечення стабільності в Косово
ЛНР – Луганська народна республіка
МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МЕА – Міжнародне енергетичне агентство
МЗС – Міністерство закордонних справ
МІАС – Міждержавна інформаційно-аналітична система
Мін'юст – Міністерство юстиції України
Міноборони – Міністерство оборони України
Мінрегіон – Міністерство розвитку громад та територій України
Мінрегіонбуд – Міністерство регіонального розвитку та будівництва України
Мінреінтеграції – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України
Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики України

МКС – Міжнародний кримінальний суд
МОН – Міністерство освіти і науки України
МСП – малі і середні підприємства
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції
НАТО (англ. *North Atlantic Treaty Organization*) – Організація Північноатлантичного договору, Північноатлантичний альянс
НБСЄ – Рада з безпеки і співробітництва в Європі
НВО – науково-виробниче об'єднання
ННД – нова незалежна держава
ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОДЕР – Організація за демократію і економічний розвиток
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ОЗ – операційна зона
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ООС – Операція Об'єднаних сил
ОРДЛО – Окремий регіон Донецької і Луганської областей
ПА ГУАМ – Парламентська асамблея Організації за демократію та економічний розвиток
ПА ОБСЄ – Парламентська асамблея Організації з безпеки та співробітництва в Європі
ПА НАТО – Парламентська асамблея Організації Північноатлантичного договору
ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи
ПДВ – повітрянодесантні війська
ПДЧ – План дій щодо членства
ПЗРК – переносний зенітно-ракетний комплекс
ППО – протиповітряна оборона
ПТРК – протитанковий ракетний комплекс
РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
РГД – Рада глав держав
РС – Рада Європи
РСАП – Рада євроатлантичного партнерства
РЛС – радіолокаційна станція
РМЗС – Рада міністрів закордонних справ

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України
РНК – Рада національних координаторів
РНП – Річна національна програма
РПП – Рада постійних представників
РСЗВ – реактивна система залпового вогню
РУН – Рада Україна–НАТО
РФ – Російська Федерація
САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура
СБУ – Служба безпеки України
СММ – Спеціальна моніторингова місія
СНД – Співдружність Незалежних Держав
СОТ – Світова організація торгівлі
СП – Східне партнерство
СРГОР – Спільна робоча група з питань оборонної реформи
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
ССО – Сили спеціальних операцій
США – Сполучені Штати Америки
ТЕЦ – теплоелектроцентрально
ТКГ – Тристороння контактна група
УНІАН – Українське незалежне інформаційне агентство новин
УПС – Угода про партнерство і співробітництво
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ФСБ – Федеральна служба безпеки
ФСББ – Форум зі співробітництва в галузі безпеки
ЦСЄ – Центральна та Східна Європа
ЧФ – Чорноморський флот
ЮНЕСКО (англ. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
ЮНІСЕФ (англ. *United Nations Children's Fund*) – Дитячий фонд ООН
CAESAR (фр. *CAmion Equipé d'un Système d'ARtillerie*) – французька 155-мм самохідна артилерійська установка, призначена для знищення живої сили, артилерійських батарей, дзотів, а також для забезпечення проходів у мінних полях і польових загородженнях

CEFA – французька компанія, що спеціалізується на виробництві обладнання для переправ та розмінування

COVID-19 – інфекційне захворювання, спричинене коронавірусом SARS-CoV-2

EUMAM Ukraine (англ. *European Union Advisory Mission Ukraine*) – Консультативна місія Європейського Союзу в Україні

G-20 (англ. *Group of Twenty*) – група міністрів фінансів та керівників центральних банків 20 економік: 19 із найбільших економік світу, Європейського Союзу та Африканського Союзу

G-7 (англ. *Group of Seven*) – міжнародний клуб урядів семи високорозвинених країн світу (США, Японія, Німеччина, Британія, Франція, Італія, Канада)

SCALP-EG – авіаційна крилата ракета класу «повітря-земля»

SWIFT (англ. *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications*) – міжнародна міжбанківська система передавання інформації та здійснення платежів

UCPM (англ. *Union Civil Protection Mechanism*) – механізм цивільного захисту ЄС

Наукове видання

**Підтримка України в умовах російсько-української війни:
міжнародні організації: монографія** / відп. ред. Ігор Соляр,
упоряд.: Олег Муравський, Михайло Романюк; НАН України,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2-ге вид., допов. і
випр. Львів, 2025. 384 с.

Літературний редактор
Ірина Стецик

Коректор
Наталія Кічула

Упорядник науково-довідкового апарату
Оксана Рак

Макет та художньо-технічне редагування
Ірина Дяк

Технічний супровід видання
Юлія Артимішин

Підписано до друку 30.10.2025. Ум. друк. арк. 24
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Формат 60х90/16
Наклад 75 прим.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026, Львів, вул. Козельницька, 4, тел. +38 (032) 270-70-22